

ΕΘΝΙΚΟ & ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ - ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Ελένη Κωσταδήμα

Η Ρητορική στη *Μυθιστορία του Αλέξανδρου του Ψευδο-Καλλισθέου*

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αθήνα 2020

Ελένη Κωσταδήμα

**Η Ρητορική στη *Μυθιστορία του Αλέξανδρου* του Ψευδο-
Καλλισθένους**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Τριμελής Επιτροπή:

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Γραμματική Κάρλα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας,
ΕΚΠΑ

Ιωάννης Κωνσταντάκος, Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας, ΕΚΠΑ

Δημήτριος Καραδήμας, Αναπληρωτής Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας,
ΕΚΠΑ

Copyright ©, Ελένη Κωσταδήμα, 2020. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.
Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή
τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό
μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή
προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτή την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει
να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού
Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	5
Εισαγωγή	7
α. Το έργο, ο συγγραφέας και η πλοκή	7
β. Οι διασκευές και η παράδοση του κειμένου	9
γ. Πηγές και χρονολόγηση	11
δ. Χρονολόγηση	15
ε. Το λογοτεχνικό είδος.....	17
στ. Λογοτεχνική αξία και ενότητα του έργου	21
1. Οι εγκωμιαστικοί τόποι στην ίδρυση της Αλεξάνδρειας (I. 31-33).....	24
α. Κείμενο και πηγές	24
β. Η ίδρυση της Αλεξάνδρειας (I. 31-33): ρητορική προσέγγιση	26
2. Οι διαπραγματεύσεις του Αλέξανδρου στην Αθήνα: ρητορική προσέγγιση.....	34
α. Ένταξη και πηγές του χωρίου (II. 1-5).....	34
β. Οι επιστολές του Αλέξανδρου στους Αθηναίους πριν τη Συνέλευση	36
γ. Η Συνέλευση στην Αθήνα	38
i. Ο λόγος του Αισχίνη (II. 2.6-7).....	38
ii. Ο λόγος του Δημάδη (II. 2.8-16).....	40
iii. Ο λόγος του Δημοσθένη (II. 3.1-4.9).....	45
δ. Ρητορικοί τρόποι και ρητορικά σχήματα στους λόγους των τριών ρητόρων	54
ε. Η επιστολή του Αλέξανδρου προς τους Αθηναίους μετά τη Συνέλευση.....	58
3. Η ρητορική στις επιστολές της <i>Μυθιστορίας</i>	61
α. Πηγές και ρητορική.....	61
β. Η ρητορική στις επιστολές μεταξύ Αλέξανδρου και Δαρείου	64
γ. Η ρητορική στις επιστολές μεταξύ Αλέξανδρου και Πώρου	77
δ. Η ρητορική στις επιστολές μεταξύ Αλέξανδρου και Αμαζόνων	82
4. Η ρητορική στους λόγους του Αλέξανδρου στη <i>Μυθιστορία</i>	86
α. Εισαγωγικό σημείωμα.....	86
β. Λόγοι του Αλέξανδρου προς τους λαούς της Ανατολής.....	87
i. Λόγος του Αλέξανδρου προς τους Αιγύπτιους (I. 34)	87
ii. Λόγος του Αλέξανδρου προς τους Πέρσες (II. 21)	90
iii. Λόγος του Αλέξανδρου προς τους Ινδούς στρατιώτες (III. 4.5-7).....	93

γ. Λόγοι του Αλέξανδρου προς το δικό του στράτευμα.....	94
δ. Λόγοι του Αλέξανδρου προς διάφορους αποδέκτες	107
i. Διάλογος του Αλέξανδρου με τον βασιλιά Νικόλαο (I. 18.6-10)	107
ii. Λόγοι του Αλέξανδρου προς τους γονείς του (I. 20-22)	109
iii. Διάλογος του Αλέξανδρου με τους σατράπες του Δαρείου (I. 23.2-4).....	112
iv. Ο Αλέξανδρος στα ανάκτορα του Δαρείου (II. 14-15)	113
v. Λόγος του ήρωα προς τον ημιθανή Δαρείο (II. 20.5-8)	116
vi. Η συνάντηση του Αλέξανδρου με τους Γυμνοσοφιστές (III. 6.1-10).....	117
vii. Ο Αλέξανδρος στα ανάκτορα της Σεμίραμης (III. 22-23)	119
Συμπέρασμα.....	122
Βιβλιογραφία	126

Πρόλογος

Η μορφή του Αλέξανδρου Γ΄ του Μακεδόνα και οι κατακτήσεις του δε σταμάτησαν ποτέ να εμπνέουν τη λαϊκή φαντασία διαμορφώνοντας πλήθος θρύλων και αφηγήσεων. Η *Μυθιστορία του Αλέξανδρου* αποτελεί ένα κείμενο πολυεπίπεδο, στο οποίο ιστορική πραγματικότητα και μυθοπλαστικά στοιχεία συγκεράζονται δημιουργώντας μια νέα ιστορία για τον μεγάλο Κατακτητή.

Η ιστορία παράδοσης της *Μυθιστορίας*, το πλήθος των παραλλαγών, η ετερογένεια των πηγών, η χρονολόγηση και ο ειδολογικός προσδιορισμός της είναι μερικά από τα ζητήματα που έχουν απασχολήσει τους μελετητές της από τον 19^ο αι. έως σήμερα. Σημαντικό μέρος της έρευνας έχει, επίσης, ασχοληθεί με το πλήθος των θρύλων που είναι ενσωματωμένοι στη *Μυθιστορία*, ιδιαίτερα στις μεταγενέστερες παραλλαγές της. Ωστόσο, παρατηρείται μια τάση υποβάθμισης του ρητορικού χαρακτήρα της. Αν εξαιρέσει κανείς τη ρητορική μελέτη ορισμένων επιστολών της *Μυθιστορίας* (Arthur-Montagne 2014) ή την έμφαση στην επίδραση των σχολείων ρητορικής από κάποιους μελετητές (Stoneman 1991, Stramaglia 1996, Jouanno 2002), δεν έχουν γίνει σημαντικές μελέτες για την ανάδειξη του ρητορικού χαρακτήρα του έργου.

Στόχος της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η επανεκτίμηση της ρητορικής διάστασης της *Μυθιστορίας*, και συγκεκριμένα της παλαιότερης σωζόμενης εκδοχής της (Kroll 1926), η οποία χρονολογείται τον 3^ο αι. μ.Χ. Ένα ερώτημα που τίθεται είναι κατά πόσο το έργο επηρεάζεται από το ρητορικό και πολιτισμικό περιβάλλον της Δεύτερης Σοφιστικής, επίδραση η οποία έχει εξίσου υποβαθμιστεί από ορισμένους μελετητές (Selden 2017).

Στην πρώτη ενότητα, θα μελετηθεί η αφήγηση της ίδρυσης της Αλεξάνδρειας στο πρώτο βιβλίο, με στόχο να εντοπιστούν κοινί ρητορικοί εγκωμιαστικοί τόποι και να αναζητηθούν ομοιότητες με άλλα έργα. Στη δεύτερη ενότητα, θα μελετηθούν οι διαπραγματεύσεις του Αλέξανδρου με τους Αθηναίους στο δεύτερο βιβλίο της *Μυθιστορίας*, οι επιστολές του, καθώς και οι λόγοι των τριών ρητόρων στη Συνέλευση στην Αθήνα. Έμφαση θα δοθεί στην επιχειρηματολογία των ρητόρων και στα μέσα πειθούς που αξιοποιούν στους λόγους τους.

Στην τρίτη ενότητα, θα εξεταστούν από ρητορική άποψη κάποιες από τις επιστολές του έργου. Στόχος είναι να αναδειχθεί η επιστολή ως μέσο ανάδειξης του χαρακτήρα του αποστολέα και μέσο πειθούς, καθώς επίσης να συνδεθεί με το

προγύμνασμα της *ήθοποιίας*. Στην τέταρτη ενότητα, θα αναλυθούν λόγοι του Αλέξανδρου προς τους λαούς της Ανατολής, τους στρατιώτες του και διάφορους άλλους αποδέκτες. Μέσω της μελέτης των λόγων θα δοθεί έμφαση στην επιχειρηματολογία του ήρωα, στα μέσα πειθούς του, ενώ παράλληλα θα επιχειρηθεί να σκιαγραφηθεί το ρητορικό του πορτρέτο.

Στο πλαίσιο αυτό, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά, την επόπτριά μου, κ. Γραμματική Κάρλα, χωρίς την πολύτιμη συμβολή της οποίας, δε θα μπορούσε να ολοκληρωθεί το παρόν πόνημα. Ευχαριστώ επίσης, θερμά, τους άλλους δύο επόπτες της εργασίας μου, τον κ. Ιωάννη Κωνσταντάκο, καθώς και τον κ. Δημήτριο Καραδήμα για τις παρατηρήσεις τους.

Εισαγωγή

α. Το έργο, ο συγγραφέας και η πλοκή

Η *Μυθιστορία του Αλέξανδρου*, όπως συμβατικά ονομάζεται, είναι έργο το οποίο έχει ως θέμα τον βίο και τις πράξεις του Αλέξανδρου του Μακεδόνα. Διαφέρει σημαντικά από άλλα λογοτεχνικά έργα της αρχαιότητας τόσο όσον αφορά στον ειδολογικό του προσδιορισμό όσο και στον τρόπο οργάνωσης και παρουσίασης του υλικού από τον ανώνυμο συγγραφέα του. Η ιδιομορφία της *Μυθιστορίας* μπορεί να διαπιστωθεί κι από τον τρόπο παράδοσης του κειμένου. Το πλήθος των διασκευών και των μεταφράσεων φανερώνουν ότι στην πραγματικότητα δεν πρόκειται για μία *Μυθιστορία*, αλλά για πολλές¹. Κανένα άλλο έργο, αν εξαιρέσει κανείς τη *Βίβλο*, δε μεταφράστηκε τόσο ούτε απέκτησε τέτοια δημοτικότητα ανά τους αιώνες².

Ο τίτλος *Historia Alexandri Magni* εμφανίζεται σε ένα μεσαιωνικό χειρόγραφο (*Paris. Graecus* 1685) του 15^{ου} αι., που αποτελεί μάρτυρα της διασκευής β. Στο ίδιο χειρόγραφο ως συγγραφέας της *Μυθιστορίας* αναφέρεται ο Καλλισθένης, ο οποίος ακολούθησε τον Αλέξανδρο στις εκστρατείες του ως ο επίσημος ιστορικός του³. Κάτι τέτοιο βέβαια δεν ισχύει, καθώς το 327 π.Χ., ο Καλλισθένης κατηγορήθηκε για συνωμοσία κατά του Αλέξανδρου και εκτελέστηκε ή πέθανε στη φυλακή, χωρίς να ολοκληρώσει την ιστορική καταγραφή των κατορθωμάτων του Μακεδόνα βασιλιά⁴. Αντίθετα, η *Μυθιστορία* καλύπτει τα γεγονότα μέχρι τον θάνατο του Αλέξανδρου και την ταφή του στην Αλεξάνδρεια, το 323 π.Χ. Σε έναν από τους κώδικες του Ιούλιου Βαλέριου, η πατρότητα του έργου αποδίδεται στον Αίσωπο, κάτι που οφείλεται ίσως σε κάποια κοινά χαρακτηριστικά ανάμεσα στη *Μυθιστορία* και

---

¹ Stoneman (1996: 601).

² Για τη δημοτικότητα του έργου, βλ. Merkelbach (1977: 92). Ο Hägg (1991: 142) υποστηρίζει ότι μεταξύ άλλων στοιχείων το μεσαιωνικό κοινό γοητευόταν από το φανταστικό ανατολίτικο περιεχόμενο, το λαμπρό αφηγηματικό πλαίσιο, το οποίο ήταν ανοιχτό σε προσθήκες και την ίδια τη μορφή του Αλέξανδρου που έλαβε μυθικές διαστάσεις και δεν έπαψε ποτέ να εγείρει τη φαντασία.

³ *Καλλισθένης ιστοριογράφος ό τὰ περι τῶν Ἑλλήνων συγγραψάμενος. Οὗτος ἱστορεῖ Ἀλεξάνδρου πράξεις.*

⁴ Ο Καλλισθένης, σύμφωνα με τις πηγές, έδειξε πολιτική ανυπακοή απέναντι στον Αλέξανδρο, καθώς αρνήθηκε να πραγματοποιήσει το τελετουργικό της *προσκυνήσεως*. Κατόπιν, κατηγορήθηκε ότι ενθάρρυνε με την πράξη του εν δυνάμει δολοφόνους του Αλέξανδρου και εχθρούς της βασιλείας του και συνελήφθη, βλ. Πλουτ. *Αλεξ.* 54.2-55.9. Βλ. επίσης, Nawotka (2017: 2-3). Ο Stoneman (2007: LII) αναφέρει ότι η απόδοση στον Καλλισθένη ίσως αντανακλούσε την αντίληψη ότι η ιστοριογραφική του αφήγηση ακολουθούσε το πρότυπο ιστορικής αφήγησης που υπάρχει στη *Μυθιστορία*. Ωστόσο, ο ίδιος καταλήγει ότι τα πενήντα αποσπάσματα από το έργο του Καλλισθένη αποκλείουν την ύπαρξη κάθε συγγένειας μεταξύ των δύο έργων. Για το ζήτημα, βλ. Veneri (2002: 966-976).

τον επίσης ανώνυμο *Bίο του Αισώπου*⁵. Λόγω της ανωνυμίας της *Μυθιστορίας*, ο συγγραφέας της ονομάζεται συμβατικά Ψευδο-Καλλισθένης.

Ίσως ήταν ένας ελληνικής καταγωγής δημιουργός που ζούσε στην Αλεξάνδρεια ή ένας εξελληνισμένος Αλεξανδρινός⁶, υπόθεση που ενισχύεται από το έντονο αιγυπτιακό χρώμα στην αφήγηση. Ο ανώνυμος συγγραφέας του έργου γνωρίζει καλά την τοπογραφία της Αλεξάνδρειας (I. 31-33), αιγυπτιακές παραδόσεις και ζητήματα θρησκευτικής πολιτικής. Επιπλέον, είναι εξοικειωμένος με την ελληνική ιστορία, αλλάζει όμως ενίοτε τα γεγονότα ή τη χρονολογική τους σειρά. Γνωρίζει ελάχιστα για τη γεωγραφία της Μικράς Ασίας. Κατά τον Stoneman, ο Ψευδο-Καλλισθένης ενδιαφέρεται για την ελληνική ρητορική, για σημαντικά θέματα φιλοσοφίας της ύστερης αρχαιότητας και για τις μεταφυσικές διαστάσεις της πορείας του Αλέξανδρου⁷. Ωστόσο, η άποψη αυτή δεν τεκμηριώνεται απόλυτα στο κείμενο.

Η πλοκή της *Μυθιστορίας* με βάση το κείμενο A, τον μοναδικό σωζόμενο μάρτυρα της αρχαιότερης διασκευής (α) συνοψίζεται ως εξής⁸. Το πρώτο βιβλίο ξεκινά με την ιστορία του τελευταίου Αιγύπτιου Φαραώ, Νεκτανεβώ, ο οποίος έχει καταφύγει στη Μακεδονία, για να σωθεί από τους Πέρσες κατακτητές. Εκεί, εκμεταλλευόμενος την απουσία του Φίλιππου και μεταμφιεζόμενος σε θεό Άμμωνα, εξαπατά την Ολυμπιάδα και καταφέρνει να κοιμηθεί μαζί της, καθυστερώνοντας στη συνέχεια την καχυποψία του Φίλιππου για την εγκυμοσύνη της (I. 12). Τα επόμενα κεφάλαια καλύπτουν τη γέννηση του Αλέξανδρου και την εκπαίδευσή του. Η ιστορία του Νεκτανεβώ στο έργο τελειώνει με τη δολοφονία του από τον Αλέξανδρο και την αποκάλυψη της αλήθειας για την πατρότητά του (I. 14).

Στη συνέχεια του έργου, ο Αλέξανδρος διακρίνεται στους Ολυμπιακούς Αγώνες (I.18-19), αλλά και στην ευστροφία και την επιδεξιότητα στον λόγο, καθώς καταφέρνει να νουθετήσει και να συμφιλιώσει τους γονείς του (I. 20-22), λίγο πριν τον τραγικό θάνατο του Φίλιππου (I. 24). Ακολουθούν οι εκστρατείες του ήρωα σε Ελλάδα και Αίγυπτο, ενώ ξεχωριστό μέρος στην αφήγηση καταλαμβάνει το κεφάλαιο για την ίδρυση της Αλεξάνδρειας (I. 30-33), ύστερα από χρησμό στο μαντείο του Άμμωνα. Κατόπιν, ο ήρωας ξεκινά την εκστρατεία του στην Ασία κατά του Δαρείου,

---

⁵ Stoneman (2007: LIII). Για τη σύνδεση ανάμεσα στα δύο έργα, βλ. Stoneman (1994: 124), Karla (2009: 23-27), Jouanno (2009: 33-48).

⁶ Η υπόθεση ενισχύεται από ένα σχόλιο που υπάρχει στο έργο, καθώς ο Αλέξανδρος πλησιάζει στην τοποθεσία της Αλεξάνδρειας: *παραγενάμενος δὲ ἐπὶ τούτου τοῦ ἐδάφους* (I. 31.2).

⁷ Stoneman (2007: LXI-LXIV), (2009: 150-151).

⁸ Για το κείμενο A, βλ. έκδοση Kroll (1926). Στην έκδοση αυτή στηρίζεται η παρούσα μελέτη. *Editio princeps*: Müller (1846). Μεταφράσεις, βλ. Haight (1955), Franco (2001).

με τον οποίο ανταλλάσσει μια σειρά από επιστολές (I. 33-44). Η αφήγηση διακόπτεται με την επιστροφή σε εκστρατείες στον ελλαδικό χώρο, με την ολική καταστροφή της Θήβας, αλλά και την εντολή επανίδρυσή της ως δώρο του Αλέξανδρου στους Θηβαίους (I. 45-47).

Το δεύτερο βιβλίο ξεκινά με την εκτενή Συνέλευση στην Αθήνα, όπου οι Αθηναίοι θα αποφασίσουν για τη στάση τους απέναντι στον Αλέξανδρο (II. 1-5). Στα επόμενα κεφάλαια η αφήγηση μεταφέρεται πάλι στην εκστρατεία του Αλέξανδρου στην Ασία εναντίον του Δαρείου, ενώ χαρακτηριστικό επεισόδιο αποτελεί η εμφάνιση του μεταμφιεσμένου σε πρέσβη Αλέξανδρου στα ανάκτορα του Δαρείου (II. 14-15). Ακολουθεί η ήττα των Περσών κι ο θάνατος του Δαρείου σε μια έντονα δραματοποιημένη σκηνή (II. 20), κι ύστερα ο λόγος του Αλέξανδρου στον περσικό λαό (II. 21) κι η απόφασή του να παντρευτεί την κόρη του Δαρείου, Ρωξάνη (II. 22).

Το τρίτο βιβλίο ανοίγει με την εκστρατεία του Αλέξανδρου στην Ινδία, την αλληλογραφία του με τον Ινδό βασιλιά και την ήττα των Ινδών, ύστερα από μονομαχία των δύο βασιλιάδων (III. 1-4). Σημαντική θέση κατέχει η συνάντησή του με τους Γυμνοσοφιστές (III. 5-6), καθώς και η μακροσκελής επιστολή του στον Αριστοτέλη (III. 17), στην οποία διηγείται τις θαυμαστές του περιπέτειες στην Ινδία⁹. Τα κεφάλαια (III. 18-23) καλύπτουν τις περιπέτειες του ήρωα στα ανάκτορα της Κανδάκης, ενώ η μεταμφίεση του ήρωα έχει για μία ακόμη φορά κεντρική θέση. Ακολουθεί η αλληλογραφία του ήρωα με τις Αμαζόνες (III. 25-26), καθώς και το εκτενές γράμμα που απευθύνει στη μητέρα του, Ολυμπιάδα, αφηγούμενος τις περιπέτειές του σε μέρη εξωτικά στα πέρατα της γης (III. 27-28). Το κεφάλαιο (III. 30) προετοιμάζει τον αναγνώστη για τον επικείμενο θάνατο του ήρωα, με την έμφαση στον οιώνό με το τέρας και τις ερμηνείες του. Το έργο κλείνει με τη συνωμοσία εναντίον του ήρωα, το κείμενο της διαθήκης του, τον θάνατό του και την ταφή του στην Αλεξάνδρεια (III. 31-35).

β. Οι διασκευές και η παράδοση του κειμένου

Πιο κοντά στο υποτιθέμενο αρχέτυπο της *Μυθιστορίας* βρίσκεται η διασκευή α (3^{ος} αι. μ.Χ.), η οποία εκπροσωπείται από το χειρόγραφο A, που παραδίδει ο κώδικας

---

⁹ Η επιστολή αυτή είναι ιδιαίτερα φθαρμένη στο A και σε πολλά σημεία συμπληρώνεται από την αρμενική μετάφραση, βλ. Stoneman (1996: 604).

Parisinus Graecus 1711 (11^{ος} αι. μ.Χ.) με τίτλο *Βίος Αλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνο*¹⁰. Στη διασκευή α φαίνεται να στηρίζεται, επίσης, μια αρμενική μετάφραση¹¹, η οποία χρονολογείται τον 5^ο αι. μ.Χ. Το κείμενό της δε φαίνεται να αποδίδει πιστά την αρχαιότερη εκδοχή, βρίσκεται όμως πολύ κοντά στο ελληνικό πρότυπο. Αντίθετα, η λατινική μετάφραση του Ιούλιου Βαλέριου, *Res Gestae Alexandri Magni* (4^{ος} αι. μ.Χ.)¹², έργο συγγραφέα με ροπή στη ρητορική, προσφέρει λιγότερο πιστή εικόνα.

Η πρώτη ανατολική μετάφραση που προκύπτει από το ελληνικό πρότυπο είναι η συριακή μετάφραση (6^{ος} / 7^{ος} αι. μ.Χ.), η οποία βασίζεται εν μέρει στο χφ. Α. Όμως, η ύπαρξη σε αυτή κι άλλων διαφορετικών στοιχείων έχει οδηγήσει στην υπόθεση ότι υπήρχε μια εκδοχή, χαμένη σήμερα, η *δ¹³. Μια μετάφραση που γνώρισε μεγαλύτερη δημοτικότητα από αυτή του Ιούλιου Βαλέριου αποτελεί δημιούργημα του Αρχιεπισκόπου Λέοντα, με τίτλο *Nativitas et Victoria Alexandri Magni* (10^{ος} αι. μ.Χ.). Από τη μετάφραση αυτή, τον 11^ο αι. μ.Χ. προέκυψε το έργο *Historia de Preliis*. Από τους μάρτυρες της διασκευής α (χφ. Α, αρμενική μετάφραση, μετάφραση Ιούλιου Βαλέριου, συριακή μετάφραση, μετάφραση Λέοντα), μόνο το χφ. Α περιέχει το αρχαίο ελληνικό κείμενο¹⁴.

Η διασκευή β μαρτυρείται σε εννέα μεσαιωνικά χειρόγραφα και χρονολογείται τον 5^ο αι. μ.Χ.¹⁵. Ο μεγάλος αριθμός των σωζόμενων χειρογράφων δείχνει τη δημοτικότητά της στο Βυζάντιο. Ο διασκευαστής της φαίνεται να αξιοποίησε ένα μάρτυρα παλιό, αλλά με πολλά λάθη και κενά. Προστίθενται σε αυτή κι άλλες ιστορίες με τις θαυμαστές περιπέτειες του ήρωα, όπως ένα γράμμα στην Ολυμπιάδα στο Π. 23¹⁶. Από τη β προκύπτει η υποδιασκευή λ, από την οποία προέρχεται το χειρόγραφο L (πριν το 1400 μ.Χ.)¹⁷. Στην υποδιασκευή λ κάποια επεισόδια της β διευρύνονται, ενώ μια ιδιαιτερότητα είναι η χρήση αποφθεγμάτων και η εισχώρηση της ιστορίας των λαών Γώγ και Μαγώγ.

¹⁰ Για τις διασκευές και την παράδοση του κειμένου, βλ. Ausfeld (1907: 8-28), Kroll (1919: 1720-1726), Merkelbach (1977: 93-108), Stoneman (1996: 601-612), Jouanno (2015 (2002): 25-41).

¹¹ Για την αρμενική εκδοχή, βλ. Wolohojian (1969: 2-21).

¹² Ως *terminus ante quem* της λατινικής μετάφρασης θεωρείται το έργο *Itinerarium Alexandri Magni et Trajani*, που αφιερώθηκε στον αυτοκράτορα Κωνσταντίο Β΄ το 340 μ.Χ. και παρουσιάζει πολλά παράλληλα με τη μετάφραση του Ιούλιου Βαλέριου, βλ. Jouanno (2015: 32-33).

¹³ Ausfeld (1907: 17-21).

¹⁴ Van Thiel (1974: xxxvi-xxxviii).

¹⁵ Ausfeld (1907: 15-17), Jouanno (2015: 389-476).

¹⁶ Αυτό το υλικό υποδεικνύει ότι η διασκευή β ίσως απευθυνόταν σε ένα κοινό λιγότερο λογοτεχνικό, το οποίο δεν ενδιαφερόταν παρά ελάχιστα για την ελληνική ιστορία του 4^{ου} αι. π.Χ., βλ. Stoneman (1996: 605-606).

¹⁷ Van Thiel (1974: xl-xlv).

Η διασκευή ε μαρτυρείται σε επτά μεσαιωνικά χειρόγραφα, βέβαια μόνο σε έναν κώδικα του 13^{ου} αι. μ.Χ. (*Oxonius Bodleianus Baroccianus* 17, χφ. Q), παραδίδεται ολόκληρη¹⁸. Χρονολογείται τον 8^ο αι. μ.Χ. και η γλώσσα της παρουσιάζει πολλά στοιχεία της βυζαντινής. Χαρακτηριστικό σε αυτή είναι η διείσδυση εβραϊκών παραδόσεων, όπως φαίνεται από το κεφάλαιο με την επίσκεψη του Αλέξανδρου στην Ιερουσαλήμ. Η διασκευή γ προέκυψε από τις εκδοχές β και ε, από τις οποίες αξιοποίησε σχεδόν όλα τα στοιχεία, ενώ παράλληλα ο συντάκτης της επινόησε πολλά νέα επεισόδια¹⁹. Η χρονολόγησή της είναι αβέβαιη, ο Stoneman όμως την τοποθετεί τον 9^ο αι. μ.Χ.²⁰. Η γ αποτελεί την τελευταία εκδοχή της μακραίωνης επεξεργασίας της *Μυθιστορίας*. Σε όλο τον Μεσαίωνα εμφανίζονται έμμετρες και πεζές εκδοχές της ιστορίας του Αλέξανδρου, όπως η *Φυλλάδα του Μεγαλέξαντρου* τον 16^ο αι. μ.Χ.

γ. Πηγές και χρονολόγηση

Ο Merkelbach στο έργο του για τις πηγές της *Μυθιστορίας* αναγνωρίζει δύο κύριες πηγές (*Hauptquellen*)²¹, μια συλλογή επιστολών, η οποία περιείχε ένα επιστολικό μυθιστόρημα κι άλλες αυτόνομες επιστολές διάφορων συγγραφέων και μία ιστορική πηγή, πιθανώς ένα βιογραφικό έργο²².

Στη *Μυθιστορία* συναντά κανείς μια σειρά από επιστολές ανάμεσα στον Αλέξανδρο κυρίως, κι άλλα πρόσωπα, όπως ο Δαρείος και ο Πώρος²³. Το γεγονός ότι οι επιστολές αυτές μπορούν να σταθούν αυτόνομα, χωρίς τα υπόλοιπα συμφραζόμενα του κειμένου, αποτελεί ένδειξη ότι προϋπήρχαν ως αυτόνομο είδος, προτού ενσωματωθούν στη *Μυθιστορία*. Φαίνεται μάλιστα ότι η καταγωγή τους ανάγεται στα σχολεία της ρητορικής, στις ρητορικές ασκήσεις για την *προσωποποιία*. Ένα μέρος των επιστολών αυτών έχει βρεθεί σε παπύρους, που χρονολογούνται από τον 1^ο αι.

---

¹⁸ Trunpf (1974: xiii-ix), Jouanno (2015: 529-689).

¹⁹ Von Lauenstein (1962: viii-xii), Jouanno (2015: 691-725).

²⁰ Stoneman (1996: 607-608).

²¹ Για τις πηγές της *Μυθιστορίας* γενικά, βλ. Kroll (1919:1713-1717), Fraser (1972: 677-687), Van Thiel (1974: xvi-xxiv), Merkelbach (1977:11-83), Hägg (1991: 126-140) Stoneman (1991: 10-17), Stoneman (1994: 119-124), Fraser (1996: 40-46, 210-220), Jouanno (2015: 42-69), Nawotka (2017: 18-27).

²² Merkelbach (1977: 11-72). Για κριτική στον Merkelbach, βλ. Ενότητα 3.

²³ Merkelbach (1977: 48-55), Van Thiel (1974: xxi-xxiv). Βλ. Ενότητα 3.

π.Χ. έως και τον 2^ο αι. μ.Χ²⁴. Σύμφωνα με τον Merkelbach, οι επιστολές αυτές προέρχονται από ένα επιστολικό μυθιστόρημα, το οποίο κυκλοφορούσε ήδη την ελληνιστική εποχή και παρουσίαζε τα κατορθώματα του Αλέξανδρου μέσω των επιστολών²⁵.

Πέρα από αυτές τις επιστολές, απαντούν στη *Μυθιστορία* κι άλλες εκτενείς επιστολές, τις οποίες ο Αλέξανδρος απευθύνει στον Αριστοτέλη (III. 17) και στην Ολυμπιάδα (III. 27-28) και το περιεχόμενο των οποίων είναι οι θαυμαστές περιπέτειες του ήρωα στη Μέση Ανατολή, στην Ινδία μέχρι τα πέρατα του κόσμου²⁶. Σε αντίθεση με το επιστολικό μυθιστόρημα, το οποίο θεωρείται έργο ενός συγγραφέα, οι επιστολές αυτές προέρχονται μάλλον από διαφορετικές λογοτεχνικές πηγές. Κατά τον Merkelbach, οι Επιστολές Θαυμασίων (*Wunderbriefe*)²⁷ δεν προέρχονται από τα σχολεία της ρητορικής, αλλά είναι αποτέλεσμα μιας μακρόχρονης, προφορικής κυρίως παράδοσης για τον Αλέξανδρο, την οποία εκμεταλλεύτηκαν συγγραφείς και τη διαμόρφωσαν με τέτοιο τρόπο, ώστε να απευθύνεται σε ένα ευρύ αναγνωστικό κοινό²⁸.

Όσον αφορά στην ιστορική πηγή²⁹ που αξιοποίησε ο Ψευδο-Καλλισθένης, ερώτημα αποτελεί τόσο η χρονολόγησή της όσο και το αν ο συγγραφέας άντλησε από μία μόνο πηγή³⁰. Οι περισσότεροι μελετητές θεωρούν ότι η πηγή προέρχεται με βεβαιότητα από την ελληνιστική εποχή. Ο Merkelbach, όμως, προτείνει ένα ευρύτερο χρονικό πλαίσιο, κυρίως λόγω των λαθών και των αναχρονισμών που υπάρχουν στη *Μυθιστορία*³¹. Σε κάθε περίπτωση φαίνεται ότι ο Ψευδο-Καλλισθένης άντλησε από ένα ιστορικό έργο της ‘κλειτάρχειας παράδοσης’ (*Vulgata*)³², όπως μπορεί κανείς να

---

²⁴ Merkelbach (1977: 11-12). Ο Hägg (1991: 126) υποστηρίζει ότι οι ομοιότητες με αποσπάσματα επιστολών σε παπύρους ίσως αποτελούν ένδειξη ότι ο Ψευδο-Καλλισθένης αντέγραψε επιστολές που αποδίδονταν στον Αλέξανδρο ή άλλα πρόσωπα θεωρώντας αυτές γνήσια ντοκουμέντα. Βλ. Stramaglia (1996: 110-113).

²⁵ Merkelbach (1947: 95-113).

²⁶ Ausfeld (1907: 177-187, 195-199).

²⁷ Βλ. μεταξύ άλλων, Van Thiel (1974: xxiv-xxix), Merkelbach (1977: 55-72), Gunderson (1980), Aerts (1994: 30-38), Koulakiotis (2011: 161-184), Konstantakos (2019), Konstantakos (forthcoming).

²⁸ Merkelbach (1977: 55-70). Βλ. επίσης, Fraser (1972: 677-678), Van Thiel (1974: xxiv-xxix), Stoneman (1991: 10-11), Stoneman (1994: 119), Jouanno (2015: 53-57).

²⁹ Για την ιστορική πηγή της *Μυθιστορίας*, βλ. Merkelbach (1977: 18-47), ο οποίος θεωρεί ότι δεν πρόκειται για συνεκτική ιστορική αφήγηση, αλλά βιογραφία. Βλ. επίσης, Van Thiel (1974: xvi-xxi).

³⁰ Ο Merkelbach (1977: 18) και ο Fraser (1972: 677) θεωρούν ότι ο συγγραφέας της *Μυθιστορίας* άντλησε από μια ιστορική πηγή. Ο Nawotka (2017: 21-22) επιχειρηματολογεί υπέρ της αξιοποίησης ποικίλων πηγών στα αφηγηματικά μέρη.

³¹ Merkelbach (1977: 46-47).

³² Πρόκειται για έργα συγγραφέων κυρίως της ελληνιστικής εποχής, οι οποίοι είχαν στόχο περισσότερο να συγκινήσουν τους αναγνώστες παρά να αναζητήσουν την ιστορική αλήθεια. Την παράδοση αυτή φαίνεται να εγκαίνιασε ο Κλείταρχος, βλ. Merkelbach (1977: 20-33).

διαπιστώσει από το πλήθος των επινοημένων ιστοριών, που σκοπό έχουν να εγείρουν το έλεος και τον φόβο των αναγνωστών³³. Ο Fraser θεωρεί ότι η ιστορική πηγή είναι κάποιος ιστορικός της πρώιμης πτολεμαϊκής περιόδου, ίσως και ο ίδιος ο Κλείταρχος³⁴, κάτι που αμφισβητείται βάσει των ελάχιστων αποσπασμάτων που σώζονται από το έργο του. Επιπλέον, ο Nawotka αναφέροντας μια σειρά από ανέκδοτα, τα οποία απαντούν μόνο στη *Μυθιστορία* ή σε αυτή και σε μία ακόμη πηγή (π.χ. Πλούταρχος), επιχειρηματολογεί ότι κανένας σωζόμενος ιστορικός του Αλέξανδρου δεν αποτέλεσε πηγή του Ψευδο-Καλλισθένη³⁵.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν δύο ακόμη αφηγήσεις στο έργο, οι οποίες βασίζονται σε αιγυπτιακές πηγές. Πρόκειται για την ιστορία του Νεκτανεβώ (I. 1-14) και την αφήγηση για την ίδρυση της Αλεξάνδρειας (I. 30-34)³⁶. Η ιστορία του Νεκτανεβώ στη *Μυθιστορία* συνδέεται συχνά με αιγυπτιακές αφηγήσεις, όπως το παπυρικό απόσπασμα από ένα μάλλον αιγυπτιακό μυθιστόρημα, γνωστό ως *Το Όνειρο του Νεκτανεβώ* ή το *Δημοτικό Χρονικό*³⁷. Τέτοιες ιστορίες πιθανότερα κυκλοφορούσαν ήδη την πρώιμη ελληνιστική περίοδο, αμέσως μετά τη μακεδονική κατάκτηση της Αιγύπτου ή το αργότερο στις αρχές της πτολεμαϊκής περιόδου ως ιδεολογικό μέσο των κατακτημένων Αιγυπτίων³⁸. Η ιστορία της ίδρυσης της Αλεξάνδρειας, στην οποία είναι επίσης έκδηλο το αιγυπτιακό χρώμα του έργου, συνδέεται ίσως με έργα ελληνιστικής προέλευσης, όπως οι *Κτίσεις*, αλλά στην αφήγηση υπάρχει υλικό κι από μεταγενέστερες πηγές³⁹.

---

³³ Τέτοια επεισόδια αποτελούν: τα γεγονότα στους Ολυμπιακούς Αγώνες (I. 18-19), οι γάμοι του Φίλιππου και της Κλεοπάτρας και η ματαίωσή τους με την επέμβαση του Αλέξανδρου (I. 20-21), η ερωτικής φύσης αιτιολογία γύρω από τη συνωμοσία και τον θάνατο του Φίλιππου (I. 24), το τραγούδι του αυλητή Ισμηνία για την καταστροφή της Θήβας (I. 46), η αφήγηση του θανάτου του Δαρείου (II. 20) κι άλλα.

³⁴ Stoneman (1991: 10-11), Fraser (1996: 210).

³⁵ Nawotka (2017: 20-21).

³⁶ Η Berg (1973: 381-387) αναγνωρίζει την ύπαρξη μιας ακόμη πηγής, Αλεξανδρινής, όπου υπήρχαν μαζί αυτές οι αφηγήσεις, ήδη την πτολεμαϊκή περίοδο, ως μια προσπάθεια νομιμοποίησης της μακεδονικής εξουσίας στην Αίγυπτο. Η ίδια υποστηρίζει ότι το επεισόδιο του μεταμφιεσμένου σε πρέσβη Αλέξανδρου στα ανάκτορα του Δαρείου (II. 14-15) και αυτό στα ανάκτορα της Κανδάκης (III. 21-23) προέρχονται ίσως από την Αλεξανδρινή πηγή.

³⁷ Ο Jasnów (1997: 95-103) επιχειρηματολογεί ότι η ιστορία του Νεκτανεβώ στο έργο αποτέλεσε εν μέρει μετάφραση από τα αιγυπτιακά. Διαφωνούν, Pfister (1976: 51), Nawotka (2017: 25-27). Για την ιστορία του Νεκτανεβώ και άλλα αιγυπτιακά στοιχεία στο έργο, βλ. Weinreich (1911), Perry (1966: 327-333), Fraser (1972: 680-687), Merkelbach (1977: 77-83), Hägg (1991: 130-131), Stoneman (1994: 122-124), Fraser (1996: 211-212), Ruiz-Montero (1996: 71-75).

³⁸ Lloyd (1982: 46-50), Stoneman (1992: 110-111), Konstantakos (2009: 108-113), Whitmarsh (2013: 30-31). Ο Fraser (1972: 680-687) υποστηρίζει ότι ο προφανής ιδεολογικός σκοπός τους ενισχύει την άποψη ότι κυκλοφορούσαν γραπτάς.

³⁹ Merkelbach (1977: 34-45), Fraser (1996: 215-216). Βλ. αναλυτικά Ενότητα 1.

Το επεισόδιο με τους Γυμνοσοφιστές (III. 6.1-10), το οποίο μαρτυρείται στον πάπυρο *Berol. Inv.* 13044, κυκλοφορούσε ήδη από το 100 π.Χ. Βέβαια, στο χφ. Α ενσωματώνεται ένα μέρος από το έργο του Παλλαδίου *Περὶ τῶν τῆς Ἰνδίας ἐθνῶν καὶ τῶν Βραχμάνων* (τέλος 4^{ου} αι. μ.Χ.), το οποίο θεωρείται εμβόλιμο⁴⁰. Άλλο χωρίο στο έργο, το οποίο προέρχεται από ανεξάρτητη, πρώιμη ελληνιστική πηγή είναι η διήγηση με τις τελευταίες μέρες του Αλέξανδρου και το κείμενο της διαθήκης, τμήμα γνωστό ως *Liber de Morte* (III. 30-33)⁴¹. Η πηγή αυτή θεωρείται συνήθως από τους μελετητές ως προπαγανδιστικό κείμενο υπέρ συγκεκριμένων διαδόχων του Αλέξανδρου⁴².

Το επεισόδιο με τη Συνέλευση στην Αθήνα (II. 2-5) υποδεικνύει μια διαφορετική πηγή, ίσως από το περιβάλλον της σχολικής ρητορικής. Η χρονολόγησή της την ελληνιστική περίοδο δεν είναι βέβαιη, καθώς υπάρχουν θέματα που αποτελούν κοινούς τόπους της Δεύτερης Σοφιστικής⁴³. Οι 250 στίχοι στη *Μυθιστορία* σε χωλίαμβο ή σκάζον ιαμβικό τρίμετρο φαίνεται να προέρχονται από την ελληνιστική περίοδο, παρά το γεγονός ότι το μέτρο αυτό χρησιμοποιείται ευρέως στο τέλος της αυτοκρατορικής περιόδου⁴⁴. Ο Fraser τονίζει τη δυσκολία να διαπιστώσει κανείς τι μέρος αυτών των στίχων κυκλοφορούσε ως απλό *corpus* προτού ενσωματωθεί στη *Μυθιστορία*⁴⁵.

Πέρα από τις πηγές που αναφέρθηκαν αναλυτικά, μπορεί κανείς να διαπιστώσει ότι ο συγγραφέας της *Μυθιστορίας* αντλεί κι από πλήθος άλλων πηγών, μεταξύ των οποίων είναι τα ομηρικά έπη⁴⁶, η τραγωδία, ο Ηρόδοτος, συλλογές γνωμικών, ιστορίες με *αἴτια*, κατάλογοι πόλεων⁴⁷ και άλλα⁴⁸. Ερώτημα αποτελεί αν η *Vita Aesopi* (1ος αι. π.Χ. / 1^ο αι. μ.Χ.), αγιογραφικά κείμενα ή ρήτορες, όπως ο Αίλιος

---

⁴⁰ Για το επεισόδιο με τους Γυμνοσοφιστές, βλ. μεταξύ άλλων, Wilcken (1923: 150-183), Hansen (1965: 351-380), Merkelbach (1977: 72-75, 156-161), Hägg (1991: 139-140), Stoneman (1995a: 99-114), Fraser (1996: 212, 223-224), Jouanno (2015: 66-69).

⁴¹ Μια λατινική μετάφραση αυτού του βιβλίου (4^{ος}/5^{ος} αι. μ.Χ.) μαζί με μια σύντομη λατινική ιστορία των κατορθωμάτων του ήρωα υπάρχει σε μεσαιωνικό κώδικα, γνωστό ως *Metz Epitome*. Μέρος της διαθήκης απαντά και σε πάπυρο του 1^{ου} αι. π.Χ., βλ. Merkelbach (1977: 75-77).

⁴² Fraser (1996: 212-214). Για μια διαφορετική θέση του *Liber de morte* ως ψευδο-ιστορική μυθοπλασία, βλ. Konstantakos (2015a: 255-256).

⁴³ Jouanno (2015: 58-60).

⁴⁴ Ο Fraser (1996: 218-220) τονίζει ότι δε χρειάζεται να χρονολογηθούν την αυτοκρατορική περίοδο.

⁴⁵ Fraser (1972: 679).

⁴⁶ Centanni (1988: xx).

⁴⁷ Ο Fraser (1996: 44-45, 214) θεωρεί ότι αποτελούν πρώιμο στοιχείο, πιθανώς πτολεμαϊκό (ύστερος 3^{ος} αι. π.Χ.).

⁴⁸ Ο Samuel (1986: 427-437) υποστηρίζει ότι κατάλογοι, όπως αυτός με τους παιδαγωγούς του Αλέξανδρου (I. 13) ή αυτός των καλεσμένων στο συμπόσιο όπου δηλητηριάστηκε ο Αλέξανδρος (III. 31), ανήκουν σε μια πρώιμη πηγή, η οποία μετέδιδε τέτοιου είδους ιστορίες σε ιστορικά έργα για τον Αλέξανδρο ή σε άλλες αφηγήσεις.

Αριστείδης, αποτέλεσαν πηγές της *Μυθιστορίας* δεδομένου ότι υπάρχουν μεταξύ τους κοινά μοτίβα. Τέλος, ο Cizek επιχειρηματολογεί υπέρ της επίδρασης λαϊκών θρύλων και παραμυθικών μοτίβων στη διαμόρφωση της *Μυθιστορίας*, αποδίδοντας παράλληλα τη διαστρέβλωση των ιστορικών πηγών σε αυτό⁴⁹.

Γίνεται σαφές ότι οι πηγές αυτές καλύπτουν ένα τεράστιο χρονικό διάστημα, σχεδόν έξι αιώνων, από την πρώιμη δηλαδή ελληνιστική εποχή έως την πρώιμη αυτοκρατορική. Η μελέτη των πηγών επιβεβαιώνει ότι η σύνθεση της *Μυθιστορίας* στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό σε γραπτές πηγές. Ωστόσο, δεν πρέπει κανείς να παραβλέψει το σύνολο των ιστοριών που κυκλοφορούσε προφορικά ήδη στους αιώνες μετά τον θάνατο του Αλέξανδρου και μεταχειριζόταν τα κατορθώματά του με θαυμαστό και θρυλικό τρόπο. Μέρος αυτών των λαϊκών ιστοριών και θρύλων αξιοποίησε ο Ψευδο-Καλλισθένης, για να συνθέσει τη δική του εκδοχή για τον Κατακτητή.

δ. Χρονολόγηση

Οι μελετητές βάσει γλωσσικών και άλλων παραμέτρων θεωρούν ότι η αρχαιότερη διασκευή (α), η οποία εκπροσωπείται από το χειρόγραφο (A), δημιουργήθηκε την αυτοκρατορική περίοδο και συγκεκριμένα τον 3^ο αι. μ.Χ. Ως *terminus ante quem* για τη σύνθεσή της ορίζεται η λατινική μετάφρασή της από τον Ιούλιο Βαλέριο, ο οποίος διετέλεσε ύπατος το 338 μ.Χ.⁵⁰. Ορισμένοι προτείνουν ως *terminus post quem* την βασιλεία του Antoninus Pius (138-161 μ.Χ.), κατά τη διάρκεια της οποίας ο φιλόσοφος Φαβωρίνος ήταν ενεργός, καθώς το όνομα του τελευταίου αναφέρεται στον κατάλογο των παιδαγωγών του Αλέξανδρου και στη λατινική και στην αρμενική μετάφραση⁵¹. Η Centanni διαφωνεί τονίζοντας ότι η απουσία του ονόματός του στο κείμενο A, δηλώνει ότι ίσως αποτελεί προσθήκη και συνεπώς, όχι ασφαλές κριτήριο για τη χρονολόγηση της *Μυθιστορίας*⁵².

Άλλοι παράγοντες υπέρ της ύστερης χρονολόγησης της α είναι: η μνεία της Καρχηδόνας μεταξύ των μεγαλύτερων πόλεων του κόσμου (I. 31), το γεγονός ότι

---

⁴⁹ Cizek (1978: 593-607).

⁵⁰ Η λατινική μετάφραση της *Μυθιστορίας* πρέπει να ήταν ήδη γνωστή το 345 μ.Χ., τελευταία πιθανή χρονολογία σύνθεσης του *Itinerium Alexandri*, το οποίο εν μέρει στηρίζεται στη *Μυθιστορία*. Για κάποιους συγγραφείς του θεωρείται ο Ιούλιος Βαλέριος, βλ. Stoneman (2007: LXXV).

⁵¹ Fraser (1996: 221-223), Jouanno (2015: 74).

⁵² Centanni (1988: xxxiii).

πολλά ονόματα στο χφ. Α ανακαλούν ονόματα της αυτοκρατορικής εποχής, ο θάνατος του Αλέξανδρου με όρους αποθέωσης κατά το πρότυπο ανάληψης του Ρωμύλου, που αποτέλεσε αγαπητό θέμα της ύστερης *Res Publica* και τέλος, το μέτρο που χρησιμοποιείται σε διάφορα χωρία και αποτελεί συνηθισμένο τύπο της αυτοκρατορικής εποχής⁵³. Ας σημειωθεί, επίσης, ότι στα χρόνια της βασιλείας του Καρακάλλα (211-217 μ.Χ.) και ιδίως του Αλέξανδρου Σεβήρου (222-235 μ.Χ.) εκδηλώθηκε έντονο ενδιαφέρον για τη μορφή του Μ. Αλέξανδρου. Ειδικά η οικογένεια του Σεπτίμιου Σεβήρου επιδίωξε να προσεταιριστεί τον μύθο του Αλέξανδρου με διάφορους τρόπους. Για τον Callu η αλλαγή ονόματος του Βασιανού Αλεξιανού σε Αυρήλιο Σεβήρο Αλέξανδρο (221 μ.Χ.) αποτελεί *terminus post quem* της σύνθεσης της διασκευής α⁵⁴.

Οι περισσότεροι μελετητές φαίνεται να συμφωνούν στη χρονολογία σύνθεσης της διασκευής α. Ωστόσο, η χρονολόγηση του υποτιθέμενου αρχέτυπου της *Μυθιστορίας* (*Urform*) αποτελεί ζήτημα διαφωνιών μεταξύ τους. Κάποιοι πιστεύουν ότι η σύνθεση του αρχέτυπου τοποθετείται περίπου την ίδια περίοδο και συνεπώς, η α βρίσκεται πολύ κοντά στην αρχική σύνθεση, ενώ άλλοι θεωρούν ότι το αρχέτυπο αποτελεί δημιούργημα των ελληνοιστικών χρόνων.

Ο Kroll θεωρεί ότι η σύνθεση του αρχέτυπου δεν πρέπει να τοποθετηθεί πολύ πριν τον 3^ο αι. μ.Χ.⁵⁵. Κατά τον Fraser, το έργο αποτελεί αμάλγαμα πηγών, μεγάλο μέρος των οποίων προέρχεται από τους ελληνοιστικούς χρόνους. Ο ίδιος, όμως, δε θεωρεί πιθανή την ύπαρξη ενός αρχικού κειμένου σε αυτή τη μορφή πολύ πριν την περίοδο σύνθεσης της *recensio* α⁵⁶. Ο Callu προτείνει την πρόιμη ρωμαϊκή περίοδο (60/50 π.Χ.-16 μ.Χ.) ως πιθανή χρονολογία σύνθεσης του αρχέτυπου⁵⁷.

Από την άλλη μεριά, το αρκετά προγενέστερο υλικό, κυρίως ελληνοιστικό, από το οποίο αποτελείται η *Μυθιστορία*, καθώς και οι μεταγενέστερες προσθήκες, με πιο χαρακτηριστική αυτή του έργου του Παλλαδίου στο τρίτο βιβλίο, έχουν οδηγήσει κάποιους μελετητές στο συμπέρασμα ότι το έργο κυκλοφορούσε ήδη σε μια αρχική μορφή την ελληνοιστική περίοδο. Ο Ausfeld θεωρεί ότι κάποια χωρία στην α αποτελούν μεταγενέστερες προσθήκες (I. 42-II. 7), στοιχείο που απορρίπτει κατά τη

---

⁵³ Jouanno (2015: 74-78).

⁵⁴ Callu (2010: 40). Ο Nawotka (2017: 3-5) κάνει λόγο για *Alexandromania* την περίοδο βασιλείας του Αλέξανδρου Σεβήρου και συμφωνεί ότι το ιδεολογικό κλίμα στα μέσα του 3^{ου} αι. μ.Χ. έδωσε το πρόσφορο έδαφος για τη δημιουργία της *Μυθιστορίας*.

⁵⁵ Kroll (1919: 1717-1720). Το ίδιο Merkelbach (1977: 91), Van Thiel (1974: xii).

⁵⁶ Fraser (1972: 677).

⁵⁷ Callu (2010: 23-31).

γνώμη του την υπόθεση ότι ο συγγραφέας της α είναι αυτός που συνέθεσε το έργο στην αρχική του μορφή. Ο ίδιος προτείνει ως πιθανή περίοδο σύνθεσης του πρωτότυπου την πτολεμαϊκή περίοδο και πιθανότατα τον 2^ο αι. π.Χ., κάτι που γι' αυτόν συνάδει και με τα λογοτεχνικά συμφραζόμενα στα οποία ανήκει το έργο⁵⁸.

Ο Stoneman έχει επανειλημμένως επιχειρηματολογήσει υπέρ της σύνθεσης του πρωτότυπου την ελληνιστική περίοδο, συνδέοντας μάλιστα τη *Μυθιστορία* με τα πολιτισμικά και λογοτεχνικά συμφραζόμενα της πτολεμαϊκής Αλεξάνδρειας, καθώς επίσης και υπέρ μιας διαδικασίας συνεχούς επεξεργασίας ως τον 3^ο αι. μ.Χ.⁵⁹. Επιπλέον, ο ίδιος υποστηρίζει ότι υπάρχουν ενδείξεις ότι το έργο ήταν γνωστό στον Φιλόστρατο σε κάποια μορφή κοντά στην α, η οποία συνετέθη στην πτολεμαϊκή Αλεξάνδρεια τον 3^ο ή 2^ο αι. π.Χ.⁶⁰. Ο Nawotka επισημαίνει ότι η υπόθεση για τη σταδιακή ανάπτυξη του έργου είναι μεν ελκυστική, όμως θεωρεί πιο ασφαλή τη θέση των Kroll – Merkelbach, ότι η *Μυθιστορία* αποτελεί δημιούργημα του 3^{ου} αι. μ.Χ. από έναν συγγραφέα ενεργό στην Αλεξάνδρεια⁶¹.

Είναι γεγονός ότι δεν μπορεί να χρονολογήσει κανείς με ασφάλεια το αρχέτυπο της *Μυθιστορίας*. Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση πρέπει να γίνεται διάκριση μεταξύ της χρονολόγησης των πηγών και της χρονολόγησης του έργου. Το ότι το μεγαλύτερο μέρος των πηγών που αξιοποίησε ο συγγραφέας ανήκει στην ελληνιστική περίοδο, δεν αποτελεί απαραίτητα κριτήριο για την πρόωμη χρονολόγηση του πρωτότυπου, καθώς συχνά υλικό που είχε δημιουργηθεί στους ελληνιστικούς χρόνους, εξακολουθούσε να κυκλοφορεί και να μεταπλάθεται στη διάρκεια της πρόωμης αυτοκρατορικής περιόδου.

ε. Το λογοτεχνικό είδος

Ένα τέτοιο κείμενο, όπως η *Μυθιστορία*, το οποίο βασίζεται σε μεγάλο μέρος σε προγενέστερο ετερογενές υλικό είναι πολύ δύσκολο να προσδιοριστεί ειδολογικά. Έχει κατά καιρούς χαρακτηριστεί ψευδο-ιστορία, ιστορική βιογραφία, φανταστική βιογραφία, ιστορικό μυθιστόρημα, μυθιστόρημα, 'fringe' novel. Η μορφή κι ο τρόπος οργάνωσης του υλικού δε βοηθούν ιδιαίτερα στον ειδολογικό προσδιορισμό του

⁵⁸ Ausfeld (1907: 237-242). Ο Rohde (1876: 198) τοποθετεί, επίσης, το αρχέτυπο του έργου στο τέλος της πτολεμαϊκής περιόδου.

⁵⁹ Stoneman (1991: 8-10, 14-17).

⁶⁰ Ο Stoneman (1994: 118-119), (1996: 601-602), (2007: XXIX-XXXIV), (2009: 151-152) επιχειρεί να αποδείξει πως η *Μυθιστορία* θα μπορούσε να θεωρηθεί ελληνιστικό κείμενο.

⁶¹ Nawotka (2017: 24).

έργου. Οι τίτλοι στις διάφορες εκδοχές ποικίλουν: *Βίος* (χφ. Α), *Πράξεις* (στο τέλος του πρώτου βιβλίου στο χφ. Α), *Βίος και Πράξεις* (L), *Historia* (σε χειρόγραφο της β), *Res Gestae* (στη λατινική μετάφραση της α). Τίθεται λοιπόν το ερώτημα αν το έργο μπορεί να ενταχθεί σε ένα συγκεκριμένο λογοτεχνικό είδος.

Μολονότι ο λατινικός τίτλος είναι *Historia Alexandri Magni*, το έργο δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως ιστορία δεδομένου ότι η αντικειμενική καταγραφή των γεγονότων δεν ενδιέφερε παρά ελάχιστα τον συγγραφέα. Η εισροή πλήθους φανταστικών στοιχείων απομακρύνει το έργο από τον χώρο της ιστοριογραφίας⁶². Ο Hägg συνδέει τη *Μυθιστορία* με ένα είδος ελληνιστικής ιστοριογραφίας συγκερασμένο με φανταστικό υλικό, με ένα είδος ψευδο-ιστορίας⁶³.

Η *Μυθιστορία* έχει χαρακτηριστεί, επίσης, ως ιστορικό μυθιστόρημα⁶⁴. Ο Stoneman παρατηρεί ότι το έργο εμφανίζει κοινά στοιχεία με αφηγηματικά κείμενα, όπως το μυθιστόρημα, δεν καταλήγει όμως στο να το χαρακτηρίσει ιστορικό μυθιστόρημα, καθώς δεν υπάρχει σε αυτό κάποια ιστορική ανάλυση ούτε φιλοδοξία να αναδιαμορφώσει ιστορικές συνθήκες. Ο ίδιος καταλήγει ότι πρόκειται για ένα κείμενο που χρησιμοποιεί την ελευθερία της μυθοπλασίας, για να εξερευνήσει την ποιότητα μιας ορισμένης εποχής⁶⁵. Ο Hägg μελετώντας τα κριτήρια βάσει των οποίων ένα μυθιστόρημα χαρακτηρίζεται ιστορικό αποκλείει τη *Μυθιστορία* από το εν λόγω λογοτεχνικό είδος. Επιχειρηματολογεί ότι το ιστορικό μυθιστόρημα ασχολείται κυρίως με τις ιδιωτικές εμπειρίες φανταστικών χαρακτήρων σε ένα πλαίσιο ιστορικό. Αντίθετα, στη *Μυθιστορία* ο πρωταγωνιστής είναι ιστορικό πρόσωπο και επίσης, η αφήγηση δεν επικεντρώνεται στην προσωπική ζωή ή στον εσωτερικό κόσμο του πρωταγωνιστή, αλλά στην εξιδανικευμένη παρουσίαση των κατορθωμάτων του. Ο Hägg προτιμά για τον χαρακτηρισμό του έργου τους όρους *βίος* ή *vita* ή εξιδανικευμένη βιογραφία (*romanticized biography*)⁶⁶.

Πράγματι ως προς την εξωτερική μορφή θα μπορούσε να θεωρηθεί *βίος*⁶⁷, καθώς καλύπτει τα γεγονότα της ζωής του ήρωα από τη γέννηση έως και τον θάνατό

---

⁶² Ο Nawotka (2017: 13) υπογραμμίζει ότι ο συγγραφέας δεν καταβάλλει προσπάθεια ούτε για την ανασυγκρότηση των γεγονότων του παρελθόντος ούτε για την αναζήτηση των αιτιολογικών τους σχέσεων, κι επομένως, το έργο δεν μπορεί να καταταχθεί στο είδος της ιστοριογραφίας.

⁶³ Hägg (1991: 115-116).

⁶⁴ Κατά τον Van Thiel (1974: xi-xii), αποτελεί ιστορικό μυθιστόρημα, καθώς κινείται μεταξύ αλήθειας και ψέματος, ιστορίας και μυθοπλασίας. Για το ιστορικό μυθιστόρημα, βλ. Lukács (1962).

⁶⁵ Ο Stoneman (1994: 117-118), (2007: XXXV-XXXVIII), (2009: 143-146) χαρακτηρίζει το έργο ως ένα φανταστικό δημιούργημα ιστορικού χαρακτήρα.

⁶⁶ Hägg (1987: 188-193).

⁶⁷ Για το βιογραφικό είδος, βλ. Leo (1901), Momigliano (1971).

του. Η Jouanno συμφωνεί ότι μπορεί να θεωρηθεί *βίος*⁶⁸, με την έννοια ότι η ζωή και η σταδιοδρομία ενός μόνου προσώπου συγκροτούν τον κύριο αφηγηματικό κορμό, διακρίνει όμως μεταξύ ιστορικής βιογραφίας, που έχει ως στόχο να διαπαιδαγωγήσει μέσω του *exemplum*, και μυθιστορηματικής βιογραφίας, που έχει ως στόχο κυρίως να ψυχαγωγήσει τους αναγνώστες⁶⁹.

Ερώτημα, ακόμη, αποτελεί αν μπορεί να εντάξει κανείς τη *Μυθιστορία* στην κατηγορία των ιδεαλιστικών μυθιστορημάτων⁷⁰. Μια σύγκριση του περιεχομένου τους δείχνει ότι εμφανίζουν κάποια κοινά στοιχεία, όπως τα ταξίδια, η ανταλλαγή επιστολών, τα παραδοξογραφικά και εθνογραφικά στοιχεία, η παρουσία της Τύχης ως κυρίαρχης θεότητας, η εξέχουσα θέση της Αιγύπτου, τα όνειρα και οι χρησμοί, το μοτίβο της προσπάθειας αυτοκτονίας του ήρωα που αποτρέπεται την τελευταία στιγμή και άλλα. Ωστόσο, από το έργο εκλείπει το σημαντικότερο συστατικό των ιδεαλιστικών μυθιστορημάτων, δηλαδή το ερωτικό στοιχείο. Στο επίκεντρο της *Μυθιστορίας* δε βρίσκεται ένα νεαρό ζευγάρι, αλλά ένας ήρωας-πρωταγωνιστής. Επιπλέον, αν εξαιρέσει κανείς την ιστορία του Νεκτανεβώ, από την αφήγηση εξαλείφεται κάθε ερωτικό στοιχείο, σαν ο συγγραφέας να ήθελε να δώσει μια εξαγνισμένη εικόνα του ήρωα του⁷¹.

Η Karla μελετώντας τις διαφορές τέτοιου είδους κειμένων με το ερωτικό μυθιστόρημα εντάσσει τη *Μυθιστορία* στα λεγόμενα *fringe novels*⁷², κυρίως λόγω του περιθωριακού ρόλου του ερωτικού στοιχείου, το οποίο εμφανίζεται μόνο σε επεισόδια δευτερεύουσας σημασίας, τα οποία δε σχετίζονται με τον πρωταγωνιστή⁷³. Ο Nawotka συμφωνεί με την κατηγοριοποίηση της *Μυθιστορίας* στο είδος του *fringe*

---

⁶⁸ Jouanno (2009: 36). Ο όρος *fictional biography* ανήκει στον Holzberg (1995a: 14-19). Αναλογίες με το λογοτεχνικό είδος του *βίου* αναγνωρίζει κι ο Stoneman (1994: 121). Η Ruiz-Montero (1996: 45-46) εντάσσει το έργο στον χώρο της ελληνιστικής βιογραφίας, στην οποία διεισδύουν κι άλλα στοιχεία επικά ή φανταστικά, καθιστώντας την ένα είδος υβριδικό, τυπικό παράδειγμα της ελληνιστικής ποικιλίας. Αντίθετα, ο Kroll (1919: 1710-1713) θεωρεί ότι ο συγγραφέας δεν είχε στόχο να γράψει βιογραφία, αλλά μυθιστόρημα.

⁶⁹ Για τον σκοπό της *Μυθιστορίας* ως μέσο ψυχαγωγίας του κοινού, βλ. *Μυθιστ.* II. 15.5, Van Thiel (1974: xii), Hägg (1991: 115), Gallo (1996: 239, 247), Karla (2009: 22-23), Jouanno (2015: 88-89).

⁷⁰ Ο Merkelbach (1977: 90-91) θεωρεί λάθος να χαρακτηριστεί το έργο ως μυθιστόρημα, αν εξετάσει κανείς τις πηγές και τον τρόπο εργασίας του συγγραφέα. Τονίζει ότι αυτή η εκδοχή του έργου δεν έχει στενή σχέση με το είδος του μυθιστορήματος, κάτι που δεν ισχύει βέβαια για τις μεταγενέστερες εκδόχες του. Για το ιδεαλιστικό μυθιστόρημα, βλ. μεταξύ άλλων, Rohde (1876), Perry (1967), Reardon (1969: 201-309), Anderson (1984), Hägg (1991), Tatum (1994), Swain (1999), Whitmarsh (2008).

⁷¹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η απουσία κάθε ερωτικού στοιχείου στην ιστορία του Αλέξανδρου με τις Αμαζόνες, παρότι υπήρχε πληθώρα αρχαίων πηγών που διηγούνταν τις ερωτικές του περιπέτειες με τη βασίλισσα των Αμαζόνων, βλ. Nawotka (2017: 14-17). Για το ζήτημα, βλ. Centanni (1988: xxx-xxxii).

⁷² Για το είδος του *fringe*, βλ. Holzberg (1996: 11-28).

⁷³ Karla (2009: 14-19).

τονίζοντας, όμως, ότι και στην περίπτωση αυτή διαφέρει από τέτοιου είδους έργα στο χαρακτηριστικό ότι ο ήρωας της *Μυθιστορίας* προσεγγίζει τον ιστορικό χαρακτήρα του Αλέξανδρου πολύ πιο στενά από τον λογοτεχνικό Νίνο ή τον λογοτεχνικό Αίσωπο⁷⁴.

Επιπλέον, οι μελετητές συχνά έχουν τονίσει τα κοινά στοιχεία που εμφανίζει η *Μυθιστορία* με τους *Βίους Αγίων* και τις *Πράξεις των Αποστόλων*⁷⁵. Τέτοιου είδους στοιχεία αποτελούν: η αφήγηση του βίου ενός προσώπου-πρωταγωνιστή από τη γέννηση έως τον θάνατό του, ο επεισοδιακός χαρακτήρας της αφήγησης, η εισαγωγή διάφορων μορφών αφήγησης, όπως επιστολών, μύθων, γρίφων, η δημιουργία πολλών εκδοχών, το αφηγηματικό ύφος (παράταξη, επαναλήψεις), η παρουσία *χρειῶν*⁷⁶ και *άλλα*⁷⁷. Ο Nawotka προτείνει η *Μυθιστορία* να ενταχθεί στα συμφραζόμενα της ανάπτυξης της χριστιανικής ελληνικής λογοτεχνίας της ύστερης αρχαιότητας. Ο ίδιος βλέπει στο πρόσωπο του Αλέξανδρου τον ρόλο ενός παγανιστή, απαλλαγμένο από ελαττώματα βασιλιά στο πλαίσιο μιας παγανιστικής αγιογραφίας⁷⁸.

Τέλος, ο Konstan, ο οποίος χαρακτηρίζει το έργο ως *ego-fantasy*⁷⁹, παρατηρώντας κάποια χαρακτηριστικά του, όπως ο επεισοδιακός χαρακτήρας, το ετερογενές προγενέστερο κυρίως υλικό με το οποίο διαμορφώνεται, η κειμενική του ιστορία (πρόκειται για έργο ανώνυμο, το οποίο μπορεί να δεχτεί κάθε είδους παρεμβολές και γι' αυτό σώζεται σε διάφορες παραλλαγές), καταλήγει ότι η *Μυθιστορία* αποτελεί ένα μοναδικό *open text*⁸⁰. Ο ίδιος επισημαίνει ότι τέτοιου είδους κείμενα παρουσιάζουν έναν βαθμό αποκλίσεων και απροσδιοριστίας, χαρακτηριστικά ασυμβίβαστα με τον συγγραφικό έλεγχο.

Γίνεται σαφές ότι η *Μυθιστορία* ανήκει στην κατηγορία εκείνων των κειμένων, τα οποία δεν μπορούν μάλλον να ενταχθούν σε ένα συγκεκριμένο λογοτεχνικό είδος. Παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά με διάφορα είδη, όπως οι

⁷⁴ Nawotka (2017: 17-18).

⁷⁵ Για την αλληλεπίδραση των πολυθεϊστών συγγραφέων με τους χριστιανούς συγγραφείς (ιδίως από 2^ο αι. μ.Χ.), βλ. Bowersock (1994: 139-143).

⁷⁶ Η χρήση αποφθεγμάτων αποτελεί, επίσης, χαρακτηριστικό γνώρισμα των *Βίων* φιλοσόφων, βλ. Wehrli (1973: 193-208).

⁷⁷ Reiser (1984: 131-163), Stoneman (1994: 122, 124-125), Konstan-Ramelli (2014: 192-194). Ο Konstan (1998: 138) τονίζει ότι και στις δύο περιπτώσεις ο αφηγηματικός σκελετός βασίζεται σε μια σειρά ανεκδότων που εκφράζουν την ανώτερη ευφυΐα του ήρωα.

⁷⁸ Nawotka (2017: 18).

⁷⁹ Konstan (1998: 137).

⁸⁰ Ο Konstan (1998: 123-128) τονίζει ότι με τον όρο *open text* δεν εισάγει κάποιο λογοτεχνικό είδος, αλλά αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο παράγεται ένα συγκεκριμένο λογοτεχνικό είδος. Βλ. Karla (2009: 24-27). Ο Fusillo (1994: 239) θεωρεί το έργο απομακρυσμένο από την ιδέα της ατομικής δημιουργίας και του 'κλειστού' κειμένου. Το χαρακτηρίζει *υβριδικό* λογοτεχνικό είδος (σ. 272). Βλ. επίσης, Thomas (1998: 273-291).

Βίοι Αγίων ή τα ιδεαλιστικά μυθιστορήματα, παράλληλα όμως και μεγάλες διαφορές. Η οργάνωση του ετερογενούς προγενέστερου υλικού, η ιστορία του κειμένου και ο ‘ανοιχτός’ τους χαρακτήρας τα καθιστά μοναδικά *open texts* περισσότερο παρά αντιπροσωπευτικά ενός συγκεκριμένου είδους.

στ. Λογοτεχνική αξία και ενότητα του έργου

Η ανομοιογένεια της *Μυθιστορίας* λόγω του ετερογενούς υλικού που αξιοποίησε ο δημιουργός της χωρίς να εναρμονίσει το ύφος της, οι αντιφάσεις, οι χρονολογικές μετατοπίσεις, η ανάμιξη πεζού και έμμετρου λόγου ενίοτε χωρίς επιτυχία, έχει οδηγήσει πολλούς μελετητές, κυρίως του 19^{ου} αι, να υποβαθμίζουν τη λογοτεχνική αξία του έργου και τις καλλιτεχνικές φιλοδοξίες του συγγραφέα. Θεωρούν το κείμενο ως ένα αμάλγαμα ασύνδετων πηγών, ως αποτέλεσμα της αδεξιότητας του συγγραφέα του.

Ο Ausfeld θεωρεί ότι το έργο δεν έχει ιδιαίτερη λογοτεχνική αξία, ωστόσο για τον συγγραφέα του πιστεύει ότι έλαβε κάποια μόρφωση, διέθετε γνώσεις γεωγραφικές και μυθολογικές, έγραφε σε υποφερτό ύφος και συνέθετε μέτριους στίχους⁸¹. Για τον Merkelbach ο συγγραφέας της *Μυθιστορίας* ήταν χωρίς αμφιβολία αμόρφωτος και αδαής άνθρωπος. Μάλιστα, ο ίδιος του αποδίδει τον υποτιμητικό χαρακτηρισμό εκδότη αντί συγγραφέα⁸². Επίσης, κατά τον Van Thiel ο συγγραφέας δεν είχε αισθητικές ή ιστορικές φιλοδοξίες⁸³. Πιο θετική είναι η κρίση του Kroll, ο οποίος επαινεί το ύφος του δημιουργού του έργου⁸⁴.

Η Centanni παρατηρώντας την περίπλοκη διαστρωμάτωση του έργου, τους ετερογενείς συνδυασμούς του υλικού, καθώς και μια σειρά από επαναλήψεις, απότομες διακοπές και παρεκβάσεις, το χαρακτηρίζει ραψωδικό με παρατακτική σύνθεση. Η ίδια επισημαίνει ότι δεν πρόκειται για ένα ομογενές λογοτεχνικό έργο,

---

⁸¹ Ausfeld (1907: 235-236).

⁸² Merkelbach (1977: 89). Η Berg (1973: 382-383) θεωρεί ότι ο Ψευδο-Καλλισθένης ήταν μάλλον ο τελευταίος από μια σειρά εκδότες κι ότι το έργο δε διαμορφώθηκε σε συνεπές λογοτεχνικό έργο πριν τον Μεσαίωνα.

⁸³ Van Thiel (1974: xii).

⁸⁴ Kroll (1926), *praef. V: Genus dicendi, quod indice illustrare conatus sum, inaequale et vocabulis poeticis mire permixtum auctorem prodit non prorsus indoctum et certe λεκτικῶς multo melius institutum quam πραγματικῶς*.

καθώς δεν ακολουθεί καμιά από τις μεθοδολογικές προϋποθέσεις ενός λογοτεχνικού έργου (επιλογή, ανάλυση, παράθεση, άσκηση κριτικής κ.ά.)⁸⁵.

Η σύγχρονη έρευνα τείνει σε μια επανεκτίμηση τόσο του δημιουργού της *Μυθιστορίας* όσο και του έργου ως λογοτεχνικού προϊόντος με ενότητα και συνοχή. Η Jouanno θεωρεί ότι ο συγγραφέας της *Μυθιστορίας*, αν και αμελής, έχει λογοτεχνικές φιλοδοξίες και επιδιώκει την επικοινωνία με το κοινό του μέσω αυτοαναφορικών σχολίων (Π. 15.5) ή του ειρωνικού κλεισίματος του ματιού, ενώ καταλήγει ότι το παιχνίδι με τον αναγνώστη προσδίδει τόνο ενότητας στο έργο, το οποίο με τη σειρά του πρέπει να αντιμετωπίζεται ως όλον⁸⁶. Κατά τον Nawotka, ο Ψευδο-Καλλισθένης ξέρει τις πηγές του, η γλώσσα του δείχνει ότι είναι εξοικειωμένος με μεγάλους συγγραφείς, ενώ η μορφή της *Μυθιστορίας* αντανakλά τις προτιμήσεις της ύστερης αρχαιότητας⁸⁷.

Η Karla θεωρεί ότι κάθε παραλλαγή της *Μυθιστορίας* αποτελεί ένα αυτόνομο λογοτεχνικό έργο, το οποίο αντανakλά την ποιητική της εποχής του και τους ορίζοντες προσδοκίας του κοινού. Η ίδια επιχειρηματολογεί ότι η αφηγηματική τεχνική του συγγραφέα στηρίζεται σε *leitmotifs*, όπως η εμφάνιση του Αλέξανδρου σε όλη την αφήγηση ως κοσμοκράτορα, η έμφαση στην ευφυΐα του και την επιδεξιότητά του στον λόγο, τα θρησκευτικά στοιχεία τα οποία αντανakλούν τον θρησκευτικό συγκρητισμό της εποχής, η παρουσίαση του Νεκτανεβώ ως ένα είδος κατεργάρη (*trickster*) και τέλος, το τριαδικό σχήμα και η αντίθεση, μοτίβα τα οποία εξασφαλίζουν ενότητα και συνοχή στο έργο⁸⁸. Ειδικά για το μοτίβο του *φρενήρους* Αλέξανδρου και της παρουσίας του ως *trickster*, ο Konstan έχει αποδείξει ότι αποτελεί έναν τρόπο επιλογής και παρουσίασης του υλικού, τρόπος ο οποίος με τη σειρά του εξασφαλίζει ενότητα στο έργο⁸⁹.

Η *Μυθιστορία* πρέπει, συνεπώς, να αντιμετωπίζεται ως ένα κείμενο λογοτεχνικό με ενότητα και συνοχή, κι όχι ως ένα συνονθύλευμα ασύνδετων μεταξύ τους πηγών. Παρά τα λάθη, τις ιστορικές ενίοτε ανακρίβειες ή τους χρονικούς και γεωγραφικούς παραλογισμούς, ο συγγραφέας της *Μυθιστορίας* φαίνεται να έχει καλλιτεχνικές αξιώσεις και να εκφράζει μέσω του έργου του το πνεύμα της εποχής στην οποία γράφει. Τα *leitmotifs* που αξιοποιεί στο σύνολο του έργου, οι αντιθέσεις,

---

⁸⁵ Centanni (1988: xvi-xviii).

⁸⁶ Jouanno (2015: 81-90).

⁸⁷ Nawotka (2017: 24-25).

⁸⁸ Karla (2012: 636-655).

⁸⁹ Konstan (1998: 129-135).

οι επαναλήψεις και η αφήγηση ενός πανταχού παρόντος παντογνώστη αφηγητή δίνουν ενότητα και συνοχή στο έργο. Επιπλέον, ο τρόπος οργάνωσης του υλικού του και η επιλογή των στοιχείων που θα παρουσιάσει ή που θα αποκρύψει δείχνουν έναν δημιουργό με λογοτεχνικές φιλοδοξίες. Σε κάθε περίπτωση, το έργο πρέπει να αντιμετωπίζεται ως όλον κι όχι ως ένα αμάλγαμα ετερογενούς υλικού, καθώς σύμφωνα με τον Franco, μια ανάλυση γενετικού τύπου διασπά τον ενοποιητικό χαρακτήρα του έργου και επηρεάζει τη δυναμική του⁹⁰.

---

⁹⁰ Franco (1999: 52-54). Για τον Konstan (1998: 126-128), κάθε παραλλαγή πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ανεξάρτητο κείμενο με συγκεκριμένη καλλιτεχνική οντότητα και σε καμιά περίπτωση ως κατώτερη ή λανθασμένη μορφή.

1. Οι εγκωμιαστικοί τόποι στην ίδρυση της Αλεξάνδρειας (I. 31-33)

α. Κείμενο και πηγές

Το χωρίο I. 31-33 της *Μυθιστορίας* καλύπτει την αφήγηση για την ίδρυση της Αλεξάνδρειας. Μετά τον χρησμό που παίρνει ο Αλέξανδρος από το μαντείο του Άμμωνα, να ιδρύσει πόλη απέναντι από το νησί του Πρωτέα (I. 30), κατευθύνεται στην *Ταφώσιριν* και κατόπιν, σε μια περιοχή με μια τεράστια έκταση που την καταλάμβαναν δεκαέξι κώμες (I. 31.1-2). Στη συνέχεια, ο Κλεομένης από τη Ναυκράτη και ο Δεινοκράτης από τη Ρόδο προτείνουν στον Αλέξανδρο να μη χτίσει μια τόσο μεγάλη πόλη κι εκείνος συμφωνώντας τους προστάζει να τη χωρογραφήσουν με βάση το μέγεθος που κρίνουν κατάλληλο (I. 31.6-8)⁹¹. Στην παράγραφο I. 32.1-3, ο Αλέξανδρος ανακαλύπτει ότι το νησί που βρίσκεται απέναντι από την πόλη είναι αυτό του Πρωτέα, κατόπιν θυσιάζει σε αυτόν και ζητά να αναστηλωθεί το μνήμα του (I. 32.3-4).

Το χωρίο I. 32.4-13 περιλαμβάνει την αφήγηση της ίδρυσης της πόλης, με αναφορές σε οικοδομήματα, ναούς, αλλά και θρύλους, όπως αυτός του Αγαθού Δαίμονα⁹², οι οποίοι συνδέονται με την ίδρυσή της. Ύστερα, ο Αλέξανδρος βρίσκει σε πέντε ψηλούς λόφους έναν ιδρυμένο ναό και το Ηρώο και προσπαθεί να ανακαλύψει τον προστάτη θεό της πόλης. Αφού καταλαβαίνει ότι αυτός δεν είναι άλλος από τον Σάραπη, ο θεός φανερώνεται στον ύπνο του και του αποκαλύπτει τα μελλούμενα για τη νεοϊδρυθείσα πόλη (I. 33.1-13)⁹³. Η πόλη θα κρατήσει για πάντα το όνομα του ιδρυτή της και θα γνωρίσει μεγάλη ευημερία, πλούτο και δόξα.

Η εκτενής αυτή αφήγηση της ίδρυσης της Αλεξάνδρειας προέρχεται από την ιστορική πηγή την οποία αξιοποίησε ο Ψευδο-Καλλισθένης⁹⁴. Η αφήγηση αυτή απαντά με παραλλαγές σε διάφορες πηγές⁹⁵. Ο Ψευδο-Καλλισθένης συχνά αλλάζει τη σειρά των γεγονότων που υπάρχουν στις ιστορικές πηγές ή προσθέτει λεπτομέρειες

⁹¹ Η συμβουλή στον Αλέξανδρο για το επιθυμητό μέγεθος της πόλης απηχεί απόψεις του Αριστοτέλη για την ιδανική πόλη, βλ. Αριστ. *Πολ.* 1265a, 1325b.

⁹² Για τον Αγαθό Δαίμονα, βλ. Fraser (1972: 209-211), Ogden (2015: 129-150).

⁹³ Σε αντίθεση με την πρώτη ερώτηση, την οποία ο Αλέξανδρος απευθύνει στον Λίβυο θεό για την πατρότητά του και η οποία υπάρχει σε όλες τις πηγές, βλ. Kienast (1987: 309-333), η δεύτερη ερώτηση για την ίδρυση της Αλεξάνδρειας δεν εμφανίζεται σε καμία ιστορική πηγή, βλ. Stoneman (2007: 522-523), Jouanno (2015: 131). Μόνο στον Πλούταρχο υπάρχει μια παρόμοια εκδοχή (*Αλεξ.* 26.5).

⁹⁴ Merkelbach (1977: 34-45, 114-117).

⁹⁵ Πρβ. Arr. *Αναβ.* 3. 1.5-2.2, Στράβ. *Γεωγρ.* 17. 1.8-10, Πλούτ. *Αλέξ.* 26, Curt. IV. 8.1-2, Διόδ. Σικ. XVII. 52.

που θα εγείρουν τη συγκίνηση των αναγνωστών κατά το πρότυπο των ελληνοιστικών ιστορικών. Συνεπώς, στο εν λόγω τμήμα του έργου δεν ακολουθεί την εκδοχή που βρίσκεται στον Αρριανό ή τον Πλούταρχο⁹⁶, αλλά μια εκδοχή που βρίσκεται σε κάποιο ιστορικό έργο της ονομαζόμενης ‘κλειτάρχειας παράδοσης’⁹⁷.

Ο Ausfeld μελετώντας το χωρίο I. 30-33, παρατηρεί ότι το τμήμα I. 31.2-8 εναντιώνεται σε ό,τι προηγείται και σε ό,τι ακολουθεί. Ο Αλέξανδρος χωρίς να βρει το νησί του Πρωτέα, απέναντι από το οποίο σύμφωνα με τον χρησμό έπρεπε να ιδρύσει πόλη, δίνει εντολή για την ίδρυση και την οριοθέτηση της νέας πόλης (I. 31.3), εντολή που επαναλαμβάνεται στη συνέχεια (I. 32.1), όταν ο Αλέξανδρος ζητά τη χωρογράφηση της πόλης για δεύτερη φορά στο κείμενο. Επιπλέον, ο Ausfeld παρατηρεί μια επανάληψη ανάμεσα στα χωρία I. 31.2 (*παραγενόμενος δὲ ἐπὶ τούτου τοῦ ἐδάφους ὁρᾷ μέγιστον χώρημα εἰς ἄπειρον ἐκτεῖνον καὶ <ις> κόμαις συνεχόμενον*) και I. 32.2 (*Παραγενόμενος οὖν ὁ Αλέξανδρος εἰς τοῦτο τὸ ἔδαφος εὔρε τοὺς ποταμοὺς καὶ τὰς διώρυχας καὶ τὰς κόμας συνεστῶσας*). Ο ίδιος καταλήγει ότι το χωρίο I. 31.2-8 αποτελεί μεταγενέστερη προσθήκη⁹⁸.

Το πλήθος των τοπογραφικών λεπτομερειών της αφήγησης ενισχύει, σε συνδυασμό με την παρουσία αιγυπτιακών θεοτήτων και θρύλων, το αιγυπτιακό χρώμα του έργου και υποστηρίζει τη θεωρία συγγραφής της *Μυθιστορίας* στην Αίγυπτο⁹⁹. Στο ερώτημα αν πρέπει κανείς να θεωρήσει το τμήμα αυτό της *Μυθιστορίας* ως αξιόπιστη ιστορική πηγή για την τοπογραφία της Αλεξάνδρειας στην αρχαιότητα, ο Ausfeld υποστηρίζει ότι οι τοπογραφικές λεπτομέρειες του κειμένου αποτελούν μόνο ενδείξεις για τη διαμόρφωση της αρχαίας πόλης. Δεδομένου ότι μεγάλο μέρος τους ανάγεται στην πρώιμη αυτοκρατορική εποχή, το τμήμα αυτό δεν

---

⁹⁶ Για παράδειγμα, ο Ψευδο-Καλλισθένης τοποθετεί την επίσκεψη του Αλέξανδρου στο μαντείο του Αμμωνα πριν την ίδρυση της Αλεξάνδρειας, όπως ο Κούρτιος Ρούφος (IV. 8), ο Διόδωρος (XVII. 52) και ο Ιουστίνος (XI. 11.13), ενώ στον Αρριανό (3. 4.5) και τον Πλούταρχο (*Αλεξ.* 26) αυτή έπεται της ίδρυσης τη πόλης. Δεδομένου, όμως, ότι συχνά ένας χρησμός προηγούταν της ίδρυσης μιας πόλης, ίσως η εκδοχή του Ψευδο-Καλλισθένη είναι πιο ακριβής, βλ. Welles (1962: 271-298), Stoneman (2007: 523-526), Nawotka (2017: 94-95).

⁹⁷ Η ονομαζόμενη ‘κλειτάρχεια παράδοση’ ή *Vulgata* πήρε το όνομά της από τον Κλειτάρχο (πιθανώς αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ.), ο οποίος είχε γράψει ένα ιστορικό έργο για τον Αλέξανδρο. Το χαμένο σήμερα έργο του είναι γνωστό μέσα από το έργο συγγραφέων, όπως ο Διόδωρος, ο Κούρτιος Ρούφος και ο Ιουστίνος. Επρόκειτο για ένα είδος ιστορικής αφήγησης στον αντίποδα αυτής του Αρριανού. Τα ιστορικά γεγονότα αποτελούσαν μόνο την πρώτη ύλη της αφήγησης, η οποία διανθιζόταν με συναρπαστικές λεπτομέρειες, ανέκδοτα, φανταστικές ιστορίες και ζωηρές περιγραφές. Κατά τον Merkelbach (1977: 20-33), επρόκειτο για ένα είδος αφήγησης που είχε στόχο να συγκινήσει και να κλονίσει τον αναγνώστη, στο πρότυπο μιας τραγωδίας. Για το έργο του Κλειτάρχου, βλ. Prandi (1996), Chugg (2015).

⁹⁸ Ausfeld (1900: 357-358).

⁹⁹ Stoneman (2007: 526). Για αιγυπτιακούς μύθους σε συνδυασμό με την ίδρυση της πόλης, βλ. Payne (1991: 164-181).

μπορεί να θεωρηθεί με ασφάλεια αξιόπιστη πηγή¹⁰⁰. Ο Fraser τονίζει, επίσης, την ανάγκη να εξεταστούν με προσοχή οι πληροφορίες του χωρίου λόγω του ιδιόμορφου χαρακτήρα του έργου¹⁰¹. Ο ίδιος, θεωρεί το τμήμα αυτό όψιμο κείμενο, καθώς οι τοπογραφικές λεπτομέρειες προέρχονται κυρίως από την αυτοκρατορική εποχή, ενώ τα τοπογραφικά ονόματα και τα ονόματα δημοσίων κτηρίων στη *Μυθιστορία* δεν απαντούν στις πτολεμαϊκές πηγές ή στον Στράβωνα¹⁰².

Τέλος, το τμήμα αυτό της *Μυθιστορίας* έχει συχνά θεωρηθεί ότι συνδέεται με το είδος των *Κτίσεων*, το οποίο διαμορφώνεται την ελληνιστική εποχή¹⁰³. Η Jouanno προτείνει ότι ίσως το εμβόλιμο αυτό χωρίο προέρχεται από κάποιο κείμενο αφιερωμένο στην ίδρυση της Αλεξάνδρειας, στην παράδοση των *Κτίσεων*¹⁰⁴. Ήδη από τον 3^ο αι. π.Χ. απαντούν *Κτίσεις Αλεξάνδρειας*, ενώ με βάση τα σωζόμενα αποσπάσματα τέτοιο έργο συνέθεσε κι ο Απολλώνιος ο Ρόδιος. Το λογοτεχνικό αυτό είδος, αν και ελληνιστικό δημιούργημα, συνέχισε να ανθεί στην Αίγυπτο μέχρι μια αρκετά ύστερη περίοδο (4^{ος} / 5^{ος} αι. μ.Χ.)¹⁰⁵. Συνεπώς, μολονότι ο πυρήνας του επεισοδίου στη *Μυθιστορία* προέρχεται από μια ιστορική πηγή ελληνιστικής προέλευσης, φαίνεται ότι ο συγγραφέας αξιοποίησε κι άλλες μεταγενέστερες πηγές. Η μεγάλη έκταση του επεισοδίου, πέρα από ιδεολογικούς σκοπούς, φαίνεται να εξυπηρετεί και ρητορικούς σκοπούς. Στη συνέχεια, θα επιχειρηθεί να αποδειχθεί ότι το τμήμα I. 31-33 αποτελεί ένα είδος μη αυτοτελούς εγκωμίου πόλης¹⁰⁶.

β. Η ίδρυση της Αλεξάνδρειας (I. 31-33): ρητορική προσέγγιση

Μελετώντας το τμήμα αυτό μπορεί κανείς εύκολα να διαπιστώσει ότι δεν αποτελεί αυτοτελές εγκώμιο πόλης. Δεν είναι γραμμένο με βάση κάποιο πρότυπο κοντά στις

---

¹⁰⁰ Ausfeld (1900: 358).

¹⁰¹ Fraser (1972: 3-7).

¹⁰² Fraser (1996: 215-216).

¹⁰³ Οι *Κτίσεις* παγιώνονται ως λογοτεχνικό είδος την ελληνιστική εποχή. Με το ποιητικό αυτό είδος εγκωμιάζονται οι νεοϊδρυθείσες πόλεις, ενώ έμφαση δίνεται στις τοπογραφικές λεπτομέρειες και στις μυθολογικές παραδόσεις που σχετίζονται με την ίδρυσή τους. Συχνά, περιέχουν κι αιτιολογικές αφηγήσεις. Για το λογοτεχνικό αυτό είδος, βλ. Schmid (1947), Dougherty (1994: 35-46).

¹⁰⁴ Jouanno (2015: 132-133).

¹⁰⁵ Fraser (1996: 8-9).

¹⁰⁶ Το εγκώμιο πόλης παρουσιάζει μια μακραιώνη ιστορία και εισχωρεί στα περισσότερα λογοτεχνικά είδη της αρχαιότητας, έμμετρα και πεζά. Ιδιαίτερη ανάπτυξη γνωρίζει την περίοδο της Δεύτερης Σοφιστικής, ενώ παράλληλα συστηματοποιείται σε συλλογές προγυμνασμάτων κι άλλες θεωρητικές πραγματείες. Για την εξέλιξη του εγκωμίου πόλης, βλ. Ueding (1994: 1152-1161), Pernot (1993: 178-216), (2015: 26-27, 42-45).

μενάνδρειες οδηγίες¹⁰⁷ ούτε ακολουθεί όσα αναγράφονται για τα εγκώμια πόλεων στα σωζόμενα εγχειρίδια προγυμνασμάτων¹⁰⁸. Ωστόσο, θα μπορούσε να θεωρηθεί ένα είδος μη αυτοτελούς εγκωμίου πόλης, κυρίως λόγω της αξιοποίησης της ρητορικής τεχνικής της *amplificatio*. Με τον ρητορικό όρο *amplificatio* (αύξεις) δε νοείται μόνο η αύξηση της έκτασης του κειμένου, αλλά η μεγέθυνση του θέματός του μέσω της χρήσης κοινών τόπων¹⁰⁹.

Η αύξησης πραγματώνεται στην αφήγηση για την ίδρυση της Αλεξάνδρειας μέσω των παρακάτω ρητορικών τόπων. Για να εγκωμιάσει την πόλη ο συγγραφέας, χρησιμοποιεί τον κοινό τόπο της *comparatio*¹¹⁰. Συγκρίνει το μέγεθος της Αλεξάνδρειας με το μέγεθος των υπόλοιπων μεγάλων χωρών, της Αντιόχειας στη Συρία, της Καρχηδόνας στην Αφρική, της Βαβυλώνας και της Ρώμης. Μέσω της σύγκρισης προκύπτει ότι η Αλεξάνδρεια είναι η μεγαλύτερη σε μέγεθος πόλη:

Οὐ μέντοιγε ἑτέρα πόλις ἐστὶ μείζων Ἀλεξανδρείας· πᾶσαι γὰρ ἔχωρογραφήθησαν καὶ ἐμετρήθησαν. ἡ δὲ μεγίστη πόλις ἐν Συρίᾳ Ἀντιόχεια· αὕτη ἐστὶ σταδίων ἡ' καὶ ποδῶν οβ'· ἡ δὲ ἐν Ἀφρικῇ Καρχηδὼν σταδίων ις' ποδῶν βL'· ἡ δὲ ἐν τοῖς βαρβάροις Βαβυλῶν σταδίων ιβ' καὶ ποδῶν ση'· ἡ δὲ Ρώμη σταδίων ιδ' καὶ ποδῶν κ'. Ἀλεξάνδρεια σταδίων ις' καὶ ποδῶν τριακοσίων ἐνενήκοντα πέντε (Μυθιστ. I. 31.10).

Άλλος τόπος της *amplificatio* που αξιοποιείται είναι το *argumentum εκ του μοναδικού*¹¹¹. Το αντικείμενο που εγκωμιάζεται έχει ή αποκτά μια ποιότητα, η οποία εκλείπει σε άλλα συγκρινόμενα αντικείμενα. Κατ' αυτόν τον τρόπο η Αλεξάνδρεια είναι η μοναδική πόλη που διαθέτει υπονόμους, οι οποίοι καταλήγουν στη θάλασσα:

οὗτος συνεβούλευσεν Ἀλεξάνδρῳ, πρὸ τοῦ ὀρύξαι τὴν πόλιν ἐκ θεμελίων, [καὶ] ὀχετηγούς ποιῆσαι ἐξερεύγοντας εἰς τὴν θάλατταν. πεισθεὶς ὁ Ἀλέξανδρος ἐκέλευσε γενέσθαι· ὅπερ οὐδεμία πόλις εἶχεν. καλοῦνται δὲ ὑπόνομοι διὰ τὸ <τὸν> ὑποδείξαντα Λιβυκὸν Ὑπόνομον καλεῖσθαι (Μυθιστ. I. 30.9).

¹⁰⁷ Οι πληρέστερες οδηγίες για τη συγγραφή εγκωμίου πόλης βρίσκονται στην πραγματεία *Διαιρέσεις τῶν Ἐπιδεικτικῶν I* (3^{ος} αι. μ.Χ.), η οποία αποδίδεται στον Μένανδρο τον ρήτορα. Στα κεφάλαια *Πῶς χρὴ πόλεις ἐπαινεῖν*, *Πῶς δεῖ ἀπὸ γένους πόλιν ἐγκωμιάζειν*, *Πῶς δεῖ ἀπὸ ἐπιτηδεύσεων τὰς πόλεις ἐγκωμιάζειν*, η πόλη επαινείται ως προς τα εξής χαρακτηριστικά: θέση, φύση, γένος, επιτηδεύματα και πράξεις των κατοίκων σε συνδυασμό με τις αρετές της δικαιοσύνης και της οσιότητας, της σωφροσύνης, της φρόνησης και της ανδρείας. Για τον Μένανδρο, βλ. Russell - Wilson (1981), Heath (2004). Βλ. επίσης, νέα έκδοση, Race (2019).

¹⁰⁸ Το εγκώμιο πόλης απαντά και σε συλλογές προγυμνασμάτων, όπως του Ψευδο-Ερμούγενη (1^{ος} αι. μ.Χ.), του Αφθόνιου (4^{ος} αι. μ.Χ.) και του Νικόλαου από τα Μύρα (5^{ος} αι. μ.Χ.).

¹⁰⁹ Για την *amplificatio*, βλ. Αριστ. *Ῥητ.* 1368a.26-33, Lausberg (1998: 189-196), Pernot (2015: 87-91). Για τα χωρία από τη *Ῥητορική*, βλ. Ross (1959).

¹¹⁰ Βλ. Quint. *Inst. Or.* 8. 4.12.

¹¹¹ Βλ. Quint. *Inst. Or.* 3. 7.16.

Επιπλέον, ο Ψευδο-Καλλισθένης κάνει χρήση του *argumentum εκ της ολότητας*. Η νεοϊδρυθείσα πόλη θα λειτουργήσει ως μητρόπολη όλου του κόσμου, καθώς θα αναθρέψει όλη την οικουμένη¹¹² και παντού θα βρίσκονται οι άνθρωποι που γεννήθηκαν σε αυτή (*Αὕτη ἡ πόλις κτισθεῖσα ὄλην τὴν οἰκουμένην θρέψει καὶ πανταχοῦ ἔσονται οἱ ἐν αὐτῇ γεννηθέντες ἄνθρωποι· καὶ γὰρ τὰ πετεινὰ ὄλην τὴν οἰκουμένην περιεπορεύσαντο*, I. 32.4). Ενώ παρακάτω τονίζει ότι όλοι όσοι έρχονται σε αυτή την πόλη, θα λησμονούν τις ιδιαίτερες πατρίδες τους (*καὶ πᾶς ἐς αὐτὴν εἰσελεύσεται μένειν τῆς πρὶν τεκούσης ἐκλελησμένος γύης*, I. 33.11).

Ακόμη, η Αλεξάνδρεια επαινείται με όρους ποσότητας και ποιότητας, όπως αποτυπώνεται στη μελλοντική προβολή της πόλης μέσω του χρησμού που δίνει ο Σάραπης στον Αλέξανδρο. Η νέα πόλη στο μέλλον θα αποκτήσει πληθώρα αγαθών¹¹³, πολλούς ναούς και τεμένη, κάλλος, μέγεθος και μεγάλο πληθυσμό: *καιρῶν δὲ πλείστων καὶ χρόνων προβαιόντων καὐτὴ προβήσεται ἐν ἀγαθοῖς, κοσμουμένη ναοῖσι πολλοῖς καὶ τεμένεσι ποικίλοις κάλλει τε μεγέθει τῶν ὄχλων εὐπληθεία*. (I. 33.11).

Σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις, η Αλεξάνδρεια εγκωμιάζεται μέσω της χρήσης κοινών τόπων επιδεικτικής ρητορικής. Η πόλη αναδεικνύεται ανώτερη από άλλες πόλεις ως προς το χαρακτηριστικό του μεγέθους, είναι η μόνη πόλη που διαθέτει υπονόμους, ενώ μέσω της μελλοντικής προβολής της στον χρησμό του Σάραπη εγκωμιάζεται ως μητρόπολη, στην οποία προσφεύγει όλη η οικουμένη και ως πόλη με περισσό κάλλος, μέγεθος, αγαθά και πληθυσμό. Τα θέματα αυτά, τα οποία εδώ βρίσκονται σε σπερματική ακόμα μορφή, αναπτύσσονται πλήρως σε ρητορικούς λόγους της Δεύτερης και κυρίως της Τρίτης Σοφιστικής¹¹⁴.

Πέρα από αυτούς τους εγκωμιαστικούς τόπους, υπάρχουν κι άλλα στοιχεία που συμβάλουν στον έπαινο της πόλης. Ένα από αυτά είναι η ανάδειξη του θέματος της θεϊκής προστασίας της πόλης, τόπο που συναντά κανείς στις εγκωμιαστικές αναφορές σε πόλεις ήδη στα ομηρικά έπη¹¹⁵. Η αιτιολογική αφήγηση για τον Αγαθό

¹¹² Διοδ. Σικ. XVII. 52.5. Για τον Διόδωρο, βλ. Dindorf (1866-1868).

¹¹³ Η ίδια αναφορά και στον Πλούταρχο (*Αλεξ.* 26.10). Για τους *Βίους* του Πλούταρχου, βλ. Ziegler (1957-1980)· αναθεωρημένη έκδοση από Gärtner (1994-2002).

¹¹⁴ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο *Αντιοχικός λόγος* του Λιβανίου (*Or.* 11 Foerster), στον οποίο οι εγκωμιαστικοί αυτοί τόποι γίνονται κεντρικό θέμα του έργου και κυρίως της εγκωμιαστικής έκφρασης της Αντιόχειας (196-269). Βλ. επίσης, Webb (2009).

¹¹⁵ Πρβ. Ομ. *Οδ.* 6. 262-267: *αὐτὰρ ἐπὶν πόλιος ἐπιβήσομεν, ἦν πέρι πύργος ὑψηλός, καλὸς δὲ λιμὴν ἐκάτερθε πόλιος, λεπτὴ δ' εἰσίθμη· νῆες δ' ὁδὸν ἀμφιέλισσαι εἰρύαται· πᾶσιν γὰρ ἐπίστιόν ἐστιν ἐκάστω. ἔνθα δὲ τέ σφ' ἀγορὴ καλὸν Ποσειδῆιον ἀμφίς, ῥυτοῖσιν λάεσσι κατωρχέεσσ' ἀραρυῖα*. Στο εν λόγω χωρίο, στην εγκωμιαστική αναφορά στην πόλη των Φαιάκων, τονίζεται η εξέχουσα θέση του περιβάλλοντος του Ποσειδώνα στο κέντρο της πόλης, μαζί με την αγορά. Η αναφορά αυτή αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της ευσέβειας της πόλης, η οποία προστατεύεται από τον τιμώμενο θεό.

Δαίμονα στοχεύει ως έναν βαθμό να αναδείξει την προστασία της πόλης από αυτή τη θεότητα (I. 32.5-13). Αυτό επιτυγχάνεται σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό στην αφήγηση με το όνειρο του Αλέξανδρου και τον χρησμό του Σάραπη (I. 33). Μάλιστα, ο ίδιος ο θεός διαβεβαιώνει τον ήρωα ότι η Αλεξάνδρεια θα γίνει πόλη *ποθητὴν κόσμου κόσμον ἔνθεον* και ότι ο ίδιος θα γίνει ο προστάτης θεός της πόλης (I. 33.11).

Επιμέρους θέμα αποτελεί το ζήτημα της ευσέβειας των κατοίκων της πόλης. Μολονότι δεν υπάρχει κάποια άμεση αναφορά σε αυτό στο χωρίο, η επιμονή του Ψευδο-Καλλισθένη σε ναούς, τεμένη και ηρώα που χτίζονται στην πόλη, η αναφορά σε θυσίες και γιορτές (I. 32.11-13), καθώς και η προφητεία του Σάραπη, *κοσμουμένη ναοῖσι πολλοῖς καὶ τεμένεσι ποικίλοις* (I. 33.11), αποτελούν στοιχεία που ενισχύουν τον εγκωμιασμό της πόλης. Μέσω των οικοδομημάτων και των πράξεων που περιγράφονται, προβάλλεται η ευσέβεια των κατοίκων της πόλης. Και ο Μένανδρος, στο πλαίσιο εγκωμιασμού της πόλης μέσω των αρετών των κατοίκων της, τονίζει ότι οι αρετές αναδεικνύονται μέσα από τις πράξεις: *τὰς δὲ πράξεις κατὰ τὰς ἀρετὰς [αὐτῶν] καὶ τὰ μέρη αὐτῶν*, Μένανδρος 361.12-13 (Russell-Wilson).

Ενώ παρακάτω, στο ζήτημα της ευσέβειας αναφέρει τους τρόπους με τους οποίους το θέμα μεγαλώνεται:

τὴν δ' αὖ φιλοθεότητα, ὡσπερ ἔφην, κριτέον ἰδίᾳ μὲν, εἰ τῶν πολιτῶν ἕκαστος τῆς περὶ τοὺς θεοὺς θεραπείας ἐπιμελεῖται, δημοσίᾳ δὲ κατὰ πολλοὺς τρόπους, εἰ τελετὰς κατεστήσαντο, εἰ πολλὰς ἑορτὰς ἐνόμισαν, εἰ πλείστας θυσίας ἢ ἀκριβεστάτας, εἰ πλεῖστα ἱερὰ ᾠκοδόμησαν ἢ πάντων θεῶν ἢ πολλὰ ἑκάστου, εἰ τὰς ἱερωσύνας ἀκριβῶς ποιοῦνται· ἀπὸ γὰρ τούτων αἱ τῶν πόλεων φιλοθεότητες σκοποῦνται, Μένανδρος, 362.22-29 (Russell-Wilson).

Χαρακτηριστικό της αφήγησης για την ίδρυση της Αλεξάνδρειας αποτελούν οι ποικίλες αναφορές σε τοπογραφικές λεπτομέρειες, δημόσια οικοδομήματα και ιερά¹¹⁶. Οι αναφορές αυτές φαίνεται να είναι, επίσης, ρητορικά χρωματισμένες, καθώς μέσω της ομορφιάς του τοπίου και των οικοδομημάτων που το συμπληρώνουν, προβάλλεται το μεγαλείο της πόλης και οι αρετές των κατοίκων της. Το φυσικό και οικιστικό τοπίο αποκτά ηθική ποιότητα¹¹⁷. Η σημασία των οικοδομημάτων και του φυσικού τοπίου για την ανάδειξη του κάλλους και της αρετής της πόλης αναφέρεται και στη δεύτερη πραγματεία που αποδίδεται στον Μένανδρο,

¹¹⁶ Ο Nawotka (2017: 97) παρατηρεί ότι παρά την εξέχουσα θέση που κατέχει η οικοδομική δραστηριότητα του Αλέξανδρου στο τμήμα αυτό, στην πραγματικότητα λίγα άρχισαν να οικοδομούνται στην Αλεξάνδρεια την εποχή του.

¹¹⁷ Pernot (2015: 44-45).

Περὶ Ἐπιδεικτικῶν II, καθώς η εξύμνηση της οικοδομικής δραστηριότητας αποτελούσε σημαντικό μέρος του εγκωμίου του αυτοκράτορα:

ἐπαινέσει δὲ αὐτήν, ὁπόθεν ἂν ὁ καιρὸς αὐτῷ διδῶ τὰ ἐγκώμια, οἷον ἀπὸ τῶν ἀρχαίων εἴ τι σεμνὸν ἔχοι, ἀπὸ τῶν ἀέρων, ἀπὸ τοῦ εἶδους τοῦ κάλλους, οἷον ἀπὸ στοῶν καὶ λιμένων καὶ ἀκροπόλεως καὶ ἱερῶν πολυτελῶν καὶ ἀγαλμάτων. ἐπαινέσει δὲ μετὰ ταῦτα καὶ τὰς ἐν αὐτῇ πανηγύρεις καὶ ἱερομηνίας καὶ μουσεῖα καὶ θέατρα καὶ ἀγῶνων διαθέσεις, πανταχοῦ παραπλέκων, ἵνα μὴ ἀπλοῦν γένηται ἐγκώμιον, τὸ ὅτι ἀνιᾶται μέλλων τούτων χωρίζεσθαι ἐφ' ἑκάστῳ σχεδὸν εἰπεῖν τῶν νοημάτων, ἵνα συντακτικὸν εἶδος ὁ λόγος λάβῃ, Μένανδρος, 431.1-10 (Russell-Wilson).

Ἄλλα μεμονωμένα εγκωμιαστικά στοιχεία αποτελούν τα εξής. Ο Σάραπης χρησιμοδοτεῖ ὅτι η νέα πόλη: *καὶ τάξας πόλον μένειν, βυθοῦς ἀπλώσας καὶ τὸ πῦρ ἐκφοιβάσας, νότον δὲ θαμβῶν μὴ πνέειν δυσήμερον* (I. 33.11). Στη μενάνδρεια πραγματεία, στο κεφάλαιο για το εγκώμιο των πόλεων, αναφέρεται ὅτι η πόλη επαινείται ως προς τη θέση της, σε συνάρτηση με τη σχέση της με τον ουρανό, τις εποχές, τη θάλασσα, αλλά και για τις κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν σε αυτή (Μένανδρος, 347.23-348.1-7, Russell-Wilson). Παρόλο που το εγκώμιο στο σημείο αυτό της *Μυθιστορίας* είναι σύντομο και δεν περιλαμβάνει τις λεπτομέρειες που υπάρχουν στις μενάνδρειες οδηγίες, η θεματική είναι κοινή.

Επιπλέον, στην αφήγηση του Ψευδο-Καλλισθένη αναφέρεται ο ιδρυτής της πόλης¹¹⁸, η ιδιότητά του και μέσω του λόγου του θεού επιβεβαιώνεται η αθάνατη δόξα του (I. 33.9-10). Στον Μένανδρο, ο εγκωμιασμός του ιδρυτή της πόλης γίνεται κεντρικό θέμα του εγκωμίου της. Τα βασικά θέματα που αναπτύσσονται αφορούν στη θνητότητα ή τη θεία φύση του οικιστή, την ιδιότητά του, τη φήμη και την καταγωγή του, σε περίπτωση που είναι θνητός (Μένανδρος, 353.5-30, Russell-Wilson).

Τέλος, ένα ακόμη κοινό στοιχείο εγκωμιασμού της πόλης αφορά στα μελλοντικά αγαθά της. Η Αλεξάνδρεια μπορεί να προέκυψε από τον συνοικισμό διάφορων κωμών (I. 31.2-4), όμως, στο μέλλον διαβεβαιώνεται ὅτι θα αποκτήσει πληθώρα αγαθών και θα κάνει και τις παλαιότερες πόλεις να προκόψουν (*ἀλλὰ καὶ αὐξηθήσεται ἀγαθοῖς Ἀλεξάνδρεια, αὐξουσα τὰς προγενεστέρας ἑαυτῆς πόλεις*, I. 33.10). Στις μενάνδρειες οδηγίες υπογραμμίζεται ὅτι τα αγαθά της πόλης πρέπει να επαινούνται με βάση τρία κριτήρια, του χρόνου, της ποιότητας και της ποσότητας:

¹¹⁸ Για την επωνυμία του Αλέξανδρου ως *κτίστη*, βλ. Pfister (1964: 64-65).

ἂ ἐκάστη φέρει τακτέον, αὐτὰ ταῦτα δὲ ἐφ' ἐκάστη κατὰ τὰ τρία ταῦτα θεωρητέον, χρόνον ποιότητα ποσότητα· χρόνον μὲν εἰ ὅλον μένει ἀκήρατα, εἰ πλεῖστον τοῦ ἔτους· ποιότητα δὲ [εἰ] πρὸς ἡδονὴν καὶ ὠφέλειαν, ὠφέλειαν μὲν εἰ ἀβλαβῆ ἔστιν, ἡδονὴν δὲ εἰ ταῖς αἰσθήσεσι τερπνὰ ἴγνυσεσιν ὄψεσι καὶ ταῖς ἄλλαισι· ποσότητα δὲ εἰ πολλὰ ταῦτα εἶη, Μένανδρος, 348.5-30 (Russell-Wilson).

Συγκρίνοντας τα παραπάνω χωρία από τη *Μυθιστορία* και τις μενάνδρειες πραγματείες, παρατηρεῖ κανεὶς ὅτι ὑπάρχουν κοινοὶ εγκωμιαστικοὶ τόποι. Το εγκώμιο τῆς Ἀλεξάνδρειας ἐνέχει σε σπερματική μορφή πολλά ἀπὸ τὰ θέματα, τὰ ὁποῖα συστηματοποιοῦνται ἀργότερα στὸν Μένανδρο γιὰ τὸν εγκωμιασμό τῶν πόλεων. Ὡστόσο, τὸ τμήμα αὐτὸ τῆς *Μυθιστορίας* δὲν μπορεῖ νὰ εἶχε ὡς πρότυπο κάποιο θεωρητικὸ ἔργο κοντὰ στὸν Μένανδρο, δεδομένου ὅτι τὰ δύο κείμενα διαφέρουν μεταξύ τους κατὰ πολὺ στὶς λεπτομέρειες καὶ στὴν ἀνάπτυξη ποὺ λαμβάνουν τὰ ἐπιμέρους θέματα.

Στὸ σημεῖο αὐτό, μπορεῖ νὰ γίνῃ μιὰ ἐπιμέρους σύγκριση με τὸν *λόγο Εἰς Ρώμην* τοῦ Αἰλίου Ἀριστείδου (*Or.* 14 Keil)¹¹⁹, καθὼς τὰ δύο κείμενα, μολονότι πολὺ διαφορετικὰ μεταξύ τους φαίνεται νὰ ἀξιοποιοῦν κοινούς τόπους. Στὸν *λόγο* αὐτό, ὁ Αἴλιος Ἀριστείδης εγκωμιάζει τὴ Ρώμη, ἐξαίροντας τὴν ὡς πρωτεύουσα ὅλης τῆς οἰκουμένης. Ὁ εγκωμιαστικὸς αὐτὸς τόπος δὲν περιορίζεται σε ἓνα μόνο χωρίο, ἀλλὰ γίνεταί κεντρικὸ θέμα ὅλου τοῦ ἔργου:

εἰς δ' αὐτὴν τὴν πόλιν καὶ τοὺς τῆς πόλεως ὄρους ἰδόντα μηκέτι θαυμάζειν, εἰ ὑπὸ τῶσάυτης ἄρχεται πᾶσα ἡ οἰκουμένη (14.9).

ὅπερ δὲ πόλις τοῖς αὐτῆς ὀρίοις καὶ χώραις ἔστι, τοῦθ' ἦδε ἡ πόλις τῆς ἀπάσης οἰκουμένης, ὅσπερ αὖ τῆς χώρας ἄστυ κοινὸν ἀποδεδειγμένη (14.61).

Ἡ Ρώμη διεκδικεῖ τὸν ρόλο μιᾶς πόλης καθολικῆς, μιᾶς πόλης γιὰ ὅλο τὸν πολιτισμένο κόσμον, ἡ ὁποία παράλληλα ἀποτελεῖ τὸ κέντρο ἀσκήσεως τῆς ἐξουσίας, ἐξασφαλίζοντας αἰωνιότητα καὶ ἀρμονία στα ὅρια τῆς τεράστιας αυτοκρατορίας τῆς (14.29, 14.60-66). Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο, ἡ Ἀλεξάνδρεια διεκδικεῖ στὴ *Μυθιστορία* τὸν ρόλο τῆς μητρόπολης (I. 32.4). Σε αὐτὴ θα προσφεύγουν ἄνθρωποι ἀπὸ ὅλες τὶς χώρες, ξεχνώντας τὶς πατρίδες τους (I. 33.11), (I. 34.9). Καὶ τὰ δύο κείμενα φαίνεται νὰ ἐκφράζουν τὴν ἴδια ἰδεολογία, καθὼς οἱ πόλεις ποὺ εγκωμιάζονται λειτουργοῦν ὡς μητροπόλεις τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου. Ἡ Ρώμη ἀποτελεῖ τὸ κέντρο ἀσκήσεως τῆς αυτοκρατορικῆς ἐξουσίας, ἐξασφαλίζοντας ὁμόνοια στὸ σύνολο τῆς

¹¹⁹ Keil (1898). Βλ. ἐπίσης, Oliver (1953: 982-991), Behr (1986).

αυτοκρατορίας¹²⁰. Από την άλλη, η Αλεξάνδρεια θα αποτελέσει το κέντρο της οικουμένης μέσω της λατρείας του Σάραπη, η οποία αποκτά κεντρική διάσταση σε αυτό το τμήμα του έργου (*πολλοὶ δὲ διὰ βίου σε πάντη πάντοτε καθὼς θεὸν γεγονότα προσκυνήσουσιν*, I. 33.11)¹²¹. Στα δύο προς εξέταση κείμενα αξιοποιείται ο εγκωμιαστικός τόπος της πόλης ως μητρόπολης του κόσμου, στον μεν λόγο του Αίλιου Αριστείδη έχοντας σαφή πολιτική διάσταση, στο εν λόγω τμήμα της *Μυθιστορίας* θρησκευτική.

Επιμέρους στοιχείο σύγκλισης των δύο κειμένων αποτελεί ο εγκωμιασμός τους μέσω του τύπου της αφθονίας. Η Αλεξάνδρεια θα αποκτήσει με τον καιρό πολλά αγαθά (*καιρῶν δὲ πλείστων καὶ χρόνων προβαιόντων καὶ τὴ προβήσεται ἐν ἀγαθοῖς*, I. 33.11), θα αυξήσει τα αγαθά της, θρέφοντας παράλληλα και τις πόλεις που υπήρχαν πριν από αυτή (I. 33.10). Και στο εγκώμιο της Ρώμης εμφανίζεται η ιδέα της αφθονίας των αγαθών:

ὅσα γὰρ παρ' ἐκάστοις φύεται καὶ κατασκευάζεται, οὐκ ἔστιν ὡς οὐκ ἐνταῦθα αἰεὶ καὶ περιττεύει. τοσαῦται δ' ἀφικνοῦνται δεῦρο κομίζουσαι παρὰ πάντων ὀλκάδες ἀνὰ πᾶσαν μὲν ὄραν, πᾶσαν δὲ φθινοπώρου περιτροπὴν, ὥστ' εἰκέναι τὴν πόλιν κοινῶ τινι τῆς γῆς ἐργαστηρίῳ (14.11).

Και στα δύο κείμενα υπάρχει ο τόπος της σύγκρισης με άλλες πόλεις, για να αναδειχθεί η ανωτερότητα της πόλης που επαινείται. Η Αλεξάνδρεια συγκρίνεται με άλλες μεγάλες πόλεις, για να τονιστεί η υπεροχή της ως προς το χαρακτηριστικό της έκτασής της. Το χαρακτηριστικό αυτό στον Αίλιο Αριστείδη αποκτά μεγάλες διαστάσεις, καθώς η Ρώμη συγκρίνεται με πολλές άλλες αυτοκρατορίες και πόλεις, ακόμα και με την αυτοκρατορία που δημιούργησε ο Αλέξανδρος (14.24-27), ενώ σε άλλο σημείο η Αλεξάνδρεια αναφέρεται ως μια πόλη κόσμημα για τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία.

Τέλος, στο τέλος του λόγου *Εἰς Ρώμην*, η πόλη και η αυτοκρατορία που αυτή εξουσιάζει παρουσιάζονται προστατευμένες από όλες τις θεότητες, ενώ το εγκώμιο ενισχύεται από την αναφορά: *Ζεὺς μὲν, ὅτι αὐτῷ τῆς οἰκουμένης καλοῦ, φασὶν, ἔργου καλῶς ἐπιμέλεσθε* (14.105). Κατά τον ίδιο τρόπο, η Αλεξάνδρεια μέσω των αναφορών σε γιορτές, θυσίες, πολυάριθμους ναούς και τεμένη, προβάλλεται σε όλη την έκταση

---

¹²⁰ Ο Pernot (2008: 189-190) επιχειρηματολογεί ότι στον λόγο αυτό ο Αίλιος Αριστείδης μέσω των συγκρίσεων της Ρώμης με άλλες πόλεις και μέσω της ανάδειξης του ζητήματος της Ρώμης ως κέντρου άσκησης της εξουσίας, δεν επιδιώκει να πλέξει το εγκώμιο της Ρώμης, αλλά της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Παρατηρεί ότι ο ρήτορας αποσιωπά έντεχνα κάθε στοιχείο της ρωμαϊκής ιστορίας και πολιτισμού, στοιχεία που θα μεγάλυναν το εγκώμιο της πόλης.

¹²¹ Για το ζήτημα αυτό, βλ. Polignac (2005).

του τμήματος (I. 30-33) ως μία πόλη *ποθητήν* για τους θεούς και γι' αυτό θα λαμβάνει αιώνια την προστασία τους.

Από τα παραπάνω, δεν υπονοείται βέβαια κάποια σύνδεση ανάμεσα στα δύο κείμενα. Γίνεται όμως σαφές ότι μπορούν να εντοπιστούν μεταξύ τους σημεία σύγκλισης, καθώς αξιοποιούν για τον εγκωμιασμό των πόλεων κοινούς τόπους επιδεικτικής ρητορικής. Ωστόσο, είναι έκδηλη η διαφορά ανάμεσα σε ένα καθαρά λόγιο έργο, όπως ο λόγος *Εἰς Ρώμην* του Αίλιου Αριστείδη κι ενός λαϊκού έργου, όπως η *Μυθιστορία*, το οποίο απευθύνεται σε ένα ευρύτερο αναγνωστικό κοινό με στόχο να το ψυχαγωγήσει ή να το διαπαιδαγωγήσει. Το διαφορετικό κοινό, στο οποίο απευθύνονται, διαφοροποιεί τον ορίζοντα προσδοκιών των δύο έργων.

Συμπερασματικά, μπορεί κανείς να διαπιστώσει ότι το εγκώμιο ίδρυσης της Αλεξάνδρειας στον Ψευδο-Καλλισθένη δεν είναι γραμμένο κατά το πρότυπο των *Κτίσεων* της πρώιμης ελληνιστικής εποχής, στις οποίες κυρίαρχα στοιχεία αποτελούσαν οι μυθολογικές και ιστορικές αφηγήσεις και τα *αἷτια*, χωρίς να υπάρχουν ρητορικές σκοπιμότητες. Δεδομένου όμως ότι *Κτίσεις* συνέχιζαν να γράφονται για πολλούς αιώνες και ότι τα μεταγενέστερα έργα ενσωμάτωσαν πιθανώς ρητορικά στοιχεία, δεν αποκλείεται ο Ψευδο-Καλλισθένης να αξιοποίησε για το τμήμα αυτό κάποιο μεταγενέστερο έργο στο πρότυπο των *Κτίσεων*. Σε κάθε περίπτωση, ο ρητορικός χαρακτήρας του χωρίου είναι φανερός, κυρίως λόγω της αξιοποίησης της ρητορικής τεχνικής της *amplificatio* και κοινών τόπων επιδεικτικής ρητορικής, τόπων που απαντούν σε ρητορικούς λόγους της Δεύτερης Σοφιστικής και συστηματοποιούνται σε πραγματείες, όπως αυτές που αποδίδονται στον Μένανδρο. Υπό αυτή την οπτική, το τμήμα αυτό της *Μυθιστορίας* μπορεί να ειπωθεί ως μη αυτοτελές εγκώμιο πόλης.

2. Οι διαπραγματεύσεις του Αλέξανδρου στην Αθήνα: ρητορική προσέγγιση

α. Ένταξη και πηγές του χωρίου (II. 1-5)

Στην αρχή του κεφαλαίου Β΄ της *Μυθιστορίας*, ο Αλέξανδρος κατευθύνεται από την Κόρινθο στις Πλαταιές. Η ευνοϊκή προφητεία που παίρνει από την ιέρεια της Κόρης, σε συνδυασμό με τη δυσμενή προφητεία που η ίδια δίνει στον Αθηναίο στρατηγό Στασαγόρα, προκαλούν την οργή του δεύτερου. Ο Στασαγόρας καθαιρεί την ιέρεια της θεάς, ενώ ο Αλέξανδρος εξίσου οργισμένος με τη στάση του Στασαγόρα, τον καθαιρεί από το αξίωμά του και αποκαθιστά την ιέρεια. Ο Στασαγόρας πηγαίνει κρυφά στην Αθήνα κι ενημερώνει τους Αθηναίους για την αδικία εις βάρος του (II. 1.1-7). Ακολουθεί μια επιστολή του Αλέξανδρου προς τους Αθηναίους, με την οποία τους ζητά υποταγή και ετήσια καταβολή φόρου (II. 1.8-11). Στην άρνηση των Αθηναίων με εκπροσώπους τους δέκα καλύτερους ρήτορες της πόλης, ο Αλέξανδρος απαντά με μια δεύτερη επιστολή απαιτώντας την παράδοσή τους. Η απάντηση των Αθηναίων είναι και πάλι αρνητική: ‘Οὐ ποιοῦμεν’ (II. 2.1-4). Την επόμενη μέρα συγκαλείται Συνέλευση στην Εκκλησία του Δήμου, για να αποφασίσουν για τη στάση τους απέναντι στον Αλέξανδρο. Τρεις σπουδαίοι ρήτορες, ο Αισχίνης, ο Δημάδης και ο Δημοσθένης παίρνουν τον λόγο, προκειμένου να πείσουν τους συμπολίτες τους. Ο Αισχίνης και ο Δημοσθένης συμβουλεύουν τους Αθηναίους να δείξουν μετριοπάθεια, ενώ ο Δημάδης τους παρακινεί σε πόλεμο εναντίον του Αλέξανδρου (II. 2.5-4.9).

Το επεισόδιο αυτό υπάρχει στο χφ. Α, καθώς επίσης στον Ιούλιο Βαλέριο και την αρμενική μετάφραση, εκλείπει όμως από τις παραλλαγές β, ε, και γ της *Μυθιστορίας*¹²². Φαίνεται να αποτυπώνει τις διαπραγματεύσεις που έλαβαν χώρα στην Αθήνα το 335 π.Χ., μετά την ήττα της Θήβας, συμμάχου της Αθήνας εναντίον των Μακεδόνων. Η Συνέλευση των Αθηναίων απαντά στον Διόδωρο (XVII. 15.1) και στον Πλούταρχο (*Φωκ.* 17.3), με τη διαφορά ότι σε αυτές τις αφηγήσεις πρώτος παίρνει τον λόγο ο Φωκίων, δεύτερος ο Δημοσθένης και τρίτος ο Δημάδης, ενώ επιπλέον ο Δημοσθένης διατηρεί τον παραδοσιακό του ρόλο ως αντίπαλος της μακεδονικής παράταξης.

¹²² Για το επεισόδιο, βλ. Stoneman (1991: 12), Franco (1999: 77-78), Stoneman (2012: 377-383), Nawotka (2017: 144-157).

Οι ομοιότητες με την ιστορική αφήγηση, κυρίως του Διόδωρου, έχουν οδηγήσει μελετητές, όπως ο Ausfeld και ο Merkelbach, στην υπόθεση ότι το επεισόδιο προέρχεται από την ιστορική πηγή που αξιοποιεί ο Ψευδο-Καλλισθένης. Ο Merkelbach μάλιστα θεωρεί ότι και οι επιστολές του Αλέξανδρου με τους Αθηναίους προέρχονται από την ιστορική πηγή¹²³. Επιπλέον, η αντιστροφή των λόγων μεταξύ Δημοσθένη και Δημάδη στη *Μυθιστορία* ερμηνεύεται από τον Ausfeld ως προσπάθεια του ανώνυμου συγγραφέα της *Μυθιστορίας* να παρουσιάσει τον διάσημο Αθηναίο ρήτορα ως υποστηρικτή του Αλέξανδρου¹²⁴.

Από την άλλη πλευρά, η Jouanno παρατηρώντας την ασυνήθιστα μεγάλη έκταση των λόγων, σε αντίθεση με τα λακωνικά ιστορικά χωρία της *Μυθιστορίας*, καθώς και το πλήθος των ρητορικών τόπων που εμφανίζονται σε αυτούς, επιχειρηματολογεί ότι ο ανώνυμος συγγραφέας αξιοποιεί για τη σύνταξη του εν λόγω χωρίου κάποια άλλου είδους πηγή, πιθανώς από το ρεπερτόριο της σχολικής ρητορικής¹²⁵. Η άποψη αυτή είναι ιδιαίτερα πειστική λόγω των πολλών ρητορικών στοιχείων του χωρίου. Επίσης, η υπόθεση αυτή ενισχύεται από την αντιστροφή των πολιτικών λόγων μεταξύ Δημάδη και Δημοσθένη, η οποία είναι πολύ πιθανό να προέρχεται από την πηγή του Ψευδο-Καλλισθένη, κάποια δηλαδή ρητορική άσκηση ή *declamatio*¹²⁶.

Τέλος, κατά τη Jouanno η χρονολόγηση της πηγής που αξιοποίησε ο συγγραφέας είναι αμφίβολη, καθώς όπως θα φανεί στη συνέχεια, υπάρχουν αφενός ρητορικοί τόποι που χρησιμοποιούνται κατά κόρον από τους συγγραφείς της Δεύτερης Σοφιστικής κι αφετέρου χωρία που φαίνεται να απηχούν πτολεμαϊκή ιδεολογία (II. 4.5-9)¹²⁷. Κατά τον Franco, βέβαια, η πηγή προέρχεται από την ελληνιστική εποχή, όταν η αντιπαράθεση της Αθήνας με τους Μακεδόνες ήταν ακόμα πρόσφατο ιστορικό γεγονός¹²⁸.

Ανεξάρτητα από το αν η πηγή που χρησιμοποίησε ο συγγραφέας ανάγεται στην ελληνιστική εποχή ή αργότερα, το επεισόδιο προέρχεται μάλλον από το περιβάλλον της εκπαιδευτικής ρητορικής. Αυτό θα επιχειρηθεί να διαφανεί μέσω της

---

¹²³ Ausfeld (1907: 152-153), Merkelbach (1977: 122-124).

¹²⁴ Ausfeld (1907: 153).

¹²⁵ Jouanno (2015: 58-60).

¹²⁶ Η Jouanno (2015: 271) τονίζει την προτίμηση των σοφιστών για τους παράδοξους λόγους, υπονοώντας την αξιοποίηση μιας τέτοιας πηγής στο χωρίο αυτό. Πρβ. Λιβ. *Decl.* 21.

¹²⁷ Jouanno (2015: 59-60).

¹²⁸ Franco (1999: 77).

ρητορικής ανάλυσης των τριών λόγων, αλλά και των επιστολών του Μ. Αλέξανδρου προς τους Αθηναίους.

β. Οι επιστολές του Αλέξανδρου στους Αθηναίους πριν τη Συνέλευση

Ο Αλέξανδρος στέλνει επιστολή στους Αθηναίους με την οποία τους ζητά να υποταχθούν στην εξουσία του και να καταβάλουν ετήσιο φόρο χιλίων ταλάντων σε αυτόν (Π. 1.8-11)¹²⁹. Η επιστολή είναι φανταστική. Μολονότι δεν είναι ιδιαίτερα σοφιστική, ακολουθεί το πρότυπο των *ηθοποιικών επιστολών* (*ethopoetic letters*)¹³⁰, καθώς στοχεύει στην ανάδειξη του χαρακτήρα του επιστολογράφου. Ο Αλέξανδρος εκφράζει μέσω αυτής τη ρητορική του κατακτητή και κοσμοκράτορα¹³¹.

Αναφέρεται στα κατορθώματά του μετά την ανάληψη του μακεδονικού θρόνου. Ιδιαίτερα εμφατική είναι η αναφορά του στην κατάκτηση πολλών πόλεων και χωρών, όχι με τα όπλα, αλλά μέσω των επιστολών του (*καὶ καταστείλας τὰς πρὸς τῆ δύσει πόλεις καὶ πλείονας χώρας ἐπιστολαῖς*, Π. 1.8). Με τη φράση αυτή εξαιρείται η ρητορική δεινότητα και η πειθώ του Αλέξανδρου, στην οποία υποτάσσονται οι πόλεις και τα έθνη, αποφεύγοντας παράλληλα συγκρούσεις στο πεδίο της μάχης. Με το παράδειγμα από το πρόσφατο ιστορικό παρελθόν, ο Αλέξανδρος καλεί τους Αθηναίους να μιμηθούν με τη στάση τους τις πόλεις που ο ίδιος κατέκτησε προηγουμένως, χωρίς να καταφύγουν σε πόλεμο.

Κατόπιν, ο Αλέξανδρος τονίζει την προθυμία των κατακτημένων πόλεων να πολεμήσουν στο πλευρό του (*καίτοι ὄντων μοι ἐτοίμων εἰς συμμαχίαν*, Π. 1.8), διεκδικώντας την εικόνα του κατακτητή που όλοι αποδέχονται με προθυμία. Συνεχίζει με την αναφορά στην κατάκτηση όλης της Ευρώπης, αλλά και στην τύχη της Θήβας, συμμάχου των Αθηναίων. Το *exemplum* των Θηβαίων, οι οποίοι *κακῶς πράξαντας* και γι' αυτό καταστράφηκαν από τον Αλέξανδρο μαζί με την πόλη τους (Π. 1.9), λειτουργεί ως μια έμμεση απειλή για τους ίδιους τους Αθηναίους, αν δεν υπακούσουν στα προστάγματά του.

---

¹²⁹ Η απαίτηση ετήσιου φόρου χιλίων ταλάντων φαίνεται να είναι φανταστική, καθώς σε καμία πηγή δεν αναφέρεται επιβολή φόρου στην Αθήνα ή σε άλλη πόλη της ηπειρωτικής Ελλάδας από τον Αλέξανδρο, βλ. Nawotka (2017: 145).

¹³⁰ Για το είδος αυτό των επιστολών, βλ. Ενότητα 3.

¹³¹ Για το μοτίβο του κοσμοκράτορα, βλ. Pfister (1964: 60-64), Merkelbach (1977: 40, 112), Karla (2012: 639-640).

Επιπλέον, κατηγορεί τους Αθηναίους για υπερβολή στη χρήση ρητορικών λόγων και επιστολών ως μέσων διαπραγμάτευσης. Από την άλλη πλευρά, ο ίδιος εμφανίζεται εμφατικά, μέσω του σχήματος της αντίθεσης, ως άνθρωπος που προτιμά τα λίγα λόγια και κυρίως τις πράξεις (*νῦν δὲ ἀναβάς εἰς τὴν Ἀσίαν ἔλεγον Ἀθηναίοις δεξιούσθαι με, καὶ αὐτὸς πρῶτος ἤδη γράφω ὑμῖν οὐ πολλῶν λόγων οὐδὲ γραμμάτων πλήθη, ὡς ὑμεῖς ἠτακτήσατε, ἀλλὰ τὰ κεφάλαια*, Π. 1.10).

Ο ρητορικός τόπος του κατακτητή αξιοποιείται, επίσης, στο τέλος της επιστολής. Ο Αλέξανδρος διεκδικεί για τον εαυτό του τον ρόλο του κατακτητή και νικητή που θα καθορίσει τους όρους της συμφωνίας, ενώ για τους Αθηναίους τον ρόλο των ηττημένων που οφείλουν να υπακούσουν στα προστάγματά του (*οὐ καθήκει τοῖς κρατουμένοις †, ἀλλὰ τοῖς κρατοῦσι ταῦτα πρέπει καὶ ἐπιτάττειν καὶ ποιεῖν, τουτέστιν ἐμοὶ Ἀλεξάνδρῳ † ὑπακούεσθαι*, Π. 1.11). Η τελευταία φράση της επιστολής αποτελεί μια συγκαλυμμένη απειλή προς τους Αθηναίους, προκειμένου να υποταχθούν οικειοθελώς σε αυτόν (*ἀρτίως μὲν ἢ κρείττονες γίνεσθε ἢ τοῖς κρείττοσιν ὑποτάσσεσθε καὶ δώσετε φόρους κατ' ἔτος τάλαντα χίλια.*, Π. 1.11)¹³².

Συμπερασματικά, στην επιστολή προς τους Αθηναίους, ο Αλέξανδρος επιχειρεί να διαμορφώσει για τον εαυτό του το ἥθος του νικητή - κοσμοκράτορα. Οι κατακτήσεις του και η καταστροφή όσων δεν υποτάχθηκαν οικειοθελώς σε αυτόν λειτουργούν ως παραδείγματα για τους Αθηναίους. Πέρα από το πορτρέτο του κατακτητή, ο Αλέξανδρος διεκδικεί για άλλη μια φορά την εικόνα του δεινού ρήτορα, ο οποίος έχει την ικανότητα να επιτυγχάνει τους στόχους του μέσω των λόγων του, εν προκειμένω μέσω των επιστολών του.

Μολονότι τα λόγια του Αλέξανδρου είναι πειστικά, η ρητορική του ισχυρότερου (*τοῖς κρείττοσιν*) δεν έχει αποτέλεσμα στους Αθηναίους, οι οποίοι με εκπροσώπους τους δέκα καλύτερους ρήτορες¹³³ απαντούν αρνητικά στα προστάγματά του, τονίζοντας μάλιστα ότι είναι έτοιμοι για πόλεμο (Π. 2.1-2).

Με αφορμή αυτή την απάντηση, ο Αλέξανδρος στέλνει εκ νέου επιστολή προς τους Αθηναίους, απαιτώντας την παράδοση των δέκα καλύτερων ρητόρων (Π. 2.3-4). Η επιστολή αυτή δεν είναι ρητορικά επεξεργασμένη, καθώς δε στοχεύει στην

---

¹³² Η έμμεση απειλή του Αλέξανδρου προς τους Αθηναίους ανακαλεί τα λόγια του Αλέξανδρου προς τους Καρχηδονίους (Ι. 30.1): ‘*Ἡ κρείττονες γίνεσθε ἢ τοῖς κρείττοσσι φόρους τελεῖτε*’. Παρόμοια αντίληψη και στον λόγο του Φωκίωνα στον Πλούταρχο: ‘*ἢ τοῖς ὀπλοῖς κρατεῖν ἢ τοῖς κρατοῦσι φίλους εἶναι.*’, Πλουτ. Φωκ. 21.

¹³³ Ο Nawotka (2017: 145) υποστηρίζει ότι η αναφορά στους δέκα καλύτερους ρήτορες αποτελεί λογοτεχνικό κατασκευάσμα, σε συμφωνία με τις αισθητικές αντιλήψεις της αυτοκρατορικής εποχής, η οποία αρέσκεται σε ‘κανόνες’.

ανάδειξη του *ἥθους* του ομιλητή, όπως η προηγούμενη. Σε αντίθεση με την πρώτη επιστολή, ο Αλέξανδρος απειλεί τώρα άμεσα τους Αθηναίους, αν δεν υπακούσουν σε αυτόν. Οι Αθηναίοι αρνούνται, ενώ την επόμενη μέρα συγκαλείται Συνέλευση, για να αποφασίσουν για τη στάση τους απέναντι στον Αλέξανδρο.

γ. Η Συνέλευση στην Αθήνα

Το τμήμα αυτό (Π. 2.6 - Π. 4.9) αποτελεί ένα από τα πιο ρητορικά επεξεργασμένα χωρία της *Μυθιστορίας*¹³⁴. Τρεις σπουδαίοι Αθηναίοι ρήτορες, ο Αισχίνης, ο Δημάδης και ο Δημοσθένης παίρνουν διαδοχικά τον λόγο, προκειμένου να πείσουν τους συμπολίτες τους ποια είναι η καλύτερη πολιτική που πρέπει να ακολουθήσουν απέναντι στον Αλέξανδρο¹³⁵. Η ρητορική του χωρίου αναδεικνύεται στην έκταση των λόγων (ιδίως του Δημάδη και του Δημοσθένη), στους ρητορικούς τρόπους και στα επιχειρήματα που αξιοποιούν οι ρήτορες.

ι. Ο λόγος του Αισχίνη (Π. 2.6-7)

Ο λόγος του Αισχίνη στο χωρίο είναι σύντομος και λιγότερο ρητορικός από τους λόγους των άλλων ρητόρων. Προτείνει μια πολιτική συναίνεσης και μετριοπάθειας προς τον Αλέξανδρο, σε συμφωνία με τη συνήθη πολιτική στάση του ιστορικού Αισχίνη απέναντι στον Φίλιππο και τον Αλέξανδρο¹³⁶. Με μια ρητορική ερώτηση¹³⁷ προς το κοινό (*Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τί τὸ βράδος τῆς βουλῆς;*, Π. 2.6) τονίζει την ανάγκη να πάρουν χωρίς καθυστέρηση μια απόφαση σχετικά με την πολιτική που θα

---

¹³⁴ Ο Stoneman (2007: XLVII) παρατηρεί ότι μολονότι το επεισόδιο είναι πολύ ρητορικό, η επιχειρηματολογία των ρητόρων είναι μέσου επιπέδου, γεγονός που μπορεί να οφείλεται στις φθορές που έχει υποστεί το κείμενο. Σε κάθε περίπτωση, τονίζει, το επεισόδιο ανακαλεί τη χρήση δικανικής γλώσσας στα μυθιστορήματα.

¹³⁵ Για τη χρήση του τριπλού σχήματος και της αντίθεσης στην ενότητα αυτή κι εν γένει στη *Μυθιστορία*, βλ. Karla (2012: 651-652). Για τη στάση των Αθηναίων ρητόρων απέναντι στον Αλέξανδρο και την επίδρασή της σε μεταγενέστερες ιστορικές και λογοτεχνικές αφηγήσεις, βλ. Gunderson (1981: 183-192). Βλ. επίσης, Koulakiotis (2018: 41-71).

¹³⁶ Nawotka (2017: 148). Για την πολιτική στάση του Αισχίνη απέναντι στον Φίλιππο και τον Αλέξανδρο, βλ. Harris (1995). Ο Harris επιχειρηματολογεί ότι η εικόνα που έχει διαμορφωθεί για τον Αισχίνη και τη στάση του απέναντι στους Μακεδόνες βασιλείς, ιδίως μέσα από τους λόγους του Δημοσθένη, είναι παραπλανητική. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι η πολιτική του ρήτορα δεν ήταν μονοδιάστατη, αλλά άλλαζε πολλές φορές οπτική ανάλογα με τις πολιτικές περιστάσεις. Τονίζει ότι σε κάθε περίπτωση, στόχος του Αισχίνη ήταν η προστασία και η ευημερία της πόλης του κι όχι το προσωπικό του συμφέρον (κυρίως σελ. 149-154).

¹³⁷ Βλ. αναλυτικά παρακάτω τους ρητορικούς τρόπους - τα ρητορικά σχήματα που απαντούν στους λόγους των ρητόρων.

ακολουθήσουν. Η φράση: *εἰ προαιρεῖσθε πέμπειν ἡμᾶς, θαρροῦντες πορευόμεθα* (II. 2.6), με την emphaticκή χρήση της μετοχής *θαρροῦντες*, δηλώνει την πολιτική του θέση, να παραδοθούν δηλαδή οι δέκα καλύτεροι ρήτορες στον Αλέξανδρο, για να διαπραγματευτούν μαζί του.

Το βασικό επιχείρημα του λόγου του συνοψίζεται ως εξής (II. 2.6-7):

- *Ἀλέξανδρος γάρ ἴ ἐστι Φιλίππου· Φίλιππος δὲ ἐνετράφη ταῖς τῶν πολέμων ἀυθαδείαις,*
- *ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ταῖς Ἀριστοτέλους παιδείαις καὶ προέτεινε τὰς χεῖρας παιδευόμενος.*
- *ὄθεν ἐντραπήσεται ἰδὼν τοὺς διδασκάλους, ἐρυθρίασει ὄρων τοὺς καθηγουμένους αὐτὸν περὶ τῆς βασιλείας, μεταβαλεῖ τὴν γνώμην <ἦν> ἔχει πρὸς ἡμᾶς εἰς εὐμένειαν.'*

Ο Αισχίνης συγκρίνει τον Φίλιππο με τον Αλέξανδρο, ώστε μέσω της αντίθεσης να διαφανεί η διαφορετική στάση του Αλέξανδρου απέναντι στους Αθηναίους. Ο Φίλιππος έχει ανατραφεί με την αναίδεια των πολέμων, ενώ ο Αλέξανδρος με τη διδασκαλία του Αριστοτέλη. Συνεπώς, κατά τον Αισχίνη η ντροπή που θα νιώσει ο Αλέξανδρος βλέποντας τους δασκάλους του, οι οποίοι τον συμβούλεψαν τα σχετικά με τη βασιλεία, θα τον ωθήσει να αλλάξει την αρνητική του στάση σε συμπάθεια (*εἰς εὐμένειαν*).

Το παραπάνω επιχείρημα όχι μόνο δεν είναι ιδιαίτερα πειστικό, αλλά είναι επίσης εσφαλμένο. Συγκεκριμένα, ο δάσκαλος του Αλέξανδρου, ο Αριστοτέλης, τον οποίο συμβουλευόταν συχνά για ζητήματα σχετικά με την εξουσία¹³⁸, δεν ήταν Αθηναίος. Επομένως, εσφαλμένα ο Αισχίνης αποκαλεί δασκάλους του Μακεδόνα βασιλιά τους Αθηναίους ρήτορες, στη θέα των οποίων μάλιστα εκείνος θα μετέβαλε τη στάση του. Ακόμη όμως κι αν παραβλέψει κανείς το σφάλμα αυτό, το επιχείρημα παραμένει πιθανολογικό (*ἐκ τοῦ εἰκότος*)¹³⁹.

Στόχος του ρήτορα με τη χρήση του εν λόγω επιχειρήματος είναι να παραδώσουν οι Αθηναίοι τους ρήτορες που ζητά ο Αλέξανδρος και να διαπραγματευτούν μαζί του. Πέρα από την πολιτική της μετριοπάθειας που υποστηρίζει ο Αισχίνης, επιδιώκει μέσω του σύντομου λόγου του να προσδώσει ένα συγκεκριμένο ἦθος στον

¹³⁸ Πρβ. *Μυθιστ.* I. 16.

¹³⁹ Βλ. Stoneman (2012: 380): 'L' argomento (presente in A ma non in L) che Alessandro avrebbe avuto un atteggiamento più amichevole perché il suo tutore Aristotele era ateniese (cosa di fatto non vera!) è specioso'. Επιχείρημα μόνο κατά τα φαινόμενα αληθές. Για το είδος των επιχειρημάτων αυτών, βλ. Anderson (2000: 37-38), Schmitz (2000: 47-77).

Αλέξανδρο. Τον παρουσιάζει, λοιπόν, ως βασιλιά γαλουχημένο όχι μέσα στο πεδίο της μάχης, αλλά με τα διδάγματα του Αριστοτέλη. Η ντροπή και η αλλαγή πολιτικής στάσης που του αποδίδει στη θέα των υποτιθέμενων δασκάλων του εκφράζουν την πραότητα και τη μετριοπάθεια του Αλέξανδρου. Κατά τον Αισχίνη, ένας βασιλιάς με τέτοιο χαρακτήρα είναι βέβαιο ότι δε θα βλάψει τους απεσταλμένους Αθηναίους ρήτορες.

Ο συναινετικός λόγος του Αισχίνη πυροδοτεί την αντίδραση του ρήτορα Δημάδη, ο οποίος διακόπτει τον Αισχίνη, για να πείσει τους Αθηναίους να προχωρήσουν σε πόλεμο εναντίον του Αλέξανδρου.

ii. Ο λόγος του Δημάδη (Π. 2.8-16)

Ο ρήτορας Δημάδης στην πραγματικότητα υπήρξε υποστηρικτής της μακεδονικής παράταξης και έπαιξε ενεργό ρόλο στις διαπραγματεύσεις με τον Αλέξανδρο το 335 π.Χ.¹⁴⁰. Εν αντιθέσει στη *Μυθιστορία* με τον λόγο του παρακινεί τους Αθηναίους σε πόλεμο κατά των Μακεδόνων ¹⁴¹. Ο λόγος του είναι έντονος, με «πάθος». Απευθύνεται στο συναίσθημα και στο εθνικό φρόνημα των Αθηναίων.

Στην αρχή του λόγου του, με μια σειρά από ρητορικές ερωτήσεις απευθύνεται στον Αισχίνη, ρωτώντας τον για ποιο λόγο αντί να παρακινεί τους Αθηναίους σε πόλεμο, τους ωθεί αντίθετα να κρατήσουν συναινετική στάση απέναντι στον Αλέξανδρο:

‘μέχρι πότε, Αίσχινη, μεμαλθακευμένους και δειλιῶντας ἡμῖν εἰσφέρεις λόγους, ὥστε μὴ ἀντιπάζασθαι αὐτῷ πρὸς πόλεμον; τίς παρεισελήλυθε δαίμων ὡς τοιαῦτα φθέγγασθαι; ὁ τηλικαύτας συνηγορίας ποιησάμενος, ὁ προτρεψάμενος Ἀθηναίους πολεμεῖν πρὸς τὸν τῶν Περσῶν βασιλέα νῦν εἰς δειλίαν Ἀθηναίους ἐμβάλλεις καὶ τρέμειν ποιεῖς μειράκιον τύραννον αὐθάδη, τὴν τοῦ πατρὸς ἀναλαβόντα τόλμην; τί δὲ καὶ δειλιῶμεν αὐτῷ συμβαλεῖν; (Μυθιστ. Π. 2.8-9).

Με τις ρητορικές ερωτήσεις επιτίθεται στον αντίπαλό του με σκοπό να αμβλύνει το κύρος των λεγομένων του. Στην πραγματικότητα πρόκειται για *ad hominem* επιχείρημα ¹⁴². Ο Αισχίνης προέτρεψε κάποτε τους Αθηναίους να

¹⁴⁰ Nawotka (2017: 148).

¹⁴¹ Ο λόγος του Δημάδη στη *Μυθιστορία* θυμίζει ένα απόσπασμα ελληνιστικής προέλευσης (*FGrH* 153, F8), στο οποίο ένας Αθηναίος ρήτορας προτρέπει τους συμπολίτες του να αντισταθούν στον Αλέξανδρο με φρασεολογία εξίσου σθεναρή. Για το απόσπασμα, βλ. Jouanno (2015: 58).

¹⁴² *Ad Hominem Argument* (Αρνητικό Ηθικό Επιχείρημα): με το να πληγεί το ἦθος του αντιπάλου και να φανεί αναξιόπιστος, αναδεικνύεται το ἦθος του ομιλητή και της επιχειρηματολογίας του.

πολεμήσουν εναντίον του βασιλιά των Περσών (1^η προκειμένη). Ο Αισχίνης τώρα τους παρακινεί να είναι δειλοί και να φοβούνται μπροστά σε ένα *μειράκιον τύραννον αὐθάδη* (2^η προκειμένη). Η αλλαγή πολιτικής στάσης του ρήτορα, αν δεν οφείλεται σε κάποιο *δαιμόνιον*, οφείλεται σε καιροσκοπία, όπως αφήνει ο Δημάδης να εννοηθεί (συμπέρασμα). Με την αποδόμηση του *ἥθους* του αντιπάλου του, ο Δημάδης συγχρόνως αποδομεί την επιχειρηματολογία του. Παράλληλα, με την παρουσίαση του Αλέξανδρου ως *μειράκιον*¹⁴³ διαβάλλει περισσότερο το *ἥθος* του αντιπάλου του, αφού εκείνος φαίνεται να δείχνει φόβο μπροστά σε έναν μη αξιόλογο αντίπαλο¹⁴⁴.

Κατόπιν, ο ρήτορας αναφέρεται στα πολεμικά κατορθώματα των Αθηναίων εναντίον των Περσών κι άλλων ισχυρών ελληνικών πόλεων. Οι Αθηναίοι έδιωξαν τους Πέρσες, νίκησαν τους Λακεδαιμονίους και τους Κορινθίους, έτρεψαν σε φυγή τους Μεγαρείς, πολέμησαν εναντίον των Φωκέων και εκπόρθησαν τη Ζάκυνθο¹⁴⁵. Ο Δημάδης στρέφεται στο κοινό με μια ρητορική ερώτηση: *δεδοίκαμεν πολεμῆν Ἀλεξάνδρῳ;* (II. 2.10). Το επιχειρήμα του βασίζεται σε ιστορικό παράδειγμα: οι Αθηναίοι, οι οποίοι έχουν πετύχει τόσες πολλές και σημαντικές νίκες, δεν είναι δυνατόν να δείχνουν φόβο και δειλία απέναντι στο *μειράκιον τύραννον*. Η αναφορά στις προηγούμενες στρατιωτικές επιτυχίες είναι ρητορική και στόχο έχει να αφυπνίσει το φρόνημα και την τόλμη των Αθηναίων. Σε συνδυασμό με τις ρητορικές ερωτήσεις, ο ρήτορας κάνει επίκληση στο συναίσθημα του κοινού του (*πάθος*).

Στη συνέχεια, αναφέρεται στο επιχειρήμα του Αισχίνη, ότι δηλαδή ο Αλέξανδρος θα αλλάξει τη στάση του στη θέα των δασκάλων του. Το επιχειρήμα αυτό χαρακτηρίζεται με το επίρρημα *γελοίως*. Μάλιστα για να ενισχύσει τη θέση του, αναφέρεται στην περίπτωση του στρατηγού Στασαγόρα, τον οποίο ο Αλέξανδρος καθαίρεσε από το αξίωμά του (II. 11-12). Για τον Δημάδη, η προσβολή του Αλέξανδρου απέναντι στον Αθηναίο στρατηγό, τον οποίο η πόλη επέλεξε για το εν

Πρόκειται για αποδόμηση του *ἥθους* του αντιπάλου, η οποία οδηγεί σε αποδόμηση της επιχειρηματολογίας του. Για το είδος αυτού του επιχειρήματος, βλ. Walton (1998).

¹⁴³ Πρβ. Πλουτ. *Άλεξ.* 11.6 και 48.5.

¹⁴⁴ Βλ. Πλουτ. *Δημ.* 23.2: *καὶ τὸ βῆμα κατεῖχεν ὁ Δημοσθένης, καὶ πρὸς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ στρατηγοὺς τοῦ βασιλέως ἔγραφε, τὸν ἐκεῖθεν ἐπεγείρων πόλεμον Ἀλεξάνδρῳ, παῖδα καὶ Μαργίτην ἀποκαλῶν αὐτόν.* Ο Δημοσθένης με τους χαρακτηρισμούς αυτούς υπονοεί ότι όσο ο Αλέξανδρος επιθυμούσε να γίνει μέσω των πράξεών του ένας νέος Αχιλλέας, τόσο γινόταν καρικατούρα του ομηρικού ήρωα, βλ. Gunderson (1981: 188). Για την κωμική διαστρέβλωση του θέματος της νεαρής ηλικίας του Αλέξανδρου στον Πλάυτο, βλ. Konstantakos (2020: 144-146).

¹⁴⁵ Ο Nawotka (2017: 148) επισημαίνει ότι πέρα από την προφανή νίκη εναντίον των Περσών στο πρώτο μισό του 5^{ου} αι. π.Χ., δεν υπάρχει μνεία σε κάποια σημαντική νίκη των Αθηναίων απέναντι στους Σπαρτιάτες, ενώ επίσης και οι άλλες νίκες που μνημονεύονται στο χωρίο αυτό είναι αμφίβολες. Ο ίδιος αναφέρει ότι η όλη φράση ανάγεται περισσότερο στον χώρο της ρητορικής παρά της ιστορίας. Στόχο έχει δηλαδή να δώσει την εντύπωση νίκης της Αθήνας εναντίον ισχυρών στρατιωτικών δυνάμεων.

λόγω αξίωμα, αποτελεί ύβρη προς όλους τους Αθηναίους. Το επιχείρημά του είναι πιθανολογικό: ο Αλέξανδρος ατίμασε τους Αθηναίους με τη συμπεριφορά του απέναντι στον Στασαγόρα και την κατάληψη των Πλαταιών, που ήταν σύμμαχός τους. Επομένως, όχι μόνο δε θα ντραπεί στη θέα των δασκάλων του, αλλά πιο πιθανό είναι να τους τιμωρήσει γυμνούς (*μᾶλλον γυμνοὺς ἡμᾶς λαβὼν κολάσεται*, Π. 2.12). Το επιχείρημα του Δημάδη είναι αληθοφανές. Με την εικόνα αυτή δίνει ιδιαίτερη ένταση στο επιχείρημά του και απευθύνεται στο συναίσθημα των Αθηναίων επιδιώκοντας να εγείρει τον φόβο τους¹⁴⁶.

Ο ρήτορας ενισχύει τη θέση του αναφερόμενος για μια ακόμη φορά στην ηλικία του Μακεδόνα βασιλιά: *ὄστε πολεμήσωμεν ἀγνώμονι Ἀλεξάνδρῳ καὶ μὴ πιστεύσωμεν, εἰ περὶκεῖται ἡλικία· καὶ γὰρ ἄπιστος ἢ ἡλικία· δύναται γὰρ γενναίως πολεμεῖν, οὐ δικάως σωφρονεῖν* (Π. 12-13). Για τον Δημάδη η ηλικία του Αλέξανδρου αποτελεί από μόνη της ανασταλτικό παράγοντα, για να πειστούν οι Αθηναίοι και να διαπραγματευτούν μαζί του. Το επιχείρημα είναι αληθοφανές, καθώς σύμφωνα με την παγιωμένη θέση η νεαρή ηλικία ήταν ασυμβίβαστη με την εμπιστοσύνη και τη φερεγγυότητα. Ο λόγος απηχεί τις θέσεις του Αριστοτέλη για τα γνωρίσματα και τα πάθη που αρμόζουν σε κάθε ηλικία¹⁴⁷. Οι Αθηναίοι δεν πρέπει να εμπιστευτούν τον Αλέξανδρο, γιατί ναί μεν είναι γενναίος πολεμιστής στο πεδίο της μάχης, δεν είναι όμως λόγω της ηλικίας του δίκαιος και αξιόπιστος σύμμαχος.

Ύστερα, ο ρήτορας αναφέρει ως παραδείγματα κάποιες πόλεις που ηττήθηκαν από τον Αλέξανδρο¹⁴⁸: *Τυρίους, φησίν, ἐξεπόρθησεν· ἀδύναμοι γὰρ ἦσαν. Θηβαίους*

¹⁴⁶ Βλ. Αριστ. *Ρητ.* 1382a. 20- 1382b. 1-12.

¹⁴⁷ Για τα γνωρίσματα της νεανικής ηλικίας, βλ. Αριστοτέλης, *Ρητ.* 1389a-1389b. Ο Αριστοτέλης στο χωρίο αυτό αποδίδει ως χαρακτηριστικά στους νέους την αλλαγή διαθέσεων, την έλλειψη αυτοέλεγχου, την τόλμη, την αφοβία και την υπερβολή, στοιχεία ασυμβίβαστα με την εμπιστοσύνη και τη φερεγγυότητα. Την ίδια άποψη απηχεί ο Ψευδο-Καλλισθένης στο παραπάνω χωρίο. Ωστόσο, το πορτρέτο των νέων στη *Ρητορική* δεν είναι αρνητικά χρωματισμένο, καθώς ο Αριστοτέλης εξηγεί ότι βασικό κίνητρο των πράξεών τους είναι η αρετή: *καὶ μᾶλλον αἰροῦνται πράττειν τὰ καλὰ τῶν συμφερόντων· τῷ γὰρ ἤθει ζῶσι μᾶλλον ἢ τῷ λογισμῷ, ἔστι δὲ ὁ μὲν λογισμὸς τοῦ συμφέροντος ἢ δὲ ἀρετῆ τοῦ καλοῦ* (1389a.32-35). Βλ. υποσημ. 156.

¹⁴⁸ Στο δεύτερο βιβλίο του έργου *Τέχνη Ρητορική*, ο Αριστοτέλης κατατάσσει στις έντεχνες πίστεις το *ἐνθύμημα* και το *παράδειγμα*. Διακρίνει δύο ειδών *παραδείγματα* στους ρητορικούς λόγους: *παραδειγμάτων δὲ εἶδη δύο· ἐν μὲν γὰρ ἔστιν παραδείγματος εἶδος τὸ λέγειν πράγματα προγενομένα, ἐν δὲ τὸ αὐτὸν ποιεῖν. τούτου δὲ ἐν μὲν παραβολῇ ἐν δὲ λόγοι, οἷον οἱ Αἰσώπειοι καὶ Λιβυκοί* (1393a.28-31). Χρησιμοποιεῖ τον όρο *παράδειγμα* μόνο για το ιστορικό (αυτό που περιλαμβάνει ιστορικά γεγονότα / πρόσωπα), ενώ για τη δεύτερη κατηγορία, τα επινοημένα παραδείγματα, αξιοποιεῖ τους όρους *παραβολή* και *λόγος* (αισώπειου τύπου). Η ρητορική χρήση του *exemplum probationis* συνίσταται στο να πείσει ή να παρακινήσει. Ωστόσο, κάποιιοι ρήτορες το θεωροῦν μέρος του *κόσμου* του ρητορικού λόγου, πρβ. Μένανδρος, *Περὶ Ἐπιδεικτικῶν II*, 389.13-15 (Russell-Wilson): *παραγένοιτο δ' ἂν ἢ γλυκύτες τῷ λόγῳ, εἰ παραδείγματα λέγομεν δι' ὧν ἐμφανισθῶμεν ὁ προαιρούμεθα*. Το ιστορικό παράδειγμα έχει μεγάλη αξιοπιστία, καθώς συχνά στηρίζεται σε ιστορικά δεδομένα που το κοινό

κατέσκαψεν οὐκ ὄντας οὕτως ἀδυνάμους, ἀλλὰ ἀπὸ πολλῶν πολέμων καμώντας· Πελοποννησίους ἐξηχμαλώτισεν – οὐκ αὐτός, ἀλλὰ λοιμὸς καὶ λιμὸς αὐτοὺς διέφθειρεν. (II. 2.13). Η αναφορά στις νίκες του Αλέξανδρου είναι σκόπιμη. Σκοπὸς του ρήτορα, μέσω του ιστορικού παραδείγματος, εἶναι να υπονομεύσει τις στρατιωτικές επιτυχίες του Κατακτητή. Για τον Δημάδη, οι νίκες του Αλέξανδρου δεν οφείλονται στη γενναιότητα των στρατιωτῶν του ἢ στις πολεμικές τους δεξιότητες, ἀλλὰ σε εξωτερικούς παράγοντες. Η μειονεκτική θέση των αντιπάλων του, η αδυναμία δηλαδή των Τυρίων, η κούραση των Θηβαίων ἀπὸ τους μακροχρόνιους πολέμους και η επιδημία και η πείνα που ἐπλήξε τους Σπαρτιάτες, εἶναι υπεύθυνοι για την ἥττα τους. Το επιχείρημα αὐτὸ στόχο ἔχει, μέσω του σχήματος της αντίθεσης, να υπονομεύσει τις στρατιωτικές επιτυχίες του Αλέξανδρου και να ἐμφυσήσει θάρρος στους Αθηναίους, ὥστε να διεξάγουν πόλεμο ἐναντίον του.

Η ἀκόλουθη αναφορά του ρήτορα στους περσικούς πολέμους εἶναι, ἐπίσης, ρητορικά ἐπεξεργασμένη:

εἶτα δὲ Ξέρξης ἐξήρτησε τὴν θάλασσαν ναυσὶ καὶ κατέσπειρε τὴν ὄλην γῆν στρατεύμασι καὶ ἐσκέπασε τοῖς ὄπλοις τὸν ἀέρα <καὶ> ἐπλήρωσε τὴν Περσίδα τῶν αἰχμαλώτων· καὶ ὁμως ἡμεῖς αὐτὸν ἀπεδιώξαμεν καὶ τὰς ναῦς ἐπρήσαμεν, Κυναίγειρου καὶ Ἀντιφῶντος καὶ Μνησοχάρους καὶ τῶν ἄλλων ἀριστέων μαχησαμένων (Μυθιστ. II. 2.14).

Ο ρήτορας αξιοποιεῖ κοινούς ρητορικούς τύπους, προκειμένου να δείξει την τεράστια δύναμη του Ξέρξη (*εἶτα δὲ Ξέρξης ἐξήρτησε τὴν θάλασσαν ναυσὶ ... καὶ ἐσκέπασε τοῖς ὄπλοις τὸν ἀέρα*), ἀλλὰ και τον ηρωισμό των Αθηναίων που κατάφεραν να νικήσουν¹⁴⁹. Παρά το γεγονός ὅτι ο Ξέρξης γέμισε ὅλη τη θάλασσα με πλοία και τα βέλη του στρατοῦ του σκέπασαν το φως της μέρας, οι Αθηναῖοι χάρη στους γενναίους πολεμιστὲς τους στέφθηκαν νικητὲς. Η αναφορά στον μαραθωνομάχο Κυναίγειρο εἶναι, ἐπίσης, ρητορική¹⁵⁰. Ο Δημάδης, μέσω της γλαφυρῆς, σχεδόν

γνωρίζει ἀπὸ προσωπική πείρα ἐγείροντας το πάθος του. Για τον ορισμό-μορφή του ρητορικού *exemplum*, βλ. Demoen (1997: 125-158), Lausberg (1998: 196-202), McCormick (2014: 148-164).

¹⁴⁹ Ο τρόπος με τον οποίο ο ρήτορας περιγράφει τις δυνάμεις των Περσῶν ἀποτελεῖ κοινὸ τύπο σε λόγους της Δεύτερης Σοφιστικής, βλ. Jouanno (2015: 59-60). Το μοτίβο ἐμφανίζεται πρῶτα στον Ἡρόδοτο (VII. 226): *ὡς ἐπεὶ οἱ βάρβαροι ἀπίωσι τὰ τοξεύματα, τὸν ἥλιον ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν οἰστῶν ἀποκρύπτουσι.*

¹⁵⁰ Jouanno (2015: 58-59, υποσημ. 123). Ο Ἡρόδοτος (VI. 114) ἀναφέρεται στον ηρωικὸ θάνατο του μαραθωνομάχου Κυναίγειρου: *τοῦτο δὲ Κυνέγειρος ὁ Εὐφορίωνος ἐνθαῦτα ἐπιλαμβανόμενος τῶν ἀφλάστων νεός, τὴν χεῖρα ἀποκοπεῖς πελέκει πίπτει, τοῦτο δὲ ἄλλοι Αθηναίων πολλοὶ τε καὶ ὀνομαστοί.* Η αναφορά σε αὐτὸν ἀποτελεῖ κοινὸ τύπο σε λόγους της Δεύτερης Σοφιστικής με θέμα τα Μηδικά. Ο σοφιστὴς Πολέμων ἀποδίδει στον πατέρα του Κυναίγειρου δύο *Declamationes* (*Decl. 1, Decl. 2*). Το πλῆθος των αναφορῶν σε διάφορους συγγραφεῖς ἐπιβεβαιώνει πόσο ἀγαπητὸ πρόσωπο υπῆρξε ο Κυναίγειρος για τους συγγραφεῖς αὐτοὺς και το κοινὸ τους.

ποιητικής περιγραφής των δυνάμεων του Ξέρξη και της αναφοράς σημαντικών ηρώων του παρελθόντος, επικαλείται το συναίσθημα των Αθηναίων. Το ιστορικό παράδειγμα καλείται πάλι να αφυπνίσει το εθνικό φρόνημα των Αθηναίων και να τους παρακινήσει σε ανάλογα ηρωικά κατορθώματα στο μέλλον¹⁵¹.

Ύστερα, με μια ρητορική ερώτηση, ο Δημάδης απευθύνεται προς τους Αθηναίους θέτοντας τον εξής προβληματισμό: <νῦν δὲ δεδοίκαμεν> *Ἀλεξάνδρῳ πολεμῆσαι παιδὶ τολμηρῷ καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν οὔσι σατράπαις καὶ παρασπισταῖς τοῖς ἀφρονεστέροις αὐτοῦ; εἴτα πέμπειν ἡμᾶς βούλεσθε οὐς ἠτήσατο δέκα ῥήτορας; εἰ συμφέρει, λογίσασθε.* (Π. 2.15-16). Για τον ρήτορα είναι παράλογο οι Αθηναίοι, ἥρωες τόσων σπουδαίων κατορθωμάτων στο παρελθόν, να φοβούνται ένα θρασύ παιδί κι όλους τους ἀφρονες που τον περιτριγυρίζουν. Επίσης, θεωρεί παράλογο να παραδώσουν τους δέκα ῥήτορες στον Αλέξανδρο, καλώντας τους να εξετάσουν προσεκτικά αν τους συμφέρει.

Κλείνει τον λόγο του με μια μεταφορά: *τοῦτο μέντοιγε ὑμῖν προμηνύω, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὅτι πολλάκις δέκα κύνες γενναίως ὑλακτοῦντες ὅλας [τὰς] ἀγέλας [τῶν] ποιμνίων δειλῶς φερομένας πρὸς τοὺς λύκους οὔτοι ἔσωσαν*, Π. 2.16. Η παρομοίωση είναι σαφής. Τα δέκα σκυλιά που γαβγίζουν είναι οι δέκα ῥήτορες, οι οποίοι είναι οι μόνοι που μπορούν να αποτρέψουν ολόκληρο κοπάδι, δηλαδή τους Αθηναίους, από την καταστροφή που θα επιφέρει η παράδοση στον Αλέξανδρο, τον οποίο εξισώνει με λύκο. Η χρήση της μεταφοράς στο τέλος του λόγου είναι εύστοχη. Απευθύνεται στο κοινό, θέλοντας να εγείρει μέσω των συγκρίσεων φόβο για τον Αλέξανδρο και τις προθέσεις του, ενώ παράλληλα τονίζει τον ρόλο του σοφού συμβούλου για τη διάσωση ολόκληρης της πόλης¹⁵².

Ο λόγος του Δημάδη είναι ρητορικός. Απευθύνεται ως επί το πλείστον στο συναίσθημα των ακροατών κι επιδιώκει να τους πείσει να διεξάγουν πόλεμο εναντίον του Αλέξανδρου. Για να πετύχει τον στόχο του, ο λόγος του κινείται σε δύο άξονες. Από τη μια μεριά, αξιοποιεί ιστορικά παραδείγματα, για να αφυπνίσει μέσω της ανάμνησης το φρόνημα και το θάρρος των Αθηναίων. Από την άλλη μεριά, επιχειρεί

---

¹⁵¹ Το ιστορικό παράδειγμα στους λόγους είναι ρητορικά κατασκευασμένο. Ιδιαίτερα τα παραδείγματα από τον 5^ο αι. π.Χ., όταν η Αθήνα βρισκόταν στο απόγειο της στρατιωτικής και πολιτικής της δύναμης, αξιοποιούνται από τους ῥήτορες για να υπερασπιστούν τον ρόλο της Αθήνας ως ηγεμονίας και τον 4^ο αι. π.Χ., βλ. Worthington (1994: 109-129). Το ιστορικό παράδειγμα, συχνά ανακριβές, αξιοποιείται ενίοτε για πατριωτικούς λόγους, βλ. Pearson (1941: 209-229).

¹⁵² Βλ. Πλουτ. *Δημ.* 23.5: *ὅτε καὶ τὸν περὶ τῶν προβάτων λόγον ὁ Δημοσθένης, ἃ τοῖς λύκοις τοὺς κύνες ἐξέδωκε, διηγησάμενος, αὐτὸν μὲν εἴκασε καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ κυσὶν ὑπὲρ τοῦ δήμου μαχομένους, Ἀλέξανδρον δὲ τὸν Μακεδόνα μονόλυκον προσηγόρευσεν.*

συστηματικά να υπονομεύσει τον Αλέξανδρο. Αυτό επιτυγχάνεται αφενός μέσω της υπονόμησης των στρατιωτικών του κατορθωμάτων και αφετέρου μέσω της χρήσης του μοτίβου του παιδιού. Ο Αλέξανδρος δεν παρουσιάζεται από τον ρήτορα ως ένας γενναίος άνδρας στρατηγός, αλλά ως ένα θρασύ και αναξιόπιστο *μειράκιον*. Η εικόνα αυτή ενισχύει το βασικό του επιχείρημα: είναι παράλογο οι Αθηναίοι, οι οποίοι έχουν πετύχει τόσα πολλά στο παρελθόν, να φοβούνται και να δείχνουν δειλία απέναντι σε ένα *παιδί τολμηρό*. Συνολικά, ο λόγος του ρήτορα με τους ρητορικούς τόπους και τα παραδείγματα που αξιοποιεί, καθώς επίσης τις επικλήσεις στο συναίσθημα των ακροατών, μπορεί να χαρακτηριστεί πειστικός.

iii. Ο λόγος του Δημοσθένη (II. 3.1-4.9)

Ο λόγος του Δημοσθένη προκαλεί έκπληξη στον αναγνώστη του έργου, καθώς ο μεγαλύτερος αντίπαλος του Αλέξανδρου εμφανίζεται εδώ ως ένθερμος υποστηρικτής του¹⁵³. Ανεξάρτητα από το αν η αλλαγή ανάμεσα στους λόγους του Δημάδη και του Δημοσθένη οφείλεται στα τεχνάσματα κάποιου σοφιστή, τον λόγο του οποίου αξιοποίησε ο Ψευδο-Καλλισθένης ή σε έλλειψη ιστορικής γνώσης του ίδιου του ανώνυμου συγγραφέα ή ακόμη και σε επιλογή του να παρουσιάσει τον μεγάλο Αθηναίο ρήτορα στο πλευρό του Αλέξανδρου, το αποτέλεσμα είναι ιδιαίτερα επιτυχημένο.

Ύστερα από παράκληση των Αθηναίων, ο Δημοσθένης ανεβαίνει στο βήμα, για να συμβουλευσει τους συμπατριώτες του *περι τῆς κοινῆς σωτηρίας*. Απευθύνεται σε αυτούς ως *ἄνδρες πολῖται* κι όχι απλώς *Ἀθηναῖοι*¹⁵⁴, επιδιώκοντας να κερδίσει εξ αρχῆς την εὐνοιά τους (*captatio benevolentiae*). Με την προσφώνηση αυτή τονίζει ότι κι ο ίδιος είναι Αθηναίος κι όχι ξένος και γι' αυτό τον ενδιαφέρει στον ίδιο βαθμό το καλύτερο για την πόλη είτε αυτό είναι ο πόλεμος είτε η υποταγή στον Αλέξανδρο (II. 3.1-2).

Στη συνέχεια, αναφέρεται στους δύο προηγούμενους ομιλητές, τον Αισχίνη και τον Δημάδη, επισημαίνοντας ότι ο καθένας από αυτούς έδωσε ταιριαστές ανάλογα με την ηλικία του συμβουλές:

¹⁵³ Για την πολιτική στάση του Δημοσθένη απέναντι στον Αλέξανδρο, βλ. Worthington (2012).

¹⁵⁴ Ο Stoneman (2012: 381) θεωρεί ότι η αλλαγή στην προσφώνηση αποτελεί σκόπιμο παιχνίδι, το οποίο διαφοροποιεί τη συνηθισμένη προτίμηση (*ἄνδρες Ἀθηναῖοι*) του Δημοσθένη στους λόγους του.

Αἰσχίνης γὰρ ἐχρήσατο κεκραμένῳ λόγῳ πρὸς ὑμᾶς, μήτε προτρεπόμενος πολεμεῖν ἡμᾶς μήτε † ἀντιδικεῖν, ἄνθρωπος γέρων καὶ πολλαῖς ἐκκλησίαις συνηγορήσας. Δημάδης δὲ νέος τυγχάνων κατὰ τὸ τῆς ἡλικίας φρόνημα οὕτως εἶπεν· Ἐπεδιώξαμεν Ξέρξην, Κυναιγείρου καὶ τῶν ἄλλων ἀριστευόντων. (Μυθιστ. Π. 3.3-4).

Ἡ αναφορά στην ηλικία των δύο ομιλητῶν σε συνδυασμό με τις συμβουλές που ἔδωσαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους δεν εἶναι τυχαία¹⁵⁵. Σύμφωνα με τὴ συμβατικὴ ἀντίληψη, ἡ ὁποία ἀποτυπώνεται ἐδῶ, ἡ μεγάλη ηλικία συνδυάζεται με τὴν ἐμπειρία καὶ τὴ σοφία, ἀντίθετα ἡ νεαρὴ ηλικία με τὸ ρίσκο καὶ τὴν παρορμητικότητα¹⁵⁶. Ὁ Δημοσθένης με τὸν τρόπο αὐτὸ προσδίδει κύρος στὴ συμβουλή του Αἰσχίνῃ γιὰ μετριοπάθεια. Ἀπεναντίας, ἡ ἔμφαση στὴ νεαρὴ ηλικία του Δημάδη υπονομεύει τὴς συμβουλές ἐκεῖνου. Ὁ τόπος που προηγουμένως ἀξιοποίησε κατὰ κόρον ὁ Δημάδης, γιὰ νὰ υποβαθμίσει τὸν Ἀλέξανδρο, χρησιμοποιεῖται τῶρα ἐναντίον του. Ἡ ἀντίθεση (*ἄνθρωπος γέρων* - *νέος*) ἐνισχύει ἐμφατικὰ τὸ ἐπιχείρημα του Δημοσθένη.

Κατόπιν, ὁ ρήτορας στρέφεται πρὸς τὸν Δημάδη ἐπιδιώκοντας νὰ ἀνασκευάσει τὰ ἐπιχειρήματά του. Στὸ ἐπιχείρημα του Δημάδη γιὰ τὴς νίκες καὶ τοὺς ἥρωες του παρελθόντος, ὁ Δημοσθένης ἀπαντᾷ ὡς ἐξῆς: *ἀλλά, ὦ Δημάδη, δὸς ἡμῖν τούτους καὶ νῦν, καὶ πολεμοῦμεν πάλιν· πιστεύσωμεν αὐτούς τῷ σθένει τῶν ὀνομασθέντων. εἰ δὲ μὴ ἔχομεν ἐκείνους πάλιν, μηδαμῶς πολεμοῦμεν* (Π. 3.5). Τὸ ἐπιχείρημα του Δημοσθένη εἶναι ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι νίκησαν κάποτε με ἐπιτυχία τοὺς Πέρσες, γιὰτὶ πολέμησαν ἥρωες, ὅπως ὁ Κυναίγειρος. Στὴν ἐποχὴ τοὺς τέτοιοι ἥρωες ἐκλείπουν. Συνεπῶς, ἡ νίκη εἶναι ἀβέβαιη. Ἄλλωστε γιὰ τὸν Δημοσθένη, ἡ κάθε περίσταση εἶναι διαφορετικὴ καὶ ἀπαιτεῖ ἰδιαίτερη μεταχείριση (*ἕκαστος γὰρ καιρὸς ἰδίαν δύναμιν καὶ ἐπιταγὴν ἔχει*, Π. 3.5). Με τὸ ἀντεπιχείρημα αὐτὸ ὁ Δημοσθένης ἐπισημαίνει ὅτι εἶναι παράλογο νὰ συγκρίνει κανεῖς διαφορετικὲς περιστάσεις, διότι ἡ

¹⁵⁵ Ὁ Nawotka (2017: 151) ἐπισημαίνει ὅτι στὴν πραγματικότητα κανεῖς ἀπὸ τοὺς τρεῖς ρήτορες δεν ἦταν τόσο μικρὸς, ὥστε νὰ χαρακτηριστεῖ *νέος*. Μάλιστα ἀπὸ ἀποψη πολιτικῆς δραστηριότητος ἀνήκαν στὴν ἴδια γενιά.

¹⁵⁶ Ὁ Ἀριστοτέλης στὸ δεῦτερο βιβλίον τοῦ ἔργου *Τέχνη Ῥητορικὴ* ἀναφέρεται διεξοδικὰ στὸν χαρακτήρα τῶν νέων καὶ τῶν ηλικιωμένων (1389a – 1390a). Σύμφωνα με τὸν Ἀριστοτέλη, ἡ παρορμητικότητα ἀποτελεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χαρακτηριστικὸ τῶν νέων: *καὶ θυμικοὶ καὶ ὀξύθυμοι καὶ οἷοι ἀκολουθεῖν τῇ ὀργῇ* (1389a.9). Τὸ ἴδιο καὶ ἡ τόλμη (*καὶ ἀνδρειότεροι*, 1389a.25). Ἀπὸ τὴν ἄλλῃ μεριά, ἀναγνωρίζει τὴν αὐτοσυγκράτηση ὡς χαρακτηριστικὸ τῆς γεροντικῆς ηλικίας. Ἐνῶ ἐπισημαίνει ὅτι αὐτὸ που οὐσιαστικὰ καθορίζει τὴς πράξεις τῶν ηλικιωμένων δεν εἶναι ἡ ἀρετὴ, ὅπως στὴν περίπτωση τῶν νέων, ἀλλὰ ὁ υπολογισμὸς καὶ τὸ συμφέρον: *καὶ μᾶλλον ζῶσι κατὰ λογισμὸν ἢ κατὰ τὸ ἦθος· ὁ μὲν γὰρ λογισμὸς τοῦ συμφέροντος τὸ δ' ἦθος τῆς ἀρετῆς ἐστίν* (1390a.15-17). Τὴν ἀριστοτελικὴ ἀντίληψη γιὰ τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα κάθε ηλικίας φαίνεται νὰ ἀκολουθεῖ ὁ Ψευδο-Καλλισθένης στὸ παραπάνω χωρίο.

καθεμία έχει τη δική της ιδιομορφία¹⁵⁷. Συνεπώς, οι ένδοξοι ήρωες του Μαραθώνα δεν μπορούν να συγκριθούν με τους τωρινούς πολεμιστές ούτε όμως κι ο Αλέξανδρος με τους Πέρσες.

Ύστερα, μέσω των αντιθέσεων, ο Δημοσθένης προσπαθεί να δείξει τη μοναδικότητα της περίπτωσης του Αλέξανδρου. Ο Ξέρξης παρά το πλήθος των δυνάμεών του ήταν βάρβαρος και γι' αυτό ηττήθηκε από τους Έλληνες. Αντίθετα, ο Αλέξανδρος είναι Έλληνας. Επομένως, κατά τον Δημοσθένη, δε θα έχει παρόμοια τύχη (II. 3.6). Η αντίθεση *βάρβαρος* - *Έλλην* φαίνεται ταιριαστή στο στόμα του Δημοσθένη και λειτουργεί αποτελεσματικά. Εντούτοις, πρέπει να σημειωθεί ότι ο Αλέξανδρος δε θεωρούνταν Έλληνας και η χρήση του όρου εδώ είναι περισσότερο ρητορική¹⁵⁸.

Ο Δημοσθένης, στη συνέχεια, εξαιρεί τις νίκες του Αλέξανδρου, τονίζοντας ότι εκείνος δεν υπέστη καμιά ήττα, ενώ μάλιστα ορισμένες πόλεις παραδόθηκαν αμαχητί (*καὶ ἤδη τρισκαίδεκα πολέμους συμβαλὼν οὐδαμοῦ ἠττήθη, ἀλλὰ καὶ αἱ πλείονες πόλεις χωρὶς μάχης αὐτὸν παρεδέξαντο*, II. 3.6). Κι ο ίδιος ο Αλέξανδρος στην επιστολή του προς τους Αθηναίους τόνιζε ότι πολλές πόλεις παραδόθηκαν, όχι με μάχη αλλά με επιστολές (II. 1.8). Ανάλογα ο Δημοσθένης επαινεί τη ρητορική δεινότητα του ήρωα.

Στο επιχείρημα του Δημάδη ότι ισχυρές ελληνικές πόλεις ηττήθηκαν από τον Αλέξανδρο, όχι λόγω της δύναμης και της ευφυΐας εκείνου, αλλά λόγω της δικής τους μειονεκτικής θέσης, ο Δημοσθένης ανταπαντά:

ἀλλὰ φησιν εἶναι ἀσθενεῖς <Τυρίους· ἀλλ'> οἱ Τύριοι πρὸς Ξέρξην ναυμαχῆσαντες καὶ νικήσαντες τὰς τούτου νῆας ἐνέπρῃσαν. πῶς δὲ καὶ Θηβαῖοι ἀδύναμοι; οἷτινες ἀφ' οὗ ἐκτίσθησαν πολεμοῦσι καὶ οὐδέποτε ἠττήθησαν, νῦν δὲ Ἀλεξάνδρῳ ἐδοουλώθησαν. Πελοποννήσιοι, <φησίν>, οὐχ ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ λιμῶ ἠττήθησαν. <καίτοι> τότε ἔπεμμεν αὐτοῖς ἀπὸ Μακεδονίας σῖτον Ἀλέξανδρος. Ἀντιγόνου δὲ τοῦ σατράπου εἰπόντος· 'Οἷς μέλλεις πολεμεῖν σῖτον πέμπεις;' εἶπεν ὁ Μακεδών· 'καὶ μάλα, ἵνα ἐγὼ μαχομένους νικήσω αὐτοὺς καὶ μὴ λιμῶ ἀναιρεθῶσιν.'
(*Μυθιστ.* II. 3.7-8).

¹⁵⁷ Ο *καιρός* αποτελεί πολύ σημαντική έννοια στη ρητορική θεωρία της αρχαιότητας. Σημαίνει την κατάλληλη στιγμή – περίπτωση, για να μιλήσει κανείς ή να προβεί στις κατάλληλες πράξεις. Ο Αριστοτέλης στη *Ρητορική* επανέρχεται συχνά στον όρο αυτόν, τον οποίο συνδέει και με τα τρία είδη της ρητορικής. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η έμφαση στον *καιρόν* στην πραγμάτευση για τα *πάθη* (1381a.1, 1385a.20-21, 1385a.27, 1386b.6 κ.ά). Βλ. Kinneavy-Eskin (2000: 432-444).

¹⁵⁸ Ο Αλέξανδρος και οι Μακεδόνες άρχισαν να γίνονται αποδεκτοί ως Έλληνες, όχι νωρίτερα από τον 2^ο αι. π.Χ., κυρίως λόγω των κακουχιών από τις ρωμαϊκές κατακτήσεις. Ωστόσο, η αποδοχή δεν ήταν γενική, βλ. Hatzopoulos (2011: 51-78). Για τη στάση του ρήτορα Αίλιου Αριστεΐδη απέναντι στον Φίλιππο και τους Μακεδόνες, βλ. Asirvatham (2008: 207-227).

Για τον ρήτορα κανείς από αυτούς που αναφέρει ο Δημάδης δεν ηττήθηκε λόγω αδυναμίας. Ούτε οι Τύριοι, οι οποίοι νίκησαν κάποτε τους Πέρσες καίγοντας τα πλοία τους, ήταν αδύναμοι ούτε οι Θηβαίοι, οι οποίοι δεν είχαν ηττηθεί από κανέναν προηγουμένως παρά μόνο από τον Αλέξανδρο. Το ίδιο και οι Σπαρτιάτες. Ο Δημοσθένης εισάγει στο σημείο αυτό ένα ανέκδοτο, πληροφορώντας το κοινό ότι ο Αλέξανδρος έστειλε σιτάρι στους Λακεδαιμονίους, καθώς δεν ήθελε να τους νικήσει λόγω της πείνας αλλά στη μάχη (II. 3.8). Το ανέκδοτο αυτό ενισχύει το επιχείρημα του ρήτορα, ενώ παράλληλα συμβάλλει στη σκιαγράφηση του Αλέξανδρου ως έντιμου αντίπαλου, ο οποίος ενδιαφέρεται για επί ίσοις όροις μάχες. Το επιχείρημα του Δημάδη αντιστρέφεται επιτυχώς. Η ήττα ισχυρών πόλεων από τον Αλέξανδρο είναι αποτέλεσμα της στρατιωτικής υπεροχής και της στρατηγικής του ικανότητας. Παράλληλα, ο Αλέξανδρος δεν είναι το άδικο κι απερίσκεπτο *μειράκιον*, όπως τον αποκαλεί ο Δημάδης. Το ανέκδοτο με τους Σπαρτιάτες εξαιρεί τη φιλάνθρωπία και τη δικαιοσύνη ενός ώριμου Μακεδόνα βασιλιά¹⁵⁹.

Ο Δημοσθένης κλείνει το πρώτο μέρος του λόγου του αναφερόμενος στο επεισόδιο με την καθαίρεση του Αθηναίου στρατηγού Στασαγόρα (II. 3.9-10). Το περιστατικό που για τον Δημάδη αποτέλεσε ύβρη απέναντι σε όλους τους Αθηναίους παρουσιάζεται στον λόγο του Δημοσθένη ως πράξη αποκατάστασης της δικαιοσύνης. Το επιχείρημα του Δημοσθένη είναι το εξής: πρώτος ο Στασαγόρας αδίκησε τους Αθηναίους, εξισώνοντας τον εαυτό του με βασιλιά και καθαιρώντας την Αθηναία ιέρεια. Ο Αλέξανδρος, αντιθέτως, με την τιμωρία του Στασαγόρα και την αποκατάσταση της ιέρειας απέδωσε δικαιοσύνη και τιμή στους Αθηναίους. Είναι παράλογο, συνεπώς, οι Αθηναίοι να οργίζονται με τον Αλέξανδρο που αποκατέστησε την αδικία ενός Αθηναίου εις βάρος των συμπολιτών του. Το επιχείρημα του Δημοσθένη είναι εύστοχο και πειστικό. Παράλληλα, επαινείται η ακριβοδικία του Αλέξανδρου.

Στο πρώτο μέρος του λόγου του, ο Δημοσθένης επιτυγχάνει να ανασκευάσει τα βασικά επιχειρήματα του Δημάδη, αποδεικνύοντας ότι είναι εξίσου παράλογα και άδικο για τον Αλέξανδρο. Συγχρόνως, προσδίδει ένα συγκεκριμένο *ἦθος* στον

---

¹⁵⁹ Ο ρήτορας Ισοκράτης αποδίδει στον Αλέξανδρο την αρετή της *φιλάνθρωπίας*, αρετή την οποία θεωρούσε ιδανικό γνώρισμα ενός βασιλιά: *Ἀκούω δέ σε πάντων λεγόντων ὡς φιλάνθρωπος εἶ καὶ φιλαθήναιος καὶ φιλόσοφος, οὐκ ἀφρόνως ἀλλὰ νοῦν ἔχόντως*, βλ. Ισοκρ. *Ἐπιστ.* 5.2. Στον Δημοσθένη η αρετή της *φιλάνθρωπίας* αποτελεί γνώρισμα του δήμου, μια δημοκρατική-κοινωνική αρετή, βλ. Christ (2013: 202-222). Για την σημασία της *φιλάνθρωπίας* στους αρχαίους συγγραφείς, βλ. Sulek (2010: 385-408).

Αλέξανδρο, σε αντιδιαστολή με αυτό που επιχειρεί ο Δημάδης. Συγκεκριμένα, παρουσιάζει τον Μακεδόνα βασιλιά ως έναν φιλεύσπλαχνο, σοφό και δίκαιο βασιλιά, ο οποίος επιδιώκει να αντιμετωπίζει τους αντιπάλους του ισότιμα και να αποκαθιστά αδικίες εις βάρος των άλλων. Οι αντιθέσεις και το ανεκδοτολογικό υλικό συμβάλλουν αποτελεσματικά σε αυτό.

Η επιτυχία του λόγου αποδεικνύεται από τις επευφημίες και τους επαίνους των Αθηναίων:

Οὕτως Δημοσθένους εἰπόντος πολλὸς ἔπαινος παρ' Ἀθηναίοις ἐγένετο καὶ θροῦς ἀκατάλληλος· καὶ ὁ μὲν Δημάδης ἐσιώπα, Αἰσχίνης δὲ ἐπῆνει καὶ Λυσίας ἐμαρτύρει καὶ Πλάτων συνετίθετο καὶ οἱ Ἀμφικτύονες ἐψηφίσαντο καὶ οἱ ἦρακλῆες οὐκ ἀντέλεγον, τῷ δὲ ὄλῳ δήμῳ συνευδόκει τοῖς ὑπὸ Δημοσθένους εἰρημένοις (Μυθιστ. Π. 4.1).

Οι αναχρονισμοί στα πρόσωπα στο παραπάνω χωρίο οφείλονται στην προσπάθεια του συγγραφέα να δώσει κύρος στα λεγόμενα του Δημοσθένη μέσω της επίκλησης στην αυθεντία¹⁶⁰.

Στο δεύτερο μέρος του λόγου του, ο Δημοσθένης στρέφεται πάλι προς τον Δημάδη με στόχο να ανασκευάσει την επιχειρηματολογία του. Για να το επιτύχει, επαναλαμβάνει ένα από τα βασικά επιχειρήματα του λόγου του Δημάδη και το αποδομεί. Συγκεκριμένα:

λέγει Δημάδης, ὅτι Ξέρξης ἐτείχισε τὴν θάλασσαν ταῖς ναυσί, κατέσπειρε δὲ τὴν γῆν στρατοπέδοις καὶ τοῖς ὄπλοις τὸν ἀέρα ἐσκέπασε, τὴν δὲ Περσίδα αἰχμαλώτων Ἑλλήνων <ἐπλήρωσε>· καὶ νῦν δικαίως ἐπαινεῖται ὁ βάρβαρος ὑπὸ Ἀθηναίων, ὅτι τοὺς Ἑλληνας ἠχμαλώτισεν, ὁ Ἀλέξανδρος δὲ Ἑλλήν ὦν καὶ Ἑλληνας συλλαμβανόμενος τοὺς ἀντιταξαμένους αὐτῷ οὐκ ἠχμαλώτευσεν, ἀλλ' ἐστράτευσε καὶ τοὺς αὐτῷ γενομένους πολεμίους συμμαχῆσαι ἠξίωσεν (Μυθιστ. Π. 4.2-3).

Ο Δημοσθένης ειρωνικά υπογραμμίζει ότι ο Δημάδης επαινεί έναν βάρβαρο που αιχμαλώτισε τους Έλληνες. Το επιχείρημα του Δημάδη υπονομεύεται περισσότερο μέσω της αντίθεσης και του πολύπτωτου (Ἑλλήν - Ἑλληνας) στο δεύτερο σκέλος της πρότασης: ὁ Ἀλέξανδρος δὲ Ἑλλήν ὦν καὶ Ἑλληνας συλλαμβανόμενος τοὺς ἀντιταξαμένους αὐτῷ οὐκ ἠχμαλώτευσεν, ἀλλ' ἐστράτευσε καὶ τοὺς αὐτῷ γενομένους πολεμίους συμμαχῆσαι ἠξίωσεν (Π. 4.3). Για τον Δημοσθένη είναι παράλογο να επαινεί ο Δημάδης έναν βάρβαρο βασιλιά που υπέταξε τους

¹⁶⁰ Ο Ausfeld (1907: 153) θεωρεί ότι ο Ψευδο-Καλλισθένης αντλεί τους αναχρονισμούς αυτούς από κάποιο χωρίο χρονικού, όπως το *Excerpta Latina Barbari*, το οποίο απαριθμούσε τους φιλοσόφους που ζούσαν στην Αθήνα την εποχή του Αλέξανδρου. Κατά τον Nawotka (2017: 153-154), ο Ψευδο-Καλλισθένης στοχεύει μέσω των αναχρονισμών να επιδείξει μια συμβατική πολυμάθεια.

Έλληνες και να κατηγορεί τον Αλέξανδρο, έναν Έλληνα και συνάμα φιλεύσπλαχνο βασιλιά. Ο όρος Έλληνας χρησιμοποιείται για τον Αλέξανδρο πάλι με ρητορική σημασία. Οι αντιθέσεις δίνουν ιδιαίτερο χρώμα σε όλο το χωρίο και εξασφαλίζουν την πειστικότητα των επιχειρημάτων.

Μέσω των επαίνων στο εν λόγω χωρίο κατασκευάζεται το ρητορικό πορτρέτο του Αλέξανδρου. Η συμπεριφορά του απέναντι στις ελληνικές πόλεις, ότι δηλαδή δεν τις αιχμαλώτισε, αλλά ζήτησε να γίνουν ισότιμοι σύμμαχοι, αποδεικνύει τη φιλευσπλαχμία και τη δικαιοσύνη του.

Για να ενισχύσει το επιχειρήμα του, ο ρήτορας προσθέτει ένα ανέκδοτο, σύμφωνα με το οποίο ο Αλέξανδρος έλεγε δημόσια: *‘Τοῦ παντός ἔσομαι περικρατῆς τοὺς μὲν φίλους εὐεργετῶν, τοὺς δὲ ἐχθροὺς φίλους ποιῶν.’* (II. 4.3). Πρόκειται για βελτιωμένη (σχεδόν χριστιανική) παραλλαγή του αρχαίου ιδανικού *‘τοὺς μὲν φίλους ὠφελεῖν, τοὺς δ’ ἐχθροὺς βλάπτειν’*. Το ανέκδοτο έχει σκοπό να προωθήσει μια ιδεαλιστική εικόνα της μεγαλοψυχίας του ήρωα, καθώς ο Αλέξανδρος παρουσιάζεται να συμπεριφέρεται ακόμη και στους εχθρούς του σαν να ήταν φίλοι και σύμμαχοι του. Ο ρήτορας με την κατασκευή αυτού του ἥθους επιδιώκει να πείσει τους Αθηναίους ότι ένας τέτοιος βασιλιάς δεν μπορεί παρά να έχει ευνοϊκή συμπεριφορά κι απέναντί τους. Τους καλεί, λοιπόν, να μιμηθούν το παράδειγμά του, ώστε να μη φανεί ο μαθητής πιο σώφρων από τους δασκάλους του (*αἰσχρὸν γὰρ ὑμᾶς τοὺς διδασκάλους ἀμαθεῖς φανῆναι καὶ τὸν ὑμῖν μαθητεύσαντα ὑμῶν τῶν διδασκάλων σωφρονέστερον φανῆναι.*, II. 4.4). Ο Δημοσθένης αξιοποιεί το ίδιο επιχειρήμα με τον Αισχίνη, ότι δηλαδή ο Αλέξανδρος είναι μαθητής των Αθηναίων και συνεπώς, εξίσου φίλος. Το επιχειρήμα είναι αληθοφανές και σε συνδυασμό με το παραπάνω ανέκδοτο εξυπηρετεί αποτελεσματικά την επιχειρηματολογία του ρήτορα.

Μολονότι ο ρήτορας δε συνθέτει ένα εγκώμιο για τον Αλέξανδρο, στο πρότυπο αυτών που υπήρχαν σε συλλογές προγυμνασμάτων, αξιοποιεί κάποια από τα εγκωμιαστικά στοιχεία που αναφέρονται σε αυτές, για να αναδείξει το ἥθος του ήρωα. Συγκεκριμένα, αναφέρεται σε πράξεις του ήρωα που συνδέονται με τις αρετές της ανδρείας, της δικαιοσύνης, της σωφροσύνης και της φρόνησης. Στη συλλογή προγυμνασμάτων του Αφθόνιου τονίζεται ότι το σημαντικότερο κεφάλαιο ενός

εγκωμίου προσώπου είναι η απαρίθμηση των πράξεων του, οι οποίες διαιρούνται σε αυτές που συνδέονται με την ψυχή, το σώμα και την τύχη¹⁶¹:

εἶτα τὸ μέγιστον τῶν ἐγκωμίων κεφάλαιον ἐποίσεις τὰς πράξεις, ἃς διαιρήσεις εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα καὶ τύχην· ψυχὴν μὲν ὡς ἀνδρείαν ἢ φρόνησιν, σῶμα δὲ ὡς κάλλος ἢ τάχος ἢ ῥώμην, τύχην δὲ ὡς δυναστείαν καὶ πλοῦτον καὶ φίλους, Αφθόνιος, Προγυμν. VIII. 3.6-10 (Patillon).

Παρόμοια, ο Μένανδρος στις οδηγίες για τη σύνταξη του Βασιλικού λόγου, αναφέρει ως βασικό στοιχείο του εγκωμίου του αυτοκράτορα την απαρίθμηση των πράξεών του και τη σύνδεση αυτών με τις αντίστοιχες αρετές: *διαίρει γὰρ ἅπανταχοῦ τὰς πράξεις ὧν ἂν μέλλης ἐγκωμιάζειν εἰς τὰς ἀρετάς (ἀρεταὶ δὲ τέσσαρές εἰσιν, ἀνδρεία, δικαιοσύνη, σωφροσύνη, φρόνησις) καὶ ὄρα τίνων ἀρετῶν εἰσιν αἱ πράξεις*¹⁶². Κατά τον ίδιο τρόπο, ο Δημοσθένης προβάλλει μέσω των πράξεων τις αρετές του Αλέξανδρου, ώστε να πείσει πιο εύκολα τους Αθηναίους να τον εμπιστευτούν.

Κατόπιν, ο Δημοσθένης περνά στο βασικό επιχείρημα του λόγου του, το λεγόμενο ‘αιγυπτιακό επιχείρημα’ (II. 4.5-9). Στο εν λόγω χωρίο οι έπαινοι προς τον Αλέξανδρο κλιμακώνονται με στόχο να διαφανούν αποτελεσματικότερα οι αρετές του. Ο Δημοσθένης επαινεί τον Αλέξανδρο ως τον πρώτο Έλληνα βασιλιά που πήγε ποτέ στην Αίγυπτο (II. 4.5). Αυτό μολονότι δεν είναι αληθές, καθώς κι άλλοι βασιλιάδες, όπως λόγου χάρι ο Σπαρτιάτης βασιλιάς Αγησίλαος, είχαν μεταβεί στην Αίγυπτο, εξυπηρετεί την ηθοπλαστική παρουσίαση του Αλέξανδρου από τον ρήτορα. Ο Αριστοτέλης στη *Ρητορική* αναφέρει μεταξύ άλλων τρόπων *αὐξήσις (amplificatio)* του επαίνου ενός προσώπου, τα επιχειρήματα που πηγάζουν από τη μοναδικότητα ή το πρωτείο μιας πράξης: *χρηστέον δὲ καὶ τῶν αὐξητικῶν πολλοῖς, οἷον εἰ μόνος ἢ πρῶτος ἢ μετ’ ὀλίγων ἢ καὶ [ὁ] μάλιστα πεποίηκεν* (1368a.10-11). Κατά ανάλογο τρόπο, ο Δημοσθένης επαινεί τον Αλέξανδρο στη βάση της μοναδικότητας των πράξεών του¹⁶³.

Στη συνέχεια, ο Δημοσθένης αναφέρεται στον χρησμό που πήρε ο Αλέξανδρος για την Αλεξάνδρεια και την ανέγερσή της (II. 4.5), τονίζοντας ότι η σπουδαία αρχή στο χτίσιμο της πόλης θα έχει το ίδιο τέλος.

¹⁶¹ Στη συλλογή προγυμνασμάτων του Νικόλαου από τα Μύρα αναφέρεται, επίσης, ως μέρος του εγκωμίου, η απαρίθμηση των πράξεων του προσώπου που εγκωμιάζεται σε συνδυασμό με τις αντίστοιχες αρετές, βλ. Νικόλαος, *Προγυμν.*, 52.12 - 53.6 (Felten).

¹⁶² Μένανδρος, 373.5-9 (Russell-Wilson).

¹⁶³ Nawotka (2017: 154).

Το πιο σημαντικό επιχείρημα του ρήτορα και ο μεγαλύτερος έπαινος της ευφυΐας και της προνοητικότητας του Αλέξανδρου βρίσκεται στο ακόλουθο χωρίο:

ἐπέβη τῇ Αἰγύπτῳ βασιλευομένη ὑπὸ Περσῶν, καὶ ἀξιούντων τῶν Αἰγυπτίων συστρατεύσασθαι αὐτῷ πρὸς τοὺς Πέρσας ἀπεκρίνατο ὁ φρενήρης παῖς· Ἄμεινότερόν ἐστιν ὑμᾶς Αἰγυπτίους ὄντας τὴν τοῦ Νείλου πλημμυρίαν καὶ τὴν τῆς γῆς γεωργίαν ἀπεργάζεσθαι ἢ τὴν τοῦ Ἄρεως τόλμην καθοπλίζεσθαι.’ καὶ λόγῳ ὑπέταξεν ἑαυτῷ τὴν Αἴγυπτον ... οὐδὲν γάρ ἐστι βασιλεύς, εἰ μὴ πρόσφορον γῆν ἔχοι (Μυθιστ. Π. 4.6).

Ο Αλέξανδρος παρουσιάζεται ως ο ευεργέτης κατακτητής, ο οποίος ελευθερώνει τους Αιγύπτιους από τον περσικό ζυγό κι εκείνοι πρόθυμα επιθυμούν να εκστρατεύσουν ως σύμμαχοί του¹⁶⁴. Η πρόνοια του Μακεδόνα βασιλιά φαίνεται στο γεγονός ότι παρότρυνε τους Αιγύπτιους, αντί να εκστρατεύσουν μαζί του, να μείνουν στη χώρα τους φροντίζοντας τις πλημμύρες του Νείλου και την καλλιέργεια της γης. Ο Δημοσθένης με μία γνώμη ενισχύει τον έπαινο του Αλέξανδρου¹⁶⁵: *οὐδὲν γάρ ἐστι βασιλεύς, εἰ μὴ πρόσφορον γῆν ἔχοι* (Π. 4.6).

Τα επιχειρήματα ως προς τη μοναδικότητα των πράξεων του Αλέξανδρου συνεχίζονται, καθώς ο ρήτορας εμφαιτικά τονίζει ότι πρώτος ο Αλέξανδρος υπέταξε την Αίγυπτο κι έγινε έτσι βασιλιάς των Ελλήνων και των βαρβάρων (Π. 4.7). Ο ρήτορας επανέρχεται στην επινοητικότητα και τη στρατηγική του Αλέξανδρου:

πόσα στρατόπεδα θρέψει ἐκείνη ἡ χώρα; οὐ μόνον τοὺς ἐγγὺς καθεζομένους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν πολέμῳ μαχομένους. πόσας πόλεις κενὰς ἀναπληρώσει ἀνδρῶν εἰς

¹⁶⁴ Βλ. Διοδ. Σικ. VII. 49.2: *οἱ γὰρ Αἰγύπτιοι τῶν Περσῶν ἡσεβηκότων εἰς τὰ ἱερὰ καὶ βιαίως ἀρχόντων ἄσμενοι προσεδέξαντο τοὺς Μακεδόνας*. Μολοντί η ιστορική παράδοση ομόφωνα παρουσιάζει τον Αλέξανδρο ως ελευθερωτή της Αιγύπτου, αυτό φαίνεται να οφείλεται περισσότερο σε προπαγάνδα των διαδόχων του, βλ. Jouanno (2015: 169). Για την συμφιλιοτική πολιτική του Αλέξανδρου στον αντίποδα της πολιτικής των Ρωμαίων και τις πολιτικές προεκτάσεις της *Μυθιστορίας*, βλ. Holzberg (1995b: 93-101), Jouanno (2015: 170-171).

¹⁶⁵ Ο Αριστοτέλης στο δεύτερο βιβλίο της *Ρητορικής* αναφέρεται στη χρήση γνωμικών (*maxims*) από τους ρήτορες (1394a.19-1395b.20). Αποδίδει, πρωτίστως, τη χρησιμότητά τους στην παιδεία των ακροατών (*διὰ τὴν φορτικότητα*). Οι ρήτορες οφείλουν να γνωρίζουν τις διαμορφωμένες αντιλήψεις των ακροατών και να τις διατυπώνουν ως καθολικές αλήθειες (1395b.1-11). Κατά τον Αριστοτέλη, η σημαντικότερη χρήση του γνωμικού ως μέσο επιχειρηματολογίας ἐγκείται στο εξής: *ἦθος δὲ ἔχουσιν οἱ λόγοι ἐν ὅσοις δήλη ἢ προαίρεσις· αἱ δὲ γνώμαι πᾶσαι τοῦτο ποιοῦσιν διὰ τὸ ἀποφαίνεσθαι τὸν τὴν γνώμην λέγοντα καθόλου περὶ τῶν προαιρέσεων, ὥστε, ἂν χρησταὶ ὦσιν αἱ γνώμαι, καὶ χρηστοῦθη φαίνεσθαι ποιοῦσι τὸν λέγοντα* (1395b.12-17). Η γνώμη δίνει ἦθος στον λόγο, καθώς αφήνει να φανούν οι επιλογές του ομιλητή και κατ' ἐπέκταση ο χαρακτήρας του. Η γνώμη μπορεί να ἔχει αποδεικτική ισχύ (ως μέρος του ενθυμήματος) ἢ να χρησιμοποιεῖται για τον καλλωπισμό του λόγου (*ornatus*). Κατά τον Ψευδο-Ερμογένη, η χρήση του γνωμικού ἐγκείται στο να προτρέπει ἢ να αποτρέπει, να αποσαφηνίζει ἢ να επεξηγεί τη φύση κάποιου πράγματος, βλ. Ψευδο-Ερμογένης, *Προγυμν.*, IV. 1 (Patillon). Στη συλλογή *Προγυμνασμάτων* του Αφθόνιου, η διαφορά της γνώμης από τη *χρεία* ἐγκείται στο εξής: *Διενήνοχε δὲ ἡ χρεία τῆς γνώμης τῷ τὴν μὲν χρείαν εἶναι ποτε πρακτικὴν, τὴν δὲ γνώμην αἰεὶ λογικὴν, καὶ τῷ τὴν μὲν χρείαν δεῖσθαι προσώπου, τὴν δὲ γνώμην ἀπροσώπως ἐκφέρεσθαι*, βλ. Αφθόνιος, *Προγυμν.* IV. 4.4-7 (Patillon). Βλ. Lausberg (1998: 388-392).

κατοίκησιν; ὥσπερ γὰρ πολύπυρός ἐστιν, τοσοῦτον καὶ πολύανδρος· ὁ ἐὰν γὰρ αἰτῇ ὁ βασιλεύς, εὐκταίως διαδώσει ... καὶ ὑμεῖς βούλεσθε Ἀθηναῖοι πολεμεῖν Ἀλεξάνδρῳ τοσαύτην ἔχοντι τὴν χορηγίαν πρὸς πᾶσαν χρείαν τῷ στρατοπέδῳ; (Μυθιστ. ΙΙ. 4.8-9).

Ο ρήτορας επανέρχεται στο μέγιστο στρατηγικό πλεονέκτημα που παρέχει στον Αλέξανδρο η κατάκτηση της Αιγύπτου. Η ευφορία της γης (πολύπυρος) και ο μεγάλος αριθμός κατοίκων (πολύανδρος)¹⁶⁶ θα επιτρέψουν στον Αλέξανδρο να καλύψει τις ανάγκες του στρατού του και να έχει στη διάθεσή του έναν πληθυσμό, για να αποικίσει στις χώρες που θα κατακτήσει¹⁶⁷. Το επιχείρημα του Δημοσθένη, μολονότι δεν εμφανίζεται αλλού, είναι αληθοφανές και πειστικό.

Ο Δημοσθένης στρέφεται προς τους Αθηναίους με μια ρητορική ερώτηση. Πώς είναι δυνατόν εκείνοι να θέλουν να διεξάγουν πόλεμο εναντίον του Αλέξανδρου, τη στιγμή που εκείνος διαθέτει όλα τα μέσα, για να καλύψει κάθε ανάγκη του στρατού του. Καλεί τους Αθηναίους να μιμηθούν το παράδειγμα των Αιγυπτίων και να συνταχτούν μαζί με τον Αλέξανδρο. Κλείνει τον λόγο του με ένα *ἐνθύμημα*, υπενθυμίζοντας στους συμπολίτες του ότι η απόφαση που θα πάρουν πρέπει να βασίζεται στις απαιτήσεις της ιστορικής συγκυρίας, κι όχι στο ευχάριστο ή το επιθυμητό (*εἰ γὰρ καὶ ὑμῖν ἥδιστον καὶ εὐκταῖον, ἀλλ' ὁ καιρὸς οὐκ ἀπαιτεῖ.* , ΙΙ. 4.9).

Συνοψίζοντας, στο δεύτερο μέρος του λόγου κλιμακώνονται οι έπαινοι προς τον Αλέξανδρο. Η σύγκριση με τους Πέρσες δείχνει την ανωτερότητα του Μακεδόνα βασιλιά. Τα επιχειρήματα που πηγάζουν από τη μοναδικότητα των πράξεών του εκφράζουν το μεγαλείο του. Ο μεγαλύτερος έπαινος για τον ήρωα έρχεται μέσα από το 'αιγυπτιακό επιχείρημα'. Ο Αλέξανδρος χάρη στη στρατηγική του ικανότητα και τη μεγαλοφυΐα του διαθέτει όλα τα εφόδια, για να επιτύχει τα πολεμικά του σχέδια. Συνολικά, στον λόγο του ρήτορα μέσω αληθοφανών επιχειρημάτων, αντιθέσεων, γνωμικών κι ανασκευής των βασικών θέσεων του αντιπάλου σκιαγραφείται το *ἦθος* του ήρωα. Το εγκώμιο του ήρωα συνοψίζεται στις αρετές της φιλανθρωπίας, της δικαιοσύνης, της μεγαλοψυχίας και της ευφυΐας.

Η πειστικότητα του λόγου του Δημοσθένη αποδεικνύεται από το γεγονός ότι πείθει τους Αθηναίους να δεχτούν την πρότασή του. Μολονότι εκείνοι δε στέλνουν

¹⁶⁶ Πρβ. Μυθιστ. Ι. 33.11: *καὴν προβήσεται ἐν ἀγαθοῖς / τῶν ὄχλων εὐπληθεία. καὶ πᾶς ἐς αὐτὴν εἰσελεύσεται μένειν τῆς πρὶν τεκούσης ἐκκλησημένους γῆς.* Βλ. Ενότητα 1.

¹⁶⁷ Η Jouanno (2015: 59-60) επισημαίνει ότι το εν λόγω χωρίο δημιουργεί την εντύπωση ότι απηχεί πολεμαϊκή ιδεολογία, δεδομένου ότι η πολιτική που εφάρμοσε ο Αλέξανδρος στην Αίγυπτο ήταν συναφής με εκείνη που εφάρμοσαν οι πρώτοι Λαγίδες. Διατήρηση, δηλαδή, του γηγενούς πληθυσμού μακριά από τις πολεμικές δραστηριότητες και περιορισμός του στην καλλιέργεια της γης.

στον Αλέξανδρο τους δέκα ρήτορες¹⁶⁸, στέλνουν νικητήριο στεφάνι πενήντα λίτρων και ευχαριστήρια ψηφίσματα μέσω πρέσβων (Π. 5.1-2). Ο Αλέξανδρος απαντά στους Αθηναίους με μια επιστολή.

δ. Ρητορικοί τρόποι και ρητορικά σχήματα στους λόγους των τριών ρητόρων

Λόγος Αισχίνη¹⁶⁹

- *Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τί τὸ βράδος τῆς βουλῆς;* ρητορική ερώτηση (ρητορικό σχήμα διανοίας). Η διατύπωση εκφράζει το πάθος - αγανάκτηση του ρήτορα για την καθυστέρηση στη λήψη της απόφασης. Παρήχηση τ, β.

- *Ἀλέξανδρος γάρ ἴ ἐστι Φιλίππου· Φίλιππος* - αναδίπλωση (σχήμα λέξεως). Στόχος να προκαλέσει την προσοχή του ακροατή. Πολύπτωτο (σχήμα λέξεως).

- *Φίλιππος δὲ ἐνετράφη ταῖς τῶν πολέμων ἀθαδεΐαις, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ταῖς Ἀριστοτέλους παιδεΐαις.* Αντίθεση (σχήμα διανοίας): *ὁ δὲ ...* Το σχήμα δίνει ζωντάνια στον λόγο και προκαλεί το ενδιαφέρον του ακροατή. Ισόκωλο-Ομοιοτέλετο (σχήματα λέξεως): *ταῖς τῶν πολέμων ἀθαδεΐαις / ταῖς Ἀριστοτέλους παιδεΐαις.* Δίνουν ρυθμό στον λόγο.

- *ὄθεν ἐντραπήσεται ἰδὼν τοὺς διδασκάλους, ἐρυθριάσει ὄρων τοὺς καθηγουμένους αὐτὸν περὶ τῆς βασιλείας, μεταβαλεῖ τὴν γνώμην <ἦν> ἔχει πρὸς ἡμᾶς εἰς εὐμένειαν.* Ασύνδετο σχήμα. Η διατύπωση εντείνει το πάθος. Ισόκωλο-ομοιοτέλετο: *ἐντραπήσεται ἰδὼν τοὺς διδασκάλους / ἐρυθριάσει ὄρων τοὺς καθηγουμένους.* Παρηγήσεις του ρ, δ, μ. Ο λόγος αποκτά ρυθμό και κινεί την προσοχή του ακροατή. Πολύπτωτο: *ἰδὼν / ὄρων.* Η όλη διατύπωση είναι σε κλίμακα (*gradatio*-σχήμα λέξεως)-δίνεται η εντύπωση της επίτασης.

Λόγος Δημάδη

- *Μέχρι τότε, Αἰσχίνη, μεμαλθακευμένους και δειλιῶντας ἡμῖν εἰσφέρεις λόγους, ὥστε μὴ ἀντιτάξασθαι αὐτῷ πρὸς πόλεμον; τίς παραιοσελήλυθε δαίμων ὡς τοιαῦτα*

¹⁶⁸ Πρβ. Διόδ. Σικ. VII. 15.4: *ὁ μὲν οὖν δῆμος ἀποδεξάμενος τὴν ἐπίνοιαν τοῦ Δημάδου τό τε ψηφίσμα ἐκύρωσε καὶ τὸν Δημάδην μεθ' ἑτέρων ἀπέστειλε πρεσβευτὴν πρὸς τὸν βασιλέα, δοὺς ἐντολὴν καὶ περὶ τῶν Θηβαίων φυγάδων ἀξιῶσαι τὸν Ἀλέξανδρον συγχωρῆσαι τῷ δήμῳ τοὺς πεφευγότας Θηβαίους ὑποδέχεσθαι.*

¹⁶⁹ Βλ. Lausberg (1998), Anderson (2000).

φθέγξασθαι; ὁ τηλικαύτας συνηγορίας ποιησάμενος, ὁ προτρεψάμενος Ἀθηναίους πολεμεῖν πρὸς τὸν τῶν Περσῶν βασιλέα νῦν εἰς δειλίαν Ἀθηναίους ἐμβάλλεις καὶ τρέμειν ποιεῖς μειράκιον τύραννον αὐθάδη, τὴν τοῦ πατρὸς ἀναλαβόντα τόλμην; Ρητορικές ερωτήσεις που εκφράζουν το πάθος - αγανάκτηση του Δημάδη κι στόχο έχουν να εγείρουν το πάθος του ακροατηρίου. Η αποστροφή (σχῆμα διανοίας) στον Αισχίνη δείχνει την έξαρση του πάθους του ρήτορα. Υπερβατό (σχῆμα λέξεως): **μεμαλθακευμένους καὶ δειλιῶντας ἡμῖν εἰσφέρεις λόγους**. Χρησιμοποιείται για ρυθμό / αποφυγή μονοτονίας. Ομοιοτέλετο: **εἰς δειλίαν Ἀθηναίους ἐμβάλλεις καὶ τρέμειν ποιεῖς**. Παρηγήσεις μ, λ, π, τ.

- οἱ Πέρσας διώξαντες / καὶ Λακεδαιμονίους ἠττήσαντες / καὶ Κορινθίους νικήσαντες, / ἔτι δὲ Μεγαρεῖς φυγαδεύσαντες / καὶ Φωκεῖς πολεμήσαντες / καὶ Ζακυνθίους πορθήσαντες / δεδοίκαμεν πολεμεῖν Ἀλεξάνδρω; Πολυσύνδετο σχῆμα για επίταση του πάθους. Ρητορική ερώτηση που στοχεύει στην πρόκληση πάθους και αγανάκτησης. Ισόκωλα-Ομοιοτέλευτα. Παρήχηση του σ. Ο λόγος αποκτά ρυθμό και κινεί το ενδιαφέρον του ακροατή. Έντονη αντίθεση ανάμεσα σε μετοχές - ρήμα.

- Μνησθήσεται ἡμῶν τῶν καθηγητῶν / καὶ αἰδεσθήσεται ἡμῶν τὰς ὄψεις. Ισόκωλο-ομοιοτέλετο. Παρήχηση του θ. Αναδίπλωση: **ἡμῶν**.

- ἅπαντας ἡμᾶς ὕβρισε καὶ μετέστησε Στασαγόραν τῆς στρατηγίας, ὃν ἡμεῖς ἀπεκατεστήσαμεν, καὶ † Κιθόωντα τὸν ἐμὸν ἐχθρὸν ἀπεκατέστησεν ἀρχιστρατηγόν. Πολύπτωτο : **ἡμᾶς, ἡμεῖς**. Παρήχηση του σ, τ, στ, κ, ν.

- καὶ σὺ λέγεις, ὅτι θεασάμενος ἡμῶν τὰς ὄψεις αἰδεσθήσεται; μᾶλλον γυμνοὺς ἡμᾶς λαβὼν κολάσεται. Αποστροφή στον Αισχίνη. Πολύπτωτο: **ἡμῶν / ἡμᾶς**. Χιαστό: **θεασάμενος ἡμῶν - ἡμᾶς λαβὼν**. Ομοιοτέλετο: **αἰδεσθήσεται - κολάσεται**. Παρηγήσεις: σ, μ, λ.

- γενναίως πολεμεῖν / οὐδὲ δικαίως σωφρονεῖν. Ισόκωλο-Ομοιοτέλετο. Σχῆμα λιτότητας (ρητορικός τρόπος): **οὐδὲ δικαίως**.

- Θηβαίους κατέσκαψεν οὐκ ὄντας οὕτως ἀδυνάμους, ἀλλὰ ἀπὸ πολλῶν πολέμων καμόντας· Πελοποννησίους ἐξηχμαλώτισεν – οὐκ αὐτός, ἀλλὰ λοιμὸς καὶ λιμὸς αὐτοὺς διέφθειρεν. Αντιθέσεις για πρόκληση του πάθους. Σχῆμα λιτότητας: **οὐκ ὄντας ἀδυνάμους**. Το σχῆμα αυτό προσδίδει ἔμφαση στη διατύπωση. Παρήχηση του κ, π, λ. Παρονομασία (σχῆμα λέξεως): **λοιμὸς καὶ λιμὸς**. Κυρίως, για να εγείρει την προσοχή και το πάθος του ακροατηρίου. Ομοιοτέλετο (τα 3 ρήματα).

- Εἶτα δὲ Ξέρξης ἐξήρτησε τὴν θάλασσαν ναυσὶ / καὶ κατέσπειρε τὴν ὅλην γῆν στρατεύμασι / καὶ ἐσκέπασε τοῖς ὄπλοις τὸν ἀέρα / <καὶ> ἐπλήρωσε τὴν Περσίδα τῶν

αἰχμαλώτων. Μεταφορά / υπερβολή, για να περιγράψει το πλήθος των δυνάμεων του Ξέρξη και να εγείρει το εθνικό φρόνημα των Αθηναίων. Το πολυσύνδετο σχήμα εξυπηρετεί την πρόκληση πάθους στους ακροατές του λόγου. Συνεκδοχή (ρητορικός τρόπος): *τὴν θάλασσαν / τὴν ὄλην γῆν* (*genus pro specie*: γενική αναφορά στη θάλασσα και την ξηρά αντί για τα συγκεκριμένα μέρη σε θάλασσα και ξηρά). Το σχήμα αυτό διεγείρει την φαντασία του ακροατή και βοηθά στην πρόκληση συνειρμών. Ισόκωλο-Ομοιοτέλετο: 4 ρήματα. Ομοιοτέλετο: *ναυσί - στρατεύμασι*. Παρηχήσεις: ξ, σ, κ, π, λ.

-καὶ ὁμως ἡμεῖς αὐτὸν ἀπεδιώξαμεν / καὶ τὰς ναῦς ἐπρήσαμεν, Κυναιγείρου καὶ Ἄντιφῶντος καὶ Μνησοχάρους καὶ τῶν ἄλλων ἀριστέων μαχησαμένων. Έντονη αντίθεση με ό,τι προηγήθηκε. Εμφατική η χρήση του *ἡμεῖς*. Ισόκωλο-Ομοιοτέλετο: *αὐτὸν ἀπεδιώξαμεν καὶ τὰς ναῦς ἐπρήσαμεν.*

<νῦν δὲ δεδοίκαμεν> *Ἀλεξάνδρῳ πολεμῆσαι παιδὶ τολμηρῷ καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν οὔσι σαυράπαις καὶ παρασπισταῖς τοῖς ἀφρονεστέροις αὐτοῦ;* Ρητορική ερώτηση που εκφράζει έντονη αγανάκτηση. Υπερβατό: *Ἀλεξάνδρῳ πολεμῆσαι παιδὶ τολμηρῷ.* Πολύπτωτο: *αὐτόν / αὐτοῦ*. Παρηχήσεις: π, ρ, σ.

-τοῦτο μέντοιγε ὑμῖν προμηνύω, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὅτι πολλάκις δέκα κύνες γενναίως ὕλακτοῦντες ὄλας [τὰς] ἀγέλας [τῶν] ποιμνίων δειλῶς φερομένας πρὸς τοὺς λύκους οὔτοι ἔσωσαν. Μεταφορά. Οι δέκα ρήτορες παρουσιάζονται ως κύνες που θα σώσουν όλη την αγέλη από τους λύκους, συγκεκριμένα τον Αλέξανδρο και τους προασπιστές του. Αντίθεση: *γενναίως - δειλῶς*. Παρηχήσεις: μ, ν, κ, λ.

Λόγος Δημοσθένη

- Ἄνδρες πολῖται – οὐ γὰρ ἐρῶ Ἀθηναῖοι· εἰ γὰρ ἤμην ὑμῶν ξένος, ἔλεγον <ἄν> Ἀθηναῖοι – επιφορά.

- νῦν δὲ ... κοινὴ μὲν ἡμῶν ἐστὶ πάντων σωτηρία . Υπερβατό: *κοινὴ ... σωτηρία*

- περὶ τοῦ πολεμεῖν / ἢ ὑπέικειν Ἀλεξάνδρῳ. Ισόκωλο-Ομοιοτέλετο.

- μήτε προτρεπόμενος πολεμεῖν ἡμᾶς / μήτε † ἀντιδικεῖν. Ισόκωλο-Ομοιοτέλετο. Παρηχήσεις: μ, π. Αναφορά (*μήτε ... / μήτε ...*).

- ἄνθρωπος γέρον καὶ πολλαῖς ἐκκλησίαις συνηγορήσας. Δημάδης δὲ νέος τυγχάνων. Αντίθεση.

- ἀλλά, ὦ Δημάδη, δὸς ἡμῖν τούτους καὶ νῦν, καὶ πολεμοῦμεν πάλιν. Αποστροφή στον αντίπαλο. Εκφράζει έντονο πάθος. Παρήχηση του ν.

- *καίτοι Ξέρξης τὸ μὲν πλῆθος μέγας ἦν, ἀλλὰ βάρβαρος, καὶ ὑπὸ τῆς τῶν Ἑλλήνων φρονήσεως ἠττήθη. Συνεκδοχή (βάρβαρος). Κατάχρηση (μέγας). Αντίθεση (ἀλλὰ ...).*
- *Ἀλέξανδρος δὲ ἐστὶν Ἕλληνας καὶ ἤδη τρισκαίδεκα πολέμους συμβαλὼν οὐδαμοῦ ἠττήθη, ἀλλὰ καὶ αἱ πλείονες πόλεις χωρὶς μάχης αὐτὸν παρεδέξαντο. Αντίθεση (οὐδαμοῦ ... ἀλλὰ καὶ ...). Ἡ διατύπωση κερδίζει σε πάθος. Παρηγήσεις: π, λ.*
- *ἀλλὰ φησὶν εἶναι ἀσθενεῖς <Τυρίους· ἀλλ'> οἱ Τύριοι πρὸς Ξέρξην ναυμαχῆσαντες καὶ νικήσαντες τὰς τούτου νῆας ἐνέπρησαν. Αντίθεση. Πολύπτωτο – Αναδίπλωση: **Τυρίους· ἀλλ'> οἱ Τύριοι.** Παρήχηση του ν, σ.*
- *πῶς δὲ καὶ Θηβαῖοι ἀδύναμοι; οἵτινες ἀφ' οὗ ἐκτίσθησαν πολεμοῦσι καὶ οὐδέποτε ἠττήθησαν, νῦν δὲ Ἀλεξάνδρῳ ἐδουλώθησαν. Υποφορά. Ἰσόκωλο-Ομοιοτέλετο (3 ρήματα).*
- *οὐκ ἦν γὰρ δίκαιον ἀγανακτεῖν τὸν βασιλέα; Ρητορική ερώτηση. Εκφράζει την αγανάκτηση του ομιλητή και το δίκαιο της θέσης του.*
- *τί δὲ μέμφεσθε τὸν Ἀλέξανδρον, ὅτι καθεῖλε Στασαγόραν; – ἀλλὰ Ἀθηναῖος ἦν, φησὶν. – ἡ γὰρ προφητὴς ἢ ὑπὸ Στασαγόρου καθαιρεθεῖσα μήτι οὐκ ἦν Ἀθηναία; καίτοι ἡμᾶς ἐκδικῶν Ἀλέξανδρος τοῦτο ἔπραξε· τῇ γὰρ ἡμετέρα προφήτιδι ἀπέδωκε τὴν προφητείαν.' Υποφορά. Το σχῆμα εκφράζει την πορεία σκέψης του ομιλητή. Πολύπτωτο: **Ἀθηναῖος - Ἀθηναία / Στασαγόραν - Στασαγόρου.** Ετυμολογικό σχῆμα: **προφήτιδι ἀπέδωκε τὴν προφητείαν.** Ἐμφαση (ἐκδικῶν). Ο ομιλητής στοχεύει στο να εγείρει το πάθος των ακροατῶν και να υποστηρίξει το δίκαιο της θέσης του.*
- *καὶ νῦν δικαίως ἐπαινεῖται ὁ βάρβαρος ὑπὸ Ἀθηναίων, ὅτι τοὺς Ἕλληνας ἠχμαλώτισεν, ὁ Ἀλέξανδρος δὲ Ἕλληνας ὧν καὶ Ἕλληνας συλλαμβανόμενος τοὺς ἀντιταξαμένους αὐτῶ οὐκ ἠχμαλώτευσεν, ἀλλ' ἐστράτευσεν καὶ τοὺς αὐτῶ γενομένους πολεμίους συμμαχῆσαι ἠξίωσεν. Εμφατική και ειρωνική η χρήση του επιρρήματος (δικαίως). Εκφράζει την αγανάκτηση του ομιλητή. Αντιθέσεις: **ὁ Ἀλέξανδρος δὲ ... / οὐκ ἠχμαλώτευσεν, ἀλλ' ἐστράτευσεν ... / ὁ βάρβαρος - Ἕλληνας.** Αναδίπλωση – Πολύπτωτο: **Ἕλληνας ... Ἕλληνας ὧν καὶ Ἕλληνας.** Επιφορά (... / ἠχμαλώτισεν ... / οὐκ ἠχμαλώτευσεν). Ομοιοτέλετα (3 ρήματα). Συνεκδοχή (ὁ βάρβαρος): *genus pro specie* - βάρβαρος ἀντὶ του Ξέρξης / Πέρσης. Παρηγήσεις: ν, λ, σ.*
- *τοὺς μὲν φίλους εὐεργετῶν / τοὺς δὲ ἐχθροὺς φίλους ποιῶν. Ἰσόκωλο-Ομοιοτέλετο. Ο λόγος αποκτᾶ ρυθμό. Για να κινήσει την προσοχή του ακροατή και να εξάρει την ηθική υπεροχή του Ἀλεξάνδρου. Αντιθέσεις: **τοὺς μὲν ... τοὺς δὲ ... / φίλους - ἐχθρούς.***

- και νῦν, Ἀθηναῖοι, φίλοι τυγχάνοντες καὶ καθηγηταὶ Ἀλεξάνδρου ἐχθροὶ καλεῖσθαι Ἀλεξάνδρου οὐ δύνασθε. Ἐν δὶά δυοῖν: **Ἀθηναῖοι, φίλοι ... καὶ καθηγηταί.** Αντίθεση: **φίλοι - ἐχθροί.** Αναδίπλωση: **Ἀλεξάνδρου ... Ἀλεξάνδρου.**

-αἰσχροὺν γὰρ ὑμᾶς τοὺς διδασκάλους ἀμαθεῖς φανῆναι καὶ τὸν ὑμῖν μαθητεύσαντα ὑμῶν τῶν διδασκάλων σωφρονέστερον φανῆναι. Επιφορά – ομοιοτέλετο (... /φανῆναι ... /φανῆναι). Παρηχήσεις: ν, μ. Πολύπτωτα: **ὑμᾶς - ὑμῖν - ὑμῶν, διδασκάλους - διδασκάλων.** Ιδιότυπο χιαστό: **ὑμᾶς τοὺς διδασκάλους ἀμαθεῖς φανῆναι - τὸν ὑμῖν μαθητεύσαντα ὑμῶν τῶν διδασκάλων σωφρονέστερον φανῆναι.**

-Οὐδεὶς τῶν Ἑλλήνων βασιλέων ἐπέβη τῇ Αἰγύπτῳ εἰ μὴ μόνος Ἀλέξανδρος, καὶ ταῦτα οὐ πολεμήσων, ἀλλὰ χρησμὸν αἰτησόμενος. Ὑπερβολή: **Οὐδεὶς / εἰ μὴ μόνος.** Αντίθεση: **οὐ πολεμήσων, ἀλλὰ ....** Παρηχήσεις: σ, μ.

-ὁ φρενήρης παῖς· αντονομασία (ἀντί ο Ἀλέξανδρος). Ο ρητορικός αὐτός τρόπος δίνει ποικιλία στὴν ἐκφραση.

- καὶ λόγῳ ὑπέταξεν ἑαυτῷ τὴν Αἴγυπτον – ἐμφατική ἡ θέση τοῦ οὐσιαστικοῦ **λόγῳ**, γιὰ νὰ ἐξάρει ἓνα ἰδιαίτερο γνῶρισμα τοῦ ἥρωα.

-πρῶτος οὖν Ἑλλήνων Ἀλέξανδρος ἔλαβε τὴν Αἴγυπτον, ὥστε καὶ πρῶτον αὐτὸν γενηθῆναι Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων. Ἐμφατική ἡ θέση τοῦ ἐπιθέτου (**πρῶτος / πρῶτον**). Πολύπτωτο- αναφορά: **πρῶτος ... / πρῶτον ... /**. Συνεκδοχή: **βαρβάρων.**

- **Πόσα στρατόπεδα θρέψει ἐκεῖνη ἡ χώρα; οὐ μόνον τοὺς ἐγγὺς καθεζομένους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν πολέμῳ μαχομένους. πόσας πόλεις κενὰς ἀναπληρώσει ἀνδρῶν εἰς κατοίκησιν; ὥσπερ γὰρ πολύπυρός ἐστιν, τοσοῦτον καὶ πολυάνδρος.** Σχήμα υποφοράς (ερωτήσεις / ἀπαντήσεις). Δείχνει τὴ συλλογιστική πορεία τοῦ ομιλητή. Αντίθεση (ἐξ ἀναιρέσεως συμπλεκτικόν): **οὐ μόνον ... ἀλλὰ καὶ.** Ἰσόκωλο-Ομοιοτέλετο: **οὐ μόνον τοὺς ἐγγὺς καθεζομένους / ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν πολέμῳ μαχομένους.** Παρηχήσεις: π, μ, σ, ν. Ἐπανάληψη τοῦ συνθετικοῦ πολυ- (**πολύπυρος / πολυάνδρος**).

- καὶ ὑμεῖς βούλεσθε Ἀθηναῖοι πολεμεῖν Ἀλεξάνδρῳ τοσαύτην ἔχοντι τὴν χορηγίαν πρὸς πᾶσαν χρείαν τῷ στρατοπέδῳ; εἰ γὰρ καὶ ὑμῖν ἥδιστον καὶ εὐκταῖον, **ἀλλ' ὁ καιρὸς οὐκ ἀπαιτεῖ.** Ὑποφορά. Αντίθεση: **ἀλλ' ....** Παρηχήσεις: ν, χ, κ. Ομοιοτέλετο: **χορηγίαν – χρείαν.**

ε. Ἡ ἐπιστολή τοῦ Ἀλέξανδρου πρὸς τοὺς Ἀθηναίους μετὰ τὴ Συνέλευση

Η επιστολή αυτή του Αλέξανδρου προς τους Αθηναίους (II. 5.3-11) ανήκει, επίσης, στην κατηγορία των *ηθοποιϊκῶν* επιστολῶν. Ο Αλέξανδρος προσδίδει στον ίδιο ένα συγκεκριμένο *ἦθος*. Προσφωνείται ως ο Αλέξανδρος γιος του Φιλίππου και της Ολυμπιάδας, τονίζοντας εμφατικά ότι δε θα ονομάσει τον εαυτό του βασιλιά προτού υποτάξει όλους τους βαρβάρους (II. 5.3). Με μια τέτοια προσφώνηση, ο Αλέξανδρος επιδιώκει να παρουσιαστεί στους Αθηναίους ως ταπεινός και συνετός βασιλιάς εξασφαλίζοντας την εύνοιά τους.

Στη συνέχεια, αναφέρεται στην απαίτησή του να του παραδώσουν τους δέκα καλύτερους ρήτορες. Τονίζει ότι ο λόγος της απαίτησης αυτής δεν ήταν άλλος από το να τους καλωσορίσει ως δασκάλους (II. 5.3). Ο Αλέξανδρος έντεχνα ενσωματώνει στον λόγο του το επιχείρημα του Αισχίνη και του Δημοσθένη, δείχνοντας ότι δεν αποτελεί παράδειγμα ενός τιμωρού-βασιλιά, αλλά ενός δίκαιου βασιλιά, ο οποίος δείχνει σεβασμό απέναντι σε αυτούς που του δίδαξαν πώς να κυβερνά. Ύστερα, τονίζει την ευνοϊκή του συμπεριφορά και τη μεγαλοψυχία του, καθώς προτίμησε να διαπραγματευτεί με τους Αθηναίους μέσω των ρητόρων κι όχι με τα όπλα (*ἀλλὰ μετὰ τῶν ῥητόρων ἀντὶ τοῦ στρατοῦ, ἵνα παντὸς δέους ὑμᾶς ἀπαλλάξω*, II. 5.5). Ο Αλέξανδρος επισημαίνει την προτίμησή του να διαπραγματεύεται ειρηνικά μέσω του λόγου. Η ρητορική δεινότητα αποτελεί για άλλη μια φορά ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της παρουσίας του ήρωα.

Κατόπιν, ο ήρωας απαριθμεί τις εχθρικές πράξεις των Αθηναίων ενάντια στον Φίλιππο και τους Μακεδόνες, παρά την ευνοϊκή στάση εκείνων απέναντί τους. Εμφατική είναι η φράση: *δίκαια τὰ ἀντιμίσθια ἀπελάβομεν παρ' ὑμῶν, ἀνθ' ὧν ἡμεῖς ὑμῖν ἐποιήσαμεν* (II. 5.6). Η επίθεση κλιμακώνεται, στη συνέχεια, με την αναφορά του Αλέξανδρου σε περιπτώσεις, στις οποίες οι Αθηναίοι έπραξαν άδικα εις βάρος συμπολιτῶν τους (II. 5.7-8). Ιδιαίτερα επιτυχημένη για τον σκοπό του Αλέξανδρου είναι η χρήση του παραδείγματος του Σωκράτη με την εμφατική φράση: *Σωκράτην ἀνείλατε, τὸ παιδευτήριον τῆς Ἑλλάδος* (II. 5.8), η οποία παραπέμπει στον Θουκυδίδη¹⁷⁰.

Πρόκειται για *ad hominem* επιχείρημα. Οι Αθηναίοι έχουν συμπεριφερθεί άδικα απέναντι στον Φίλιππο και τους Μακεδόνες, παρά το γεγονός ότι εκείνοι ήταν σύμμαχοί τους (1^η προκειμένη). Οι Αθηναίοι έχουν συμπεριφερθεί άδικα απέναντι στους πιο άξιους συμπολίτες τους (2^η προκειμένη). Οι Αθηναίοι θα εξακολουθήσουν

¹⁷⁰ Βλ. Θουκ. *Ιστορ.* 2. 41.1: *Ἐνελῶν τε λέγω τὴν τε πᾶσαν πόλιν τῆς Ἑλλάδος παιδευσιν εἶναι.*

να φέρονται άδικα απέναντι στον Αλέξανδρο, παρά τη δική του γενναιοδωρία (συμπέρασμα). Μέσω της επίθεσης στο *ἦθος* των αντιπάλων του, ο Αλέξανδρος επιδιώκει να εξάρει τις δικές του αρετές, κυρίως τη μεγαλοψυχία του. Παρά την εχθρική στάση και τα σφάλματά τους, εκείνος δεν τους αντιμετώπισε ως εχθρούς, αλλά αντίθετα θέλησε να διαπραγματευτεί μαζί τους. Η δήλωση του Αλέξανδρου ότι είναι Αθηναίος αποτελεί ρητορική υπερβολή.

Στη συνέχεια, επαναφέροντας το θέμα της καθαίρεσης του στρατηγού Στασαγόρα, ο Αλέξανδρος υπογραμμίζει το δίκαιο της πράξης του για όλους τους Αθηναίους, αφού ο ίδιος αποκατέστησε την Αθηναία ιέρεια. Κλείνοντας την επιστολή του επαινεί τους τρεις ρήτορες για τις αγορεύσεις τους στη Συνέλευση (II. 5.10) και υπόσχεται να μη βλάψει τους Αθηναίους (*ἔσσεσθε οὖν πάλιν Ἀθηναῖοι καὶ μηδὲν ὑπ' ἐμοῦ εὐλαβεῖσθε παθεῖν κακόν· ἄτοπον γάρ μοι δοκεῖ εἶναι ἐμὲ περὶ ἐλευθερίας μαχόμενον πρὸς τοὺς βαρβάρους τὸ τῆς ἐλευθερίας θέατρον Ἀθήνας καθαιρῆσαι.*’, II. 5.11). Για τον Αλέξανδρο είναι ασυμβίβαστο ο ίδιος να πολεμά εναντίον των βαρβάρων και να επιδιώκει να καταστρέψει την Αθήνα, *τὸ τῆς ἐλευθερίας θέατρον*, αποδίδοντας μέγιστη τιμή και σεβασμό σε αυτή¹⁷¹.

Στην επιστολή αυτή, ο Αλέξανδρος διεκδικεί για τον εαυτό του την εικόνα του δίκαιου και μεγαλόψυχου βασιλιά. Στις αδικίες και την αχαριστία των Αθηναίων, ο ίδιος απαντά με ευεργεσίες και απόδοση δικαιοσύνης, όπως έγινε φανερό στην περίπτωση της Αθηναίας ιέρειας. Η υπόσχεσή του να μην προκαλέσει κακό στην πόλη που γέννησε την ελευθερία φανερώνει το μεγαλείο του. Ο Αλέξανδρος αναδεικνύεται ανώτερος από τους αντιπάλους του. Η ρητορική του δεινότητα του επιτρέπει, ακόμη και στο πλαίσιο της επιστολής, να κερδίσει τη συμπάθεια των αναγνωστών και να προβάλλει το δικό του ρητορικό *ἦθος*¹⁷². Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, τρία είναι τα στοιχεία που κάνουν έναν ομιλητή αξιόπιστο και κατ' επέκταση πειστικό: η φρόνηση, η ηθική υπεροχή και η ευνοϊκή προς το ακροατήριο στάση¹⁷³. Ο Αλέξανδρος στην επιστολή του αυτή προς τους Αθηναίους εξασφαλίζει επιτυχώς και τα τρία.

¹⁷¹ Stoneman (2012: 385-386).

¹⁷² Ο Αριστοτέλης εντάσσει το *ἦθος* του ομιλητή και το *ἦθος* του αντιπάλου (όπως αυτό σκιαγραφείται από τον ομιλητή) στα έντεχνα μέσα πειθούς, τονίζοντας μάλιστα ότι σε κάποιες περιπτώσεις αποτελεί το ισχυρότερο μέσο πειθούς: *ἀλλὰ σχεδὸν ὡς εἰπεῖν κυριωτάτην ἔχει πίστιν τὸ ἦθος*, Αριστ. *Ρητ.* 1356a.13).

¹⁷³ Αριστ. *Ρητ.* 1378a.6-8: *τοῦ μὲν οὖν αὐτοὺς εἶναι πιστοὺς τοὺς λέγοντας τρία ἐστὶ τὰ αἷτια· τοσαῦτα γάρ ἐστι δι' ἃ πιστευόμεν ἔξω τῶν ἀποδείξεων. ἔστι δὲ ταῦτα φρόνησις καὶ ἀρετὴ καὶ εὐνοία.*

3. Η ρητορική στις επιστολές της *Μυθιστορίας*

α. Πηγές και ρητορική

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του έργου είναι οι πολλές εγκιβωτισμένες επιστολές. Στο χειρόγραφο Α για παράδειγμα υπάρχουν 35 επιστολές. Μέσω των επιστολών αυτών, η στρατιωτική εκστρατεία του Αλέξανδρου εναντίον των αντιπάλων του περιγράφεται από την οπτική γωνία του κάθε πρωταγωνιστή, ενώ παράλληλα φωτίζονται η προσωπικότητα και τα κίνητρα των επιστολογράφων. Αφηγηματολογικά ιδιαίτερο αποτέλεσμα δημιουργεί η εναλλαγή της τριτοπρόσωπης αφήγησης στη διήγηση και της πρωτοπρόσωπης αφήγησης στις επιστολές. Έχει υποστηριχθεί ότι ιστορικές πληροφορίες για την ανταλλαγή επιστολών μεταξύ του Αλέξανδρου και του Δαρείου Γ' ¹⁷⁴ αποτέλεσαν το έναυσμα για τη δημιουργία πλαστών επιστολών μεταξύ των δύο αυτών προσώπων ¹⁷⁵.

Είναι βέβαιο ότι ένα μέρος των επιστολών αυτών κυκλοφορούσε ήδη την ελληνιστική περίοδο. Το 1947 και το 1954 εκδόθηκαν δύο πάπυροι, οι οποίοι περιέχουν φανταστικές επιστολές από και προς τον Αλέξανδρο, επιστολές που επανέρχονται εν μέρει στη *Μυθιστορία*. Ο πάπυρος της Φλωρεντίας (*PSI 1285*), που χρονολογείται τον 1^ο / 2^ο αι. μ.Χ., περιέχει πέντε επιστολές, από τις οποίες δύο απαντούν στη *Μυθιστορία* σε διαφορετικά όμως συμφραζόμενα: μια επιστολή του Δαρείου προς τον Αλέξανδρο (II. 10.6-8) και την επιστολή-απάντηση του Αλέξανδρου στον Δαρείο (II. 10.9-10). Ο πάπυρος του Αμβούργου (*P. Hamb. 129*), που χρονολογείται τον 2^ο / 1^ο αι. π.Χ., αποτελεί μια ανθολογία επιστολών, τέσσερεις από τις οποίες συνδέονται με τον Αλέξανδρο και τρεις αντιστοιχούν σε αυτές της *Μυθιστορίας*: μια επιστολή του Δαρείου προς τους σατράπες του (I. 39.3-5), μια

---

¹⁷⁴ Για πραγματική αλληλογραφία μεταξύ Αλέξανδρου-Δαρείου, βλ. Nawotka (2017: 118-119). Από τις ιστορικές πηγές και ο Αρριανός παραθέτει επιστολές μεταξύ Αλέξανδρου και Δαρείου. Ο McInerney (2007: 428-430) τονίζει ότι ο μελοδραματικός χαρακτήρας των επιστολών στη *Μυθιστορία*, επανέρχεται εν μέρει στις επιστολές στο έργο του Αρριανού. Φαίνεται ότι ο ιστορικός αξιοποιεί παρόμοιες τεχνικές για να δώσει δραματικό χρώμα στην αλλαγή της τύχης του Δαρείου, αλλά και για να σκιαγραφήσει επιτυχώς το πορτρέτο του Αλέξανδρου.

¹⁷⁵ Hägg (1991: 126-127). Οι μυθοπλαστικές επιστολές ιστορικών προσώπων αποτέλεσαν ένα λογοτεχνικό είδος που γνώρισε ιδιαίτερη ακμή στο τέλος της ελληνιστικής και στις αρχές της αυτοκρατορικής εποχής, βλ. Rosenmeyer (2001: 196-204), (2006: 29-30, 97-103). Ο Αλέξανδρος ήταν δημοφιλής χαρακτήρας τέτοιων επιστολών, βλ. Stramaglia (1996: 107).

επιστολή του Δαρείου στον Αλέξανδρο (II. 17.2-4) και μια επιστολή του Πώρου στον Αλέξανδρο (III. 2.2-5)¹⁷⁶.

Ο Merkelbach υποστηρίζει ότι οι επιστολές του παπύρου της Φλωρεντίας προέρχονται από κάποιο επιστολικό μυθιστόρημα, στο οποίο περιγραφόταν τα κατορθώματα του ήρωα μέσω των επιστολών των προσώπων, και ότι στο ίδιο επιστολικό μυθιστόρημα ανήκουν και οι τέσσερις σχετικές επιστολές από τον πάπυρο του Αμβούργου. Θεωρεί ότι ο Ψευδο-Καλλισθένης άντλησε υλικό από ένα ανάλογο επιστολικό μυθιστόρημα¹⁷⁷. Ο Merkelbach παρατηρεί, βέβαια, ότι η σειρά των επιστολών στη *Μυθιστορία* δεν ακολουθεί τα ιστορικά γεγονότα ούτε τη σειρά των γεγονότων στο υποτιθέμενο επιστολικό μυθιστόρημα, το οποίο επιχειρεί να ανασυστήσει¹⁷⁸.

Πολλοί μελετητές έχουν ασκήσει κριτική στη θεωρία για το *Briefroman* του Merkelbach. Την υπόθεση του Merkelbach αντικρούει πρωτίστως ο Burstein, ο οποίος μελετώντας μια επιγραφή χαραγμένη σε *Ιλιακό πίνακα*¹⁷⁹, η οποία χρονολογείται στα χρόνια του Τιβερίου, παρατηρεί ότι ήδη στις αρχές του 1^{ου} αι. μ.Χ. η μία από τις επιστολές του επιστολικού μυθιστορήματος (απαντά τόσο στον *p. Hamb.* 605 στ. 31-56 όσο και στη *Μυθιστ.* II. 17) έχει ενσωματωθεί σε ένα κείμενο αφηγηματικού τύπου, πιθανώς μια ιστορική αφήγηση. Για τον Burstein η ιστορική αφήγηση και το επιστολικό μυθιστόρημα συγχωνεύτηκαν πριν τη σύνθεση της *Μυθιστορίας* κι αποτέλεσαν μία ενιαία πηγή¹⁸⁰. Ο Whitmarsh αναφέρεται στις διάφορες μορφές στις οποίες κυκλοφορούσαν επιστολές του Αλέξανδρου (ανθολογίες, επιστολές ενσωματωμένες σε αφηγηματικά κείμενα) και στην εν γένει ρευστότητα της επιστολογραφίας, επισημαίνοντας ότι υπάρχει ένα δίκτυο κειμενικών παραλλαγών κι όχι ένα αρχέτυπο επιστολικό μυθιστόρημα, στο οποίο βασίζεται το έργο¹⁸¹. Ο Konstantakos υπογραμμίζει, επίσης, τη δυσκολία να υποθέσει κανείς την ύπαρξη ενός αρχικού επιστολικού μυθιστορήματος, το οποίο παρουσίαζε με τρόπο μεθοδολογικό και συστηματικό την ιστορία της εκστρατείας του Αλέξανδρου στην

---

¹⁷⁶ Merkelbach (1977: 11-12).

¹⁷⁷ Merkelbach (1977: 11-13, 48-55, 230-252). Για το επιστολικό μυθιστόρημα και τις επιστολές του έργου, βλ. επίσης, Van Thiel (1974: xiii, xxi-xxiv), Stoneman (1991: 9-11), Holzberg (1994: 6-7, 49), Fraser (1996: 216-218), Franco (1999: 49-50), Jouanno (2015: 48-53).

¹⁷⁸ Merkelbach (1947: 144-158).

¹⁷⁹ Πρόκειται για επιγραφή τεσσάρων γραμμών. Οι τρεις πρώτες προέρχονται από επιστολή του Δαρείου προς τον Αλέξανδρο, ενώ η τέταρτη περιέχει μια φράση που δείχνει ότι το κείμενο επιστρέφει στην κυρίως αφήγηση. Την επιγραφή (*SEG* 33.802) εξέδωσε το 1984, ο S.M. Burstein, βλ. Burstein (1984: 153-162). Βρίσκεται στο *J. Paul Getty Museum* στην Καλιφόρνια.

¹⁸⁰ Burstein (1989: 275-276). Βλ. επίσης, Merkelbach (1989: 277-280).

¹⁸¹ Whitmarsh (2013: 89-92).

Ασία μέσω μιας σειράς καλοδουλεμένων επιστολών. Ο ίδιος πιθανολογεί ότι επρόκειτο μάλλον για ανθολογία ή συλλογή ρητορικών επιστολών¹⁸².

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, γίνεται σαφές ότι η θεωρία του Merkelbach μπορεί να ανασκευαστεί και συνεπώς, δε χρειάζεται να υποθέσει κανείς ότι κάποιο επιστολικό μυθιστόρημα ως ολοκληρωμένο λογοτεχνικό έργο αποτέλεσε την πηγή των επιστολών στη *Μυθιστορία*. Ο Ψευδο-Καλλισθένης θα μπορούσε να έχει αξιοποιήσει μια ανθολογία με πλαστές επιστολές ή ένα αφηγηματικού τύπου κείμενο, στο οποίο ήταν ήδη ενσωματωμένες.

Ενώ υπάρχει διχογνωμία για το παραπάνω ζήτημα, οι μελετητές συμφωνούν ότι οι επιστολές της *Μυθιστορίας*, όπως και το επιστολικό είδος εν γένει, διαμορφώθηκαν μέσα στο περιβάλλον των σχολείων ρητορικής¹⁸³. Ο Stramaglia επισημαίνει ότι ανθολογίες επιστολών, όπως αυτές που σώζονται στον πάπυρο του Αμβούργου, αποτελούσαν τα μοντέλα που ο δάσκαλος της ρητορικής έδινε στους μαθητές του, προτού τους αναθέσει να συνθέσουν μια επιστολικής μορφής *ήθοποιία*, ενώ με αφορμή την επιγραφή του *Ιλιακού Πίνακα* που αναφέρθηκε παραπάνω, τονίζει τον παιδαγωγικό-διδασκτικό ρόλο του *Briefroman*¹⁸⁴.

Το επιστολικό είδος αποτέλεσε ένα πρόσφορο έδαφος για τη σύνθεση τέτοιων ρητορικών ασκήσεων¹⁸⁵. Μέσω της συγγραφής και της ερμηνείας των γεγονότων στις επιστολές αναδεικνυόταν ο χαρακτήρας του αποστολέα, οι ιδέες και τα κίνητρά του, καθώς και η στάση που υιοθετούσε απέναντι στον παραλήπτη της επιστολής. Κατά τον ίδιο τρόπο, η ρητορική άσκηση της *ήθοποιίας* στόχο είχε την ανάδειξη της προσωπικότητας ενός προσώπου μέσω της μίμησης του χαρακτήρα του σε συγκεκριμένες συνθήκες¹⁸⁶: *Ἡθοποιία ἐστὶ μίμησις ἥθους ὑποκειμένου προσώπου, οἷον τίνας ἂν εἴποι λόγους Ἀνδρομάχη ἐπὶ Ἑκτορι*, Ψευδο-Ερμογένης, *Προγυμν.* IX. 1-3 (Patillon). Σημαντικό ρόλο βέβαια για την αποτελεσματική παρουσίαση του εκάστοτε προσώπου έπαιζαν ορισμένοι παράγοντες, όπως η ηλικία του προσώπου, το κοινωνικό του *status*, η ιδιότητά του και η περίσταση¹⁸⁷.

Φαίνεται ότι το είδος της επιστολής αποτέλεσε δημοφιλές είδος για τέτοιου είδους ρητορικές ασκήσεις. Στη συλλογή προγυμνασμάτων που αποδίδεται στον

¹⁸² Konstantakos (2015b: 132-133). Βλ. επίσης, Fraser (1972: 678-679).

¹⁸³ Van Thiel (1974: xxi-xxii), Merkelbach (1977: 48-49), Centanni (1988: xvi), Hägg (1991: 126), Stoneman (2007: XLV), Jouanno (2015: 49).

¹⁸⁴ Stramaglia (1996: 107-113).

¹⁸⁵ Για το επιστολικό είδος, βλ. Holzberg (1994: 1-52), Morello-Morrison (2007), Muir (2009).

¹⁸⁶ Βλ. Hock (2001: 445-466).

¹⁸⁷ Βλ. Ψευδο-Ερμογένης, *Προγυμν.* IX. 5 (Patillon). Για την *ήθοποιία*, βλ. Russell (1983: 1-39).

Νικόλαο επισημαίνεται η σημασία της ρητορικής αυτής πρακτικής στο επιστολικό είδος: *ἐμοὶ δὲ δοκεῖ καὶ πρὸς τὸν ἐπιστολικὸν ἡμᾶς γυμνάζειν χαρακτήρα, εἴ γε καὶ ἐν ἐκείνῳ δεῖ τοῦ ἥθους τῶν τε ἐπιστελλόντων καὶ πρὸς οὓς ἐπιστέλλουσι ποιεῖσθαι πρόνοιαν*, Νικόλαος, *Προγυμν.* 67.2 (Felten)¹⁸⁸.

Ἡ Arthur-Montagne μελετώντας τις επιστολές της *Μυθιστορίας*¹⁸⁹, τις διακρίνει σε τρεις κατηγορίες: ιστορικές επιστολές (*documentary letters*)¹⁹⁰, φανταστικές επιστολές που έχουν στόχο την ανάδειξη του χαρακτήρα του επιστολογράφου (*ethopoetic letters*) και επιστολές θαυμασίων (*miracle letters*)¹⁹¹. Στην ενότητα αυτή θα αναλυθούν κάποιες από τις επιστολές που εντάσσονται στη δεύτερη κατηγορία, δηλαδή επιστολές που συνδέονται με την *ἠθοποιία*. Ἐμφαση θα δοθεί στην ανάλυση του χαρακτήρα του εκάστοτε πρωταγωνιστή και στα ρητορικά μέσα που αξιοποιεί ο ανώνυμος συγγραφέας, για να αναδείξει το *ἥθος* και το *πάθος* των προσώπων. Τέλος, με τη μελέτη της ρητορικής τεχνικής των επιστολών θα επιχειρηθεί να αιτιολογηθεί ο χαρακτηρισμός του μυθιστορηματικού Αλέξανδρου ως μητιόεντος ήρωα.

β. Ἡ ρητορική στις επιστολές μεταξύ Αλέξανδρου και Δαρείου

Στη *Μυθιστορία*, η στρατιωτική εκστρατεία του Αλέξανδρου εναντίον του Δαρείου του Γ' στην Ασία περιγράφεται κατά μεγάλο μέρος μέσω των επιστολών, τις οποίες στέλνουν μεταξύ τους οι δύο αντίπαλοι, αλλά και αυτών που ανταλλάσσουν με άλλα πρόσωπα, π.χ. οι επιστολές του Δαρείου προς τους σατράπες του¹⁹². Στο έργο απαντούν οι εξής επιστολές μεταξύ των δύο πρωταγωνιστών: μια επιστολή του Δαρείου προς τον Αλέξανδρο (I. 36) μαζί με την απάντηση του Αλέξανδρου στον Δαρείο (I. 38), μια επιστολή του Δαρείου στον Αλέξανδρο (I. 40) χωρίς απάντηση από μέρος του Αλέξανδρου, ένα ακόμη ζευγάρι επιστολών μεταξύ των δύο

¹⁸⁸ Για τις συλλογές προγυμνασμάτων του Ψευδο-Ερμογένη, του Αφθόνιου και του Νικόλαου, βλ. Kennedy (2003).

¹⁸⁹ Ἡ Rosenmeyer (2001: 174) παρατηρεῖ τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴ συμβατικὰ τυποποιημένη καὶ πολιτισμένη ἐπιστολή καὶ τὴν ἐπιστολικὴ ρητορική του Κατακτητῆ στὴ *Μυθιστορία*.

¹⁹⁰ Πρόκειται γιὰ ἐπιστολές που ἔχουν γραφτεῖ ἐτσι, ὥστε νὰ πείθουν τὸν ἀναγνώστη ὅτι ἀποτελοῦν πραγματικὴ ἀλληλογραφία, βλ. Welles (1934), Arthur-Montagne (2014: 160-170). Στὴν κατηγορία αὐτὴ φαίνεται νὰ ἀνήκει ἓνα ζευγάρι ἐπιστολῶν στὴ *Μυθιστορία* ἀνάμεσα στὸν Δαρείο καὶ τὸν Αλέξανδρο (II. 10.6-8 καὶ II. 10.9-10).

¹⁹¹ Arthur-Montagne (2014: 159-189).

¹⁹² Θεωρεῖται βέβαιο ὅτι ὁ Αλέξανδρος καὶ ὁ Δαρείος Γ' ἀντάλλαξαν ἐπιστολές σε τρεῖς περιπτώσεις. Ἡ ἀκριβής, ὡστόσο, μορφή τους δὲν εἶναι γνωστὴ. Οἱ ἐπιστολές των κεφ. I. 36 καὶ I. 38 εἶναι φανταστικές, χωρὶς νὰ προσπαθοῦν νὰ προσεγγίσουν τὸ πραγματικὸ περιεχόμενο τῆς ἀλληλογραφίας των δύο βασιλιάδων, βλ. Nawotka (2017: 118-119).

βασιλιάδων (Π. 10.6-7 και Π. 10.9-10) και μια τελευταία επιστολή του Δαρείου στον Αλέξανδρο (Π. 17.1-4), στην οποία ο δεύτερος αρνείται να απαντήσει γραπτώς.

Την επιστολική δραστηριότητα μεταξύ των δύο πρωταγωνιστών ξεκινάει ο Δαρείος αμέσως μετά την καταστροφή της Τύρου¹⁹³, συνοδεύοντας την επιστολή του με τρία δώρα προς τον Αλέξανδρο – ένα μαστίγιο, μια σφαίρα και ένα κιβώτιο με χρυσό:

[Περὶ Τύρου ἐπιστολὴ Δαρείου.] Βασιλεὺς βασιλέων καὶ θεῶν συγγενῆς σύνθρονός τε θεῶ Μίθρα καὶ συνανατέλλων ἡλίω, ἐγὼ αὐτὸς θεὸς Δαρείος Ἀλεξάνδρῳ ἐμῶ θεράποντι τάδε προστάσσω καὶ κελεύω σοι συστρέφειν πρὸς τοὺς γονεῖς σου τοὺς ἐμοὺς δούλους ὄντας καὶ κοιτάζειν εἰς τοὺς κόλπους τῆς μητρὸς σου Ὀλυμπιάδος· ἔτι γὰρ ἡ ἡλικία σου παιδεύεσθαι ὀφείλει καὶ τιθηνίζεσθαι. καὶ διὰ τοῦτο ἔπεμψά σοι σκῦτος καὶ σφαῖραν καὶ χρυσίον, ἵνα ἄρῃς ὅτι ποτὲ βούλει· τὸ μὲν οὖν σκῦτος, ὅτι παιδεύεσθαι ὀφείλεις· τὴν δὲ σφαῖραν, ἵνα παίζῃς μετὰ τῶν συνηλικιωτῶν σου καὶ μὴ ἀγερῶχος ἡλικίαν τοσοῦτων νέων ἀναπείθῃς, ὥσπερ ἀρχιλισηθῆς τὰς πόλεις ἀναταράσσω. οὐδὲ γὰρ ἐὰν ἡ σύμπασα οἰκουμένη ἀνδρῶν εἰς ἓν συνέλθῃ, δύναται καθαιρεθῆναι τὸ τῶν Περσῶν πλῆθος· τοσαῦτα γὰρ εἰσι στρατεύματα, ὅσα οὐδὲ ψάμμον μετρήσει τις ἀριθμῶν, χρυσὸς δὲ καὶ ἄργυρος, ὥστε πάντα τὰ πεδία τῆς γῆς καταστρῶσαι. διὰ τοῦτο ἔπεμψά σοι κιβωτὸν μεστὴν χρυσοῦ, ἵνα ἐὰν μὴ ἔχῃς πῶς συστρέψῃς ἐπίδοσιν δῶς τοῖς ἑαυτοῦ συλλησταῖς, ὅπως ἕκαστος αὐτῶν σχῆ ἀνασωθῆναι εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα. εἰ δὲ μὴ πεισθῆς τοῖς κελευομένοις ὑπ' ἐμοῦ, ἐκπέμψω καταδίκους συλληψομένους σε· οὐ γὰρ οὕτως εὐτυχῆσεις, ὥστε <μὴ> ὑπ' ἐμῶν στρατιωτῶν <συλληφθῆναι, καὶ> συλληφθεὶς οὐχ ὡς Φιλίππου παῖς παιδευθῆσθαι, ἀλλ' ὡς ἀποστάτης <καὶ> ἀρχιλισηθῆς ἀνασταυρωθῆσθαι.' (Μυθιστ. Ι. 36).

Ο Δαρείος στέλνει μια *ad terrorem* επιστολή, με στόχο να τρομοκρατήσει και να προειδοποιήσει τον νεαρό Αλέξανδρο¹⁹⁴. Εισάγει τον εαυτό του με μια μεγαλεπήβολη προσφώνηση 'Ο βασιλιάς των βασιλιάδων και συγγενής των θεών, που μοιράζομαι τον θρόνο μαζί με τον θεό Μίθρα και ανατέλλω μαζί με τον ήλιο, εγώ ο ίδιος ο θεός Δαρείος'. Αντίθετα, στον Αλέξανδρο απευθύνεται ως *Ἀλεξάνδρῳ ἐμῶ θεράποντι*, προσφώνηση δηλαδή με την οποία θα αναφερόταν σε κάθε υπήκοό του

¹⁹³ Η Rosenmeyer (2001: 175-177) τονίζει την άρνηση του Αλέξανδρου να επικοινωνήσει με τον Δαρείο γραπτώς (ήδη φανερό στο Ι. 23). Το ότι ο Δαρείος ξεκινά τη μεταξύ τους αλληλογραφία δηλώνει ότι ο Αλέξανδρος εμμένει στην αρχική του άρνηση επιβεβαιώνοντας το *status* και τη δύναμή του.

¹⁹⁴ Η επιστολική τακτική εκφοβισμού που χρησιμοποιεί ο Δαρείος θυμίζει την τακτική του ίδιου του Αλέξανδρου εναντίον των Τυρίων (Ι. 35.5), βλ. Rosenmeyer (2001: 177). Για τα είδη των επιστολών, βλ. Muir (2009: 20-21).

και την οποία συμπληρώνει με τα ρήματα *προστάσσω* και *κελεύω*¹⁹⁵. Στόχος του είναι να ταπεινώσει τον Αλέξανδρο παρουσιάζοντάς τον ως *μειράκιον*. Η ερμηνεία προς όφελός του των δώρων που στέλνει στον Αλέξανδρο κινείται, επίσης, προς αυτή την κατεύθυνση. Το μαστίγιο το προσφέρει, γιατί ο Αλέξανδρος πρέπει ακόμα να παιδευθεί, την μπάλα, για να παίζει με τους συνομήλικούς του και το κιβώτιο με τον χρυσό, για να μπορέσει να επιστρέψει με τους συντρόφους του στην Ελλάδα¹⁹⁶. Ο περιφρονητικός τόνος συνεχίζεται με την πλήρη νόθευση της ταυτότητας του αντιπάλου του, τον οποίο και αποκαλεί *αρχιληστή*¹⁹⁷. Ύστερα, ο Δαρείος υπερηφανεύεται για τον πλούτο της Ασίας και τα υπεράριθμα στρατεύματά του. Κλείνει την επιστολή του προς τον Αλέξανδρο με μια απειλή.

Η υβριστική αυτή επιστολή του Δαρείου προς τον Αλέξανδρο μπορεί να αναγνωσθεί ως μια ρητορική άσκηση *ηθοποιίας* του Δαρείου με τίτλο 'Τι θα έλεγε ο Δαρείος στον Αλέξανδρο μετά την καταστροφή της Τύρου;'. Για να είναι επιτυχημένη η ρητορική παρουσίαση του προσώπου, ο συγγραφέας στηρίζεται σε ιδεολογήματα για τους Πέρσες βασιλιάδες, τα οποία οδηγεί στην υπερβολή. Ο μεγαλοπρεπής τίτλος του Δαρείου για τον εαυτό του εκφράζει τόσο την αλαζονεία του όσο και την ασέβειά του, καθώς εξισώνει τον εαυτό του με θεό. Οι καυχησιές του για τον πλούτο και τα στρατεύματα της Περσίας ενισχύουν την εικόνα του αλαζόνα μονάρχη. Το ίδιο συμβαίνει και με τον πλήρη περιφρονητικό τόνο με τον οποίο απευθύνεται στον αντίπαλό του.

---

¹⁹⁵ Οι προσφωνήσεις στις επιστολές αποτελούν πολύ σημαντικό στοιχείο, καθώς συμβάλλουν στον χαρακτηρισμό των προσώπων, βλ. Merkelbach (1977: 50). Ειδικά στην περίπτωση των βασιλιάδων της Ανατολής, ο συγγραφέας ακολουθεί το ύφος των περσικών βασιλικών επιστολών, τις οποίες οδηγεί στην υπερβολή, για να επιτύχει τους ρητορικούς του σκοπούς. Επιπλέον, οι προσφωνήσεις ενίοτε στηρίζουν την επιχειρηματολογία ή καθιερώνουν ιεραρχίες ανάμεσα στα πρόσωπα, βλ. Rosenmeyer (2001: 176).

¹⁹⁶ Το επεισόδιο με τα συμβολικά δώρα που στέλνει ο Δαρείος στον Αλέξανδρο ίσως προέρχεται από τον σκυθικό θρύλο που εμφανίζεται στην ηροδότεια αφήγηση για τα αινιγματικά δώρα που έστειλαν οι Σκύθες στον Δαρείο Α', στο πλαίσιο της στρατιωτικής του εκστρατείας στη Σκυθία (IV. 131-132). Για το ζήτημα, βλ. Konstantakos (2015b: 134-141), ο οποίος συνδέει τον τύπο αυτών των επιστολών με τον εικονόγραφο, που απαντά και στην ανατολική λογοτεχνία. Ο ίδιος παρατηρεί τη ρευστότητα και τον ανοιχτό χαρακτήρα του επεισοδίου των δώρων, καθώς ο κατάλογος των αλληγορικών δώρων μπορεί να αλλάξει, να μειωθεί ή να επεκταθεί (κυρίως σ. 134-137). Για το τριαδικό σχήμα των δώρων κι άλλα παραδείγματα στη *Μυθιστορία*, βλ. Karla (2012: 651-652).

¹⁹⁷ Rosenmeyer (2001: 177). Για τη λ. *αρχιληστής* βλ. s.v. *LSJ*. Ανάλογη μαρτυρία και στον Πλουτ. *Αλεξ.* 24.1-3: *Μετά δὲ τὴν μάχην τὴν ἐν Ἰσσοῦ πέμψας εἰς Δαμασκόν, ἔλαβε τὰ χρήματα καὶ τὰς ἀποσκευὰς καὶ τὰ τέκνα καὶ τὰς γυναῖκας τῶν Περσῶν. καὶ πλείστα μὲν ὠφελήθησαν οἱ τῶν Θεσσαλῶν ἱππεῖς· τοῦτους γὰρ ἄνδρας ἀγαθοὺς διαφερόντως ἐν τῇ μάχῃ γενομένους ἔπεμψεν ἐπίτηδες, ὠφελήθηναί βουλόμενος· ἐνεπλήσθη δὲ καὶ τὸ λοιπὸν εὐπορίας στρατόπεδον, καὶ γευσάμενοι τότε πρῶτον οἱ Μακεδόνες χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ γυναικῶν καὶ διαίτης βαρβαρικῆς, ὥσπερ κύνες ἔσπευδον ἀμάμενοι στίβου διώκειν καὶ ἀνιχνεύειν τὸν τῶν Περσῶν πλοῦτον.*

Από υφολογική άποψη, εντύπωση προκαλεί η μεγαλεπήβολη προσφώνηση με την οποία ο Δαρείος προσφωνείται και η οποία χαρακτηρίζεται από ρητορική υπερβολή. Ο ρητορικός αυτός τρόπος έχει στόχο να εγείρει το πάθος του ακροατηρίου, κυρίως τον φόβο του. Χαρακτηριστικό αποτελούν και οι παρηχήσεις, οι οποίες δίνουν ρυθμό και ζωντάνια στον επιστολικό λόγο: π.χ. *Βασιλεύς βασιλέων και θεῶν συγγενής σύνθρονός τε θεῶ Μίθρα και συνανατέλλων ἡλίω, ἐγὼ αὐτὸς θεὸς Δαρεῖος Ἀλεξάνδρω ἐμῶ θεράποντι / καὶ διὰ τοῦτο ἔπεμψά σοι σκῦτος καὶ σφαῖραν καὶ χρυσίον / ἵνα ἐὰν μὴ ἔχῃς πῶς συστρέψῃς ἐπίδοσιν δῶς τοῖς ἑαυτοῦ συλλησταῖς / ἀποστάτης <καὶ> ἀρχιληστής ἀνασταυρωθήσῃ*. Η έντονη αντίθεση στο τέλος της επιστολής (οὐχ ὡς, ἀλλ' ὡς) εγείρει το πάθος του κοινού για τις απειλές του Δαρείου. Άλλα ρητορικά σχήματα που αξιοποιούνται είναι: το πολύπτωτο (*Βασιλεύς - βασιλέων / θεῶ - θεός*), το υπερβατό (*τὸ τῶν Περσῶν πλῆθος*), το ετυμολογικό (*ἐπίδοσιν δῶς / παῖς παιδευθήσῃ*) και το ομοιοτέλετο (*παιδεύεσθαι - τιθηνίζεσθαι / παιδευθήσῃ - ἀνασταυρωθήσῃ*), το οποίο δίνει, επίσης, ρυθμό στον λόγο και προκαλεί την προσοχή του κοινού. Ακόμη, μπορεί να σημειωθεί η εμφατική χρήση αντωνυμιών (π.χ. *ἐγὼ αὐτὸς / ἐμῶ θεράποντι / τοὺς ἐμοὺς δούλους*), καθώς και η χρήση τελικών προτάσεων σε όλη την έκταση της επιστολής. Τέλος, ο ανώνυμος συγγραφέας παίζει με τους επαναλαμβανόμενους ήχους των λέξεων δημιουργώντας ένα ιδιαίτερο αισθητικό αποτέλεσμα (π.χ. *συλληψομένους - <συλληφθῆναι, καὶ> συλληφθείς*).

Η σκιαγράφηση του ασεβούς, καυχησιάρη και υπέρμετρα αλαζόνα βασιλιά είναι επιτυχής¹⁹⁸, αν κρίνει κανείς από τον τρόπο με τον οποίο επιδρά στο στράτευμα του Αλέξανδρου η *ὑπόκρισις* του Δαρείου¹⁹⁹. Ο Αλέξανδρος διαβάσει δυνατά την

¹⁹⁸ Η αλαζονεία του Δαρείου στη *Μυθιστορία* ανάγεται διαλεκτικά στον Ηρόδοτο και στους αλαζόνες Πέρσες, οι οποίοι υποτιμούν την ελληνική δύναμη. Ο Δαρείος Γ΄ παίζει τον ρόλο του ηροδότειου Δαρείου Α΄ και του γιου του Ξέρξη, βλ. Whitmarsh (2013: 93). Για τη ρητορική κατασκευή του τύπου του αλαζόνα στο αρχαίο μυθιστόρημα, βλ. De Temmerman (2007: 85-91, 96, 104). Ο Merkelbach παρατηρεί ότι οι χαρακτήρες στο έργο παρουσιάζονται ασπρόμαυρα, από τη μια μεριά ο καυχησιάρης βάρβαρος κι από την άλλη, ο θαρραλέος και μεγαλόψυχος Έλληνας, βλ. Merkelbach (1977: 50), Van Thiel (1974: xxii-xxiii). Ο Konstantakos (2015c: 41-84) και (2016: 112-163) μελετώντας τον τύπο του αλαζόνα, από τον Αρχίλοχο μέχρι τον Αριστοφάνη και τη Νέα Κωμωδία, παρατηρεί μεταξύ άλλων ότι τη γλώσσα του αλαζόνα τη χαρακτηρίζει μια εν γένει ρητορική απόκλιση από τον συνήθη τρόπο ομιλίας. Η λεκτική επιθετικότητα, οι απειλές προς τον αντίπαλο, οι προσβολές, οι καυχησιολογίες, ο στομφώδης λόγος, συχνά εμπλουτισμένος με περίτεχνες και ποιητικές εκφράσεις, και η τάση για λεκτική επιδειξιμανία αποτελούν μερικά από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του τύπου αυτού.

¹⁹⁹ Πρβ. Αριστ. *Ρητ.* 1403b.20 -1404a. Για τον Αριστοτέλη, ο ρήτορας δεν πρέπει να γνωρίζει μόνο τι θα πει, αλλά και πώς θα το πει (1403b.15-16). Η *ὑπόκρισις* αποτελεί ζήτημα της φωνής και σχετίζεται με την έκφραση των συναισθημάτων (1403b.26-30). Τρία είναι τα κριτήρια τα οποία πρέπει να προσέξει ο ομιλητής: *τρία γάρ ἐστίν περὶ ἃ σκοποῦσιν ταῦτα δ' ἐστὶ μέγεθος ἄρμονία ῥυθμός* (1403b.30-31). Ο Αριστοτέλης συνδέει την *ὑπόκρισιν* με τον όρο *λέξις*. Βλ. Schloemann (2000: 206-216). Ο Κοϊντιλιανός χρησιμοποιεί τους όρους *pronuntiatio* και *actio*, για να δηλώσει την παράσταση του ομιλητή, τονίζοντας ότι η *pronuntiatio* σχετίζεται με τη φωνή και η *actio* με τις χειρονομίες (*Inst. Or.*

επιστολή στον στρατό του²⁰⁰, ενώ την ίδια στιγμή το συναισθηματικό αποτέλεσμα της *ηθοποιίας* είναι άμεσο. Ο στρατός τρομάζει από τις απειλές του Δαρείου κι ο Αλέξανδρος καλείται να του θυμίσει τη διάκριση μεταξύ πραγματικότητας και φαντασίας²⁰¹: *Οὕτως ἀναγινώσκοντος Ἀλεξάνδρου ἐδειλαίνοντο τὰ στρατεύματα. νοήσας δὲ ὁ Ἀλέξανδρος τὴν δειλίαν αὐτῶν εἶπεν· Ἄνδρες Μακεδόνες, τί ἐταράχθητε ἐπὶ τοῖς ἐγγεγραμμένοις ὡς ἀληθινὴν αὐτοῦ δύναμιν ἔχοντων τῶν γραμμάτων;* (Μυθιστ. Ι. 37.1-2).

Ο Αλέξανδρος ενθαρρύνει το στράτευμα²⁰² και κατόπιν απαντά στην επιστολή του Δαρείου με την εξής επιστολή:

[Ἐπιστολὴ Ἀλεξάνδρου Δαρείῳ.] Βασιλεὺς Ἀλεξάνδρος πατρὸς Φιλίππου καὶ μητρὸς Ὀλυμπιάδος βασιλεῖ βασιλέων καὶ συνθρόνῳ ἡλίου θεοῦ μεγίστου καὶ ἐκρόνῳ θεῶν καὶ συνανατέλλοντι ἡλίῳ, μεγάλῳ βασιλεῖ Περσῶν Δαρείῳ χαίρειν. αἰσχρὸν ἐστὶ τὸν τηλικούτον βασιλέα Δαρεῖον καὶ τηλικαύτη δύναμει ἐπαιρόμενον, ὄντα δὲ καὶ σύνθρονον τῶν θεῶν ὑπὸ ταπεινὴν δουλείαν πεσεῖν ἀνθρώπῳ τινὶ ποτε Ἀλεξάνδρῳ. αἱ γὰρ τῶν θεῶν ὀνομασίαι εἰς ἀνθρώπους χωροῦσαι <οὐ> μεγάλην δύναμιν ἢ φρόνησιν παρέχουσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀγανάκτησιν, ὅτι εἰς φθαρτὰ σώματα ἀθανάτων ὀνόματα κατοικεῖ. ὥστε κατεγνώσθης ἤδη παρ' ἐμοῦ ὡς μηδὲν δυνάμενος, ἀλλὰ καὶ τῶν θεῶν ὀνομασίαις ἑαυτὸν περικοσμῶν καὶ τὰς ἐκείνων οὐρανίας δυνάμεις ἐπὶ γῆς σεαυτῷ περιτιθεῖς. ἐγὼ γὰρ ἔρχομαι πρὸς σε ὡς πρὸς θνητὸν <θνητὸς> καὶ αὐτὸς ὢν· ἡ δὲ ῥοπή τῆς νίκης ἐκ τῆς ἄνω προνοίας γίνεται. τί δὲ καὶ γράφεις ἡμῖν τοσοῦτον χρυσόν σε καὶ ἄργυρον κεκτηῖσθαι; ἵνα μαθόντες ἡμεῖς γενναιότερόν σοι πολεμήσωμεν, ὅπως τὰ σὰ ἡμέτερα γενήσονται; ἐγὼ μὲν οὖν ἐάν σε ἠττήσω, περίφημος ἔσομαι καὶ μέγας βασιλεὺς παρὰ βαρβάροις καὶ Ἑλλησιν, ὅτι τὸν τηλικούτον βασιλέα Περσῶν Δαρεῖον ἀνεῖλον· σὺ δ' ἐμὲ ἐάν ἠττήσης, οὐδὲν ἔπραξας γενναῖον, ληστὴν ἠττήσας καθὼς μοι ἔγραψας σύ, ἐγὼ δὲ σὲ βασιλέα Δαρεῖον. ἀλλ' ἔπεμψάς μοι σκῦτος καὶ σφαῖραν καὶ κιβωτὸν χρυσοῦ. σὺ μὲν ἐμοὶ ταῦτα ἔπεμψας χλευαζόμενος, ἐγὼ δὲ αὐτὰ ὡς ἀγαθὰ σημεῖα ἀπεδεξάμην. καὶ τὸ μὲν σκῦτος ἔλαβον, ἵνα ταῖς ἐμαῖς λόγχαις καὶ ὄπλοις δαίρω τοὺς βαρβάρους καὶ ταῖς ἐμαῖς χερσὶν εἰς δουλείαν ὑποτάξω. τῇ δὲ σφαίρᾳ ἐσήμανάς μοι, ὡς τοῦ κόσμου περικρατήσω· σφαιροειδῆς

3. 3.1). Αλλού, όμως, επισημαίνει ότι ως τεχνικοί όροι χρησιμοποιούνται αδιακρίτως (*Inst. Or.* 11. 3.1).

²⁰⁰ Η δημόσια ανάγνωση της επιστολής έχει στόχο να εξυψώσει το ηθικό του στρατεύματος μέσω της υπονόμησης των λόγων του Δαρείου. Επιπλέον, με τη διαδικασία αυτή απομακρύνει την αίσθηση του 'ωτακουστή', προσφέροντας ολοκληρωτική συμμετοχή στους άμεσους και έμμεσους αποδέκτες του έργου. Για το ζήτημα, βλ. Rosenmeyer (2001: 178-179).

²⁰¹ Arthur-Montagne (2014: 176).

²⁰² Για αυτόν τον λόγο του Αλέξανδρου στο στράτευμα, βλ. Ενότητα 4.

γὰρ καὶ στρογγύλος ὑπάρχων ὁ κόσμος. τὴν δὲ κιβωτὸν τοῦ χρυσοῦ μέγα μοι
σημεῖον ἔπεμψας, σεαυτῷ δὲ ὑποταγὴν ἐμήνυσας· ἡττηθεὶς γὰρ ὑπ' ἐμοῦ φόρους
μοι χορηγήσεις.' (Μυθιστ. Ι. 38).

Ο Αλέξανδρος ξεκινά την επιστολή του προς τον Δαρείο, επαναλαμβάνοντας την ίδια πομπώδη προσφώνηση με την οποία ο Δαρείος παρουσίασε προηγουμένως τον εαυτό του. Αντίθετα, για τον ίδιο χρησιμοποιεί την ταπεινή προσφώνηση 'Ο βασιλιάς Αλέξανδρος, γιος του Φίλιππου και της Ολυμπιάδας'. Μολονότι η εισαγωγική προσφώνηση δημιουργεί την εντύπωση ότι ο Αλέξανδρος αποδέχεται την ανωτερότητα και τη θεϊκή φύση του αντιπάλου του, αυτό ανατρέπεται πλήρως με ό,τι ακολουθεί²⁰³. Από ρητορική άποψη η αντίθεση ανάμεσα στις δύο προσφωνήσεις είναι ιδιαίτερα επιτυχής. Με την προβολή της ταπεινότητάς του και των θνητών του απαρχών, ο Αλέξανδρος πετυχαίνει να ταπεινώσει και να περιγελάσει τον αντίπαλό του. Πέρα από το ρητορικό αποτέλεσμα, εμφανής είναι και η κωμική διάσταση που λαμβάνει η ειρωνική επανάληψη του μεγαλεπήβολου τίτλου, καθώς επιτρέπει στον ήρωα να παρουσιάσει τον Δαρείο σαν καρικατούρα βασιλιά. Κατά τον Whitmarsh, η αντίθεση μεγαλοπρέπειας και ταπεινότητας παράγει ένα αποτέλεσμα κωμικής αντικλίμακας, ενώ παράλληλα μέσω της παράθεσης του τίτλου ο Δαρείος διακωμωδεύεται κατά τρόπο ανάλογο με αυτόν του Ευριπίδη στις αριστοφανικές κωμωδίες²⁰⁴.

Ήδη από την εισαγωγική προσφώνηση έγινε φανερό ένα χαρακτηριστικό της προσωπικότητας του ήρωα και συγκεκριμένα, η ευφυΐα του και ο επιδέξιος χειρισμός της γλώσσας, εφόσον έχει την ικανότητα να χρησιμοποιεί τις ίδιες λέξεις με τους αντιπάλους του προσδίδοντάς τους τελείως διαφορετικά νοήματα. Ο Αλέξανδρος, στη συνέχεια, απαντά σημείο προς σημείο σε όλα τα επιχειρήματα του αντιπάλου του με στόχο να τα ανατρέψει. Για να το επιτύχει αυτό, χρησιμοποιεί μια από τις βασικές ρητορικές ασκήσεις που διδάσκονταν στα σχολεία ρητορικής, την *ἀνασκευήν*.

Στα προγυμνάσματα που αποδίδονται στον Ψευδο-Ερμογένη, η ρητορική αυτή πρακτική ορίζεται ως εξής: *Ἀνασκευή ἐστὶν ἀνατροπὴ τοῦ προτεθέντος πράγματος, κατασκευὴ δὲ τούναντίον βεβαίωσις*, Ψευδο-Ερμογένης, *Προγυμν.* V. 1.1-2 (Patillon). Στη συνέχεια, αναφέρεται ότι η *ἀνασκευή* αφορά επιχειρήματα που μπορούν να ειπωθούν από δύο διαφορετικές οπτικές γωνίες. Ενώ οι κατηγορίες τις οποίες μπορεί να αρνηθεί κανείς αφορούν στο ασαφές, το απίθανο, το αδύνατο, το

²⁰³ Rosenmeyer (2001: 179).

²⁰⁴ Whitmarsh (2013: 94).

ανακόλουθο, το απρεπές και το ασύμφορο: *Ἀνασκευάσεις δὲ ἐκ τοῦ ἀσαφοῦς, ἐκ τοῦ ἀπιθήνου, ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, ἐκ τοῦ ἀνακολούθου τοῦ καὶ ἐναντίου καλουμένου, ἐκ τοῦ ἀπρεποῦς, ἐκ τοῦ ἀσυμφόρου. τοῦ ἀσαφοῦς οἶον ἄσαφης ἦν ὁ περὶ Νάρκισσον χρόνος*, Ψευδο-Ερμογένης, *Προγυμν.* V. 2-3 (Patillon).

Στη συλλογή προγυμνασμάτων που αποδίδεται στον Νικόλαο, ο σοφιστής διευκρινίζει ότι δεν μπορεί κανείς να ανασκευάζει ούτε γενικές αλήθειες ούτε γενικά ψεύδη, αλλά μόνο θέσεις που μπορούν να είναι αληθείς από διαφορετικές οπτικές γωνίες: *ὡς οὔτε τὰ ὁμολογούμενα ἀληθῆ ἀνασκευάσομεν οὔτε τὰ ὁμολογούμενα ψευδῆ, ἀλλὰ τὰ δεχόμενα τοὺς ἐφ' ἐκάτερα λόγους πιθανῶς*, Νικόλαος, *Προγυμν.* 29 (Felten). Ἄλλη μια σημαντική κατηγορία, στην οποία αναφέρεται ο Νικόλαος και την οποία θεωρεί ως την πιο χρήσιμη, είναι το λεγόμενο *μαχόμενον*. Πρόκειται για την περίπτωση, ουσιαστικά, στην οποία τα επιχειρήματα του αντιπάλου στρέφονται εναντίον του: *τὸ δὲ ἀγωνιστικώτατον καὶ μάλιστα ἡμῖν συμβαλλόμενον κεφάλαιόν <ἐστι> τὸ καλούμενον μαχόμενον, ὅπου τοῦτον ὡσπερ ἀντιλέγοντα αὐτὸν ἑαυτῷ καὶ ἐναντίως δείκνυμεν λέγοντα*, Νικόλαος, *Προγυμν.* 32 (Felten).

Στο εν λόγω χωρίο ο Αλέξανδρος επιθυμεί να επικοινωνήσει με τον Δαρείο με τους ίδιους όρους, ως θνητός προς θνητό, γι' αυτό επιχειρεί να ανασκευάσει πρωτίστως τη δήλωση του Δαρείου για θεϊκή ταυτότητα²⁰⁵. Το επιχείρημά του είναι τριπλό: είναι μη ταιριαστό για έναν τόσο μεγάλο βασιλιά και θεό να ηττηθεί από έναν θνητό, είναι απίθανο να αποκτήσει κανείς θεϊκή δύναμη προσεταιριζόμενος για τον εαυτό του το όνομα ενός θεού, είναι απίθανο η θεϊκή ουσία να εγκλωβιστεί σε ένα φθαρτό σώμα (I. 38.3). Με το τριπλό αυτό επιχείρημα, στη βάση κυρίως του απίθανου²⁰⁶, στρέφει το επιχείρημα του αντιπάλου του εναντίον του (*μαχόμενον*). Ο θεϊκός τίτλος τον οποίο διεκδικεί ο Δαρείος, για να προσδώσει κύρος και δύναμη στον εαυτό του, ανασκευάζεται στην επιστολή του Αλέξανδρου και μετατρέπεται σε σύμβολο της ασέβειας και της ύβρεως του Πέρση μονάρχη²⁰⁷. Έχοντας αποκαλύψει την ύβρη και την κατά συνέπεια ψευδή ταυτότητα του Δαρείου, μπορεί πλέον να διαπραγματευτεί μαζί του *ὡς πρὸς θνητὸν <θνητὸς> καὶ αὐτὸς ὢν* (I. 38.4).

²⁰⁵ Ο Αλέξανδρος στις επιστολές του αντιτάσσει στις αξιώσεις των αντιπάλων του για αποθέωση την υπερηφάνεια της θνητής συνθήκης. Η Jouanno (2015: 310-311) παρατηρεί ότι η συνειδητοποίηση των ανθρωπίνων ορίων από μέρος του Αλέξανδρου είναι ένα ζήτημα αμφίρροπο στο έργο, καθώς σε κάποια σημεία παρουσιάζεται ως γιος θεού ή διεκδικεί υπαινικτικά τη μοίρα θεών (III. 30.15). Αντίθετα, η Centanni (1988: 184) υποστηρίζει ότι ο Αλέξανδρος διατηρεί μέχρι το τέλος τη συνειδητοποίηση της θνητής φύσης του.

²⁰⁶ Πρβ. Γοργίας, *Περὶ τοῦ μὴ ὄντος*.

²⁰⁷ Arthur-Montagne (2014: 175).

Ως προς το ζήτημα του πλούτου της περσικής αυτοκρατορίας, ο Αλέξανδρος γνωρίζει ότι δεν μπορεί να προβάλλει αντίθετο επιχείρημα, διότι επρόκειτο για ευρέως γνωστή αλήθεια. Η ρητορική του δεινότητα του επιτρέπει να στρέψει κι αυτό το επιχείρημα του Δαρείου προς δικό του όφελος: οι στρατιώτες του Αλέξανδρου θα πολεμήσουν ακόμα πιο γενναία με στόχο να καταλάβουν μια τόσο πλούσια χώρα (I. 38.5). Κατόπιν, ο ήρωας απαντά στον Πέρση αντίπαλό του για τον χαρακτηρισμό του ως ληστή. Για μία ακόμη φορά, η ρητορική και γλωσσική δεξιοτεχνία του Αλέξανδρου στρέφουν τα επιχειρήματα του Δαρείου εναντίον του. Ο Αλέξανδρος ισχυρίζεται ότι αν νικήσει τον Δαρείο, θα αποκτήσει κύρος και θα αναδειχθεί βασιλιάς *μέγας* ανάμεσα στους Έλληνες και τους βαρβάρους²⁰⁸, επειδή θα έχει νικήσει έναν τόσο μεγάλο βασιλιά. Αντίθετα, ο Δαρείος δε θα κερδίσει καμία δόξα νικώντας, όπως έγραψε, έναν απλό ληστή (I. 38.). Η ευφυΐα του Αλέξανδρου αποδεικνύεται, επίσης, από το γεγονός ότι δεν εκφράζει τη διαμαρτυρία του για τα περιφρονητικά σχόλια και τις προσβολές του Δαρείου. Αντίθετα, επιδεικνύει εγκράτεια και μετριοπάθεια, ενώ παράλληλα αγωνίζεται να υπερισχύσει με όρους σοφίας και πειθούς.

Αυτό το χαρακτηριστικό του ήρωα προβάλλεται ακόμη περισσότερο, όταν ερμηνεύει τα περιφρονητικά δώρα του Δαρείου σε σύμβολα της νίκης και υπεροχής του εναντίον των Περσών. Το μαστίγιο συμβολίζει τα όπλα με τα οποία θα υποτάξει τους βαρβάρους, η σφαίρα τον κόσμο όπου θα κυριαρχήσει και τέλος, το κιβώτιο με τον χρυσό δηλώνει την υποταγή του Δαρείου και τους φόρους που θα πληρώνει στον Αλέξανδρο μετά την ήττα του (I. 38.7). Ο Konstantakos παρατηρεί ότι τα συμβολικά αυτά δώρα λειτουργούν σαν ένα είδος γρίφου με κρυφό νόημα, το οποίο χρειάζεται αποκωδικοποίηση. Ο ίδιος επισημαίνει ότι κάθε απάντηση του Αλέξανδρου προτείνει μια λύση στον γρίφο πιο ισχυρή από εκείνη του Δαρείου, κάτι που παραπέμπει σε ανάλογα οπτικά αινίγματα της αρχαιότητας (*Bilderrätsel*), στα οποία κύριο λόγο έπαιζε το στοιχείο της κλιμάκωσης²⁰⁹.

Πράγματι μέσω των επιστολών και ειδικά μέσω του παιχνιδιού ερμηνείας των αλληγορικών δώρων, ο αναγνώστης μεταφέρεται σε έναν ‘αγώνα σοφίας’ μεταξύ των

---

²⁰⁸ Για τη χρήση του επιθέτου *μέγας* από τους δύο ήρωες, βλ. Whitmarsh (2013: 94). Ο Δαρείος συνεχώς προσδίδει στον εαυτό του το επίθετο *μέγας*, αντίθετα για τον Αλέξανδρο η υπεροχή εξασφαλίζεται μέσα από τις πράξεις και τον ανταγωνισμό.

²⁰⁹ Konstantakos (2015b: 142-147).

δύο βασιλιάδων²¹⁰. Οι ερμηνείες που δίνει ο Αλέξανδρος στον γρίφο νικούν αυτές του αντιπάλου του, καθιστώντας τον ανώτερο από αυτόν με όρους σοφίας και ευρηματικότητας. Ο ήρωας μέσω του επιδέξιου χειρισμού της γλώσσας και της ρητορικής του δεινότητας αντικρούει σημείο προς σημείο τις θέσεις του αντιπάλου του και στέφεται νικητής στον αγώνα σοφίας. Κατά τη Rosenmeyer, ο Αλέξανδρος λειτουργεί ως ένα είδος παντοδύναμου αναγνώστη (*omnipotent reader*), καθώς έχει τον πλήρη έλεγχο στην παραγωγή νοήματος τόσο στη δική του επιστολή όσο και στην επιστολή του Δαρείου²¹¹.

Η επιστολή αυτή αποτελεί μια *ηθοποιία* του ήρωα, καθώς έχει στόχο τη διαγραφή του χαρακτήρα του μέσω των λεγομένων του. Το αποτέλεσμα της *ηθοποιίας* είναι ακόμη πιο επιτυχημένο στην περίπτωση αυτή, καθώς ο χαρακτήρας του ήρωα αντιπαραβάλλεται με αυτόν του αντιπάλου του στην προηγούμενη επιστολή. Στον ασεβή χαρακτήρα του Δαρείου προβάλλεται η εικόνα του ευσεβούς ήρωα. Στην περσική αλαζονεία και υπέρβαση των ανθρώπινων ορίων αντιπαραβάλλεται η μετριοπάθεια και η εγκράτεια του Έλληνα ήρωα.

Το πιο σημαντικό στοιχείο της προσωπικότητας του Αλέξανδρου, όπως σκιαγραφείται σε αυτή τη σοφιστική επιστολή, είναι η παρουσιάσή του ως μητιόεντος ήρωα. Ο Αλέξανδρος είναι ικανός, όχι μόνο να ανασκευάζει τα επιχειρήματα των αντιπάλων του, αλλά επίσης να τα στρέφει προς όφελός του. Επιπρόσθετα, δείχνει επινοητικότητα και ευφυΐα στην επίλυση γρίφων νικώντας τους αντιπάλους του²¹². Ο επιδέξιος χειρισμός της γλώσσας και της ρητορικής τέχνης του επιτρέπει να έχει τον έλεγχο της παραγωγής νοήματος και να χειραγωγεί τις ταυτότητες των αντιπάλων του. Και σε αυτή την περίπτωση, η *ηθοποιία* του ήρωα είναι πιο αποτελεσματική μέσω της αντίθεσης. Το *μειράκιον*, το οποίο ο Δαρείος ειρωνεύεται και υποτιμά στην επιστολή του, στην πραγματικότητα είναι ένας *puer senex*, ένας ήρωας, ο οποίος παρά το νεαρό της ηλικίας του, με αρωγό τη σοφία και τη ρητορική δεινότητα αντιμετωπίζει όλους τους αντιπάλους του²¹³.

Το ρητορικό παιχνίδι των αντιθέσεων (<οὐ>..., ἀλλὰ μᾶλλον... / θεῶν - ἀνθρώπους / φθαρτὰ σώματα - ἀθανάτων ὀνόματα / οὐρανίας δυνάμεις - ἐπὶ γῆς /

---

²¹⁰ Για αγώνες σοφίας στον αρχαίο κόσμο, βλ. κυρίως Konstantakos (2004: 85-137), (2005: 11-46), (2010: 257-290), (2015b: 129-156).

²¹¹ Η Rosenmeyer (2001:179-180) υποστηρίζει ότι ο έλεγχος της γλώσσας στις επιστολές προοικονομεί την υπεροχή και την κατάκτηση της αυτοκρατορίας.

²¹² Stoneman (1994: 123-124), Konstan (1998: 130-132). Για την ικανότητα του ήρωα να ερμηνεύει γρίφους στη *Μυθιστορία*, βλ. Stoneman (1995b: 159-170).

²¹³ Jouanno (2015: 332-338).

βαρβάρους καὶ Ἑλλησιν / ἐγὼ μὲν οὖν ...· σὺ δ' ἐμὲ ἔαν ... ἐγὼ δὲ σὲ .../ σὺ μὲν ἐμοὶ ..., ἐγὼ δὲ αὐτὰ ὡς ...) προσδίδει ζωηρό τόνο στην ηθοποιία καθιστώντας το αισθητικό της αποτέλεσμα πιο έντονο, όπως φαίνεται κι από την αντίδραση του Δαρείου μετά την ανάγνωση της επιστολής (ἐπὶ τούτοις κινηθεῖς, I. 39.2)²¹⁴. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί κι η χρήση της ειρωνείας (ρητορικός τρόπος) στην αρχή της επιστολής, με την επανάληψη του μεγαλεπήβολου τίτλου του Δαρείου. Το πολύπλοκο σχήμα προσδίδει ρυθμό στον λόγο, κυρίως λόγω της ηχητικής επανάληψης των λέξεων (Βασιλεὺς - βασιλεῖ βασιλέων / ἡλίου - ἡλίω / θεοῦ - θεῶν / τηλικούτον - τηλικαύτη). Ρυθμό και ζωντάνια στον λόγο δίνουν, επίσης, οι παρηχήσεις (π.χ. Βασιλεὺς Ἀλέξανδρος πατρὸς Φιλίππου καὶ μητρὸς Ὀλυμπιάδος βασιλεῖ βασιλέων καὶ συνθρόνω ἡλίου / βασιλεὺς παρὰ βαρβάρους), τα ομοιοτέλευτα (δύναμιν ἢ φρόνησιν - ἀγανάκτησιν) και οι επαναλήψεις ρηματικών τύπων (ἠττήσω - ἠττήσης - ἠττήσας) και ομόρριζων λέξεων (δύναμιν - δυνάμενος - δυνάμεις / τῇ δὲ σφαίρα - σφαιροειδῆς / ἐσήμανάς - σημείον / ὑποτάζω - ὑποταγῆν). Σημαντική είναι κι η χρήση της υποφοράς (τί δὲ καὶ γράφεις ἡμῖν τοσοῦτον χρυσόν σε καὶ ἄργυρον κεκτῆσθαι; ἵνα μαθόντες ἡμεῖς γενναιότερόν σοι πολεμήσωμεν, ὅπως τὰ σὰ ἡμέτερα γενήσονται;), καθώς δείχνει τη συλλογιστική πορεία του ἥρωα και ενισχύει την επιχειρηματολογία του. Εμφατικά χρησιμοποιούνται στο εν λόγω χωρίο οι αντωνυμίες, κυρίως οι προσωπικές. Η λέξη βαρβάρους αποτελεί συνεκδοχή και η φράση οὐδὲν ἔπραξας γενναῖον αποτελεί σχῆμα λιτότητας.

Σε κάθε περίπτωση, το σοφιστικό αυτό ζευγάρι επιστολῶν λειτουργεῖ ὅπως τα ζευγάρια λόγων στις ιστορίες, αναπτύσσοντας ἓναν αντιθετικό παραλληλισμό με ρητορικό αποτέλεσμα²¹⁵.

Η επιστολή που στέλνει ο Δαρείος στον Ἀλέξανδρο στο I. 40 αποτελεί, επίσης, μια ηθοποιία του Πέρση μονάρχη, η οποία παρουσιάζει αναλογίες με την προηγούμενη στο I. 36.

‘Βασιλεὺς βασιλέων θεὸς μέγας Δαρεῖος καὶ ἐθνῶν ρκ’ κύριος Ἀλεξάνδρω τάδε λέγει. σὲ μόνον ἔλαθε τῶν ἐπὶ γῆς τὸ Δαρείου ὄνομα, ὅπερ καὶ οἱ θεοὶ τετιμῆκασιν καὶ σύνθρονον ἑαυτῶν ἔκριναν. καὶ ἐτόλμησας θάλασσαν διαπερᾶσαι καὶ οὐ μακάριον ἠγήσω λανθάνοντά σε βασιλεύειν Μακεδονίας χωρὶς τῆς ἐμῆς ταγῆς, ἀλλ’ ἀδέσποτον χώραν εὐρὰν σεαυτὸν βασιλέα ἀπέδειξας, συλλέξας ἑαυτῷ ἄνδρας ὁμοίους σου ἀνεπίστους, καὶ ἐπεστρατεύσω πόλεις Ἑλλησιν ἀπειροπολέμοις καὶ

²¹⁴ Arthur-Montagne (2014: 176).

²¹⁵ Arthur-Montagne (2014: 174).

εὐλαβηθείσαις τὸ δεσπόζεσθαι, ἃς ἐγὼ περισσὰς ἠγοῦμαι ὡς ἀπερριμμένας καὶ οὐκ ἐπεζήτησα φόρους παρ' ἐκείνων. πείθῃ οὖν καὶ ἡμᾶς τοιούτους ἔσσεσθαι ὁποίους ὑπολαμβάνεις; καί<τοι> τόπους οὓς σὺ εἴληφας οὐ καυχῆσῃ ἔχων. κάκιστα οὖν φρονήσας ὄφειλές σου τὴν ἄνοιαν διορθώσασθαι καὶ ἐπ' ἐμὲ τὸν κύριον λάτρις ἐπανελθεῖν καὶ <μῆ> ἐπισωρεύειν ληστὰς <καὶ> μητροκτόνους. ἀλλ' οὖν γε μέχρι τούτου ὡς θεὸς ὄφειλον ἄνθρωποις συγγνωμονεῖν· ἐπεὶ δὲ καὶ ἐς τοῦτό με ἤξας ὥστε καὶ ἐπιστολὴν παρὰ Δαρείου ἐπιζητεῖν, ἔπεμψά σοι ἐλθεῖν καὶ προσκυνεῖν θεῷ Δαρείῳ. ἐὰν δὲ τῆς ἄλλης ἀνοίας ἀντέχη, κολάσομαί σε θανάτῳ ἀνεκκλήτῳ, χείρονα δὲ σου καὶ οἱ σὺν <σοι> παθήσονται οἱ μὴ σοι περιθέντες σωφροσύνην. ὄμνυμι δὲ σοι Δία μέγιστον πατέρα μὴ μνησικακῆσαι ἐφ' οἷς ἔπραξας. (Μυθιστ. Ι. 40.2-5).

Ο τίτλος που αποδίδει στον εαυτό του, μολονότι πιο σύντομος 'Ο βασιλιάς των βασιλιάδων, ο μεγάλος θεός Δαρείος και κυρίαρχος 120 εθνών' (Ι. 40.2), είναι εξίσου πομπώδης και υβριστικός απέναντι στους θεούς, εφόσον εξακολουθεί να διεκδικεί για τον εαυτό του θεϊκή ταυτότητα. Χαρακτηριστικό είναι ότι στον Αλέξανδρο απευθύνεται μόνο με το όνομά του. Η συνέχεια της επιστολής κατ' αναλογία με την προηγούμενη εκφράζει τον αλαζονικό και υπερφίαλο χαρακτήρα του Πέρση βασιλιά. Εκτοξεύει απειλές με στόχο να τρομοκρατήσει τον Αλέξανδρο, ώστε να μη συνεχίσει την εκστρατεία. Αναφέρεται με περιφρόνηση στους στρατιώτες του Αλέξανδρου (ληστὰς <καὶ> μητροκτόνους, Ι. 40.4) θέλοντας να προσβάλει τον ίδιο τον ήρωα. Αποκορύφωμα της αλαζονικής του συμπεριφοράς αποτελεί η απαίτησή του να τον προσκυνήσει ο Αλέξανδρος ως θεό (Ι. 40.5)²¹⁶.

Η *ηθοποιία* του Δαρείου στο χωρίο παρουσιάζει ίδιο ύφος με την προηγούμενη επιστολή. Προβάλλεται η εικόνα ενός αλαζόνα Πέρση μονάρχη, ο οποίος δε δύναται να καταλάβει ότι οι καυχησιολογίες του και οι απειλές του δεν αγγίζουν τον μικρό σε ηλικία, μα ευφυή ήρωα. Η εικόνα του σκιαγραφείται πάλι με βάση τον συμβατικό τρόπο παρουσίασης των μοναρχών της Ανατολής. Το αποτέλεσμα της *ηθοποιίας* είναι άμεσο. Ο Αλέξανδρος, χωρίς φόβο για *τοῖς κομπηγόροις λόγοις* του Δαρείου, ρίχνεται με μεγαλύτερο μένος στη μάχη (Ι. 41.1).

Υφολογικά, ιδιαίτερο χρώμα στο χωρίο δίνουν οι αντιθέσεις (*οὐ μακάριον ... , ἀλλ' ἀδέσποτον ... / κύριον - λάτρις / θεὸς - ἄνθρωποις*). Τα ομοιοτέλευτα προσδίδουν ρυθμό στην επιστολή (*ἀπέδειξας - συλλέξας / ὁμοίους - ἀνεπίστους / ἐπανελθεῖν καὶ*

²¹⁶ Πρόκειται για την *προσκύνησιν*, μια τελετουργική υπόκλιση, την οποία έκανε όποιος βρισκόταν ενώπιον του Μεγάλου Βασιλιά εκφράζοντας την υποταγή και την υπακοή του. Δεδομένου ότι η χειρονομία αυτή συνδεόταν με την αρχαία ελληνική θρησκεία, δύσκολα θα μπορούσε να γίνει αποδεκτή από Έλληνα, βλ. Nawotka (2017: 122-123).

<μή> ἐπισωρεύειν / ἐπιζητεῖν, ἔπεμμά σοι ἔλθεῖν καὶ προσκυνεῖν). Το ίδιο και οι παρηγήσεις (π.χ. καὶ ἐτόλμησας θάλασσαν διαπερᾶσαι καὶ οὐ μακάριον ἠγήσω λανθάνοντά σε βασιλεύειν / κολάσομαι σε θανάτῳ ἀνεκλαλήτῳ / χείρονα δέ σου καὶ οἱ σύν <σοι> παθήσονται οἱ μή σοι περιθέντες σωφροσύνην). Χαρακτηριστικό είναι το σχήμα της υποφοράς (πείθη οὖν καὶ ἡμᾶς τοιούτους ἔσεσθαι ὁποίους ὑπολαμβάνεις; καί<τοι> τόπους οὓς σὺ εἴληφας οὐ καυχῆσῃ ἔχων), το οποίο εγείρει το πάθος του κοινού. Με το σχήμα της δέησης (ὄμνυμι δέ σοι Δία μέγιστον πατέρα) τα λεγόμενα του αποστολέα αποκτούν κύρος, ενώ εγείρεται η προσοχή του κοινού. Κι στην επιστολή αυτή, απαντούν επαναλήψεις ομόρριζων λέξεων (βασιλεύειν - βασιλέα / ἔλαθε - λανθάνοντά). Χαρακτηριστική είναι, επίσης, η χρήση του σχήματος λιτότητας (οὐ μακάριον) και της συνεκδοχής (ἐπὶ γῆς / θάλασσαν). Τέλος, ιδιαίτερα αποτελεσματική είναι η χρήση της λέξης μητροκτόνους, λέξη που απαντά συχνά στην τραγωδία και νοθεύει ολοκληρωτικά την ταυτότητα των συντρόφων του ήρωα.

Μια επιστολή που παρουσιάζει μεγαλύτερο ενδιαφέρον από άποψη ανάδειξης του χαρακτήρα του Δαρείου, μετά την ήττα του στη μάχη της Ισσοῦ, είναι η ακόλουθη:

‘Δαρεῖος βασιλεὺς Ἀλεξάνδρῳ τῷ ἐμῷ δεσπότη χαίρειν. πρῶτον γίνωσκε, ὅτι ἄνθρωπος ἐγεννήθησ· ἱκανὸν δὲ τοῦτο ὑπόμνημα τοῦ μή μεγαλοφρονεῖν. καὶ γὰρ καὶ Ξέρξης ὁ τὸ φῶς μοι δείξας ὑπερφρονήσας καὶ καταφρονήσας <πάντων ἀνθρώπων> μέγαν ἔρωτα ἔσχεν εἰς τὴν Ἑλλάδα .. ἄπληστος ὢν χρυσοῦ τε καὶ τῶν ἄλλων πραγμάτων. τί γὰρ αὐτὸν ἦν λείπον; χρυσὸς ἢ λίθοι ἢ ἀγάλματα, ἅπερ καὶ αὐτὸς παρ’ ἡμῖν εἶδες; .... ἀλλὰ γε σκοπήσας τὴν τύχην οἴκτειρον ἡμᾶς πρὸς σὲ καταπεφρονηγός. πρὸς Διὸς ἱκεσίῳ καὶ τῆς ἄλλης ἐνυπαρχούσης ἡμῖν εὐγενείας ἀπὸ Περσίδος, ἀποδὸς τὴν μητέρα καὶ γυναῖκα καὶ τέκνα· ἀντὶ δὲ τούτων ὑπισχνοῦμαι σοὶ τοὺς θησαυροὺς δεῖξαι τοὺς ἐν Μινυάδι χώρα καὶ Σούσοις καὶ Βάκτροις, οὓς οἱ πατέρες ἡμῶν παρέθεντο τῇ γῆ· ἐπέυχομαι δέ σοι τῆς Περσῶν καὶ Μήδων καὶ τῶν ἄλλων ἀνδρῶν κυριεύειν τὸν ἅπαντα χρόνον. Ζεὺς σε ποιείτω μέγαν. ἔρρωσο.’ (Μυθιστ. Π. 17.2-4).

Μπορεί κανείς να φανταστεί την ύπαρξη μιας ρητορικής άσκησης *ηθοποιίας* με τίτλο ‘Τι θα ἔλεγε ο ηττημένος Δαρεῖος στον Αλέξανδρο μετά τη μάχη της Ισσοῦ;’. Σε αυτή σκοπός πέρα από την ανάδειξη του χαρακτήρα του προσώπου, θα ήταν η προβολή των συναισθημάτων του. Στο χωρίο αυτό της *Μυθιστορίας* υπάρχει

μια μικτή *ηθοποιία* του Πέρση βασιλιά²¹⁷, καθώς πέρα από την προβολή του χαρακτήρα του, δίνεται έμφαση στα συναισθήματά του. Η παρουσίασή του στην επιστολή αυτή διαφέρει αισθητά από τις προηγούμενες. Στη θέση του άλλοτε προσβλητικού και αλαζόνα Δαρείου βρίσκεται τώρα ένας βασιλιάς απελπισμένος που ζητά έλεος. Ο τόνος της επιστολής καθορίζεται ήδη από την προσφώνηση, όπου ο Δαρείος απευθύνεται στον Αλέξανδρο ως *τῷ ἐμῷ δεσπότη*, αποδεχόμενος την πλήρη ήττα του, καθώς και τους όρους της μεταξύ τους σχέσης που προηγουμένως αντιμαχόταν. Η εμφατική αυτή δήλωση εγείρει το *πάθος* και συγκεκριμένα, τον οίκτο των ακροατών για την αλλαγή της τύχης του Μεγάλου Βασιλιά. Ο Δαρείος για τον εαυτό του χρησιμοποιεί στην προσφώνηση μόνο το όνομά του, αποβάλλοντας ολοκληρωτικά την ταυτότητα που διεκδικούσε για τον ίδιο στις πρώτες επιστολές προς τον Αλέξανδρο (II. 17.2).

Κατόπιν, υπενθυμίζει στον Αλέξανδρο τη θνητή του διάσταση και τον συμβουλεύει να μη μεγαλοφρονεί, φέρνοντας μάλιστα ως *exemplum* τον Ξέρξη και την αλαζονική του συμπεριφορά (II. 17.2-3). Οι ρητορικές ερωτήσεις (*τί γὰρ αὐτὸν ἦν λείπον; χρυσὸς ἢ λίθοι ἢ ἀγάλματα, ἅπερ καὶ αὐτὸς παρ' ἡμῖν εἶδες;*) προβάλλουν το δίκαιο της θέσης του Δαρείου και επιτείνουν την ένταση και το παθητικό στοιχείο. Στο σημείο αυτό, ο Whitmarsh επισημαίνει ότι ο Δαρείος έχοντας αποδεχτεί την ολοκληρωτική του ήττα από τον Αλέξανδρο, υιοθετεί μια νέα ταυτότητα επαναπροσδιορίζοντας τη σχέση του με αυτόν και συγκεκριμένα, υιοθετεί την ταυτότητα του σοφού συμβούλου του βασιλιά²¹⁸.

Στη συνέχεια, ο Πέρσης μονάρχης παρουσιάζεται ως ικέτης, ζητώντας από τον Αλέξανδρο να του δώσει πίσω την οικογένειά του, με αντάλλαγμα όλους τους θησαυρούς της Ανατολής (II. 17.3). Χαρακτηριστική είναι η χρήση του ρήματος *οἴκτειρον*, καθώς δηλώνει τη δυσμενή θέση στην οποία βρίσκεται ο Δαρείος, ενώ παράλληλα εκφράζει τον μελοδραματικό τόνο της σκηνής κι εγείρει το *πάθος*. Οι προσφωνήσεις στον Δία, τον οποίο καλεί ως μάρτυρα (επίκληση στην αυθεντία, σχήμα της δέησης), επιτείνουν το δραματικό στοιχείο της σκηνής.

Ο Δαρείος εμφανίζεται ως ο απεγνωσμένος γιος, σύζυγος και πατέρας, που αναλογίζεται εκ των υστέρων την αστάθεια της τύχης και επιθυμεί μόνο την

²¹⁷ Για τη διάκριση της *ηθοποιίας* σε ηθική, παθητική και μικτή, βλ. Ψευδο-Ερμογένης, *Προγυμν.* IX. 6 (Patillon).

²¹⁸ Whitmarsh (2013: 94-97).

επιστροφή της οικογένειάς του²¹⁹. Το αισθητικό αποτέλεσμα της *ηθοποιίας* είναι άμεσο για τον αναγνώστη, ο οποίος νιώθει έλεος για τον απεγνωσμένο βασιλιά που υποφέρει από την πλήρη μεταστροφή της τύχης. Από την άλλη, δε φαίνεται να έχει επίδραση στον νεαρό ήρωα, ο οποίος αρνείται τόσο να επικοινωνήσει με τον Δαρείο γραπτώς όσο και να δεχτεί τη συνθηκολόγηση, απαντώντας ρητορικά ότι ο Πέρσης βασιλιάς του υπόσχεται ξένους θησαυρούς (II. 17.5-9).

Συμπερασματικά, γίνεται σαφές ότι τέτοιου είδους επιστολές αποτελούν πολύ σημαντικό εργαλείο στη σκιαγράφηση του χαρακτήρα των ηρώων του έργου. Μέσω ρητορικών μεθόδων, αλλά και της ίδιας της επιστολικής μορφής μεταφέρεται στον αναγνώστη, αλλά και στους άμεσους αποδέκτες του έργου, ο χαρακτήρας και ενίοτε ο συναισθηματικός κόσμος των ηρώων. Ο αναγνώστης καλείται να διαβάσει πίσω από τις γραμμές και να εντοπίσει το θετικό ή αρνητικό *exemplum*. Το συναισθηματικό αποτέλεσμα είναι άμεσο: ο τρόμος των στρατιωτών του Αλέξανδρου, μετά την παράσταση της *ηθοποιίας* του Δαρείου στο I. 37 ή ο οίκτος του αναγνώστη διαβάζοντας την *ηθοποιία* του Δαρείου στο II. 17.2-4, κυρίως λόγω του συναισθηματικού φορτίου που αυτή μεταφέρει.

Τέλος, χαρακτηριστικό αυτών των επιστολών είναι ότι ο χαρακτήρας του Αλέξανδρου δεν περιγράφεται ως προς τις ηθικές, αλλά περισσότερο ως προς τις πνευματικές και διανοητικές του ποιότητες. Η πνευματική υπεροχή του ήρωα, ο οποίος χειρίζεται επιδέξια τη γλώσσα, τη ρητορική και τη σχέση με τους αντιπάλους του, τον φέρνει κοντά σε ήρωες, όπως ο ομηρικός Οδυσσέας. Από την άλλη πλευρά, ο Δαρείος παρουσιάζεται ως ο τυπικός υπερφίαλος ηγεμόνας της Ανατολής, ως μια καρικατούρα βαρβάρου, που ο *πολύμητις* ήρωας καταφέρνει να νικήσει. Η επιστολική φανταστική αφήγηση φωτίζει, όπως δηλώνει άλλωστε κι ο ίδιος ο Αλέξανδρος (*έφωταγωγήθημεν*, I. 37.3), τις πτυχές της προσωπικότητας των ηρώων στις διάφορες περιστάσεις.

γ. Η ρητορική στις επιστολές μεταξύ Αλέξανδρου και Πύρου

Ένα ζευγάρι επιστολών, το οποίο παρουσιάζει ενδιαφέρον στη *Μυθιστορία*, κυρίως λόγω των ρητορικών του στοιχείων, είναι οι επιστολές που ανταλλάσσουν ο βασιλιάς των Ινδών, Πύρος, με τον Μακεδόνα βασιλιά. Όταν ο Αλέξανδρος φτάνει στα

---

²¹⁹ Whitmarsh (2013: 99-100).

σύνορα της Ινδίας, τον συναντούν οι γραμματοκομιστές του Πώρου και του παραδίδουν την παρακάτω επιστολή²²⁰:

[Επιστολή Πώρου βασιλέως Ἰνδῶν Ἀλεξάνδρῳ.] 'Βασιλεὺς Πῶρος Ἰνδῶν Ἀλεξάνδρῳ τῷ τὰς πόλεις λεηλατοῦντι προστάττω. ἄνθρωπος ὢν τί δύνασαι πρὸς θεόν; τί δέ; τὸ τῶν Περσῶν εὐτύχημα ἀπολέσας, ἀσθενεστέροις συμβαλὼν εἰς μάχην, δοκεῖς σεαυτῷ σθεναρώτερος ἐτέρων εἶναι; ἐγὼ γὰρ ἀήττητός εἰμι, οὐ μόνον ἀνθρώπων βασιλεὺς ὢν, ἀλλὰ καὶ θεῶν· παρόντα γὰρ ὃν λέγουσι Διόνυσον ἀπήλασαν τῇ ἰδίᾳ δυνάμει οἱ Ἰνδοί. ὥστε οὐ μόνον συμβουλεύω σοι, ἀλλὰ καὶ κελεύω [σοι] διὰ τάχους ἀπαίρειν εἰς τὴν Ἑλλάδα. οὔτε γὰρ ἐκφοβήσει με ἢ πρὸς Δαρεῖον μάχῃ οὔτε ἢ τῶν ἄλλων ἐθνῶν ... ὅσα κατὰ τὴν ἐκείνων ἐγένετο ἀδράνεια τυχρῶς· σὺ δὲ δοκεῖς σθεναρὸς ὑπάρχειν. εἰ γὰρ χρεῖαν εἶχομεν τῆς Ἑλλάδος, πάλαι ἂν [σε] πρὶν Ξέρξου κατεδουλώσαμεν αὐτήν... καὶ παρ' αὐτῇ μηδενοῦ ὄντος ἀξίου βασιλικῆς θεωρίας οὐκ ἐπετρέπημεν ... πᾶς γὰρ τὸ κρεῖττον ἐπιθυμεῖ ἔχειν, οὐ τὸ ἔλαττον. ὥστε οὖν ἰδοὺ τρίτον σοι λέγω· σύστρεφε καὶ ὢν μὴ δύνασαι ἄρχειν μὴ ἐπιθύμει.' (Μυθιστ. ΙΙΙ. 2.2-5).

Πρόκειται για ακόμη μία επιστολή *ad terrorem*, η οποία έχει στόχο να τρομοκρατήσει και να προειδοποιήσει τον Αλέξανδρο. Η προσφώνηση που χρησιμοποιεί για τον εαυτό του ο Ινδός βασιλιάς φαίνεται να διαφέρει από τους μεγαλεπήβολους, γεμάτους στόμφο τίτλους στις επιστολές του Δαρείου, καθώς ο τίτλος αναφέρεται μόνο στη βασιλική του ιδιότητα (ΙΙΙ. 2.2). Η αμέσως επόμενη, όμως, πρόταση επιβεβαιώνει την αλαζονεία του Πώρου και την ασέβειά του απέναντι στους θεούς, εφόσον διεκδικεί για τον εαυτό του μέρος της θεϊκής ουσίας. Η αλαζονεία του μάλιστα υπερβαίνει αυτή του Δαρείου, καθώς φτάνει στο σημείο να ονομάσει τον εαυτό του βασιλιά, όχι μόνο των ανθρώπων, αλλά και των θεών και να ισχυριστεί ότι κάποτε οι Ινδοί έδωξαν τον ίδιο τον θεό Διόνυσο (ΙΙΙ. 2.2-3)²²¹.

Η περιφρονητική του στάση απέναντι στον αντίπαλό του φαίνεται ήδη από την προσφώνηση, καθώς απευθύνεται σε αυτόν γράφοντας 'στον Αλέξανδρο που λεηλατεί τις πόλεις', προσφώνηση που ανακαλεί τον χαρακτηρισμό του Αλέξανδρου από τον Δαρείο ως *αρχιληστή*. Το ρήμα *προστάσω* είναι ενδεικτικό της περιφρόνησης του ήρωα από τον Πώρο, καθώς ο Αλέξανδρος αντιμετωπίζεται ως κατώτερος που οφείλει να δείξει υποταγή και υπακοή σε αυτόν. Οι καυχησιολογίες και τα υβριστικά λόγια συνεχίζονται από την πλευρά του Ινδού ηγεμόνα, ο οποίος

²²⁰ Μια παραλλαγή της επιστολής του Πώρου στον *P.Hamb.* 129.

²²¹ Ο Πώρος αντιτίθεται στον μύθο με τον ισχυρισμό του ότι ο Διόνυσος διώχθηκε από τους Ινδούς, βλ. Νόννος, *Διον.* XIII-XV.

υποστηρίζει ότι οι Πέρσες ηττήθηκαν από τον Αλέξανδρο λόγω της αδράνειάς τους και όχι λόγω της δύναμης εκείνου. Τονίζει κατόπιν ότι οι Ινδοί δεν έχουν καταλάβει την Ελλάδα, επειδή επιθυμούν το βέλτιστο κι όχι κάτι που δεν αξίζει (III. 2.4-5). Κλείνει την επιστολή του με μια γνώμη: *ὧν μὴ δύνασαι ἄρχειν μὴ ἐπιθύμει* (III. 2.5), η οποία ενισχύει τη θέση του και λειτουργεί προειδοποιητικά για τον Αλέξανδρο.

Η επιστολή αυτή αποτελεί μια *ηθοποιία* του Ινδού ηγεμόνα, Πώρου²²². Ο χαρακτήρας του παρουσιάζεται συμβατικά, κατά το πρότυπο των ηγεμόνων της Ανατολής. Εμφανίζεται ως ένας αλαζόνας και υπερφίαλος βασιλιάς, ο οποίος δεν έχει μάθει τίποτα από τα λάθη των προκατόχων του. Ο Ψευδο-Καλλισθένης επιδιώκει να παρουσιάσει μια καρικατούρα βαρβάρου ηγεμόνα²²³. Για να το επιτύχει αυτό, του αποδίδει σε υπερβολικό βαθμό κάποια χαρακτηριστικά, όπως η αλαζονεία. Οι απειλές και τα περιφρονητικά του σχόλια απέναντι στον Αλέξανδρο φέρνουν στη μνήμη του αναγνώστη τον Δαρείο, ο οποίος μολονότι υποτιμούσε τον ήρωα, στο τέλος ηττήθηκε θριαμβευτικά από αυτόν.

Πρόκειται για *ὑπόκρισιν* του Ινδού ηγεμόνα. Το συναισθηματικό αποτέλεσμα της *ηθοποιίας* είναι άμεσο, καθώς όπως προκύπτει από τα λόγια του Αλέξανδρου, το στρατεύμα τaráσσεται κι ο Αλέξανδρος αναγκάζεται ευθύς να θυμίσει την *ηθοποιία* του Δαρείου (III. 2.6-7).

Υφολογικά, οι ρητορικές ερωτήσεις στην αρχή της επιστολής (*ἄνθρωπος ὧν τί δύνασαι πρὸς θεόν; τί δέ; τὸ τῶν Περσῶν εὐτύχημα ἀπολέσας, ἀσθενεστέροις συμβαλὼν εἰς μάχην, δοκεῖς σεαυτῷ σθεναρότερος ἐτέρων εἶναι;*) έχουν στόχο να εγείρουν τον φόβο των ακροατῶν (*πάθος*). Ιδιαίτερο αισθητικό αποτέλεσμα προσδίδει και το παιχνίδι των αντιθέσεων: *ἄνθρωπος - θεόν / ἀσθενεστέροις - σθεναρότερος / οὐ μόνον ἀνθρώπων βασιλεὺς ὧν, ἀλλὰ καὶ θεῶν* (εξ αναιρέσεως συμπλεκτικόν) / *ὥστε οὐ μόνον συμβουλεύω σοι, ἀλλὰ καὶ κελεύω* (εξ αναιρέσεως συμπλεκτικόν), *κρείττον - ἔλαττον*. Με το σχῆμα αυτό η διατύπωση κερδίζει σε *πάθος* και ζωντάνια. Ο λόγος αποκτά ρυθμό μέσω των παρηγήσεων (π.χ. *Βασιλεὺς Πῶρος Ἰνδῶν Ἀλεξάνδρῳ τῷ τὰς πόλεις λεηλατοῦντι προστάττω / τὸ τῶν Περσῶν εὐτύχημα ἀπολέσας, ἀσθενεστέροις συμβαλὼν εἰς μάχην, δοκεῖς σεαυτῷ σθεναρότερος ἐτέρων εἶναι*). Άλλα σχήματα που απαντούν είναι: το υπερβατό (*τῷ τὰς πόλεις λεηλατοῦντι / τὸ τῶν Περσῶν εὐτύχημα / ἢ πρὸς Δαρεῖον μάχῃ*), το ομοιοτέλετο (*συμβουλεύω - κελεύω /*

²²² Η επιστολή αυτή ως μια ρητορική άσκηση *ηθοποιίας* είναι αντιπροσωπευτική του ανόητου βασιλιά, ο οποίος δεν έχει διδαχθεί τίποτα από την ύβρη και τη συνακόλουθη τιμωρία των προκατόχων του, βλ. Arthur-Montagne (2014: 177).

²²³ Jouanno (2015: 309-310).

κατεδουλώσαμεν - έπετράπημεν) και το ομοιοπτωτο (μηδενός όντος άξιου βασιλικής θεωρίας).

Συγκρίνοντας κανείς τις αρχικές επιστολές του Δαρείου με αυτές του Πώρου, παρατηρεί ότι υπάρχει μια επανάληψη μοτίβων και ιδεών. Οι δύο βάρβαροι ηγεμόνες παρουσιάζονται ως αλαζόνες, ασεβείς μονάρχες και χρησιμοποιούν την ίδια ρητορική περιφρόνησης απέναντι στον Αλέξανδρο. Η επανάληψη αποτελεί μία από τις μεθόδους του συγγραφέα με την οποία εξασφαλίζει ενότητα και συνοχή στο έργο²²⁴.

Ο Αλέξανδρος απαντά στον Πώρο γράφοντας τα εξής:

‘Βασιλεύς Αλέξανδρος βασιλεῖ Πώρω χαίρειν. ἔτι προθυμότερους ἡμᾶς ἐποίησας εἰς μάχην σοι ὄτρυνθῆναι, λέγων τὴν Ἑλλάδα μηδὲν ἄξιον ἔχειν τῆς Ἰνδῶν χώρας, ὑμᾶς δὲ τοὺς Ἰνδοὺς πάντα κεκτῆσθαι. οἶδας δὲ ὡς πᾶς ἄνθρωπος τὸ κρεῖττον ἐπιθυμεῖ· ἐπεὶ οὖν οἱ Ἕλληνες ταῦτα οὐκ ἔχομεν, ὑμεῖς δὲ οἱ βάρβαροι ταῦτα κέκτησθε, ἐπιθυμοῦντες τῶν κρειττόνων οἱ Ἕλληνες ἤλθομεν ἀφ’ ὑμῶν αὐτὰ κεκτῆσθαι. γράφεις δέ μοι σεαυτὸν καὶ θεῶν εἶναι βασιλέα, ὥστε καὶ τῶν θεῶν μείζονά σε δύνασθαι. ἐγὼ μὲν οὖν ὡς πρὸς ἄνθρωπον κομπηγόρον καὶ βάρβαρον συμβάλλω τὸν πόλεμον, οὐχ ὡς πρὸς θεόν. θεοῦ γὰρ μίαν πανοπλίαν οὐ δύναται ὑπενεγκεῖν ἢ σύμπασα οἰκουμένη, ἀστραπῆς φωτισμὸν ἢ κεραυνοῦ κτύπον. ὡς οὖν σὲ οὐ θαμβοῦσιν τὰ ὑπ’ ἐμοῦ πολεμηθέντα ἔθνη, οὐδὲ ἐμὲ δειλαίνουσιν οἱ σοῦ κομπῶδεις λόγοι.’ (Μυθιστ. ΙΙΙ. 2.8-11).

Ο Αλέξανδρος ακολουθώντας τη συνήθη τακτική του επιτίθεται στον αντίπαλό του ανασκευάζοντας τα επιχειρήματά του ένα προς ένα. Ο ήρωας γνωρίζει ότι δεν μπορεί να αρνηθεί τον πλούτο της Ινδίας, καθώς αυτό το χαρακτηριστικό της ήταν ευρέως γνωστό. Επίσης, αποφασίζει να μην αρνηθεί τον ισχυρισμό του Πώρου για την έλλειψη αξίας της Ελλάδας. Απεναντίας, ακολουθώντας την τακτική του *μαχόμενον*, στρέφει τους ισχυρισμούς του Ινδού βασιλιά εναντίον του. Επαναλαμβάνει το *maxim verbatim* του Πώρου ότι ‘ο καθένας επιθυμεί να έχει το καλύτερο και όχι το χειρότερο’. Η Ινδία έχει τα καλύτερα, ενώ η Ελλάδα δεν έχει τίποτα άξιο σε σχέση με αυτή. Επειδή οι βάρβαροι, σε αντίθεση με τους Έλληνες, κατέχουν τα καλύτερα, ο στρατός του Αλέξανδρου θα πολεμήσει με μεγαλύτερη προθυμία για την απόκτησή τους (ΙΙΙ. 2.8-9)²²⁵.

Στη συνέχεια, επιτίθεται στον ισχυρισμό του αντιπάλου του για θεοποίηση στη βάση του μη δυνατού. Είναι αδύνατο ένας θεός να ηττηθεί από θνητό. Ο Πώρος ανακαλείται στην ανθρώπινή του διάσταση, καθώς ο Αλέξανδρος αποδεικνύει ότι ο

²²⁴ Jouanno (2009: 38), Karla (2012: 648-651).

²²⁵ Arthur-Montagne (2014: 177).

ισχυρισμός του ότι είναι βασιλιάς των θεών, δεν είναι τίποτα άλλο από τα καυχησιάρικα λόγια ενός ασεβούς βαρβάρου (III. 2.10)²²⁶. Όσο για τα απειλητικά λόγια του Πώρου, ο Αλέξανδρος γράφει ότι δεν τον φοβίζον, από τη στιγμή που τον αντίπαλό του δεν τον φοβίζον τα στρατιωτικά του κατορθώματα, αποδεικνύοντας με αυτό τον τρόπο την αναποτελεσματικότητα των λόγων του Πώρου (III. 2.11). Ο ήρωας επιδιώκει να αναδειχθεί νικητής του επιστολικού παιχνιδιού και επιτυγχάνει σε αυτή του την προσπάθεια.

Κατ' αναλογία με τις προηγούμενες επιστολές, οι αντιθέσεις, οι επαναλήψεις και το ηχητικό παιχνίδι δίνουν ζωντάνια στον επιστολικό λόγο και εγείρουν το πάθος των αποδεκτών του. Συγκεκριμένα, απαντούν τα εξής σχήματα: οι αντιθέσεις (*ἄνθρωπον - θεόν / ... Ἑλλάδα μηδὲν ἄξιον ἔχειν ... , ὑμᾶς δὲ τοὺς Ἰνδοὺς πάντα κεκτῆσθαι / ... οὐκ ἔχομεν, ὑμεῖς δὲ οἱ βάρβαροι ... / ἐγὼ μὲν οὖν ὡς πρὸς ἄνθρωπον ... , οὐχ ὡς πρὸς θεόν*), το πολύπτωτο (*Βασιλεύς - βασιλεῖ / Ἰνδῶν - Ἰνδοῦς / πάντα - πᾶς / θεόν - θεοῦ*), η επιφορά (*... ταῦτα κέκτησθε, ... αὐτὰ κεκτῆσθαι*), η αναδίπλωση (*... θεόν. θεοῦ ...*) και το ομοιοτέλετο (*ἔχομεν - ἤλθομεν / κεκτῆσθαι - δύνασθαι*). Χαρακτηριστική είναι η επανάληψη: *πᾶς ἄνθρωπος τὸ κρεῖττον ἐπιθυμεῖ / ἐπιθυμοῦντες τῶν κρεῖττόνων οἱ Ἕλληνες*. Ρυθμικότητα στον λόγο δίνουν οι παρηγήσεις: π.χ. *καὶ βάρβαρον συμβάλλω τὸν πόλεμον / ὡς οὖν σὲ οὐ θαμβοῦσιν τὰ ὑπ' ἐμοῦ πολεμηθέντα ἔθνη*. Η φράση *μηδὲν ἄξιον* αποτελεί σχήμα λιτότητας.

Με την *ηθοποιία* αυτή για ακόμη μια φορά επιβεβαιώνεται ο χαρακτηρισμός του Αλέξανδρου ως μητιόεντος ήρωα. Με αρωγό τη ρητορική του δεινότητα ανασκευάζει τα επιχειρήματα του αντιπάλου του προς όφελός του. Το αποτέλεσμα της *ηθοποιίας* είναι άμεσο, καθώς ο Πώρος εξοργίζεται (*ὠτρύνθη*) και συγκεντρώνει ευθύς στρατό και ελέφαντες, για να αντιμετωπίσει τον Μακεδόνα βασιλιά (III. 3.1). Μέσω του ρητορικού παιχνιδιού των αντιθέσεων (βάρβαρος - Έλληνας, θεός - θνητός, ασεβής - ευσεβής, αλαζόνας - εγκρατής), οι δύο *ηθοποιίες* λειτουργούν πιο αποτελεσματικά. Η Arthur-Montagne παρατηρεί ότι με τη χρήση αυτού του είδους επιστολών ο συγγραφέας δίνει ζωή στα ιδιάζοντα χαρακτηριστικά των προσώπων και παίζει με τις συναισθηματικές και διανοητικές ικανότητες των αναγνωστών²²⁷.

²²⁶ Ο Nawotka (2017: 193) παρατηρώντας την άρνηση και την ειρωνεία του Αλέξανδρου στους ισχυρισμούς των αντιπάλων του για θεοποίηση, καταλήγει ότι αυτή μπορεί να ειπωθεί στο πλαίσιο της Μεγάλης Αυτοκρατορίας ως άρνηση της θεοποίησης του αυτοκράτορα. Την εποχή συγγραφής της *Μυθιστορίας* κάποιοι ελληνικής καταγωγής διανοούμενοι ασκούσαν κριτική στη θεοποίηση ανθρώπων, συμπεριλαμβανομένου του αυτοκράτορα.

²²⁷ Arthur-Montagne (2014: 178).

δ. Η ρητορική στις επιστολές μεταξύ Αλέξανδρου και Αμαζόνων

Στο τρίτο βιβλίο της *Μυθιστορίας* παρουσιάζονται οι διπλωματικές επαφές του Αλέξανδρου με τις Αμαζόνες. Μολονότι άλλες πηγές αναφέρουν την ερωτική σχέση του Αλέξανδρου με τη βασίλισσα των Αμαζόνων, ο Ψευδο-Καλλισθένης, κατά τη συνήθη τακτική του, αποβάλλει από την αφήγηση κάθε ερωτικό στοιχείο²²⁸. Μέσω της ανταλλαγής επιστολών ο Αλέξανδρος διαπραγματεύεται μαζί τους για το ειρηνικό πέρασμα του στρατού του από τη χώρα τους, αλλά και τη συνάντησή του με τις καλύτερες από αυτές.

Σε αντίθεση με τις περιπτώσεις του Δαρείου και του Πώρου, την επιστολική δραστηριότητα ξεκινά τώρα ο Αλέξανδρος. Με την επιστολή αυτή μεταβιβάζει στις Αμαζόνες το αίτημά του:

Βασιλεὺς Ἀλέξανδρος Ἀμαζόσι χαίρειν. τὴν μὲν πρὸς Δαρεῖον μάχην οἶμαι ὑμᾶς ἀκηκοέναι. ἐκεῖθεν δὲ εἰς τοὺς Ἰνδοὺς ἐστρατεύσαμεν καὶ εὐρόντες τοὺς ἑπομένους αὐτῶ βασιλεῖς, ὄντας δὲ καὶ γυμνοσοφιστάς, καὶ λαβόντες φόρον παρ' αὐτῶν ἀφήκαμεν ἐπὶ τῶν ἰδίων τόπων μένειν παρακαλέσαντας ἡμᾶς καὶ ἐν εἰρήνῃ τὴν χώραν κατεστήσαμεν, ὥστε ἡδέως ἡμᾶς προσδέξασθαι καὶ θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν ποιῆσαι. ἐκεῖθεν δὲ ἀναζεύγνυμεν πρὸς ὑμᾶς· ὑμεῖς οὖν συναντήσατε ἡμῖν· οὐ γὰρ ἐρχόμεθα κακοποιήσοντες, ἀλλ' ὀψόμενοι τὴν χώραν, ἅμα δὲ καὶ ὑμᾶς εὐεργετήσοντες. ἔρρωσθε. (Μυθιστ. III. 25.3-4).

Ο τόπος της επιστολής του Αλέξανδρου στις Αμαζόνες είναι ειρηνευτικός. Ξεκινά με τον τυπικό φιλικό χαιρετισμό των επιστολών (*χαίρειν*). Κατόπιν, ο Αλέξανδρος αναφέρεται στα στρατιωτικά του κατορθώματα και τέλος, ζητά από τις Αμαζόνες να του επιτρέψουν το πέρασμα διά μέσου της χώρας τους. Η επιστολή αυτή, μολονότι δεν είναι τόσο σοφιστική, όπως οι προηγούμενες, είναι ενδεικτική της ευφυΐας του ήρωα. Χωρίς να γράψει μια *ad terrorem* επιστολή, προσπαθεί να προσεγγίσει φιλικά τις Αμαζόνες, ώστε να ικανοποιήσουν το αίτημά του. Η γλωσσική δεξιότητα του ήρωα φαίνεται από τον τρόπο με τον οποίο παραθέτει τα *exempla* των αντιπάλων του (Δαρείου, Πώρου), χωρίς να απειλήσει άμεσα τις Αμαζόνες για παρόμοια τύχη, στοιχείο που θα διασπούσε τον ειρηνευτικό τόνο της επιστολής.

Από υφολογική άποψη, το ηχητικό παιχνίδι, κυρίως μέσω των ομοιοτέλετων (*ἐστρατεύσαμεν - ἀφήκαμεν - κατεστήσαμεν - ἀναζεύγνυμεν / εὐρόντες - λαβόντες / προσδέξασθαι - ποιῆσαι / κακοποιήσοντες - εὐεργετήσοντες*), των πολύπτωτων (*ἡμᾶς -*

²²⁸ Hägg (1991:131), Baynham (2001: 115-126).

ἡμῶν / ὑμεῖς οὖν - ἡμῖν) και της αναδίπλωσης (... πρὸς ὑμᾶς· ὑμεῖς ...) δίνει ζωντάνια στον λόγο και ελκύει την προσοχή του ακροατή - αναγνώστη. Άλλα σχήματα που απαντούν είναι: η αντίθεση (οὐ γὰρ ἐρχόμεθα κακοποιήσοντες, ἀλλ' ὀψόμενοι τὴν χώραν), το υπερβατό (τὴν μὲν πρὸς Δαρεῖον μάχην) και οι παρηχήσεις (π.χ. οὐ γὰρ ἐρχόμεθα κακοποιήσοντες, ἀλλ' ὀψόμενοι τὴν χώραν, ἅμα δὲ και ὑμᾶς εὐεργετήσοντες. ἔρρωσθε).

Στην επιστολή απαντούν γραπτώς οι καλύτερες των Αμαζόνων. Η μακροσκελής επιστολή τους στον Αλέξανδρο έχει χαρακτήρα *ηθοποιίας*. Μέσω της επιστολής αυτής, οι Αμαζόνες έχουν την ευκαιρία να αναφερθούν αναλυτικά στη χώρα τους, η οποία ήταν άγνωστη και θεωρούταν σχεδόν θρυλική. Αρχικά, αναφέρονται στη δική τους σπουδαιότητα (και ἡμᾶς οὕσας σπουδαίας, III. 25.5)²²⁹, ορίζοντας την ταυτότητα που διεκδικούν για τις ίδιες. Κατόπιν, περιγράφουν τα γεωγραφικά και εθνογραφικά χαρακτηριστικά της χώρας τους και τα ήθη που υπάρχουν σε αυτή (III. 25.6-10). Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στην πολεμική τους τακτική και στο γεγονός ότι αγωνίζονται για χάρη της δόξας (ὥστε ἡμᾶς ἀγωνίζεσθαι ὑπὲρ τῆς ἰδίας δόξης, III. 25.10).

Στο τελευταίο μέρος της επιστολής, οι Αμαζόνες επιχειρηματολογούν ότι ὅποιος άντρας ηττηθεί από αυτές θα φέρει αιώνια ντροπή, ενώ ὅποιος τις νικήσει θα έχει νικήσει απλώς γυναίκες, προειδοποιώντας παράλληλα τον Αλέξανδρο μη βρεθεί σε τέτοια θέση (III. 25.10-11). Το ειρωνικό αυτό επιχείρημα ανακαλεί το επιχείρημα του Αλέξανδρου προς τον Δαρεῖο (I. 38.6): ἐγὼ μὲν οὖν εἰάν σε ἠττήσω, περίφημος ἔσομαι και μέγας βασιλεὺς παρὰ βαρβάροις και Ἕλλησιν, ὅτι τὸν τηλικούτον βασιλέα Περσῶν Δαρεῖον ἀνεῖλον· σὺ δ' ἐμὲ εἰάν ἠττήσης, οὐδὲν ἔπραξας γενναῖον, ληστήν ἠττήσας. Η αξιοποίηση του ίδιου ειρωνικού σχήματος με τον Αλέξανδρο δείχνει την ευστροφία και τη ρητορική δεινότητα των Αμαζόνων. Ο ήρωας συναντά, επιτέλους, αντιπάλους ευφυείς που μπορούν να μεταχειριστούν επιτυχώς τον ίδιο τύπο ρητορικών επιχειρημάτων.

Η επιστολή των Αμαζόνων αποτελεί μια επιτυχημένη *ηθοποιία*, στην οποία παρουσιάζονται τα στοιχεία εκείνα που θα περίμενε κανείς από έναν ένδοξο πολεμικό λαό. Προβάλλεται η ανδρεία και το γενναίο τους φρόνημα, αλλά και ο αγώνας τους για το αγαθό της δόξας. Ο υπερήφανος τόνος της επιστολής προσιδιάζει στα πολεμικά τους κατορθώματα. Παράλληλα, η *ηθοποιία* είναι αποτελεσματική, καθώς ο

²²⁹ Για τη διπλή σημασία του επιθέτου *σπουδαίας* στα συμφραζόμενα αυτά, βλ. Arthur-Montagne (2014: 174).

αναγνώστης έχει την ευκαιρία να εξοικειωθεί με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της θρυλικής χώρας των Αμαζόνων. Ο Ψευδο-Καλλισθένης επιβεβαιώνει μέσω της επιστολής τις μακροχρόνιες αντιλήψεις για ένα μυθικό γένος γυναικών, προσφέροντας μεγαλύτερη αξιοπιστία στο εν λόγω επεισόδιο²³⁰. Η επιστολική ηθοποιία δίνει πνοή στον θρύλο και ο αναγνώστης φαντάζεται τις Αμαζόνες να μιλούν μπροστά του για τη χώρα τους και τα ήθη τους. Σκοπός της επιστολής είναι κυρίως οι Αμαζόνες να διεκδικήσουν για τις ίδιες μια συγκεκριμένη ταυτότητα και να εξοικειώσουν τον αναγνώστη με αυτή.

Την επιστολή αυτή διαδέχεται μια ακόμη σύντομη επιστολή του ήρωα προς τις Αμαζόνες, στην οποία τις προειδοποιεί για τα εξής:

[Επιστολή Αλεξάνδρου Αμαζόσιν.] 'Αλέξανδρος βασιλεὺς Αμαζόσι χαίρειν. τὰ τρία μέρη τῆς οἰκουμένης κεκυριεύκαμεν, καὶ οὐ διελίπαμεν τρόπαια κατὰ πάντων ἰστάντες. αἰσχρὸν οὖν ἡμῖν ἀπολειφθήσεται, ἐὰν μὴ στρατευσώμεθα ἐφ' ὑμᾶς. εἰ μὲν οὖν θέλετε ἀπολέσθαι καὶ ἀοίκητον τὴν χώραν τὴν ἑαυτῶν γενέσθαι, μείνατε ἐπὶ τῶν ὀρίων. εἰ δὲ βούλεσθε εἰς τὴν ἰδίαν [πόλιν] οἰκεῖν καὶ μὴ πείραν πολέμου λαβεῖν, διαβάσαι τὸν ποταμὸν ὄφθητε <ἡμῖν>. ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἄνδρες ταζάτωσαν ἑαυτοὺς ἐν τῷ πεδίῳ. καὶ ἐὰν ταῦτα πράξητε, ὄμνυμι πατέρα ἡμῶν Δία καὶ Ἥραν καὶ Ἄρην καὶ Ἀθηνᾶν νικαφόρον μὴ ἀδικῆσαι ὑμᾶς. ἀλλὰ καὶ ὃν δὴν βούλεσθε φόρον λήψομαι παρ' ὑμῶν, καὶ οὐκ ἔλευσώμεθα εἰς τὴν ὑμετέραν γῆν. ἂς δ' ἂν κρίνητε, ἐφίππους ἐξαποστείλατε πρὸς ἡμᾶς· δίδομεν δὲ κατὰ μῆνα ἕκαστον ἐκάστη χρυσοῦ μνᾶς ε'· μετὰ δὲ [τὸν] ἐνιαυτὸν αὐταὶ μὲν ἀπελεύσονται ἐπὶ τὰ ἴδια, ἐτέρας δὲ ἀποστείλατε. βουλευσάμενοι οὖν περὶ τούτων ἀντιγράψατε ἡμῖν. ἔρρωσθε.' (Μυθιστ. ΙΙΙ. 26.1-4).

Ο Αλέξανδρος στην παραπάνω επιστολή επιδεικνύει τη ρητορική του δεινότητα, προκειμένου να πείσει τις Αμαζόνες να δεχτούν τη διαπραγμάτευση μαζί του. Αναφέρεται εξ αρχής στα στρατιωτικά του κατορθώματα, ότι δηλαδή έχει κυριεύσει τρεις ηπείρους και δε θα σταματήσει να στήνει τρόπαια νίκης (ΙΙΙ. 26.1). Στη συνέχεια, επιχειρηματολογεί ότι είναι ντροπή για τον στρατό του και για τον ίδιο να μην πολεμήσουν εναντίον τους, αν οι Αμαζόνες δε δεχτούν τους όρους της διαπραγμάτευσης δίνοντάς τους τις εξής επιλογές. Να μείνουν στα σύνορά τους, όμως να αφανιστούν μαζί με τη χώρα τους. Να παρουσιαστούν μπροστά του, συνεχίζοντας να ζουν ειρηνικά στην πατρίδα τους (ΙΙΙ. 26.2). Ο Αλέξανδρος ενισχύει την υπόσχεσή του ότι δε θα τις βλάψει δίνοντας όρκο στους θεούς (ΙΙΙ. 26.3). Ο ήρωας δείχνει για

²³⁰ Arthur-Montagne (2014: 173-174). Σύμφωνα με τη Rosenmeyer (2001: 188), η επιστολή δεν έχει γραφτεί απλά ως απάντηση σε αυτή του Αλέξανδρου, αλλά κυρίως για να ωφελήσει τον αναγνώστη.

μια ακόμη φορά τη ρητορική του δεξιοτεχνία και την ικανότητά του να πείθει τους άλλους με τον λόγο του, γραπτό ή προφορικό. Το αποτέλεσμα της πειθούς του φαίνεται στην επιστολή-απάντηση των Αμαζόνων (III. 26.5-7), καθώς μεταβάλλουν την αρχική τους στάση και δέχονται τους όρους της διαπραγμάτευσης.

Τα ρητορικά σχήματα που εμφανίζονται στην επιστολή είναι τα εξής: οι παρηγήσεις (π.χ. τὰ *τρία μέρη τῆς οἰκουμένης κεκυριεύκαμεν / καὶ οὐ διελίπαμεν τρόπαια κατὰ πάντων ἰστώντες / ὄμνυμι πατέρα ἡμῶν Δία καὶ Ἥραν καὶ Ἄρην καὶ Ἀθηνᾶν νικαφόρον*), το ομοιοτέλευτο (*κεκυριεύκαμεν - διελίπαμεν / ἀπολέσθαι - γενέσθαι / οἰκεῖν - λαβεῖν / ἀποστείλατε - ἀντιγράψατε*), το πολύπτωτο (*ἕκαστον - ἐκάστη*) και το ισόκωλο (*εἰ δὲ βούλεσθε εἰς τὴν ἰδίαν [πόλιν] οἰκεῖν / καὶ μὴ πεῖραν πολέμου λαβεῖν*). Χαρακτηριστικό είναι, επίσης, το σχήμα της δέησης (*ὄμνυμι πατέρα ἡμῶν Δία καὶ Ἥραν καὶ Ἄρην καὶ Ἀθηνᾶν νικαφόρον*).

Συμπερασματικά, έγινε σαφές από την παραπάνω ανάλυση ότι αυτού του είδους οι επιστολές στη *Μυθιστορία* φωτίζουν τον χαρακτήρα των πρωταγωνιστών, τις ιδέες τους, τις πράξεις τους, καθώς και το ἦθος που διεκδικούν για τον εαυτό τους και τους άλλους. Η ρητορική κατασκευή των επιστολών εξασφαλίζει με τρόπο πιο αποτελεσματικό την επίδρασή τους στους άμεσους και έμμεσους αποδέκτες του έργου. Οι χαρακτήρες στις *ηθοποιίες* αυτές παριστάνονται τόσο ζωηρά, σαν τα πρόσωπα να εμφανίζονται μπροστά στα μάτια του αναγνώστη - ακροατή και να τον ενημερώνουν για τις πράξεις ή τα κίνητρα τους ή να τον εξοικειώνουν με τον τρόπο ζωής τους, όπως στην περίπτωση της επιστολής των Αμαζόνων.

Κοινός συντελεστής σε όλες τις επιστολές του ήρωα προς τους αντιπάλους του είναι η ευφυΐα, η επινοητικότητα και η πειθώ του. Ο Αλέξανδρος τρέπεται στις επιστολές της *Μυθιστορίας* σε μητιόεντα ήρωα, σε πανούργο σοφιστή και συγχρόνως, σε σοφό βασιλιά. Οι αντίπαλοι του, παρά τα αμέτρητα πλούτη τους ή τη θρυλική τους πολεμική ανδρεία, δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν αυτόν τον ήρωα *trickster* και ηττώνται θριαμβευτικά. Ο Αλέξανδρος στέφεται νικητής της επιστολικής δραστηριότητας στη *Μυθιστορία*, καθορίζοντας παράλληλα τις ταυτότητες των αντιπάλων του και του ίδιου, αλλά και τις μεταξύ τους σχέσεις.

4. Η ρητορική στους λόγους του Αλέξανδρου στη *Μυθιστορία*

α. Εισαγωγικό σημείωμα

Οι λόγοι αποτελούν ένα από τα σημαντικότερα συστατικά στοιχεία της *Μυθιστορίας*²³¹. Μέσω αυτών προωθείται η δράση και παράλληλα φωτίζεται ο χαρακτήρας των προσώπων. Ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο αριθμός των λόγων που αποδίδονται στον πρωταγωνιστή. Ο Αλέξανδρος, ο κατεξοχήν ήρωας των πολεμικών κατορθωμάτων στον χώρο της ιστορίας, τρέπεται στη *Μυθιστορία* σε ήρωα του λόγου και της ρητορικής πειθούς. Το πιο συχνό επίθετο που αποδίδεται στον μυθιστορηματικό Αλέξανδρο είναι *φρενήρης*²³².

Πράγματι, ο Αλέξανδρος απευθύνει λόγους προς διάφορους αποδέκτες. Συγκεκριμένα, προς λαούς της Ανατολής, τους στρατιώτες του, προς Πέρσες αντιπροσώπους, μέλη της οικογένειάς του κι άλλα πρόσωπα. Οι λόγοι του άλλοτε έχουν στόχο να πείσουν, άλλοτε να του εξασφαλίσουν την εύνοια του κοινού του κι άλλοτε να εξαπατήσουν. Από την άποψη αυτή, όπως θα φανεί στη συνέχεια, ο Αλέξανδρος δε φαίνεται να διαφέρει πολύ από τον ομηρικό Οδυσσέα, τον κατεξοχήν ήρωα της *μήτιος*.

Η επιλογή του είδους του λόγου αντί της τριτοπρόσωπης αφήγησης είναι ιδιαίτερα αποτελεσματική τόσο σε αφηγηματικό όσο και σε ρητορικό επίπεδο. Οι λόγοι και η πρωτοπρόσωπη αφήγηση δίνουν στον ήρωα τη δυνατότητα να υιοθετεί διαφορετικές κάθε φορά ταυτότητες, ανάλογα με το κοινό στο οποίο απευθύνεται²³³. Κάποιοι λόγοι του Αλέξανδρου στο έργο αποτελούν *ήθοποιίες*, με την έννοια ότι ο ανώνυμος συγγραφέας επιδιώκει να προσδώσει στον πρωταγωνιστή μέσω αυτών ένα ορισμένο *ἦθος*. Πέρα όμως από αυτό, μέσω των λόγων εξαίρονται δύο αναπόσπαστα στοιχεία της προσωπικότητας του ήρωα, η ευφυΐα του και η ρητορική του δεινότητα. Ο Αλέξανδρος της *Μυθιστορίας* έχει την έμφυτη ικανότητα να πείθει και να

---

²³¹ Να σημειωθεί ότι ο όρος ‘λόγοι’ στην παρούσα ενότητα περιλαμβάνει τόσο τους μονολόγους του πρωταγωνιστή όσο και τους διαλόγους του με διάφορα πρόσωπα του έργου.

²³² Βλ. *LSJ* s.v. *φρενήρης*, Pfister (1964: 66-68).

²³³ Με τον όρο ‘ταυτότητα’ στα εν λόγω συμφραζόμενα νοείται το σύνολο των γνωρισμάτων που υιοθετεί κάθε φορά ο πρωταγωνιστής, για να προσεγγίσει το κοινό στο οποίο απευθύνεται. Η υιοθέτηση των διαφορετικών κάθε φορά γνωρισμάτων (ταυτοτήτων) του επιτρέπει να παρουσιάζεται πειστικά άλλοτε ως Αιγύπτιος ή Πέρσης βασιλιάς άλλοτε ως *puer senex*, *trickster* ήρωας κ.ά.

υποτάσσει τους πάντες μέσω του λόγου του. Το στοιχείο αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για την κατασκευή του ρητορικού πορτρέτου του ήρωα.

Στην ενότητα αυτή θα εξεταστούν οι λόγοι που απευθύνει ο Αλέξανδρος σε λαούς της Ανατολής, στους στρατιώτες του και σε άλλους αποδέκτες. Σκοπός είναι αφενός να μελετηθούν από ρητορική άποψη οι λόγοι και κατ' επέκταση οι διάφορες ταυτότητες που υιοθετεί ο πρωταγωνιστής, για να πείσει τους αποδέκτες των λόγων του ή να κερδίσει την εύνοιά τους και αφετέρου να σκιαγραφηθεί το ρητορικό πορτρέτο του ήρωα βάσει των κύριων γνωρισμάτων που αποδίδονται επανειλημμένα σε αυτόν.

β. Λόγοι του Αλέξανδρου προς τους λαούς της Ανατολής

Οι λόγοι προς τους λαούς της Ανατολής, συγκεκριμένα προς τους Αιγύπτιους, τους Πέρσες και τους Ινδούς, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς ο Αλέξανδρος με τη ρητορική του δεινότητα επιδιώκει, όπως θα φανεί στη συνέχεια, να κερδίσει την εύνοια των λαών αυτών και να εξασφαλίσει την εδραίωση της εξουσίας του. Για να το επιτύχει αυτό μέσω του λόγου του, υιοθετεί διάφορες ταυτότητες, οι οποίες του προσδίδουν ένα ορισμένο *ἦθος* και τον συνδέουν αποτελεσματικά με τους λαούς αυτούς.

ι. Λόγος του Αλέξανδρου προς τους Αιγύπτιους (I. 34)

Στο κεφάλαιο I. 34 ο Αλέξανδρος με το στράτευμα καταφθάνει στην Αίγυπτο, ενώ οι μάντιες σε όλες τις πόλεις τον αναγορεύουν *νέον Σεσόγχωσιν κοσμοκράτορα* (I. 34.2). Κατά την άφιξή του στη Μέμφιδα, τον βάζουν να καθίσει στον ιερό θρόνο του Ηφαίστου και τον στολίζουν ως Αιγύπτιο βασιλιά²³⁴. Ο Αλέξανδρος παρατηρεί έναν ανδριάντα με την εξής επιγραφή: *‘Ο φυγών βασιλεὺς πάλιν ἤξει εἰς Αἴγυπτον, οὐ γηράσκων ἀλλὰ νεάζων, καὶ τοὺς ἡμῶν ἐχθροὺς Πέρσας ἡμῖν ὑποτάξει.’* (I. 34.3).

---

²³⁴ Σε κανέναν ιστορικό του Αλέξανδρου δεν αναφέρεται η ενθρόνισή του στην Αίγυπτο ως Φαραώ. Ωστόσο, λόγω της σύγκλισης με παπυρικά και επιγραφικά δεδομένα, η αναφορά στη *Μυθιστορία* συχνά αντιμετωπίζεται ως ιστορική μαρτυρία. Για το ζήτημα, βλ. Jouanno (2015: 121-125), Nawotka (2017: 112-114). Ο Burstein (1991: 139-145) θεωρεί την ενθρόνιση του Αλέξανδρου ως Φαραώ μύθο της σύγχρονης έρευνας, τονίζοντας παράλληλα ότι η σκηνή στη *Μυθιστορία* αποτελεί αναχρονισμό, καθώς η τελετή της ενθρόνισης μαρτυρείται από τη βασιλεία του Πτολεμαίου Ε΄ του Επιφανούς κι εξής.

Μόλις ο Αλέξανδρος πληροφορείται ότι ο ανδριάντας ανήκει στον τελευταίο βασιλιά της Αιγύπτου, Νεκτανεβώ, αναπηδά, αγκαλιάζει τον ανδριάντα απευθύνοντας στους Αιγύπτιους τον εξής λόγο:

‘Οὗτος ἐμὸς πατήρ ἐστιν· τούτου ἐγὼ υἱὸς τυγχάνω. οὐκ ἐμψύσατο ὑμᾶς ὁ τοῦ θεοῦ χρησμός. καίτοι θαυμάζω, πῶς ὅλως κατελήφθητε ὑπὸ βαρβάρων τείχη ἔχοντες ἀχειροποίητα, μὴ δυνάμενα καταβληθῆναι ὑπὸ πολεμίων. ποταμοὶ γάρ εἰσι κυκλόθεν οἱ φυλάσσοντες ὑμῶν τὴν πόλιν καὶ τρίβοι σκολιοὶ δύσκαμποι, ὡς μὴ δύνασθαι πλῆθος στρατιᾶς ἐπιβῆναι· καὶ γὰρ ἐγὼ πρὸς ὑμᾶς μετ’ ὀλίγων ἐρχόμενος ἔκαμνον διὰ τὴν δυσέκβατον ὁδόν. ἀλλὰ τοῦτο τῆς τῶν θεῶν προνοίας καὶ δικαιοσύνης ἦν, ἵνα ὑμεῖς οἱ ἔχοντες [τὴν] γῆν εὐφορον καὶ ποταμὸν γόνιμον ὑποτεταγμένοι ἦτε τῇ τῶν ταῦτα μὴ ἔχόντων ἐξουσίᾳ. εἰ γὰρ μετὰ τούτων ὧν ἔχετε δωρεῶν καὶ ἐβασιλεύετε, ἔθνησκον ἂν οἱ βάρβαροι ταῦτα μὴ κεκτημένοι· ὅθεν οἱ μὲν μὴ ἔχοντες ταῦτα δύναμιν ἔχουσι πολεμικὴν, οἱ δὲ ἔχοντες τέχνην γεωργικὴν δουλεύετε τοῖς μὴ ἔχουσι, καὶ οἱ μὴ ἔχοντες παρὰ τῶν ἔχόντων λαμβάνουσιν.’ (Μυθιστ. Ι. 34.6-8).

Ο ἥρωας αξιοποιώντας προς ὄφελός του την ὅλη περίσταση, ἀπὸ την περιβολή του ὡς Αιγύπτιου βασιλιά ἕως τον χρησμό του θεοῦ, ἀποκαλύπτει στους Αιγύπτιους ἀποδέκτες του ὅτι ο τελευταῖος βασιλιάς τους, Νεκτανεβώ, εἶναι στην πραγματικότητα πατέρα του. Αξιοποιεῖ μάλιστα την αιγυπτιακή φόρμουλα που χρησιμοποιούταν σε τελετές στέψης (*Οὗτος ἐμὸς πατήρ ἐστιν· τούτου ἐγὼ υἱὸς τυγχάνω*)²³⁵. Η δήλωση αὐτή εἶναι πολὺ σημαντικὴ καὶ ἀπὸ ρητορικὴ ἀποψη. Ο ἥρωας μέσω της ιδιότητάς του αὐτῆς διεκδικεῖ τὴ νομιμότητα της ἐξουσίας του πάνω στους Αιγύπτιους. Με ἄλλα λόγια, παρουσιάζεται να ἀποτελεῖ ὡς γνήσιος γιος του Νεκτανεβώ τον νόμιμο διάδοχο στον θρόνο καὶ παράλληλα, σύμφωνα με τον χρησμό του θεοῦ, τον ἐλευθερωτὴ της Αιγύπτου ἀπὸ τον περσικὸ ζυγὸ (*οὐκ ἐμψύσατο ὑμᾶς ὁ τοῦ θεοῦ χρησμός*).

Αφὸύ ο Αλέξανδρος υποστηρίζει πειστικὰ τὴ νομιμότητα της ἐξουσίας του, επιχειρεῖ να προσεγγίσει περισσότερο τους Αιγύπτιους. Ο πιο ἀποτελεσματικὸς τρόπος για να το κάνει, εἶναι μέσω ἐπαίνων για τὴ χώρα τους, κυρίως για τα γεωφυσικά της χαρακτηριστικά. Ο Αλέξανδρος ἐπαινεῖ τα φτιαγμένα ἀπὸ τους θεοὺς τείχη (*ἀχειροποίητα*) της Μέμφιδας, τα ποτάμια που κυκλώνουν τὴν πόλη τους, τα δύσβατα μονοπάτια, που λειτουργοῦν ὡς φυσικὸ ὀχυρὸ, τὴ γόνιμη γη καὶ τὸ εὐφορο

²³⁵ Stoneman (2007: 549), Nawotka (2017: 114). Ο Bergman (1968: 92-94) επιχειρηματολογεῖ ὅτι τα στοιχεῖα που αναφέρονται στη *Μυθιστορία* εἶναι σε συμφωνία με τὴν αιγυπτιακὴ τελετὴ της ἐνθρόνισης.

ποτάμι. Με αφορμή την εγκωμιαστική αυτή αναφορά, ο ήρωας προσπαθεί να κάνει κατανοητό στους Αιγύπτιους ότι η ήττα τους από τους βαρβάρους δεν οφείλεται σε κάποια φυσική έλλειψη, αλλά αποτελεί έργο της πρόνοιας και της δικαιοσύνης των θεών (*ἀλλὰ τοῦτο τῆς τῶν θεῶν προνοίας καὶ δικαιοσύνης ἦν*).

Ο ήρωας με σοφιστική διάθεση αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο μοιράζονται τα αγαθά στους ανθρώπους (I. 34.8). Οι Αιγύπτιοι έχοντας γόνιμη γη και εύφορο ποτάμι έχουν αναπτύξει τη γεωργική τέχνη, όχι όμως την πολεμική τους τεχνική. Αντίθετα, όσοι στερούνται αυτών των θείων δώρων, προκειμένου να επιβιώσουν, έχουν αναπτύξει την πολεμική τεχνική και διεκδικούν με αυτόν τον τρόπο τα θεία δώρα άλλων (*καὶ οἱ μὴ ἔχοντες παρὰ τῶν ἐχόντων λαμβάνουσιν*). Ο ήρωας επισημαίνει ότι αν οι Αιγύπτιοι έχοντας στην κατοχή τους τέτοια δώρα κατείχαν και την πολεμική τέχνη, θα αφάνιζαν τους βαρβάρους. Στο χωρίο αυτό επαινείται η δίκαιη διανομή των αγαθών από μέρους των θεών. Παράλληλα, ο ήρωας προτείνει ίσως έμμεσα στους Αιγύπτιους να αναπληρώσει εκείνος το μειονέκτημά τους. Εκείνοι, δηλαδή, να συνεχίσουν να ασχολούνται με την καλλιέργεια της γης κι εκείνος να τους ελευθερώσει από τον βαρβαρικό ζυγό.

Κατόπιν, ο ήρωας ζητά από τους Αιγύπτιους τους φόρους τους οποίους θα έδιναν στον Δαρείο, με την αιτιολογία ότι αυτοί θα αξιοποιηθούν για την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου (*Ὅχ' ἵνα εἰς τὸ ἴδιον ταμιεῖον ἀπενέγκωμαι, ἀλλ' ἵνα δαπανήσω εἰς τὴν ὑμῶν πόλιν Ἀλεξάνδρειαν τὴν πρὸς Αἰγύπτῳ μητρόπολιν οὕσαν τῆς οἰκουμένης.* , I. 34.9). Η θετική επίδραση του λόγου του στους Αιγύπτιους αποδέκτες αποδεικνύεται από την πρόθυμη προσφορά των χρημάτων, καθώς και τις τιμές με τις οποίες ξεπροβοδίζεται ο ήρωας.

Ο ευφυής Αλέξανδρος δεν παρουσιάζεται στους κατακτημένους Αιγύπτιους ως ένας ακόμη επίδοξος κατακτητής, αλλά ως ελευθερωτής τους από τον βαρβαρικό ζυγό. Φορώντας, λοιπόν, τα σύμβολα της αιγυπτιακής εξουσίας, εξασφαλίζει πρωτίστως τη νομιμότητα της εξουσίας του. Στη συνέχεια, με φιλική διάθεση και ευφράδεια λόγου προσεγγίζει τους Αιγύπτιους, επαινώντας τα αγαθά της γης τους και κατ' επέκταση τους ίδιους. Παρουσιάζεται ως βασιλιάς απεσταλμένος του θεού, για να εκπληρώσει τον χρησμό του και να τους ελευθερώσει. Η επίκληση στο θείο (επίκληση στην αυθεντία) και το φιλικό ύφος του κερδίζουν την εύνοια και την αποδοχή του αιγυπτιακού λαού.

ii. Λόγος του Αλέξανδρου προς τους Πέρσες (II. 21)

Στο κεφάλαιο II. 21, μετά την ήττα των Περσών και τη δολοφονία του Δαρείου, ο Αλέξανδρος αφού τιμά με ταφή και αγώνες τον αντίπαλό του, απευθύνει διάταγμα στον συγκεντρωμένο περσικό λαό²³⁶. Το διάταγμα αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό από ρητορική άποψη, καθώς ο Αλέξανδρος φαίνεται να υιοθετεί την ταυτότητα ενός νέου Πέρση βασιλιά, αξιοποιώντας μάλιστα στον λόγο του περσικές φόρμουλες, ώστε να γίνει πιο πειστικός. Ως νέος Πέρσης βασιλιάς ο Αλέξανδρος ανακοινώνει στους υπηκόους του τι θα ισχύσει στην αυτοκρατορία σε ζητήματα διοικητικά, θρησκευτικά, οικονομικά, καθώς και σε ζητήματα δικαιοσύνης²³⁷.

Στην αρχή του λόγου του, ο Αλέξανδρος παρουσιάζεται ως γιος του θεού Άμμωνα και της Ολυμπιάδας, προβάλλοντας στους Πέρσες τη θεϊκή του καταγωγή. Κατόπιν, παρουσιάζεται ως νικητής του πολέμου, σύμφωνα με τη θέληση των θεών (*εἰ δὲ ὁ δαίμων ἠθέλησέ με κατὰ Περσῶν νικηφόρον ... καὶ † γὰρ θεοῖς πᾶσιν*, II. 21.3), τονίζοντας με τον τρόπο αυτό ότι η νίκη του αποτελεί έργο της θείας πρόνοιας. Με την επίκληση στο θείο (επίκληση στην αυθεντία) διεκδικεί τη νομιμότητα της εξουσίας του. Όπως κάθε νέος μονάρχης, ορίζει τον τρόπο οργάνωσης και διοίκησης της χώρας, η οποία θα διοικείται από τους σατράπες που ο ίδιος έχει επιλέξει, για να διασφαλίζουν την εξουσία του (*ἵνα μηδὲ εἰδῆτε ἕτερον βασιλέα εἰ μὴ Ἀλέξανδρον νεώτερον*, II. 21.4).

Στη συνέχεια, ο Αλέξανδρος για να κερδίσει την εύνοια και να εξασφαλίσει την υποταγή των Περσών, ακολουθεί τη ρητορική της ανεκτικότητας. Επιτρέπει, λοιπόν, στον περσικό λαό να διατηρεί τους δικούς του νόμους, γιορτές, πανηγύρια και συνήθειες χωρίς καμία τιμωρία (*προσχρήσασθαι δὲ τοῖς ἰδίοις νόμοις ὑμᾶς οὐ κωλύω ταῖς τε ἑορταῖς καὶ πανηγύρεσι καὶ ὅσα ἐμφύλια ἦν. † ἢ ὑμεῖς ὑμῖν μὲν τοιοῦ βιώσετε †*, II. 21.5)²³⁸. Παράλληλα, σύμφωνα με τους περσικούς θεσμούς, ως νέος

²³⁶ Το διάταγμα προς τους Πέρσες είναι φανταστικό. Εντούτοις, αποτελεί ένα είδος διακήρυξης στον θρόνο, σαν αυτές που είναι γνωστές από παπύρους και επιγραφές. Τα μέτρα που διατυπώνονται σε αυτό ανακαλούν ανάλογες ρυθμίσεις σε επίσημα έγγραφα Πτολεμαίων και Σελευκιδών βασιλέων, βλ. Merkelbach (1977: 52-53, 244-245), Stoneman (2012: 408-409).

²³⁷ Σύμφωνα με τον Nawotka (2017: 185), ο σκληρός τόνος του διατάγματος και οι συχνές αναφορές στους περσικούς νόμους και έθιμα ανακαλούν τη γλώσσα και την ιδεολογία επιγραφών του Δαρείου Α', γεγονός που δηλώνει ίσως την προσπάθεια του συγγραφέα να μιμηθεί περσικά βασιλικά έγγραφα.

²³⁸ Ο Nawotka (2017: 185-186) επισημαίνει ότι η θρησκευτική και πολιτισμική ανεκτικότητα στο φανταστικό διάταγμα αντικατοπτρίζει την προσπάθεια του ιστορικού Αλέξανδρου να γίνει μέσω αυτής της πολιτικής αποδεκτός. Ωστόσο, ο ίδιος τονίζει ότι παρά τα ανεκτικά μέτρα υπήρχε εχθρότητα απέναντι στον Αλέξανδρο, καθώς τόσο ιρανικές όσο και δυτικές πηγές συντηρούσαν μια πολύ αρνητική εικόνα για τον Κατακτητή, εικόνα που μεταβλήθηκε αργότερα, κυρίως λόγω της επίδρασης της *Μυθιστορίας*.

μονάρχης καθιερώνει το δικό του σύστημα δικαιοσύνης, αποφασίζοντας να τιμωρηθεί ως αποστάτης ο κάθε Πέρσης που εγκαταλείπει την πόλη του (II. 21.6).

Η ανεκτικότητα του συνίσταται, επίσης, στην απόφασή του να κρατήσουν οι υπήκοοί του τις περιουσίες τους και το νόμισμά τους. Για λόγους προστασίας της εξουσίας του ζητά να μεταφερθούν όλα τα αμυντικά όπλα στις αποθήκες, ενώ απαγορεύει την ανάμιξη με άλλα έθνη, παρά μόνο για εμπορικούς σκοπούς (II. 21.7-8). Σχετικά με τις εργασίες των εμπόρων και την είσπραξη των τελών από τους αγρούς αναφέρει ότι θα ακολουθήσει την ίδια πολιτική με αυτή του Δαρείου, διεκδικώντας με τον τρόπο αυτό σύνδεση με τη δυναστεία εκείνου (*ἔμποροι δὲ πάντες τῇ αὐτῇ ἐργασίᾳ προσγράσθωσαν ὡς καὶ ἐπὶ Δαρείου, τέλη τε ἀγρῶν καὶ τῶν φυτικῶν πάντων κατὰ τὸ ἔθος <λήγομαι>*, II. 21.9). Με τη δήλωση *βούλομαι γὰρ τὴν χώραν ἐν εὐθηνίᾳ καταστήσαι* (II. 21.9) επιδιώκει να κερδίσει την εύνοια του λαού, παρουσιάζοντας τον εαυτό του ως έναν κατακτητή που ενδιαφέρεται για την ευημερία της χώρας και την επικράτηση της ειρήνης και της ασφάλειας (II. 21.10-11).

Ο Αλέξανδρος, ύστερα, ανακοινώνει πως προσφέρει στα ιερά των θεών, προπαντός του Σάραπη και του Δία, όλες τις εισφορές οι οποίες επί Δαρείου εισπράττονταν για την συντήρηση των δρόμων (II. 21.12). Με αυτή τη δήλωση ο ήρωας επιδιώκει αφενός να δείξει την ευσέβειά του κι αφετέρου να εξασφαλίσει την εύνοια του ιερατείου²³⁹. Στην πολιτική - ρητορική της ανεκτικότητας εντάσσεται και η απόφαση να γιορτάζονται εκτός από τα δικά του γενέθλια και εκείνα του Κύρου, όπως γιορτάζονταν και προηγουμένως (II. 21.13).

Κατόπιν, ο Αλέξανδρος ορίζει τα σχετικά με τους αγώνες, συγκεκριμένα τον χώρο τέλεσης, τα αθλήματα, τα έπαθλα προς τους νικητές (II. 21.14-17). Σημαντικό στοιχείο αποτελεί ότι επιτρέπει οι αθλητές που θα νικήσουν με βάση τον περσικό νόμο να βραβεύονται σύμφωνα με τα δικά τους έθιμα (II. 21.17). Ακόμη, αποδίδει συγκεκριμένες τιμές στους σατράπες του και τους ιερείς του ιερού του Αλέξανδρου (II. 21.18-19). Τέλος, ορίζει κάποια επιπλέον ζητήματα δικαιοσύνης, όπως ότι οι υπήκοοι δεν πρέπει να επιλύουν μόνοι τους τις μεταξύ τους διαφορές ή ότι τιμωρείται με θάνατο όποιος συγκεντρώνει εκτός του βουλευτηρίου στρατηγούς ή συμμάχους (II. 21.21).

---

²³⁹ Για την ευσέβεια του ήρωα στη *Μυθιστορία*, βλ. Jouanno (2015: 306-307). Η ξεχωριστή θέση σε μέτρα θρησκευτικής τάξης στο διάταγμα και οι δωρεές στους ναούς φέρνουν στη μνήμη το διάταγμα της Στήλης της Ροζέτας, βλ. Jouanno (2015: 173).

Με τον παραπάνω λόγο ο Αλέξανδρος επιχειρεί να προσδώσει στον εαυτό του ένα ορισμένο *ἦθος*, προκειμένου να γίνει πιο εύκολα αποδεκτός και να κερδίσει την εύνοια όχι μόνο του περσικού λαού, αλλά και των Περσών αξιωματικών και του ανώτατου ιερατείου. Πρόκειται για το *ἦθος*, όπως το ορίζει ο Αριστοτέλης στη *Ρητορική* του. Ο ομιλητής, δηλαδή, παρουσιάζεται να διαθέτει όλα εκείνα τα στοιχεία που τον κάνουν να φαίνεται αξιόπιστος στους αποδέκτες του λόγου του και συγκεκριμένα, τη φρόνηση, την ηθική υπεροχή και την ευνοϊκή προς αυτούς διάθεση²⁴⁰.

Ο λόγος αυτός αποτελεί *ηθοποιία*, καθώς ο ήρωας παρουσιάζεται σαν πραγματικός Πέρσης ηγεμόνας που αναλαμβάνει τη διακυβέρνηση της χώρας. Εμφανίζεται ως νόμιμος διάδοχος και συνεχιστής της εξουσίας του Δαρείου, ως φιλόανθρωπος βασιλιάς που ενδιαφέρεται για το καλό όλων²⁴¹. Μεριμνά για ζητήματα δικαιοσύνης, θρησκείας, οργάνωσης και ασφάλειας. Είναι ο μεγάλος ευεργέτης, ο οποίος υπόσχεται ότι θα οδηγήσει σε ευημερία τη χώρα και τους υπηκόους της²⁴².

Μέσω της ανεκτικής του πολιτικής σε ζητήματα θρησκείας, θεσμών, τοπικών συνθηκών, ο Αλέξανδρος επιζητά την εύνοια του λαού και την ομαλή διακυβέρνηση της χώρας χωρίς εξεγέρσεις ή διαμάχες. Ο ευφυής ήρωας γνωρίζει ότι για να κυβερνήσει ένα τόσο μεγάλο πλήθος και για να γίνει αρεστός στα ανώτερα πολιτικά και θρησκευτικά όργανα, πρέπει να υιοθετήσει μια ορισμένη ταυτότητα. Μέσω του επιδέξιου γλωσσικά λόγου του υποδύεται, λοιπόν, τον ρόλο του Πέρση βασιλιά, διεκδικώντας παράλληλα για τον εαυτό του τις αρετές της δικαιοσύνης, της ευσέβειας, της μεγαλοψυχίας και της φρόνησης. Να σημειωθεί βέβαια ότι ο Αλέξανδρος στη *Μυθιστορία* περιβάλλεται το περσικό βασιλικό αξίωμα και ακολουθεί μια πολιτική πολιτισμικής και θρησκευτικής ανοχής στον βαθμό που αυτό εξυπηρετεί τις διπλωματικές του σκοπιμότητες, χωρίς να υιοθετεί τα ανατολίτικα ήθη²⁴³.

---

²⁴⁰ Αριστ. *Ρητ.* 1378a.6-19. Βλ. Ενότητα 2, σελ. 60.

²⁴¹ Το διάγγελμα αυτό είναι ενδεικτικό της *φιλοανθρωπίας* του ήρωα, αφού ο Αλέξανδρος εκφράζει ενδιαφέρον για τους νέους υπηκόους και παρουσιάζεται ως νομοθέτης που ενδιαφέρεται για το καλό όλων, βλ. Jouanno (2015: 312-313).

²⁴² Merkelbach (1977: 52-53).

²⁴³ Jouanno (2015: 311). Κατά τον Hoffman (1907: 107), ο Αλέξανδρος στη *Μυθιστορία* παρουσιάζεται ως το ενσάρκωμένο παράδειγμα των ελληνικών αξιών, κάτι που ενισχύεται μέσω της επαναλαμβανόμενης αντίθεσης Ελλήνων και βαρβάρων. Η παρουσίαση αυτή αντιδιαστέλλει τον ήρωα του έργου με τον ιστορικό Αλέξανδρο, για τον οποίο οι πηγές συμφωνούν ότι υιοθέτησε συγκεκριμένα ανατολίτικα ήθη (ενδυμασία, τελετές της περσικής αυλής κ.ά), βλ. Arr. *Αναβ.* 4. 7.3-7, Πλουτ. *Αλεξ.* 45, Just. *Epit.* XII. 3.8-12. Ο Κατακτητής συχνά επικρίθηκε για αυτή την πολιτική του, βλ. Curt. VI. 6: *Hic vero palam cupiditates suas solvit continentiamque et moderationem, in altissima quaque fortuna*

Η παρουσίαση του Αλέξανδρου στον λόγο αυτό, σε συνδυασμό με το τέχνασμα με το οποίο ο ίδιος συλλαμβάνει και τιμωρεί, στη συνέχεια, τους δολοφόνους του Δαρείου (II. 21.22-26), έχει ως αποτέλεσμα την πλήρη αποδοχή του από τους Πέρσες (*Ἄμα σὺν τῇ ἀποφάσει αὐτοῦ πᾶσα ἡ Περσίς ὡς θεὸν ἀνευφήμει*, II. 21.26).

iii. Λόγος του Αλέξανδρου προς τους Ινδούς στρατιώτες (III. 4.5-7)

Στο κεφάλαιο III. 4.5-7, ο Αλέξανδρος απευθύνει έναν σύντομο λόγο στους Ινδούς στρατιώτες, οι οποίοι συνεχίζουν να πολεμούν ακόμη και μετά την δολοφονία του Πώρου. Ο Αλέξανδρος γνωρίζοντας την κόπωση του δικού του στρατεύματος, αλλά και την ανωτερότητα δυνάμεων εκ μέρους των Ινδών, τους μιλά ως εξής: *‘Τάλανες Ἰνδοί, τίνι πολεμεῖτε τοῦ βασιλέως ὑμῶν ἀναιρεθέντος;’*.... *‘Παύσασθε πολεμοῦντες καὶ εἰσέρχεσθε εἰς τὴν ἑαυτῶν πόλιν· οὐ γὰρ ὑμεῖς πρὸς τὸ στρατόπεδόν μου ἐπολεμήσατε, ἀλλὰ Πῶρος.’* (Μυθιστ. III. 4.5-7).

Ο *φρηνήρης* ήρωας μηχανεύεται έναν τρόπο να σταματήσει ο πόλεμος με τους Ινδούς, ώστε να μην ηττηθεί το στράτευμά του λόγω της υπεροχής των πρώτων. Τους αποκαλεί *τάλανες*, ρωτώντας τους γιατί συνεχίζουν τον πόλεμο, εφόσον έχει ηττηθεί ο βασιλιάς τους. Με την προσφώνηση αυτή (*τάλανες*), η οποία εμφανίζεται ως επί το πλείστον στη τραγωδία και τη ρητορική ερώτηση που ακολουθεί, ο Αλέξανδρος επιδιώκει να εγείρει το *πάθος* των Ινδών στρατιωτών. Προβάλλοντάς τους τη ματαιότητα του μεταξύ τους πολέμου, κάνει επίκληση στο συναίσθημά τους.

Για να τερματιστεί ο πόλεμος, ο ήρωας επινοεί την εξής πρόφαση. Ισχυρίζεται ότι ο Πώρος ήταν αυτός που διεξήγαγε τον πόλεμο εναντίον του κι όχι ο λαός των Ινδών, γι’ αυτό δεν επιθυμεί να συνεχιστεί η μεταξύ τους σύγκρουση. Με την αντίθεση (*οὐ γὰρ ὑμεῖς ... ἀλλὰ Πῶρος*) ο ήρωας προβάλλει εμφατικά τη θέση του και παρακινεί το στράτευμα να σκεφτεί το δίκαιο της θέσης αυτής, εφόσον υπεύθυνος για τον πόλεμο μεταξύ τους δεν ήταν άλλος από τον Πώρο. Οι Ινδοί στρατιώτες εμφανίζονται τρόπον τινά ως τραγικοί ήρωες, οι οποίοι κατατρύχονται από τις επιλογές του νεκρού πλέον βασιλιά τους. Η αίσθηση της ματαιότητας του

---

eminentia bona, in superbiam ac lasciviam vertit κ.εξ. Πολλοί σύγχρονοι μελετητές του Αλέξανδρου αναφέρονται στην εν λόγω πολιτική με τους όρους: ‘Persianization’, ‘Orientalising Policy’. Βλ. Cartledge (2004: 122-123), Mullen (2018: 233-252).

εγχειρήματος ωθεί τους Ινδούς στην απόφαση να τερματίσουν τον πόλεμο και να αποσυρθούν εντός της πόλης.

Ο λόγος του Αλέξανδρου προς το στράτευμα των Ινδών, μολονότι σύντομος, κερδίζει σε πάθος, εφόσον ο ήρωας επικαλείται συναισθηματικά το αντίπαλο στράτευμα και του εμφυσά τα επιθυμητά συναισθήματα. Οι Ινδοί στρατιώτες πείθονται για τη ματαιότητα του πολέμου με τον Αλέξανδρο, εφόσον ο βασιλιάς τους είναι νεκρός. Ο ήρωας εξασφαλίζει τη σωτηρία του στρατεύματός του, χωρίς να αποκαλυφθεί η αδυναμία του στο αντίπαλο στράτευμα. Παράλληλα, ο λόγος του προκαλεί την προσοχή του κοινού, τόσο με την εμφιατική αντίθεση όσο και με τις επαναλήψεις ρηματικών τύπων (*πολεμείτε - πολεμοῦντες - έπολεμήσατε*).

Συμπερασματικά, στους λόγους του προς τους λαούς της Ανατολής, ο Αλέξανδρος επιδεικνύει τη ρητορική του ικανότητα και τη δύναμη του νου του, πείθοντάς τους να υπακούσουν εν τέλει στα προστάγματά του. Ειδικά στην περίπτωση των Αιγύπτιων και των Περσών, ο ήρωας απαιτείται να υιοθετήσει ένα ορισμένο *ἦθος*, προκειμένου να γίνει εύκολα αποδεκτός. Με αρωγό την ικανότητά του στον λόγο χειρίζεται επιδέξια αυτούς τους ιδιαίτερους αποδέκτες, οι οποίοι διαφέρουν ως προς τη θρησκεία, τους θεσμούς και τις παραδόσεις εν γένει.

γ. Λόγοι του Αλέξανδρου προς το δικό του στράτευμα

Οι στρατιώτες του Αλέξανδρου αποτελούν ένα κοινό, στο οποίο ο ήρωας απευθύνεται συχνά στο έργο, άλλοτε για να τους παρακινήσει, άλλοτε για να τους εμπυχώσει κι άλλοτε για να δικαιολογήσει τις αποφάσεις του. Όπως θα φανεί στη συνέχεια, ο Αλέξανδρος επιδεικνύει περισσή πειθώ και ευφυΐα απέναντι στους στρατιώτες του υιοθετώντας τα κατάλληλα για κάθε περίπτωση λόγια, ώστε να επιτύχει τους στόχους του.

Ο πρώτος λόγος του προς τους στρατιώτες εκφωνείται μετά την απόφασή του να εκστρατεύσει ενάντια στους βαρβάρους (I. 25). Ο Αλέξανδρος καλεί τους παλαίμαχους στρατιώτες του Φίλιππου να εκστρατεύσουν μαζί του²⁴⁴. Εκείνοι, όμως, δηλώνουν την πρόθεσή τους να αποχωρήσουν από το στράτευμα, λόγω της προχωρημένης ηλικίας στην οποία βρίσκονται: *“Ημεῖς προέβημεν τῇ ἡλικίᾳ*

---

²⁴⁴ Βλ. Just. *Epit.* XI. 6.4-5: *Cum ad tam periculosum bellum exercitum legeret, non iuvenes robustos nec primum fiorem aetatis, sed veteranos, plerosque etiam emeritae militiae, qui cum patre patruisque militaverant, elegit ut non tam milites quam magistros militiae electos putares.*

συστρατευόμενοι τῷ πατρί σου καὶ οὐκέτι ἐστὶν ἡμῖν σθεναρὸν τὸ σῶμα· διὸ παραιτούμεθα τὴν ἐπί σοι στρατείαν.’ (I. 25.3).

Ο Αλέξανδρος επιχειρεί να τους αλλάξει γνώμη με τον εξής λόγο:

“Ἐτι μᾶλλον ὑμᾶς στρατεύσω, εἰ καὶ γηραιοὶ τυγχάνετε· πολὺ γὰρ τὸ γῆρας τῆς νεότητος ἔφν ἰσχυρότερον. ἢ γὰρ νέα ἡλικία πολλάκις πεποιθυῖα τῇ τοῦ σώματος δυνάμει ἐκτραπέῖσα εἰς ἀβουλίαν κακῶς ... ὁ δὲ πρεσβύτης πρότερον λογισάμενος † τί ὀρμᾶ καθυστερῆσαι τῇ γνώμῃ μεταλλαγῆναι τοῦ κινδύνου. ὑμεῖς οὖν συστρατεύσασθε ἡμῖν οὐχ ὡς ἀντιτασσόμενοι τοῖς πολεμίοις, ἀλλ’ ὡς θαρσύνοντες τοὺς νέους γενναίως μάχεσθαι. αὕτη γὰρ ἀμφοτέρων βοήθεια. ... συνεπισχύσατε ταῖς φρεσὶ γινώσκοντες, ὅτι καὶ ὑμῶν ἐστὶ σωτηρία τὸ ὑπὲρ τῆς πόλεως νικῆσαι. ἡττηθέντων γὰρ αὐτῶν οἱ πολέμοι ἐπὶ τὴν ἄπρακτον ἡλικίαν ἐλεύσονται, νικησάντων δὲ τὸ νικᾶν ἐπὶ τὴν τῶν συμβουλευτῶν γνώμην ἀνατρέχει.’ (Μυθιστ. I.25.4-5).

Για να πείσει τους παλαίμαχους στρατιώτες να τον ακολουθήσουν, ο Αλέξανδρος επιχειρεί να τους πείσει πόσο σημαντική θα είναι η παρουσία τους για ὄλο το στράτευμα και κατ’ επέκταση για τη θετική έκβαση της εκστρατείας. Τα επιχειρήματά του βασίζονται σε κοινώς αποδεκτές γνώμες για την προχωρημένη ηλικία, η οποία συχνά συνδέεται με τη σοφία και την εμπειρία. Για να τους κολακέψει, τονίζει εξ αρχής ότι αυτοί κατά κύριο λόγο πρέπει να εκστρατεύσουν μαζί του (*Ἐτι μᾶλλον ὑμᾶς στρατεύσω*). Κατόπιν, αιτιολογεί επισημαίνοντας πόσο πιο αποτελεσματική μπορεί να αποβεί για ένα στράτευμα η προχωρημένη ηλικία των στρατιωτών. Το βασικό του επιχειρήμα δομεῖται μέσω του ρητορικού σχήματος της αντίθεσης ανάμεσα στους νέους σε ηλικία και στους μεγαλύτερους στρατιώτες (*ἢ γὰρ νέα ἡλικία - ὁ δὲ πρεσβύτης*). Οι νέοι σε ηλικία εμπιστεύονται τη δύναμη του σώματός τους (*πεποιθυῖα τῇ τοῦ σώματος δυνάμει*) και συχνά φέρονται απερίσκεπτα. Αντίθετα, οι μεγαλύτεροι σε ηλικία διαθέτοντας εμπειρία έχουν την ικανότητα να μετριάζουν την ορμή τους, να ζυγίζουν την κάθε κατάσταση και να απαλλάσσονται από κάθε κίνδυνο (*πρότερον λογισάμενος*). Είναι φανερό ότι το εν λόγω χωρίο απηχεί τις απόψεις του Αριστοτέλη για το ἦθος των ανθρώπων ανάλογα με την ηλικία στην οποία βρίσκονται²⁴⁵.

Στη συνέχεια, ο Αλέξανδρος τονίζει στους παλαίμαχους στρατιώτες ότι η συμμετοχή τους στην εκστρατεία είναι απαραίτητη, όχι για να πολεμήσουν στο πεδίο της μάχης, αλλά για να έχουν τον ρόλο των σοφών συμβούλων για το υπόλοιπο

²⁴⁵ Αριστ. *Ρητ.* 1389a.3-1390a.27. Βλ. Ενότητα 2, σελ. 46.

στράτευμα, εμψυχώνοντάς το (*θαρσύνοντες τοὺς νέους γενναίως μάχεσθαι*) ή συμβουλεύοντάς το (*συνεπισχύσατε ταῖς φρεσὶ*), ὅποτε ὑπάρχει ἀνάγκη. Ἐπειτα, ο ἥρωας με εὐστοχο τρόπο αναφέρει ὅτι ἡ νίκη ή ἡ ήττα του στρατεύματος καθορίζει ἀντίστοιχα τὴ σωτηρία ή μη τῆς πόλης, συνεπῶς, ἀποτελεῖ ὑπόθεση ὅλων. Κλείνει τὸν λόγο του ἀπευθυνόμενος στο συναίσθημα τῶν παλαίμαχων στρατιωτῶν, τονίζοντας ὅτι σε περίπτωση νίκης του στρατεύματος ο ἔπαινος ἀποδίδεται στους καλοὺς συμβούλους του (*ἐπὶ τὴν τῶν συμβουλευτῶν γνώμην*).

Ο λόγος του Αλέξανδρου πρὸς τους βετεράνους στρατιῶτες εἶναι πειστικός, δεδομένου ὅτι ἐκεῖνοι παρά τις ἀρχικὲς τους ἐνστάσεις πείθονται ἀπὸ τὴν τεράστια ἀξία που ἀποδίδεται στὴν πείρα τους και ἀποφασίζουν να ἐκστρατεύσουν μαζί με τὸ ὑπόλοιπο στράτευμα²⁴⁶. Ο Αλέξανδρος με κολακείες και ἐπαίνους για τὴν ἡλικία τους και τὴ φρόνηση που ἐπέρχεται με αὐτή, ἀλλὰ και ὑποσχέσεις για μελλοντική δόξα, καθὼς ἡ νίκη του στρατεύματος θα ἀποδίδεται στους σοφοὺς συμβούλους του, ἐπιτυγχάνει τὸν σκοπὸ του. Ο ἥρωας ἔχει τὴν ικανότητα να ἐπιχειρηματολογεῖ ἐπιδέξια και να μεταβάλλει τὴ γνώμη του ἐκάστοτε κοινού πρὸς ὄφελός του.

Απὸ ὑφολογικὴ ἀποψη, τὸ σχῆμα τῆς ἀντίθεσης (*τὸ γῆρας - τῆς νεότητος / ή γὰρ νέα ἡλικία - ὁ δὲ πρεσβύτης / οὐχ ὡς ἀντιτασσόμενοι - ἀλλ' ὡς θαρσύνοντες / ήττηθέντων γὰρ - νικησάντων δὲ*) προβάλλει με ἐμφαση τις θέσεις του ομιλητή, δίνοντας ζωντάνια στον λόγο και προκαλώντας τὴν προσοχή τῶν ἀκροατῶν. Ἄλλα ρητορικά σχήματα που ἀπαντοῦν εἶναι: τὸ ὑπερβατό (*τὸ ὑπὲρ τῆς πόλεως νικῆσαι*), ἡ παρήχησι π.χ. (*ὕμεις οὖν συστρατεύσασθε ἡμῖν οὐχ ὡς ἀντιτασσόμενοι τοῖς πολεμίοις, ἀλλ' ὡς θαρσύνοντες τοὺς νέους γενναίως μάχεσθαι / ήττηθέντων γὰρ αὐτῶν οἱ πολέμιοι ἐπὶ τὴν ἄπρακτον ἡλικίαν ἐλεύσονται, νικησάντων δὲ τὸ νικᾶν ἐπὶ τὴν τῶν συμβουλευτῶν γνώμην ἀνατρέχει*). Ἰδιαιτέρου ηχητικὸ ἀποτέλεσμα προσδίδει ἡ ἐπανάληψη ρηματικῶν τύπων: *νικησάντων δὲ τὸ νικᾶν*. Ἐμφατικὰ χρησιμοποιεῖται τὸ (*Ἔτι μᾶλλον ὑμᾶς*) στὴν ἀρχή τῆς περιόδου, για να τονίσει τὴν ἀξία τὴν ὁποία ἀποδίδει ο Αλέξανδρος στους παλαίμαχους στρατιῶτες του Φίλιππου.

Σε ἐπόμενο χωρίο, μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Τύρου, ο Δαρείος στέλνει ἀπειλητικὴ ἐπιστολή στον Αλέξανδρο, ὡστε να τὸν ἀναγκάσει να ἐπιστρέψει στὴν πατρίδα του (I. 36.2-5). Ὑστερα ἀπὸ τὴ δημόσια ἀνάγνωσι τῆς ἐπιστολῆς ἐνώπιον του στρατεύματος, οἱ στρατιῶτες φοβούνται: *Οὕτως ἀναγινώσκοντος Ἀλεξάνδρου*

²⁴⁶ Για τὴν ὑποεπὸτητα, βλ. Jouanno (2015: 340-341).

ἐδειλαίνοντο τὰ στρατεύματα (I. 37.1)²⁴⁷. Ο Αλέξανδρος αντιλαμβάνεται την επίδραση των λόγων του Δαρείου στους στρατιώτες κι επιχειρεί να τους καθησυχάσει μιλώντας ως εξής:

Ἄνδρες Μακεδόνες, τί ἐταράχθητε ἐπὶ τοῖς ἐγγεγραμμένοις ὡς ἀληθινὴν αὐτοῦ δύναμιν ἔχόντων τῶν γραμμάτων; Δαρεῖος κομπάζων ταῦτά μοι γράφει, ἀνόμοιος ὢν τοῖς ἐγγεγραμμένοις. καὶ γάρ τινες τῶν κυνῶν ἀδυναμοῦντες τῇ ἀλκῇ τοῦ σώματος μάχεσθαι μέγα ὑλακτοῦσιν ὡς δυνάμενοι διὰ τοῦ ὑλαγμοῦ τὴν ἔμφασιν τοῦ δύνασθαι ἐμφαίνειν. οὕτω καὶ Δαρεῖος ἔργοις μηδὲν δυνάμενος ἐν τοῖς γεγραμμένοις δοκεῖ τις εἶναι, ὥσπερ καὶ οἱ κύνες τοῖς ὑλάγμασιν. θώμεθα δὲ ἀληθῆ εἶναι τὰ γεγραμμένα· ἐφωταγωγῆθημεν ἵνα μάθωμεν, πρὸς τίνας ἔχομεν γενναίως πολεμεῖν, καὶ μὴ ἀπροσδόκητα ληφθέντες ἠττηθῶμεν, ἀλλὰ γενναίως μαχησάμενοι στεφανωθῶμεν. (Μυθιστ. I. 37.2-3).

Ο ἥρωας με μια ρητορική ερώτηση (*Ἄνδρες Μακεδόνες, τί ἐταράχθητε ἐπὶ τοῖς ἐγγεγραμμένοις ὡς ἀληθινὴν αὐτοῦ δύναμιν ἔχόντων τῶν γραμμάτων;*) απευθύνεται στο στράτευμα ρωτώντας τον λόγο που προκάλεσε τον φόβο του, τονίζοντας παράλληλα ότι όσα γράφονται στις επιστολές δε σημαίνει ότι είναι πραγματικά. Με αυτή τη δήλωση επιχειρεί να υπονομεύσει τη δύναμη την οποία ο Δαρείος διεκδικεί για τον εαυτό του, εμφυσώντας παράλληλα θάρρος στους στρατιώτες. Η υπονόμηση της εικόνας του Δαρείου συνεχίζεται, καθώς ο ἥρωας επισημαίνει ότι όσα περιέχει η επιστολή δεν αποτελούν τίποτα περισσότερο από κομπασμούς, ενώ η πραγματική εικόνα και ισχύς του Δαρείου είναι διαφορετική από αυτή της επιστολής (*ἀνόμοιος ὢν τοῖς ἐγγεγραμμένοις*).

Για να ενισχύσει μάλιστα τη θέση του, φέρνει ένα παράδειγμα από το φυσικό περιβάλλον: τα σκυλιά τα οποία δεν έχουν τη δύναμη να αντιμετωπίσουν τους εχθρούς τους γαβγίζουν περισσότερο (*μέγα ὑλακτοῦσιν*), για να δώσουν την εντύπωση ότι έχουν δύναμη *διὰ τοῦ ὑλαγμοῦ*. Ο Αλέξανδρος συγκρίνει τον αντίπαλό του με τα σκυλιά που γαβγίζουν, τονίζοντας ότι η απουσία ουσιαστικής δύναμης τον οδηγεί σε παρόμοια συμπεριφορά. Με τους κομπασμούς στην επιστολή του ο Δαρείος δίνει την εντύπωση του ισχυρού χωρίς να είναι στην πραγματικότητα. Η σύγκριση του Πέρση βασιλιά με σκύλο που γαβγίζει είναι ιδιαίτερα εύστοχη, δεδομένου ότι γελοιοποιείται ακόμη περισσότερο και αμφισβητείται η πραγματική του δύναμη. Πρόκειται για το δεύτερο είδος παραδείγματος, σύμφωνα με τη διάκριση του Αριστοτέλη στη *Ρητορική* του, το επινοημένο δηλαδή από τον ομιλητή παράδειγμα, το οποίο

²⁴⁷ Ο Nawotka (2017: 121) επισημαίνει ότι ο ιστορικός Αλέξανδρος αποκάλυπτε στο στρατό του μέρος των επιστολών του με τον Δαρείο Γ', στον βαθμό που αυτό εξυπηρετούσε την προπαγάνδα του.

διαίρειται με τη σειρά του σε παραβολή (όπως στην περίπτωση αυτή) και σε μύθο αισώπειου τύπου (*Ρητ.* 1393a.28-1393b.1-8).

Μετά την υπονόμηση του αντιπάλου του, ο Αλέξανδρος προκειμένου να αποκλείσει κάθε περίπτωση, επισημαίνει ότι ακόμη κι αν ισχύουν τα όσα λέει ο Δαρείος, οι ίδιοι είναι πολύ τυχεροί, καθώς γνωρίζουν εκ των προτέρων τι έχουν να αντιμετωπίσουν και το μόνο που μένει είναι οι στρατιώτες να αγωνιστούν με θάρρος. Το επιχείρημα του Αλέξανδρου είναι λογικό, καθώς κάποιος που γνωρίζει από πριν μια κατάσταση είναι σε θέση να σχεδιάζει και να αντιδρά πιο αποτελεσματικά.

Στο χωρίο αυτό, ο ήρωας ως καλός στρατηγός και ταυτόχρονα καλός ομιλητής αποβάλλει τον φόβο του στρατεύματος, συναίσθημα που θα προκαλούσε αρνητικές συνέπειες σε μια μελλοντική σύγκρουση με το αντίπαλο στράτευμα. Για να το επιτύχει, προσπαθεί να υπονομεύσει τον αντίπαλό του, δημιουργώντας μια εικόνα εντελώς διαφορετική από εκείνη της επιστολής. Η σύγκριση του Πέρση μονάρχη με σκυλί που γαβγίζει, επειδή είναι στην πραγματικότητα αδύναμο, ανατρέπει την εικόνα του ισχυρού βασιλιά και έχει μάλλον επίδραση στο στράτευμα, εξουδετερώνοντας τον φόβο που είχε προξενήσει η εικόνα του ισχυρού βασιλιά. Με τη ρητορική ερώτηση και την παραβολή, ο Αλέξανδρος προσπαθεί να εγείρει το πάθος των στρατιωτών και συγκεκριμένα το θάρρος τους²⁴⁸. Η ρητορική δεινότητα του ήρωα του επιτρέπει να επιτίθεται εύστοχα στους αντιπάλους του και παράλληλα να εμφυσά θάρρος και δύναμη στον στρατό του.

Από υφολογική άποψη, η ρητορική ερώτηση με την οποία αρχίζει τον λόγο του εγείρει το πάθος και προκαλεί το ενδιαφέρον των ακροατών. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί το παιχνίδι των επαναλήψεων ομόρριζων τύπων: *έγγεγραμμένοις – γραμμάτων / γράφει – τοῖς έγγεγραμμένοις / ύλακτοῦσιν – διὰ τοῦ ύλαγμοῦ / ὡς δυνάμενοι – τοῦ δύνασθαι / τὴν ἔμφασιν – ἐμφαίνειν*. Οι παρηχήσεις δίνουν ρυθμικότητα και ζωντάνια στον λόγο: *τῆ ἀλκῆ τοῦ σώματος μάχεσθαι μέγα ύλακτοῦσιν ὡς δυνάμενοι διὰ τοῦ ύλαγμοῦ τὴν ἔμφασιν τοῦ δύνασθαι ἐμφαίνειν / θώμεθα δὲ ἀληθῆ εἶναι τὰ γεγραμμένα· ἐφωταγωγῆθημεν ἵνα μάθωμεν*. Ενώ την αίσθηση του ρυθμού επιτείνει το ισόκωλο - ομοιοτέλευτο, με το οποίο κλείνει ο λόγος: *καὶ μὴ ἀπροσδόκητα ληφθέντες ἠττηθῶμεν / ἀλλὰ γενναίως μαχησάμενοι στεφανωθῶμεν*. Τέλος, οι αντιθέσεις (ἀδυναμοῦντες – τῆ ἀλκῆ / ἠττηθῶμεν –

---

²⁴⁸ Για τους τόπους των συναισθημάτων του φόβου-θάρρους, βλ. Αριστ. *Ρητ.* 1382a.20-1383b.9.

στεφανωθῶμεν / καὶ μὴ ... ἀλλὰ ...) δίνουν ζωντανία στη διατύπωση και προβάλλουν εμφανικά τη θέση του ομιλητή.

Σε επόμενο χωρίο, λόγω της έλλειψης εφοδίων, ο ήρωας μηχανεύεται ένα έργο έπινοίας μεστὸν, ώστε να εξασφαλίσει τα απαραίτητα εφόδια στους στρατιώτες του. Διατάζει, λοιπόν, τη σφαγή των αλόγων του ιππικού προσφέροντάς τα ως τροφή σε αυτούς (I. 44.2). Η πράξη αυτή πυροδοτεί την αντίδραση των στρατιωτών, οι οποίοι αισθάνονται απροστάτευτοι χωρίς το ιππικό. Ο Αλέξανδρος ακούγοντας τα παράπονα απαντά ως εξής:

Ἄνδρες συστρατιῶται, τοὺς ἵππους ἀπέσφαξα καίτοι ἀναγκαιοτάτους ὄντας πρὸς πόλεμον, ὅπως ὑμεῖς κορεσθῆτε τῆς τροφῆς. ποία γὰρ ἡμῖν χρεια τῶν ἵππων, τελευτώντων τῶν ἰπέων; τὸ γὰρ κακὸν μετριωτέρῳ κακῷ ἀντισηκούμενον μετριωτέραν ἔχει τὴν λύπην. ἑτέρας γὰρ γῆς ἐπιβάντες φιλανθρώπου ἑτέρους μὲν ἵππους ῥαδίως εὐρήσομεν· ὑμεῖς δὲ ὀλλύμενοι ὑπὸ τῆς λιμοῦ, ἑτέρους Μακεδόνας ποῦ παραγενόμενος εὔρω; (Μυθιστ. I. 44.4-5).

Με τη σύντομη αυτή απάντηση, ο Αλέξανδρος επιχειρεί να δικαιολογήσει την πράξη του, κατευνάζοντας παράλληλα τις αντιδράσεις των στρατιωτών. Απευθύνεται σε αυτούς ως *συστρατιῶται*, αφενός για να κερδίσει την εὐνοια τους (*captatio benevolentiae*) κι αφετέρου για να προκαλέσει το πάθος. Κατόπιν, αναφέρει ότι ο λόγος της πράξης του δεν είναι άλλος από το ενδιαφέρον του για τους ίδιους τους στρατιώτες, οι οποίοι είχαν ανάγκη την τροφή (*ὅπως ὑμεῖς κορεσθῆτε τῆς τροφῆς*). Με μια ρητορική ερώτηση (*ποία γὰρ ἡμῖν χρεια τῶν ἵππων, τελευτώντων τῶν ἰπέων;*) τονίζει ότι αν οι ίδιοι πέθαιναν, τα άλογα του ιππικού δε θα είχαν καμιά χρησιμότητα, ενώ παράλληλα κάνει επίκληση στο συναίσθημά τους. Για να δώσει κύρος στα λεγόμενά του, αξιοποιεί μία γνώμη, ότι το κακό δηλαδή όταν μετριάζεται από άλλο κακό προκαλεί λιγότερη λύπη (*τὸ γὰρ κακὸν μετριωτέρῳ κακῷ ἀντισηκούμενον μετριωτέραν ἔχει τὴν λύπην*). Στη συνέχεια, προκειμένου να καθησυχάσει το στράτευμα, υπόσχεται ότι εύκολα θα βρουν καινούρια άλογα, όταν το επιτρέψουν οι συνθήκες. Κλείνει τον λόγο του με μια ακόμη ρητορική ερώτηση, με την οποία απευθύνεται στο συναίσθημα των Μακεδόνων (*ἑτέρους Μακεδόνας ποῦ παραγενόμενος εὔρω;*) και δείχνει την αγάπη του προς αυτούς.

Ο ήρωας προσπαθεί να καθησυχάσει τους στρατιώτες, τονίζοντας ότι η σφαγή των αλόγων ήταν η καλύτερη δυνατή επιλογή, για να σωθούν οι ίδιοι από τον λιμό. Με τον τρόπο αυτό διεκδικεί την εικόνα του στρατηγού που νοιάζεται για το καλό των στρατιωτών του και ενεργεί με γνώμονα το συμφέρον τους. Εύστοχα τους

κολακεύει τονίζοντας ότι για τον ίδιο είναι αναντικατάστατοι. Για να εγείρει το πάθος των στρατιωτών και συγκεκριμένα, το συναίσθημα της φιλίας και της αγάπης, αξιοποιεί κάποιους από τους τόπους τους οποίους απαριθμεί ο Αριστοτέλης στη *Ρητορική* του²⁴⁹. Συγκεκριμένα, κατά τον Αριστοτέλη, φιλικά αισθανόμαστε με όσους μας έχουν κάνει καλό, ειδικά αν αυτό που έκαναν ήταν σημαντικό ή το έκαναν πρόθυμα ή υπήρχε ανάγκη ή το έκαναν για χάρη του άλλου και μόνο: *καὶ τοὺς πεποηκότας εὖ φιλοῦσιν, ἢ αὐτοὺς ἢ ὧν κήδονται, ἢ εἰ μεγάλα, ἢ εἰ προθύμως, ἢ εἰ ἐν τοιούτοις καιροῖς, καὶ αὐτῶν ἔνεκα, ἢ οὐδ' ἂν οἴωνται βούλεσθαι ποιεῖν εὖ*, Αριστ. *Ρητ.* 1381a.11-13. Κατά τον ίδιο τρόπο, ο Αλέξανδρος επιχειρεί να δείξει τη φιλία του και την ανιδιοτελή αγάπη του προς τους στρατιώτες, αιτιολογώντας τη σφαγή των αλόγων ως μια πράξη αναγκαιότητας, η οποία πηγάζει από την ειλικρινή έγνοια για αυτούς. Επιπλέον, στη *Ρητορική* αναφέρονται ο θαυμασμός και η εκτίμηση ως στοιχεία απαραίτητα για την απόδειξη της φιλίας: *οἷον θαυμάζοντας αὐτοὺς καὶ σπουδαίους ὑπολαμβάνοντας καὶ χαίροντας αὐτοῖς*, Αριστ. *Ρητ.* 1381b.11-12. Με τη ρητορική ερώτηση (*ἐτέρους Μακεδόνας ποῦ παραγεγόμενος εὖρω*) ο ήρωας εκφράζει την εκτίμησή του προς το στράτευμα και κάνει επίκληση στη μεταξύ τους φιλία.

Ο Αλέξανδρος επιδεικνύει επίνοια, όχι μόνο στις πράξεις, αλλά και τον λόγο, εφόσον γνωρίζει πώς πρέπει να προσεγγίζει κάθε φορά το στράτευμα και να το εξευμενίζει. Η αποτελεσματικότητα του λόγου του αποδεικνύεται από την αντίδραση των στρατιωτών, οι οποίοι ηρεμούν και συνεχίζουν την πορεία τους (*Ὅθεν πραῦνας τὸ στράτευμα τὴν ὁδοιπορίαν ἐποιεῖτο*, I. 45.1).

Υφολογικά, οι δύο ρητορικές ερωτήσεις πέρα από την πρόκληση του πάθους, εγείρουν την προσοχή και το ενδιαφέρον του κοινού. Ζωντάνια και ρυθμό στον λόγο δίνουν το ετυμολογικό σχήμα (*τῶν ἵππων - τῶν ἱπέων*), το πολύπτωτο (*κακὸν - κακῶ / μετριωτέρω - μετριωτέραν / ἐτέρας - ἐτέρους*) και οι παρηχήσεις (π.χ. *τὸ γὰρ κακὸν μετριωτέρω κακῶ ἀντισηκούμενον μετριωτέραν ἔχει τὴν λύπην / ἐτέρας γὰρ γῆς ἐπιβάντες φιλανθρώπου ἐτέρους μὲν ἵππους ῥαδίως εὐρήσομεν*), καθώς ο ομιλητής παίζει με τους επαναλαμβανόμενους ήχους των λέξεων. Η αίσθηση του ρυθμού επιτείνεται με το ισόκωλο: *ἐτέρας γὰρ γῆς ἐπιβάντες φιλανθρώπου / ἐτέρους μὲν ἵππους ῥαδίως εὐρήσομεν*, ενώ εντύπωση προκαλεί και η χρήση του σχήματος της αναφοράς (*ἐτέρας / ... ἐτέρους / ...*).

²⁴⁹ Για τους τόπους που προκαλούν τη φιλία ή το μίσος, βλ. Αριστ. *Ρητ.* 1380b.35-1382a.19.

Σε επόμενο χωρίο (Π. 9.5-7), όταν ο Αλέξανδρος διατάζει να κοπούν όλες οι γέφυρες στον Ευφράτη, οι στρατιώτες αντιδρούν, φοβούμενοι ότι δε θα μπορούν να επιστρέψουν, αν υπάρξει ανάγκη. Ο Αλέξανδρος προσπαθεί για άλλη μια φορά να τους εμφυσήσει θάρρος:

‘Καλὰς ἐλπίδας μοι δίδοτε, τοῦτο ἔχοντες κατὰ γνώμην. αὐτὸ οὖν ἐγὼ ἐποίησα, ἵνα ἢ πολεμοῦντες νικήσωμεν ἢ ἠττηθέντες ἀπολώμεθα· οὐ γάρ ἐστὶν ὁ πόλεμος τῶν φευγόντων, ἀλλὰ τῶν διωκόντων. ὄμνυμι γὰρ τὴν ἐπάνοδον τὴν ἐν Μακεδονίᾳ γινομένην μοι, ὡς [εἶ] νικήσαντες τοὺς βαρβάρους εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑποστρέψομεν. ὑμεῖς μόνον θαρρεῖτε τῇ γνώμῃ, καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ πολέμου παίγνιον ἡμῖν ἐστίν.’
(Μυθιστ. Π. 9.6-7).

Όπως και σε προηγούμενες περιπτώσεις που εξετάστηκαν, ο ήρωας με τη ρητορική του δεινότητα δίνει θάρρος στους στρατιώτες και τους παρακινεί σε μάχη εκμεταλλευόμενος κοινούς τόπους (*ἵνα ἢ πολεμοῦντες νικήσωμεν ἢ ἠττηθέντες ἀπολώμεθα / οὐ γάρ ἐστὶν ὁ πόλεμος τῶν φευγόντων, ἀλλὰ τῶν διωκόντων*). Ενισχύει μάλιστα την προσπάθεια του με ὄρκο για ἐπάνοδο στην πατρίδα, μετά τη νίκη ἐπὶ των βαρβάρων. Ο ήρωας τονίζει ότι μόνο το θάρρος χρειάζεται για την επιτυχή ἐκβαση του πολέμου. Οι στρατιώτες πείθονται και επευφημοῦν (*Οὕτως αὐτοῦ θαρσύναντος ἐτίμων αὐτὸν τὰ πλήθη*, Π. 9.8). Μέσω του σύντομου αὐτοῦ λόγου σκιαγραφεῖται το πορτρέτο του ήρωα ως στρατιώτη-στρατηγού (soldier-leader), στρατηγού δηλαδή, στο παράδειγμα ηρώων, ὅπως ο Αγαμέμνωνας στην *Ιλιάδα*, που καλεῖ ὄσους βρίσκονται μαζί του να πολεμήσουν με θάρρος, σώμα με σώμα, τον ἀντίπαλο²⁵⁰.

Από ἀποψη ὕφους, ο σύντομος αὐτὸς λόγος εἶναι ρυθμικός, κυρίως λόγω του ισόκωλου σχήματος (*ἢ πολεμοῦντες νικήσωμεν / ἢ ἠττηθέντες ἀπολώμεθα*), του ομοιοτέλετου (*τῶν φευγόντων - τῶν διωκόντων*) και της παρήχησης (*Καλὰς ἐλπίδας μοι δίδοτε / ὄμνυμι γὰρ τὴν ἐπάνοδον τὴν ἐν Μακεδονίᾳ γινομένην μοι, ὡς [εἶ] νικήσαντες*). Ἄλλα σχήματα που εμφανίζονται εἶναι: το υπερβατό (*τὴν ἐπάνοδον τὴν ἐν Μακεδονίᾳ γινομένην*) και η ἀντίθεση (*οὐ γάρ ... ἀλλὰ ...*). Εμφατικά χρησιμοποιεῖται η ἀντωνυμία *ὑμεῖς* στην ἀρχὴ της πρότασης, για να προκαλέσει την προσοχὴ του κοινού.

---

²⁵⁰ Πρβ. Ομ. *Ιλ.* 5. 530-533: *ὦ φίλοι ἀνέρες ἔστε καὶ ἄλκιμον ἦτορ ἔλεσθε, ἀλλήλους τ' αἰδεῖσθε κατὰ κρατερὰς ὑσμίνας· αἰδομένων ἀνδρῶν πλέονες σοοὶ ἢ ἐπέφανται· φευγόντων δ' οὐτ' ἄρ κλέος ὄρνυται οὔτε τις ἀλκή.* Στο χωρίο αὐτό, ο Αγαμέμνωνας παρακινεῖ το στράτευμα σε μάχη, καλώντας το να δείξει θάρρος και τονίζοντας ὅτι η φυγὴ εἶναι ἀσύμβατη με το κλέος. Για ἀνάλογους λόγους του ιστορικού Αλέξανδρου προς το στράτευμα, βλ. Zoido (2010: 215-240). Βλ. ἐπίσης, Zoido (2007:141-158).

Στο επόμενο χωρίο, ο Αλέξανδρος επιδιώκει να καθησυχάσει το στράτευμα, λόγω της ταραχής που έχει προκαλέσει ο τεράστιος αριθμός των περσικών δυνάμεων²⁵¹:

Ἄνδρες συστρατιῶται καὶ φίλοι, ἐπίσταμαι τὸ πλῆθος τὸ ἡμέτερον ὀλίγον ὄν. ἀλλὰ μὴ εἰς τοῦτο διστάσωμεν· εἷς γὰρ ὑμῶν κατὰ τὸ ἀνδρεῖον τῶν ἀντιδίκων οὔτω τι νωθῶν <ὄντων> ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν χειρώσεται. καὶ γὰρ πολλαὶ μυριάδες μυιῶν εἰσιν, αἱ σκέπουσι τὸν ἀέρα· ἐπὶ δὲ αὐταῖς ἐπιστῶσι σφήκες, σοβοῦσιν αὐτὰς ταῖς πτέρυξι κλαγόντες· οὔτω τὸ πλῆθος οὐδὲν ἐστὶ πλὴν πλῆθος· σφηκῶν γὰρ παρόντων οὐδὲν εἰσιν. (Μυθιστ. Π. 16.1-2).

Ο ήρωας προκειμένου να καθησυχάσει τους στρατιώτες, προσπαθεί να υπονομεύσει την αξία του μεγάλου αριθμού δυνάμεων για την επιτυχή έκβαση μιας μάχης²⁵². Για να το επιτύχει, κολακεύει του στρατιώτες του και τους επικαλείται συναισθηματικά αφενός με την προσφώνηση (*Ἄνδρες συστρατιῶται καὶ φίλοι*)²⁵³ αφετέρου με την αναφορά στην ανδρεία του καθενός από αυτούς, η οποία τον καθιστά ικανό να αντιμετωπίσει πάνω από εκατό αντιπάλους. Στο σημείο αυτό, εμφανίζονται πάλι αριστοτελικοί τόποι για την πρόκληση του *πάθους*. Συγκεκριμένα, η φιλική προσφώνηση και η αναγνώριση της αξίας των στρατιωτών από μέρος του Αλέξανδρου εκφράζουν τους δεσμούς φιλίας και αγάπης μεταξύ τους. Κατόπιν, για να γίνει πιο πειστικός, ο ήρωας κατηγορεί τον περσικό στρατό δίνοντας έμφαση στη νωθρότητά του. Η επιχειρηματολογία του υποστηρίζεται μέσω της αντίθεσης (*εἷς γὰρ ὑμῶν κατὰ τὸ ἀνδρεῖον - τῶν ἀντιδίκων οὔτω τι νωθῶν <ὄντων>*).

Στη συνέχεια, ο Αλέξανδρος ενισχύει το επιχείρημά του ότι το πλήθος δε συνεπάγεται απαραίτητα δύναμη αξιοποιώντας ένα παράδειγμα από το φυσικό περιβάλλον: στον ουρανό υπάρχουν χιλιάδες μύγες οι οποίες σκεπάζουν τον αέρα, όταν όμως τους επιτεθούν οι σφήκες, τις τρέπουν σε φυγή. Ο Αλέξανδρος συγκρίνει το περσικό στράτευμα με τις χιλιάδες μύγες που καλύπτουν τον αέρα, ενώ για τον δικό του στρατό διεκδικεί τον ρόλο των σφηκών²⁵⁴. Πρόκειται πάλι για χρήση

---

²⁵¹ Και στον Ιουστίνο, ο Αλέξανδρος συμβουλεύει το στράτευμα να μη δειλιάζει από το πλήθος των δυνάμεων του εχθρού: *Alexander Macedonas monebat, ne multitudine hostium, nec corporis magnitudine vel coloris novitate moverentur; tantum meminisse iubet, cum isdem se tertio pugnare*, Just. *Epit.* XI. 13.8-9.

²⁵² Για το μοτίβο της νίκης του μικρού έναντι του μεγάλου στη *Μυθιστορία*, βλ. Jouanno (2015: 338-339).

²⁵³ Ο Αλέξανδρος στη *Μυθιστορία* είναι ένας φιλικός βασιλιάς, ο οποίος περιβάλλεται από καλούς φίλους. Για το ζήτημα αυτό, βλ. Jouanno (2013: 67-77).

²⁵⁴ Οι μύγες αξιοποιούνται συχνά ως παράδειγμα στις λεγόμενες ομηρικές παρομοιώσεις (*Homeric similes*). Πρβ. Ομ. *Ιλ.* 2. 469-473: *Ἦῦτε μυιάων ἀδινάων ἔθνεα πολλὰ αἶ τε κατὰ σταθμὸν ποιμνῆιον*

εκείνου του είδους παραδείγματος που ο Αριστοτέλης ονομάζει *παραβολή*. Ο ήρωας κλείνει τον λόγο του με τον ισχυρισμό ότι το πλήθος δεν έχει καμιά αξία, όσο υπάρχουν οι σφήκες (*σφηκῶν γὰρ παρόντων οὐδέν εἰσιν*). Ο λόγος του είναι εύστοχος και πειστικός, αν κρίνει κανείς από την αντίδραση των στρατιωτών του: *Ὡς δὲ εἶπεν ὁ βασιλεύς, πάντες αὐτὸν εὐφήμουν* (II. 16.3).

Από τα ρητορικά σχήματα ξεχωρίζουν οι αντιθέσεις (τὸ *πλήθος* τὸ *ἡμέτερον* ὀλίγον ὄν - ἀλλὰ μὴ ... / κατὰ τὸ *ἀνδρεῖον* - *νωθρῶν*), η παρήχηση (*ἐπὶ δὲ αὐταῖς ἐπιστῶσι σφήκες, σοβοῦσιν αὐτὰς ταῖς πτέρυξι κλαγόντες· οὕτω τὸ πλήθος οὐδέν ἐστι πλὴν πλήθος*) και η επανάληψη (*οὕτω τὸ πλήθος οὐδέν ἐστι πλὴν πλήθος*).

Σε επόμενο χωρίο, οι αξιωματικοί του Αλέξανδρου διαμαρτύρονται για τους αλλεπάλληλους πολέμους, τονίζοντας μάλιστα ότι εν προκειμένω οι ζωές των ίδιων και του στρατεύματος τίθενται σε κίνδυνο λόγω της μεγαλομανίας του Αλέξανδρου, ο οποίος επιδιώκει τώρα νέο πόλεμο εναντίον των Ινδών, για να την ικανοποιήσει. Τα λόγια αυτά μεταφέρονται στον ήρωα, ο οποίος συγκαλεί συνέλευση και απαντά ως εξής:

Ἄνδρες συστρατιῶται καὶ σύμμαχοι, Μακεδόνες καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες (οὗτοι γὰρ οἱ Πέρσαι πολέμοι ἡμῖν ἐγένοντο)· εἰ [δὲ] διετάξατέ με μόνον πορεύεσθαι πρὸς τοὺς βαρβάρους ... τοῦτο μέντοιγε ὑμᾶς ὑπομιμήσκω, ὅτι κάκεινους τοὺς πολέμους ἐγὼ μόνος ἐνίκησα καὶ ὅσους βούλομαι λαβεῖν πάλιν τῶν βαρβάρων μόνος νικήσω. Ἐν γὰρ μου σοφὸν βούλημα πρὸς μάχην τὰς ὑμῶν ἀπάντων ψυχὰς θαρσύνει ἤδη ἀδρανούντων πρὸς τὰ Δαρείου πλήθη. οὐκ ἐγὼ πρῶτος τῆς στρατείας ἐν ταῖς μάχαις ὑπερήσπιζον; οὐκ ἐγὼ ἑμαυτοῦ ἄγγελος εἰσηλθὼν πρὸς Δαρεῖον; οὐ παρεβολευσάμην <ἐν> τοῖς κινδύνοις; εἶτα δὲ πορεύεσθε εἰς Μακεδονίαν μόνον διασώζοντες αὐτούς, μὴ ἀμφισβητοῦντες πρὸς ἀλλήλους, ἵνα μάθητε ὡς οὐδὲν δύναται στρατιὰ δίχα φρονήματος βασιλέως. (Μυθιστ. III. 1.6-8).

Ο λόγος αυτός διαφέρει από τους προηγούμενους, καθώς ο ήρωας δεν επιχειρεί να εμφυσήσει θάρρος στο στράτευμά του, αλλά να προβάλει τον δικό του καθοριστικό ρόλο στην επιτυχή έκβαση της εκστρατείας κατά του Δαρείου. Ο Αλέξανδρος αναφέρει ότι αν τον διέταζαν να αγωνιστεί μόνος εναντίον των βαρβάρων, θα το έκανε επιτυχώς, όπως την προηγούμενη φορά. Η επανάληψη του μόνος στόχο έχει να αναδείξει την συμβολή του Αλέξανδρου στο όλο εγχείρημα. Μέσω της ρητορικής *αὐξήσεως*, ο Αλέξανδρος ενισχύει τον έπαινό του,

---

ἠλάσκουσιν ὄρη ἐν εἰαρινῇ ὅτε τε γλάγος ἄγγρα δεύει, τόσσοι ἐπὶ Τρώεσσι κάρη κομόωντες Ἀχαιοὶ ἐν πεδίῳ ἴσαντο διαρραῖσαι μεμαῶτες. Βλ. επίσης, Ομ. *Ιλ.* 16. 641 κ.εξ.

μνημονεύοντας όσες πράξεις διέπραξε μόνος και πρώτος από όλους εναντίον των βαρβάρων²⁵⁵.

Ο ήρωας τονίζει ότι το *σοφόν βούλημα* του έδωσε θάρρος στον στρατό, την ώρα που δειλίαζε μπροστά στα αμέτρητα πλήθη των βαρβάρων. Με μια σειρά από ρητορικές ερωτήσεις, τους υπενθυμίζει ότι ο ίδιος πάντοτε πολεμούσε στην πρώτη γραμμή, ότι κάποτε πήγε απεσταλμένος του εαυτού του στον βασιλιά Δαρείο και ότι γενικότερα ήταν παρών σε όλες τις επικίνδυνες περιστάσεις. Οι ρητορικές ερωτήσεις αποτελούν συνάμα ιστορικά παραδείγματα από το πρόσφατο παρελθόν, τα οποία ο ήρωας αξιοποιεί, για να δώσει αποδεικτικό κύρος στα λεγόμενά του και για να εγείρει το πάθος των στρατιωτών.

Ο Αριστοτέλης αναφέρει στους τόπους των συναισθημάτων ότι το αίσθημα της ντροπής δημιουργείται στους ανθρώπους, όταν αρνούνται να υπομείνουν κακουχίες στις οποίες εκτίθενται άνθρωποι ανώτεροι ιεραρχικά²⁵⁶. Ομοίως, ο Αλέξανδρος απαριθμώντας τα ανδραγαθήματά του και την έκθεσή του στους κινδύνους, εμφυσά ντροπή στο στράτευμα, το οποίο διαμαρτύρεται για τις κακουχίες και τους αλλεπάλληλους πολέμους, τη στιγμή που ο βασιλιάς - στρατηγός υφίσταται τους μεγαλύτερους κινδύνους. Στο τέλος του λόγου, ο Αλέξανδρος παρακινεί τους στρατιώτες να επιστρέψουν μόνοι τους στη Μακεδονία, υπονοώντας βέβαια ότι δε θα το καταφέρουν χωρίς τη δική του παρουσία.

Το βασικό επιχείρημα του λόγου του είναι: *ώς οὐδὲν δύναται στρατιὰ δίχα φρονήματος βασιλέως*. Ο Αλέξανδρος προσπαθεί να κάνει κατανοητό στο στράτευμα ότι τίποτα δε θα είχε επιτευχθεί χωρίς τη δική του αποφασιστικότητα και φρόνηση ούτε θα επιτευχθεί στο μέλλον, συμπεριλαμβανομένης της επιστροφής στην πατρίδα. Με την ενθύμηση της δικής του συμβολής στον πόλεμο στόχο έχει αφενός να στηρίξει με παραδείγματα το επιχείρημά του κι αφετέρου να απευθυνθεί στο συναίσθημα των στρατιωτών, εμφυσώντας τους τύψεις για τη στάση τους και τις κατηγορίες απέναντι στον ίδιο. Στο τέλος του λόγου, δημιουργείται η εντύπωση τόσο στους άμεσους όσο και στους έμμεσους αποδέκτες του έργου ότι ο Αλέξανδρος είναι η βασική αιτία των επιτυχιών, παρελθοντικών ή μελλοντικών. Οι στρατιώτες πείθονται παρακαλώντας τον να μην οργίζεται μαζί τους, αλλά να παραμείνουν έμπιστοι σύμμαχοι ως το τέλος (III. 1.8).

²⁵⁵ Αριστ. *Ρητ.* 1368a.10-11.

²⁵⁶ Αριστ. *Ρητ.* 1383b.33-1384a.1-2: *καὶ τὸ μὴ ὑπομένειν πόνους οὐς οἱ πρεσβύτεροι ἢ τρυφῶντες ἢ ἐν ἐξουσίᾳ μᾶλλον ὄντες ἢ ὄλως οἱ ἀδυνατότεροι· πάντα γὰρ μαλακίας σημεῖα.*

Σχετικά με τα ρητορικά σχήματα, χαρακτηριστική είναι η εμφάνιση των αλληπάλληλων ρητορικών ερωτήσεων (*οὐκ ἐγὼ πρῶτος τῆς στρατείας ἐν ταῖς μάχαις ὑπερήσπιζον; / οὐκ ἐγὼ ἑμαυτοῦ ἄγγελος εἰσῆλθον πρὸς Δαρεῖον; / οὐ παρεβολευσάμην <ἐν> τοῖς κινδύνοις;*), οι οποίες εγείρουν το πάθος και προκαλούν την προσοχή του ακροατή. Παράλληλα, μέσω της χρήσης τους ο ομιλητής εκφράζει το δίκαιο της θέσης του. Ξεχωρίζει, επίσης, το σχήμα της αναφοράς (*οὐκ ἐγὼ ... / οὐκ ἐγὼ ...*) και το ομοιοτέλετο (*ὑπερήσπιζον - πρὸς Δαρεῖον*). Ρυθμό στον λόγο δίνουν οι επαναλήψεις του επιθέτου *μόνος* και οι παρηχήσεις (π.χ. *Ἄνδρες συστρατιῶται καὶ σύμμαχοι / τοῦτο μέντοιγε ὑμᾶς ὑπομιμνήσκω / ὅσους βούλομαι λαβεῖν πάλιν τῶν βαρβάρων ὁμόνος νικήσω / ὡς οὐδὲν δύναται στρατιὰ δίχα φρονήματος βασιλέως*). Ἄλλα σχήματα που εμφανίζονται είναι: το υπερβατό (*τὰς ὑμῶν ἀπάντων ψυχὰς*) και η αντίθεση (*Ἄνδρες συστρατιῶται καὶ σύμμαχοι - οὗτοι γὰρ οἱ Πέρσαι πολέμιοι*). Εμφατικά χρησιμοποιείται σε ὅλο τον λόγο η προσωπική αντωνυμία (*ἐγὼ*), για να δηλώσει την καθοριστική συμβολή του Αλέξανδρου στην επιτυχή έκβαση της εκστρατείας.

Στο χωρίο III. 2.6-7, μετά τη δημόσια ανάγνωση της επιστολής του Πύρου, ο Αλέξανδρος προσπαθεί να καθησυχάσει το στράτευμα:

ἄνδρες συστρατιῶται, μὴ πάλιν ὑμᾶς ταρασσει τὰ ἀναγνωσθέντα Πύρου γράμματα; μνήσθητε οὖν καὶ ὧν Δαρεῖος ἔγραφεν· ἀληθῶς μία φρόνησις ἦν τοῖς βαρβάροις ἢ ἀναισθησία. ὥσπερ γὰρ τὰ παρ' αὐτοῖς ζῶα, τίγρεις καὶ παρδάλεις, λέοντες καὶ ἐλέφαντες γαυρούμενοι τῇ περὶ αὐτὰ γενναιότητι καὶ τῇ ποικιλίᾳ τοῦ σώματος ῥαδίως ὑπὸ ἀνθρωπίνης φρονήσεως κνηγοῦνται, οὕτως καὶ οἱ βασιλεῖς τῶν βαρβάρων γαυρούμενοι τῷ πλήθει τῆς στρατιᾶς ῥαδίως ὑπὸ τῆς φρονήσεως τῶν Ἑλλήνων χειροῦνται.' (Μυθιστ. III. 2.6-7).

Για να αποτινάξει κάθε ίχνος φόβου από το στράτευμα, ο Αλέξανδρος συγκρίνει εξ αρχής τις επιστολές του Πύρου με εκείνες που κάποτε είχε στείλει ο Δαρείος (*μνήσθητε οὖν καὶ ὧν Δαρεῖος ἔγραφεν*) υπονοώντας ότι είναι το ίδιο αναληθείς. Παρατηρεῖ μάλιστα ότι κοινό χαρακτηριστικό των βαρβάρων είναι η *ἀναισθησία*. Για να γίνει πιο πειστικός, επεξηγεί με ένα παράδειγμα από το ζωικό βασίλειο: τα άγρια ζώα, μολονότι περηφανεύονται (*γαυρούμενοι*) για τη γενναιότητα και την ομορφιά του σώματός τους, εύκολα συλλαμβάνονται από τον άνθρωπο (*ῥαδίως ὑπὸ ἀνθρωπίνης φρονήσεως κνηγοῦνται*). Ο ήρωας συγκρίνει τα άγρια ζώα με τους βασιλείς των βαρβάρων, οι οποίοι κατά τον ίδιο τρόπο υπερηφανεύονται για το πλήθος των στρατευμάτων τους, το ίδιο εύκολα όμως ηττώνται από την ευφυΐα

των Ελλήνων (*ῥαδίως ὑπὸ τῆς φρονήσεως τῶν Ἑλλήνων χειροῦνται*). Η παραβολή στοχεύει στο να εμφυσησει το θάρρος στους στρατιώτες, αποδεικνύοντας ότι τα λόγια του Πύρου δεν αποτελούν τίποτα περισσότερο από κενές απειλές. Η αποτελεσματικότητα των λόγων του Αλέξανδρου αντανακλάται στις αντιδράσεις των στρατιωτών του: *Οὕτως ἀποφηνάμενος καὶ θαρσύνας τὴν στρατείαν* (III. 2.8).

Από άποψη ύφους, σημαντική είναι η χρήση της ρητορικής ερώτησης στην αρχή του λόγου (*ἄνδρες συστρατιῶται, μὴ πάλιν ὑμᾶς ταράσσει τὰ ἀναγνωσθέντα Πύρου γράμματα;*), καθώς εγείρει το πάθος και την προσοχή του ακροατηρίου. Οι παρηγήσεις δίνουν ρυθμικότητα στον λόγο: *ἄνδρες συστρατιῶται, μὴ πάλιν ὑμᾶς ταράσσει τὰ ἀναγνωσθέντα Πύρου γράμματα; / ὥσπερ γὰρ τὰ παρ' αὐτοῖς ζῶα, τίγρεις καὶ παρδάλεις, λέοντες καὶ ἑλέφαντες γαυρούμενοι τῇ περὶ αὐτὰ γενναιότητι καὶ τῇ ποικιλίᾳ τοῦ σώματος ῥαδίως ὑπὸ ἀνθρωπίνης φρονήσεως κνηγοῦνται / οὕτως καὶ οἱ βασιλεῖς τῶν βαρβάρων γαυρούμενοι τῷ πλήθει τῆς στρατιᾶς ῥαδίως ὑπὸ τῆς φρονήσεως τῶν Ἑλλήνων χειροῦνται*. Ρυθμό στον λόγο δίνει και το ομοιοτέλετο: *κνηγοῦνται - χειροῦνται*. Άλλα ρητορικά σχήματα αποτελούν: οι επαναλήψεις (*ῥαδίως ὑπὸ ἀνθρωπίνης φρονήσεως - ῥαδίως ὑπὸ τῆς φρονήσεως τῶν Ἑλλήνων / γαυρούμενοι τῇ - γαυρούμενοι τῷ*), το υπερβατό (*τῇ περὶ αὐτὰ γενναιότητι*) και η αντίθεση (*τῶν βαρβάρων - τῶν Ἑλλήνων*).

Συμπερασματικά, γίνεται κατανοητό ότι ο στρατός του Αλέξανδρου αποτελεί ένα κοινό στο οποίο ο ήρωας απευθύνεται συχνά και έχει τη δυνατότητα να το χειραγωγεί, για να επιτύχει το σκοπό του. Οι λόγοι αυτοί παρουσιάζουν μεταξύ τους παρόμοια δομή. Ο ομιλητής ξεκινά με μια φιλική προς τους στρατιώτες προσφώνηση, για να πετύχει την εύνοιά τους. Ακολουθούν συνήθως ρητορικές ερωτήσεις, οι οποίες εμφυσούν στους στρατιώτες τα πάθη που επιθυμεί ο ομιλητής, ανάλογα με την περίπτωση. Ο ομιλητής αξιοποιεί, επίσης, τόσο παραβολές όσο και ιστορικά παραδείγματα από το πρόσφατο ιστορικό παρελθόν, για να δώσει αποδεικτική ισχύ στα λεγόμενά του και να προκαλέσει στο κοινό του το επιθυμητό πάθος. Ως επί το πλείστον, ο ήρωας επιδιώκει να εμφυσησει θάρρος στο στράτευμά του και να το εμψυχώσει, με εξαίρεση τον λόγο III. 1.6-8, στον οποίο προσπαθεί να εγείρει κυρίως την αιδώ του στρατεύματος για τις παράλογες κατηγορίες εις βάρος του. Με τη ρητορική του δεξιοτεχνία και την αμεσότητα, ο Αλέξανδρος πείθει το στράτευμά του είτε απαιτείται να το κολακέψει είτε να το επιπλήξει. Σε κάθε περίπτωση, η πειθώ και η ευφυΐα του ήρωα του επιτρέπουν να χειρίζεται αποτελεσματικά αυτό το κοινό,

υπενθυμίζοντάς του πάντα ότι ο ίδιος αποτελεί την κινητήρια δύναμη της επιτυχίας του.

δ. Λόγοι του Αλέξανδρου προς διάφορους αποδέκτες

Στην υποενοότητα αυτή θα μελετηθούν οι λόγοι του Αλέξανδρου προς διάφορα πρόσωπα, από την αρχή έως το τέλος του βίου του, με στόχο αφενός να διαπιστωθεί πώς εισάγονται και κατόπιν αποκτούν κεντρική σημασία τα ιδιάζοντα γνωρίσματα του μυθιστορηματικού Αλέξανδρου κι αφετέρου να δικαιολογηθεί ο χαρακτηρισμός του ως μητιόεντος ήρωα.

ι. Διάλογος του Αλέξανδρου με τον βασιλιά Νικόλαο (I. 18.6-10)

Ο πρώτος σημαντικός λόγος του Αλέξανδρου είναι κατά τη συνάντησή του με τον Νικόλαο, βασιλιά των Ακαρνάνων, με αφορμή την από κοινού συμμετοχή τους στους Ολυμπιακούς αγώνες της Πίσας (I. 18.6-10)²⁵⁷. Ο Νικόλαος παρουσιάζεται ως ένας αλαζόνας και καυχησιάρης βασιλιάς, όπως ο Δαρείος και ο Πώρος, για τους οποίους έγινε λόγος σε προηγούμενη ενότητα. Μόλις συναντά τον Αλέξανδρο, επιδιώκει να τον υποτιμήσει προσφωνώντας τον ως *μειράκιον* (I. 18.6). Η πραότητα και η ευστροφία του ήρωα αποδεικνύεται από την ήρεμη και ειρωνική απάντησή του: *‘Χαίροις καὶ σύ, ὅστις ποτὲ τυγχάνεις.’* (I. 18.6), καθώς παριστάνει ότι δε γνωρίζει τον Νικόλαο. Στην οργισμένη απάντηση του Νικόλαου (*‘Τίνα που ἐμὲ προσαγορεύεις; ἐγὼ εἶμι Νικόλαος τοῦνομα βασιλεὺς Ἀκαρνάνων.’*, I. 18.7), ο Αλέξανδρος απαντά πάλι με πραότητα.

Η ρητορική δεινότητα του ήρωα του επιτρέπει να υιοθετεί διάφορες ταυτότητες, όπως εν προκειμένω την ταυτότητα του παιδογέροντα (*puer senex*). Ο

---

²⁵⁷ Σύμφωνα με ανέκδοτο που παραδίδει ο Πλούταρχος (*Αλεξ.* 4.10), όταν κάποτε ρώτησαν τον Αλέξανδρο αν θα συμμετείχε στους αγώνες στην Ολυμπία, εκείνος απάντησε ότι θα το έκανε, μόνο αν συμμετείχαν κι άλλοι βασιλείς, εκφράζοντας έτσι την περιφρόνησή του για τους επαγγελματίες αθλητές. Ο Merkelbach (1977: 21) υποστηρίζει ότι η ιστορία με τους Ολυμπιακούς αγώνες στη *Μυθιστορία* προέρχεται μάλλον από την ιστορική πηγή. Ο ίδιος επιχειρηματολογεί ότι ο ιστορικός του Αλέξανδρου βασίστηκε στο ανέκδοτο που μνημονεύει ο Πλούταρχος και επινόησε την ιστορία για συμμετοχή του Αλέξανδρου στους αγώνες. Κατά τη Meyer (2016: 1-27), το επεισόδιο αυτό αποτελεί επινόηση της ελληνιστικής εποχής, κάποια στιγμή μετά τον θάνατο του Κατακτητή, ως μια προσπάθεια να επανακτήσουν το κύρος και τη δημοτικότητά τους οι αθλητικοί αγώνες στην Ολυμπία, σε μια εποχή μάλιστα στην οποία το κύρος τους απειλούταν, λόγω της εμφάνισης νέων αθλητικών οργανώσεων. Η ίδια κατατάσσει το εν λόγω επεισόδιο στην ίδια κατηγορία με το κείμενο της διαθήκης του Αλέξανδρου, με την έννοια ότι και τα δύο διασφαλίζουν τα ενδιαφέροντα συγκεκριμένων ομάδων.

νεαρός Αλέξανδρος θυμίζει στον μεγαλύτερο σε ηλικία Νικόλαο την αστάθεια των ανθρώπινων πραγμάτων και την τιμωρία όσων επιδεικνύουν αλαζονική συμπεριφορά: *‘Μη οὕτως γαυριῶ Νικόλαε βασιλεῦ, ὡς ἱκανὸν ἔχων περὶ τῆς αὐριον ἐνέχυρον ζωῆς· ἡ τύχη οὐχ ἔστηκεν ἐφ’ ἐνὸς τόπου, ῥοπή δὲ μεταβάλλει καὶ τοὺς ἀλαζόνας ἀχενίζει.’* (Μυθιστ. Ι. 18.7)²⁵⁸.

Στη συνέχεια, ο Νικόλαος ρωτά τον Αλέξανδρο για ποιον λόγο βρίσκεται στους Ολυμπιακούς αγώνες (Ι. 18.8). Ο ήρωας απαντά με σύνεση ότι η ηλικία του δεν του επιτρέπει να αγωνιστεί ούτε στην ιππασία ούτε στο αγώνισμα της συνωρίδας, γι’ αυτό και θα αγωνιστεί στο άρμα (Ι. 18.9). Η απάντηση του Αλέξανδρου πυροδοτεί την οργισμένη αντίδραση του Νικόλαου, ο οποίος τον φτύνει στο πρόσωπο και του εύχεται να αποτύχει. Η εγκράτεια του ήρωα φαίνεται για μια ακόμη φορά²⁵⁹, καθώς δεν επιτίθεται στον Νικόλαο, αλλά χαμογελάει (*μειδιάσας*) και του απαντά ως εξής: *‘Νικόλαε, ὄμνυμι ἀγνήν τοῦ ἐμοῦ πατρὸς σπορὰν καὶ μητρὸς γαστέρα ἱεράν, ὡς καὶ ἐνθάδε ἄρματί σε νικήσω καὶ ἐν τῇ πατρίδι Ἀκαρνάνων δόρατί σε λήψομαι.’* (Ι. 18.10). Το χαρακτηριστικό μειδίαμα του Αλέξανδρου²⁶⁰ και ο ιερός όρκος στους γονεῖς του για νίκη επί του Νικόλαου και κατάληψη της χώρας του είναι αρκετά, ώστε να πυροδοτήσουν την ανησυχία και τον φόβο του αντιπάλου του.

Από τον σύντομο διάλογο γίνεται φανερό ότι ο Αλέξανδρος ἤδη από νεαρή ηλικία, συγκεκριμένα μόλις δεκαπέντε ετών, έχει την ικανότητα να μιλάει με ανθρώπους μεγαλύτερης ηλικίας και κύρους και να τους αντιμετωπίζει. Η ευστροφία του και η ευχέρεια στον λόγο του επιτρέπουν να απαντά στις ερωτήσεις των αντιπάλων του με αμεσότητα και πραότητα. Επιπλέον, του δίνουν τη δυνατότητα να εμφανίζεται ως σοφός και συνετός νέος νικώντας τον αντίπαλο, εν προκειμένω τον βασιλιά Νικόλαο, στον λόγο, προτού διεξαχθεί η μεταξύ τους μάχη στα άρματα. Το *μειράκιον*, όπως υποτιμητικά τον αποκαλεί ο Νικόλαος, αποδεικνύεται ανώτερος εκείνου στον λόγο και τη σοφία. Η κυριαρχία του ήρωα στον αγώνα λόγων προοιωνίζει τη νίκη του επί του Νικόλαου στον αγώνα με τα άρματα (Ι. 19).

²⁵⁸ Ἴσως το χωρίο εκφράζει επικούρεια φιλοσοφία, βλ. Stoneman (2007: 508).

²⁵⁹ Η εγκράτεια εμφανίζεται ως πρότυπο της αυτοκρατορικής εποχής κι αποτελεί ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του *θείου ἀνδρός*. Για την εγκράτεια και τα άλλα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του *θείου ἀνδρός*, βλ. Bieler (1935-1936), Brown (1971: 80-101).

²⁶⁰ Η Jouanno (2015: 335) επισημαίνει ότι το χαμόγελο του Αλέξανδρου αποτελεί σύμβολο της αφοβίας του, ενώ παράλληλα μαρτυρεί τη σκανταλιάρικη διάθεση αυτού του μυθιστορηματικού προσώπου.

ii. Λόγοι του Αλέξανδρου προς τους γονείς του (I. 20-22)

Ένα άλλο περιστατικό από τη νεαρή ηλικία του Αλέξανδρου στο οποίο διαφαίνεται η ρητορική του δεινότητα είναι κατά τους γάμους του Φίλιππου με την Κλεοπάτρα. Ο Φίλιππος εκμεταλλευόμενος την απουσία του Αλέξανδρου στους Ολυμπιακούς αγώνες, διώχνει την Ολυμπιάδα (ἀπόβλητον), για να νυμφευθεί την Κλεοπάτρα (I. 20)²⁶¹.

Ο Αλέξανδρος εμφανίζεται κατά τη διάρκεια της γαμήλιας γιορτής και μιλά στον Φίλιππο ως εξής: *‘Πάτερ, δέξαι τῶν πρώτων μου ἰδρώτων τὸν νικητικὸν στέφανον. ὅταν μέντοι κάγῳ ἐκδώσω τὴν ἑμαυτοῦ μητέρα πρὸς γάμον, καλέσω σε εἰς τοὺς ἐμῆς μητρὸς γάμους.’* (I. 20.2-3). Με την προσφώνηση (*Πάτερ*) και την προσφορά του νικητήριου στεφάνου, ο Αλέξανδρος κάνει επίκληση στο συναίσθημα του Φίλιππου. Η εμφατική δήλωση για μελλοντικό γάμο της Ολυμπιάδας διακρίνεται για τη ρητορική της διάσταση. Το ρητορικό σχήμα της επιφοράς (*πρὸς γάμον - γάμους*), σε συνδυασμό με το πολύπτωτο (*μητέρα - μητρὸς / γάμον - γάμους*) κινούν την προσοχή του αναγνώστη και εγείρουν το πάθος. Το ίδιο και η χρήση των αντωνυμιῶν (*κάγῳ - ἑμαυτοῦ - ἐμῆς*). Ρυθμὸς στον σύντομο λόγο δίνει το σχήμα της παρήχησης (*‘Πάτερ, δέξαι τῶν πρώτων μου ἰδρώτων τὸν νικητικὸν στέφανον. ὅταν μέντοι κάγῳ ἐκδώσω τὴν ἑμαυτοῦ μητέρα πρὸς γάμον, καλέσω σε εἰς τοὺς ἐμῆς μητρὸς γάμους.’*). Η ὅλη διατύπωση προκαλεί το πάθος του Φίλιππου, ο οποίος βασανίζεται ἀπὸ τύψεις για τη στάση του ἀπέναντι στον γιο του (*ἐτρώχεται*).

Ύστερα ἀπὸ τη ματαίωση των γάμων, σε ἓνα σκηνικό που θυμίζει στον αναγνώστη την ομηρική μνηστηροφονία (I. 21), ο Αλέξανδρος επιδιώκει να συμφιλιώσει τους γονεῖς του ἐπιδεικνύοντας περισσὴ πειθῶ²⁶². Πηγαίνει πρῶτα στον Φίλιππο, στον οποίο μιλά ως εξής:

‘Φίλιππε· τῷ γὰρ ὀνόματί σε καλῶ, μήπως ἀηδῶς ἔχῃς τοῦ ὑπ’ ἐμοῦ πατέρα σε καλεῖσθαι· εἰσῆλθον πρὸς σε οὐχ ὡς υἱός, ἀλλ’ ὡς φίλος μεσιτεύων τῶν ὑπὸ σοῦ ἀδίκως πραχθέντων πρὸς τὴν γυναικὰ σου Ὀλυμπιάδα, μηδὲν σοῦ ἀδικηθέντος ὑπ’ αὐτῆς. εἶπε δέ μοι· καλῶς πεποίηκεν Ἀλέξανδρος τὸν Λυσίαν ἀναιρήσας, σὺ δὲ οὐ

²⁶¹ Πρόκειται για ιστορικό γεγονός. Ο γάμος του Φίλιππου με την Κλεοπάτρα, το 337 π.Χ., ἔφερε ρήξη στη σχέση εκείνου με την Ολυμπιάδα. Ο Αλέξανδρος τάχθηκε με το μέρος της μητέρας του. Η αντικατάσταση της Ολυμπιάδας ἀπὸ την Κλεοπάτρα σήμαινε παράλληλα ρήξη του Φίλιππου με τον Αλέξανδρο, καθὼς ο Αλέξανδρος φοβόταν την αντικατάστασή του στη διαδοχή του θρόνου ἀπὸ τον γιο που ἐνδεχομένως θα ἔκανε ο Φίλιππος με την Κλεοπάτρα. Βλ. Just. *Epit.* 9.7.3: *Alexandrium quoque regni aemulum fratrem ex noverca susceptum timuisse*. Βλ. ἐπίσης, Merkelbach (1977: 21-23), Nawotka (2017: 83-84).

²⁶² Η ιστορία ἀποτελεῖ ἐπιπόνηση του συγγραφέα της *Μυθιστορίας*, βλ. Nawotka (2017: 85). Βλ. ἐπίσης, Πλουτ. *Ἀλεξ.* 9.11-14.

καλῶς ἔπραξας <πρὸς> τὸ τέκνον σου Ἀλέξανδρον ἐπαναστάς, γαμεῖν δὲ [καὶ] ἑτέραν... καλῶς ἔχειν οὕτως νομίσας. ἀλλ' ἐξανάστα καὶ περὶ σεαυτὸν γενοῦ· οἶδα γὰρ διὰ τί νωθρεύῃ· οὐ τὸ σῶμα λέγω, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν ἀδημονεῖς ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις. ἐγὼ παρακαλῶ σε ...' (Μυθιστ. Ι.22.1-2).

Ο Αλέξανδρος προσφωνεῖ τον πατέρα του ως Φίλιππο και δηλώνει σε αυτόν ότι δεν έχει ἔρθει να του μιλήσει ως γιος του, ἀλλὰ ως φίλος, ο οποίος επιθυμεί να του υπενθυμίσει την ἀδικία που διέπραξε εις βάρος της γυναίκας του. Με την ἐμφατική διατύπωση (*τῶν ὑπὸ σοῦ ἀδίκως πραχθέντων ... μηδὲν σοῦ ἀδικηθέντος ὑπ' αὐτῆς*), ο Αλέξανδρος ἐπιδιώκει να λογικέψει τον πατέρα του, τονίζοντάς του ότι ἐκεῖνος πρώτος προσέβαλε και ἀδίκησε τη μητέρα του, χωρὶς ἐκείνη να τον ἔχει ἀδικήσει προηγουμένως. Παράλληλα, ἐπιδιώκει να ἐγείρει το πάθος του και συγκεκριμένα το συναίσθημα της αιδούς. Στη συνέχεια, ο Αλέξανδρος ἀναφέρεται στη δολοφονία του γελωτοποιοῦ Λυσία ἀπὸ τον ἴδιο στη γαμήλια γιορτή. Τονίζει στον Φίλιππο ὅτι μπορεῖ ο ἴδιος να μην ἐπραξε σωστά οὔτε ἐκεῖνος ὅμως ἐπραξε σωστά και δίκαια ἀπέναντι στο ἴδιο του το παιδί, ἀλλὰ το ἀδίκησε (*<πρὸς> τὸ τέκνον σου Ἀλέξανδρον ἐπαναστάς*, Ι. 22.2) με την ἀπόφασή του να παντρευτεῖ κάποια ἄλλη, ἀντικαθιστώντας τη μητέρα του και μελλοντικά ἴσως και ἐκείνον. Στο τέλος του λόγου του, τον καλεῖ να ἐπανορθώσει το λάθος του και να δράσει ἀντὶ να βασανίζεται ἀπὸ τα σφάλματά του (*ἀλλὰ τὴν ψυχὴν ἀδημονεῖς ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις*, Ι. 22.3).

Σκοπὸς του Αλέξανδρου μέσω αὐτοῦ του ρητορικοῦ - συναισθηματικοῦ λόγου εἶναι να προκαλέσει τύψεις στον πατέρα του, Φίλιππο, για την ἀδικη σtάση του τόσο ἀπέναντι στον ἴδιο ὅσο κι ἀπέναντι στην Ολυμπιάδα. Σημαντικὴ θέση στον λόγο κατέχουν λέξεις, ὅπως ἀδικία και σφάλμα. Ο Αλέξανδρος ἐπιθυμεί να πείσει τον Φίλιππο ὅτι εἶναι ο μοναδικὸς υπαίτιος της κατάστασης, καθὼς πλήγωσε χωρὶς λόγο τα ἀγαπημένα του πρόσωπα και τώρα βασανίζεται κι ο ἴδιος ἀπὸ τις τύψεις. Ο λόγος του φαίνεται να ἔχει ἀμεση ἐπίδραση στον Φίλιππο, ο οποίος στεναχωριέται ἀπὸ τις συμβουλές και τις κατηγορίες του Αλέξανδρου και προτιμᾷ να σωπάσει (Ι. 22.3).

Τα ρητορικά σχήματα που ἐμφανίζονται στον λόγο εἶναι: το πολύπτωτο (*Ἀλέξανδρος - Ἀλέξανδρον*), το ἐτυμολογικὸ (*ἀδίκως - ἀδικηθέντος*), το υπερβατό (*τῶν ὑπὸ σοῦ ἀδίκως πραχθέντων*), το ομοιοτέλευτο (*ἔπραξας - ἐπαναστάς - νομίσας*), η ἐπιφορά (*σε καλῶ - σε καλεῖσθαι*), το σχῆμα λιτότητας (*οὐ καλῶς*), η παρήχηση π.χ. (*καλῶς πεποίηκεν Ἀλέξανδρος τὸν Λυσίαν ἀναιρήσας, σὺ δὲ οὐ καλῶς ἔπραξας <πρὸς> τὸ τέκνον σου Ἀλέξανδρον ἐπαναστάς, γαμεῖν δὲ [καὶ] ἑτέραν...καλῶς ἔχειν οὕτως νομίσας*). Εμφατικὰ χρησιμοποιοῦνται οἱ τύποι των ἀντωνυμιῶν (*σε - ἐμοῦ -*

σοῦ - αὐτῆς - σὺ - σεαυτὸν - σου - ἐγὼ). Χαρακτηριστική είναι η χρήση αντιθέσεων (οὐχ ὡς υἱός - ἀλλ' ὡς φίλος / καλῶς πεποίηκεν - σὺ δὲ οὐ καλῶς ἔπραξας / ... ἀλλ' ἐξανάστα / οὐ τὸ σῶμα λέγω - ἀλλὰ τὴν ψυχὴν). Ειρωνική είναι η χρήση της φράσης: καλῶς πεποίηκεν Ἀλέξανδρος τὸν Λυσίαν ἀναιρήσας.

Κατόπιν, ο Αλέξανδρος κατευθύνεται στην Ολυμπιάδα μιλώντας της ως εξής: *‘Μὴ ἀγανάκτει μητὲρ ἐπὶ τοῖς γενομένοις σοι ὑπὸ Φιλίππου. εἰ γὰρ ἐκεῖνον λανθάνει τὸ ἀμάρτημα, ἀλλ' ἐγὼ μέντοι ἔλεγχός σοι ἔσομαι. ὥστε σὺ πρώτη εἴσελθε πρὸς αὐτόν· πρέπον γὰρ ἐστὶ τὴν γυναῖκα τῷ ἀνδρὶ ὑποτάσσεσθαι.’* (Μυθιστ. Ι. 22.4). Της ζητά να υποχωρήσει και να δείξει επιείκεια συγχωρώντας τον Φίλιππο. Ο λόγος του Αλέξανδρου απευθύνεται κυρίως στο συναίσθημα της μητέρας του, καθώς της υπόσχεται ότι ο ίδιος θα την προστατεύει πάντοτε από κάθε αδικία του Φίλιππου εις βάρος της (ἔλεγχός σοι ἔσομαι). Κλείνει τον σύντομο λόγο του, αναφέροντας την παραδοσιακή αντίληψη για τη θέση της γυναίκας, η οποία οφείλει να υπακούει και να υποτάσσεται στον άνδρα της (πρέπον γὰρ ἐστὶ τὴν γυναῖκα τῷ ἀνδρὶ ὑποτάσσεσθαι). Η επίδραση του Αλέξανδρου στην Ολυμπιάδα φαίνεται από το γεγονός ότι εκείνη υποχωρεί αμέσως και πηγαίνει μαζί του στον Φίλιππο.

Ο Αλέξανδρος παρακαλεί τον Φίλιππο να ακολουθήσει το παράδειγμα της μητέρας του, η οποία υποχώρησε πρώτη ξεχνώντας το σφάλμα του και να υποχωρήσει κι εκείνος: *‘Πάτερ – νῦν σε πατέρα καλέσω, ὅτι καὶ σὺ τῷ τέκνῳ σου ἐπέισθης· πάρεστιν ἢ μήτηρ, πολλὰ ὑπ' ἐμοῦ παρακληθεῖσα τοῦ ἀμνημονῆσαι τῶν ἡμαρτημένων. ἀλλὰ περιπλάκητε ἀλλήλοις ἐμοῦ ἐναντίον· οὐκ ἔστιν αἰσχρόν· ἐξ ὑμῶν γὰρ ἐφύην.’* (Μυθιστ. Ι. 22.5). Σε αντίθεση με τον πρώτο λόγο, ο Αλέξανδρος εν προκειμένω προσφωνεί τον Φίλιππο ως πατέρα κάνοντας επίκληση στο συναίσθημά του. Για μια ακόμη φορά επαναφέρει την αδικία που έπραξε ο πατέρας του εις βάρος τους (πάρεστιν ἢ μήτηρ, πολλὰ ὑπ' ἐμοῦ παρακληθεῖσα τοῦ ἀμνημονῆσαι τῶν ἡμαρτημένων, Ι. 22.5). Τον καλεί να υποχωρήσει μιμούμενος το παράδειγμα της Ολυμπιάδας. Στις παρακλήσεις του γιου του ο Φίλιππος τελικά υποχωρεί. Η πειθώ του Αλέξανδρου γίνεται αντικείμενο θαυμασμού από όλους τους Μακεδόνες: *Οὕτως εἰπὼν Ἀλέξανδρος διήλλαξε τοὺς γονεῖς, ὥστε αὐτὸν ὑπὸ πάντων τῶν Μακεδόνων θαυμάζεσθαι*, Ι. 22.6).

Από τα ρητορικά σχήματα που εμφανίζονται, ζωντάνια και ρυθμικότητα στον λόγο δίνει η χρήση της παρήχησης: *‘Πάτερ – νῦν σε πατέρα καλέσω, ὅτι καὶ σὺ τῷ τέκνῳ σου ἐπέισθης· πάρεστιν ἢ μήτηρ, πολλὰ ὑπ' ἐμοῦ παρακληθεῖσα τοῦ ἀμνημονῆσαι τῶν ἡμαρτημένων.* Επίσης, απαντά το ομοιόπτωτο (Πάτερ - πατέρα) και

το σχήμα λιτότητας (*οὐκ ἔστιν αἰσχρόν*). Εμφατικά χρησιμοποιούνται οι τύποι των αντωνυμιών.

Οι λόγοι του Αλέξανδρου προς τους γονείς του διακρίνονται από γλωσσική και ρητορική δεξιοτεχνία. Ο Αλέξανδρος ως ικανός χειριστής του λόγου γνωρίζει πώς πρέπει να απευθύνεται στον κάθε αποδέκτη. Στους γονείς του, λοιπόν, μιλά με τρόπο συναισθηματικό και συνάμα συμβουλευτικό. Επιχειρεί στον μεν Φίλιππο να εμφυσήσει τύψεις για την αδικία εις βάρος των αγαπημένων του προσώπων, στη δε Ολυμπιάδα να υποδείξει τη θέση της, η οποία της επιβάλλει να υποχωρεί στις προσταγές των αντρών. Οι λόγοι του είναι εύστοχοι και πειστικοί, αν κρίνει κανείς από τη θετική έκβαση του επεισοδίου με τη συμφιλίωση μεταξύ Φίλιππου-Ολυμπιάδας²⁶³. Ιδιαίτερα σημαντική από ρητορική άποψη είναι η αντιστροφή των παραδοσιακών ρόλων μεταξύ γονιών και παιδιών. Ο Αλέξανδρος απευθύνεται στους γονείς του σαν να ήταν ο ίδιος γονιός και τους συμβουλεύει. Η αντιστροφή των ρόλων εξυπηρετεί το ρητορικό πορτρέτο του ήρωα, ο οποίος πέρα από επιδέξιος ομιλητής, αποδεικνύεται σοφός και συνετός σύμβουλος.

iii. Διάλογος του Αλέξανδρου με τους σατράπες του Δαρείου (I. 23.2-4)

Κατά την επιστροφή του από τη Μοθώνη, ο Αλέξανδρος συναντά στο παλάτι τους σατράπες του Δαρείου²⁶⁴. Ο σύντομος διάλογος μαζί τους δείχνει την ικανότητα του ήρωα να αντιμετωπίζει τους αντιπάλους του με ευφράδεια λόγου και αποφασιστικότητα (I. 23.2-4). Αρχικά, τους ρωτά ποιοι είναι. Στην απάντησή τους ότι είναι σατράπες του Δαρείου, τους ρωτά κοφτά και κατηγορηματικά τον σκοπό για τον οποίο έχουν έρθει (*Ὁ δέ· 'Τί πάρεισιν ὧδε'*;). Όταν εκείνοι απαντούν ότι έχουν έρθει για τους καθιερωμένους φόρους, ο Αλέξανδρος επίσης κοφτά ρωτά: *Ἐπεὶ τίνας δέ, φησίν, ἀπαιτοῦσι τοὺς φόρους*;. Οι σατράπες ισχυρίζονται ότι έχουν έρθει να ζητήσουν φόρους από τους Μακεδόνες, στο όνομα του Δαρείου. Η απάντηση του

²⁶³ Στην πραγματικότητα, η Ολυμπιάδα παρέμεινε στην αυλή του αδερφού της στην Ήπειρο, ζητώντας του να κηρύξει πόλεμο εναντίον του Φιλίππου, παίρνοντας εκδίκηση για την αδικία που διέπραξε σε βάρος της και αποκαθιστώντας την τιμή της, βλ. Just. *Epit.* IX. 7.5-7, Πλουτ. *Άλεξ.* 9.10-11.

²⁶⁴ Σύμφωνα με τη Jouanno (2015: 307), το επεισόδιο αυτό είναι επινοημένο και στόχο έχει να εμφανίσει τον ήρωα ως ελευθερωτή από τον περσικό ζυγό. Ωστόσο, η μαρτυρία του Πλουτάρχου, *Άλεξ.* 5.1-3: *Τοὺς δὲ παρὰ τοῦ Περσῶν βασιλέως πρέσβεις ἤκοντας ἀποδημοῦντος Φιλίππου ξενίζων καὶ γενόμενος συνήθης, οὕτως ἐχειρώσατο τῇ φιλοφροσύνῃ καὶ τῷ μηδὲν ἐρώτημα παιδικὸν ἐρωτῆσαι μηδὲ μικρόν, ἀλλ' ὁδὸν τε μήκη καὶ πορείας τῆς ἄνω τρόπον ἐκπυθάνεσθαι, καὶ περὶ αὐτοῦ βασιλέως ὁποῖος εἶη πρὸς τοὺς πολέμους, καὶ τίς ἢ Περσῶν ἀλκὴ καὶ δύναμις, ὥστε θαυμάζειν ἐκείνους καὶ τὴν λεγομένην Φιλίππου δεινότητα μηδὲν ἡγεῖσθαι πρὸς τὴν τοῦ παιδὸς ὀρμὴν καὶ μεγαλοπραγμοσύνην*, αποδεικνύει ίσως ότι έχει ιστορικό πυρήνα.

Αλέξανδρου χαρακτηρίζεται από σοφιστική διάθεση: *‘Εἰ ταῦτα οἱ θεοὶ τοῖς ἀνθρώποις ἔδωκαν εἰς διατροφήν, διὰ τί αὐτὸς τὴν τοῦ θεοῦ δωρεὰν ἐρανίζειται; οὐ δίκαιον.’* (I. 23.3). Οι θεοὶ ἔχουν προσφέρει στους ανθρώπους τη γη και τα αγαθά αυτά, για να διάγουν τον βίο τους. Ο Δαρείος, κατά τον Αλέξανδρο, διεκδικεῖ ἀδίκαια μέρος στις προσφορές των θεῶν (*ἐρανίζειται*).

Ὑστερα, διώχνει τους σατράπες του Δαρείου, τονίζοντας ὅτι τώρα που ο ἴδιος κυβερνά μαζί με τον Φίλιππο, ὄχι μόνο δε θα πάρουν πάλι φόρους, ἀλλὰ θα πληρώσουν ὅλα ὅσα ἔλαβαν προηγουμένως (*‘Πορεύεσθε καὶ εἶπατε Δαρείω· ὅτε μόνος ἦν Φίλιππος, φόρους σοι ἐχορήγει· ὅτε δὲ ἐγένετο αὐτῷ υἱὸς Ἀλέξανδρος, οὐκέτι δίδωσιν, ἀλλὰ καὶ οὐς ἔλαβες παρ’ αὐτοῦ, ἐγὼ πρὸς σε παρὼν λήψομαι καὶ παρὰ σοῦ <ἀπαιτήσω>.’*, I. 23.3). Σημαντικὸ στοιχεῖο ἀπὸ ρητορικὴ ἀποψη ἀποτελεῖ το γεγονός ὅτι ο Αλέξανδρος διώχνει τους σατράπες αρνούμενος να στείλει γράμματα στον Δαρείο (I. 23.4). Η ἀρνήση να ἐπικοινωνήσῃ μαζί του ἐκφράζει τὴν κυρίαρχη θέση τὴν ὁποία διεκδικεῖ για τον εαυτό του ο ἥρωας ἀπέναντι στον ἀντίπαλό του.

Στο ἐπεισόδιο αὐτό, ο ἥρωας ἀναδεικνύεται κυρίαρχος του διαλόγου, καθὼς κάνει κοφτές ἐρωτήσεις στους σατράπες κι ἐκεῖνοι ἀπαντοῦν. Η ευστροφία του και ἡ δύναμη του λόγου του, του ἐπιτρέπουν να ἀπευθύνεται με τόλμη στους ἀπεσταλμένους του Δαρείου και ἐν τέλει να τους διώξῃ χωρίς να ἐπιτύχουν τον ἐπιδιωκόμενο σκοπὸ. Ἐπιπλέον, ἡ ικανότητα στον λόγο ἐπιτρέπει στον ἥρωα να ἐλέγχει τὴν παραγωγικὴ διαδικασία και να ἐπιβάλλῃ το τέλος τῆς. Αὐτὸ σε συνδυασμὸ με τὴν ἀρνήση του να ἐπικοινωνήσῃ με τον Δαρείο καθιστᾷ τον Αλέξανδρο νικητὴ τῆς πρώτης, ἔμμεσης μάχης ἐναντίον του.

iv. Ο Αλέξανδρος στα ἀνάκτορα του Δαρείου (II. 14-15)

Ἐνα ἄλλο περιστατικὸ στο ὁποῖο διαφαίνεται ἡ ικανότητα του ἥρωα στον λόγο, ὅπως ἐπίσης και ἡ ευστροφία του, εἶναι ὅταν ἀποφασίζει μεταμφιεσμένος σε πρέσβη να ἐπισκεφτεῖ τα ἀνάκτορα του Δαρείου (II. 14-15)²⁶⁵. Στο ἐπεισόδιο αὐτό, ο ἥρωας

---

²⁶⁵ Κατὰ τὴ Jouanno (2015: 336-337), οἱ μεταμφιέσεις του ἥρωα ἔχουν παιχιδιάρικη διάθεση. Ο Αλέξανδρος διατηρεῖ τὴν παιδικὴ διάθεση για πολὺ περισσότερο χρόνο ἀπὸ ὅσο διαρκεῖ ἡ παιδικὴ ηλικία. Παρουσιάζεται σαν αἰώνιο παιδί που τίποτα δεν το σταματᾷ. Ο Stoneman (1994: 122) παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἀγάπη για τὶς μεταμφιέσεις ἀνήκει στον χαρακτήρα του κατεργάρη ἥρωα και ὅτι τέτοιες περιπτώσεις παραπλανητικῆς ταυτότητας ἀπαντοῦν συχνὰ στα ἀρχαῖα ἐλληνικὰ μυθιστορήματα.

καταφέρνει για αρκετή ώρα να συνομιλεί με τον Δαρείο και να βρίσκεται κοντά σε αυτόν και τους σατράπες του χωρίς να γίνει αντιληπτός.

Συστήνεται στον βασιλιά Δαρείο ως πρέσβης του Αλέξανδρου μιλώντας του ως εξής:

‘Εγὼ ἄγγελος Ἀλεξάνδρου· ἴσθι ὅτι οὖν πάρειμι ἄγγελος αὐτοῦ, ἐγὼ σοι μὴνύω. παρὼν Ἀλέξανδρος ἐνθάδε ταῦτα λέγει δι’ ἐμοῦ· ὀφείλεις εἰδέναι, βασιλεῦ Δαρεῖε, ὅτι βραδύνων εἰς μάχην βασιλεὺς ἤδη πρόδηλός ἐστι τῷ ἀντιδίκῳ ἀσθενῆ ἔχειν τὴν ψυχὴν εἰς τὸ πολεμεῖν· ὥστε μὴ μέλλε, ἀλλὰ ἄγγελέ μοι, πότε βούλη συμβάλλειν τῇ μάχῃ’ (Μυθιστ. II. 14.8-9).

Ο Αλέξανδρος με γλωσσική δεξιοτεχνία και περιπαικτική διάθεση ανακοινώνει στον Δαρείο ότι θα του μεταφέρει τα λόγια του Αλέξανδρου, σαν να ήταν παρών εκεί ο ίδιος. Στο σημείο αυτό, ο αναγνώστης αντιλαμβάνεται την ειρωνεία, αλλά και την πανουργία του ήρωα, ο οποίος πετυχαίνει να ξεγελάσει τον Πέρση βασιλιά. Με το υποτιθέμενο μήνυμα στόχο έχει να παρακινήσει τον Δαρείο άμεσα σε μάχη, καθώς σύμφωνα με τον Αλέξανδρο, ο βασιλιάς που καθυστερεί να προχωρήσει σε μάχη, δεν έχει γενναίο φρόνημα. Κατόπιν, ο μεταμφιεσμένος Αλέξανδρος ζητά από τον Δαρείο να του ανακοινώσει πότε επιθυμεί να διεξαχθεί η μεταξύ τους μάχη.

Τα ρητορικά σχήματα που εμφανίζονται είναι: η αναφορά (*‘Εγὼ ... / ἐγὼ ...*), η επανάληψη (*ἄγγελος Ἀλεξάνδρου - ἄγγελος αὐτοῦ*), το πολύπτωτο (*βασιλεῦ - βασιλεὺς*), η παρήχηση π.χ. (*ὀφείλεις εἰδέναι, βασιλεῦ Δαρεῖε, ὅτι βραδύνων εἰς μάχην βασιλεὺς ἤδη πρόδηλός ἐστι τῷ ἀντιδίκῳ ἀσθενῆ ἔχειν τὴν ψυχὴν εἰς τὸ πολεμεῖν· ὥστε μὴ μέλλε, ἀλλὰ ἄγγελέ μοι, πότε βούλη συμβάλλειν τῇ μάχῃ*) και η αντίθεση (*ὥστε μὴ μέλλε, ἀλλὰ ἄγγελέ μοι ...*).

Τα λόγια του Αλέξανδρου έχουν επίδραση στον Πέρση βασιλιά, ο οποίος αναγνωρίζει το θράσος του αντιπάλου του στα λόγια του αγγελιαφόρου ρωτώντας τον αν είναι ο ίδιος ο Αλέξανδρος: *‘Μή τι σὺ ὁ Ἀλέξανδρος; οὕτω γάρ μοι μετὰ θράσους [μοι] διαλέγῃ, οὐχ ὡς ἄγγελος, ἀλλ’ ὡς αὐτὸς ἐκεῖνος* (II. 14.9). Η ταυτότητα του ήρωα δεν αποκαλύπτεται, όμως τα λόγια του Δαρείου δείχνουν την ικανότητα του ήρωα να παίζει ρόλους με πειστικότητα, επιτυχία η οποία εξασφαλίζεται ως επί το πλείστον από την ευχέρειά του στον λόγο.

Κατόπιν, ο Δαρείος παραθέτει το επίσημο γεύμα στους αγγελιαφόρους. Κατά το γεύμα, αποδεικνύεται για ακόμη μια φορά η επίνοια και η ετοιμολογία του Αλέξανδρου. Ο Αλέξανδρος σκέφτεται το εξής (*ἐπινοεῖ τι*), όσες δηλαδή κούπες με

κρασί παίρνει από τους οινοχόους του Δαρείου να τις κρύβει στον κόρφο του. Οι οινοχόοι αντιλαμβάνονται την πράξη του Αλέξανδρου και την ανακοινώνουν στον Δαρείο. Στην ερώτηση του Δαρείου προς τον μεταμφιεσμένο σε πρέσβη Αλέξανδρο γιατί το κάνει αυτό (*Ἦ γενναῖε, πρὸς τί ταῦτα ἐγκολπίζεις;*, II. 15.4), ο φρενήρης Αλέξανδρος απαντά ως εξής: *Ἵτι οὕτως ὁ ἡμέτερος Ἀλέξανδρος, ἐὰν δεῖπνον ποιῇ τοῖς ταξιάρχαις καὶ παρασπισταῖς, τὰ κύπελλα ἐκείνοις δωρεῖται, ὑπενόησα καὶ σὲ οὕτως τὸ ἔθος ἔχειν, <καὶ> ὡς παρὰ τῷ ἐμῷ βασιλεῖ ἐνεκολπισάμην. εἰ δὲ οὐκ ἔστι σοι τοῦτο τὸ ἔθος, ἀπολάμβανε.* (Μυθιστ. II. 15.4).

Ο ἥρωας σκαρφίζεται αμέσως μια πειστική δικαιολογία της πράξης του, ώστε να μην αποκαλυφθεῖ η πραγματική του ταυτότητα. Αποδίδει, λοιπόν, την πράξη του σε συνήθεια που επικρατεῖ στην αυλή του Αλέξανδρου, να δωρίζει δηλαδή ο βασιλιάς τις κούπες στους στρατηγούς και τους υπασπιστές του στους οποίους παραθέτει δείπνο. Ὑστερα, ισχυρίζεται ότι πίστευε ότι αυτή η συνήθεια επικρατεῖ και στην αυλή του Δαρείου, ενώ με τη φράση *ὡς παρὰ τῷ ἐμῷ βασιλεῖ ἐνεκολπισάμην* προβάλλει την ανωτερότητα του Αλέξανδρου.

Η πειθὴ και η ευγλωττία του ἥρωα αποδεικνύονται κι από την επίδραση που ασκούν τα λόγια του στους Πέρσες, οι οποίοι τον κοιτούν με θαυμασμό (*πρὸς ταῦτα οἱ Πέρσαι ἀφορῶντες τὸν Ἀλέξανδρον ἀπεθαύμαζον*, II. 15.5). Αυτή η ικανότητα του ἥρωα να πείθει επινοώντας εύπιστες ιστορίες υπογραμμίζεται εύστοχα από τον αφηγητή της *Μυθιστορίας*: *πλαστός ἀεὶ μῦθος, ἐὰν σχῆ πίστιν, ἐκστῆναι πεποίηκε τοὺς ἀκούοντας*, II. 15.5). Η φράση αυτή, βέβαια, πέρα από διαπίστωση της ικανότητας του ἥρωα στον λόγο, αποτελεί αυτοαναφορικό σχόλιο για ὅλο το ἔργο²⁶⁶.

Τα δύο κύρια χαρακτηριστικά του ἥρωα στη *Μυθιστορία*, η δεινότητά του στον λόγο και η ευστροφία του, τον βοηθούν για ακόμη μια φορά να επιτύχει τον σκοπό του. Ο πρωταγωνιστής έχει μαγέψει τόσο τους Πέρσες όσο και τον Δαρείο με τα λόγια του, σε βαθμό που δεν μπορούν να αντιληφθούν την απάτη. Ο ἥρωας αποκαλύπτεται στο τέλος, ὄχι από δικό του σφάλμα, αλλά μόνο επειδή τον αναγνωρίζει ο Παρασάγγης, ένας από τους σατράπες του Δαρείου, με τον οποίο ο Αλέξανδρος είχε συναντηθεῖ κάποτε στην Πέλλα (II. 15.6-10).

---

²⁶⁶ Karla (2009: 22).

ν. Λόγος του ήρωα προς τον ημιθανή Δαρείο (Π. 20.5-8)

Λίγο μετά στο έργο, ύστερα από τη συνωμοσία των σατραπών του Δαρείου εναντίον του και τη δολοφονία του, ο Αλέξανδρος βρίσκει τον Δαρείο ημιθανή (Π. 20.5-8). Η εκδοχή αυτή, βέβαια, δεν είναι ιστορική και απαντά μόνο στη *Μυθιστορία*²⁶⁷. Η σκηνή είναι πολύ ενδιαφέρουσα από ρητορική άποψη, καθώς διακρίνεται για την έντονα παθητική της διάσταση. Μπροστά στον ηττημένο και πληγωμένο αντίπαλο, ο Αλέξανδρος εμφανίζεται πολύ περισσότερο σαν γιος του παρά ως νικητής και αντίπαλός του.

Το πάθος καταλαμβάνει όλη τη σκηνή. Ο Αλέξανδρος βλέποντας τον ημιθανή Δαρείο, στέκεται πάνω του, κλαίει και σκεπάζει το σώμα του με χλαμύδα. Ύστερα, απευθύνεται σε αυτόν. Ο λόγος του είναι άμεσος και συναισθηματικός. Τον προσφωνεί (*ὦ Δαρεῖτε*) και τον καλεί να σηκωθεί και να γίνει πάλι κύριος του εαυτού του (*ἀνάστα, φησί, τῆς τύχης καὶ τῶν σεαυτοῦ δεσπότης πάλιν γίνου*). Κατόπιν, του προσφέρει το διάδημα του περσικού πλήθους και την προηγούμενη δύναμή του, επικυρώνοντας μάλιστα την αλήθεια των λόγων του με όρκο στους θεούς (*δέξαι σοῦ τὸ διάδημα Περσικοῦ πλήθους, ἔχε σοῦ τὸ μέγεθος τῆς τυραννικῆς δόξης. ὄμνυμί σοι, Δαρεῖτε, τοὺς θεοὺς πάντας, ὡς ταῦτ' ἀληθῶς καὶ οὐ πεπλασμένως φράζω· μόνω παραχωρῶ τὸ διάδημα τῶν σκῆπτρων*).

Στη συνέχεια, αναφέρεται στην επίσκεψή του στα ανάκτορα του Δαρείου, όταν μεταμφιεσμένος σε πρέσβη του Αλέξανδρου δείπνησε μαζί του. Κατόπιν, στρέφεται πάλι στον Δαρείο ζητώντας του να σηκωθεί και να κυβερνήσει τη χώρα της Περσίας (*ἀλλ' ἐξανάστα καὶ κράτνυε τῆς χώρας*). Ο Αλέξανδρος κλείνει τον λόγο του αναφερόμενος στην κοινή μοίρα των ανθρώπων είτε είναι βασιλιάδες είτε κοινοί θνητοί, ενώ ζητά από τον Δαρείο να του αποκαλύψει τους συνωμότες, για να πάρει εκδίκηση γι' αυτόν (*τίνες δέ σ' οἱ τρώσαντες; εἶπε Δαρεῖτε. μῆνυσον αὐτούς, ἵνα με ἔκδικον ἔχῃς*).

Ο παραπάνω λόγος του Αλέξανδρου διαφέρει αισθητά από προηγούμενους, καθώς ο ήρωας δεν επιδεικνύει τη συνηθισμένη του σε λόγους ρητορική δεινότητα. Πρόκειται όμως για έναν λόγο συναισθηματικό, ο οποίος διακρίνεται από το πάθος.

²⁶⁷ Σύμφωνα με τις ιστορικές πηγές, ο Δαρείος είχε πεθάνει προτού φτάσει ο Αλέξανδρος στο στρατόπεδο των Περσών, βλ. Πλουτ. *Αλεξ.* 43.1-5. Μόνο ο Διόδωρος παραθέτει κι απορρίπτει μια δεύτερη εκδοχή: *ὡς δ' ἔνιοι γεγράφασιν, ἔμπνουν ἔτι καταλαβὼν τοῖς μὲν ἀτυχήμασιν αὐτοῦ συνήλγησε, παρακληθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ Δαρείου μετελθεῖν τὸν φόνον καὶ καθομολογήσας ἐδίωξε τὸν Βῆσσον*, Διοδ. Σικ. XVII. 73.4. Για το επεισόδιο, βλ. Cizek (1978: 598-599, 603-604).

Ο αναγνώστης μπορεί να φανταστεί τον ήρωα να συνοδεύει τα λόγια του με κινήσεις των χεριών, οι οποίες εκφράζουν τη λύπη του για τον Δαρείο και τη μοίρα του. Ο λόγος αυτός μπορεί να ειπωθεί ως μια *παθητική ηθοποιία*, καθώς στοχεύει να αναδείξει κυρίως τα συναισθήματα του πρωταγωνιστή.

vi. Η συνάντηση του Αλέξανδρου με τους Γυμνοσοφιστές (III. 6.1-10)

Περνώντας στο τρίτο βιβλίο της *Μυθιστορίας*, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η συνάντηση του Αλέξανδρου με τους Γυμνοσοφιστές, τους Ινδούς σοφούς, τους οποίους θέλησε να συναντήσει από κοντά. Η ιστορία αυτή είναι πολύ παλιά και απαντά σε διάφορες εκδοχές. Στον Πλούταρχο (*Άλεξ.* 64.1), ο Αλέξανδρος απειλεί τους Γυμνοσοφιστές με θάνατο, αν δώσουν μια λάθος απάντηση στις ερωτήσεις του. Στη *Μυθιστορία*, αντίθετα, το πλαίσιο της συζήτησης είναι περισσότερο φιλικό.

Στο πρώτο μέρος του λόγου, ο Αλέξανδρος κάνει ερωτήσεις στους Γυμνοσοφιστές κι εκείνοι απαντούν (III. 6.1-6). Ενδιαφέρον παρουσιάζει το δεύτερο μέρος του λόγου, όπου ο Αλέξανδρος καλείται να απαντήσει στους Γυμνοσοφιστές, γιατί μολονότι θνητός, διεξάγει τόσους πολέμους²⁶⁸: *‘τί τοίνυν θνητός ύπάρχων τοσαῦτα πολεμεῖς; ἴνα πάντα ἄρας που ἀπενέγκης; σὺ πάλιν αὐτὰ ἐτέροις καταλείψεις.’* (III. 6.7). Η απάντηση του Αλέξανδρου είναι ενδεικτική της γλωσσικής του δεξιοτεχνίας:

‘ταῦτα ἐκ τῆς ἄνωθεν προνοίας διοικοῦνται, ἴνα ἡμεῖς [ὕμῖν] διάκονοι γενόμεθα τῆς ἐκείνων ἐπιταγῆς. οὐ γὰρ κινεῖται θάλασσα, εἰ μὴ πνεύση ἄνεμος, οὐδὲ σαλεύεται δένδρα, εἰ μὴ ριπίζη πνεῦμα, οὐκ ἐνεργεῖται ἄνθρωπος εἰ μὴ ἐκ τῆς ἄνωθεν προνοίας. κἀγὼ δὲ παύσασθαι θέλω τοῦ πολεμεῖν, ἀλλ’ οὐκ ἔᾶ με ὁ τῆς γνώμης μου δεσπότης. εἰ γὰρ πάντες ὁμογνώμονες ἦμεν, ἀργὸς ἐτύχανεν ὁ κόσμος, θάλασσα οὐκ ἐπλέετο, γῆ οὐκ ἐγεωργεῖτο, γάμοι οὐκ ἐπετελοῦντο, παιδοποιία οὐκ ἦσαν. πόσοι γὰρ ἐν τοῖς ὑπ’ ἐμοῦ γενομένοις πολέμοις ἐδυστύχησαν ἀπολέσαντες τὰ ἴδια, ἄλλοι δὲ ἠτύχησαν ἐκ τῶν ἀλλοτρίων; πάντες γὰρ τὰ πάντων λαμβάνοντες ἐτέροις παραχωροῦμεν καὶ οὐδενὶ οὐδὲν ὑπάρχει.’
(*Μυθιστ.* III. 6.8-10).

---

²⁶⁸ Ο Ψευδο-Καλλισθένης αναδιαμορφώνει το γνωστό επεισόδιο με τις δέκα ερωτήσεις αλλάζοντας τη σειρά τους ή παραλείποντας κάποια σημεία. Σκοπός του είναι ο Αλέξανδρος να αναδειχτεί νικητής του αγώνα με όρους σοφίας και πειθούς. Ο Αλέξανδρος διδάσκει τους Ινδούς σοφούς για τον ρόλο του ως όργανο των θεών, αντιστρέφοντας τους παραδοσιακούς ρόλους δασκάλων-μαθητευόμενων, βλ. Hägg (1991: 139-140).

Ο Αλέξανδρος παρουσιάζεται ως ένας απλός θνητός, ο οποίος ενεργεί σύμφωνα με τη θεία πρόνοια και τα προστάγματα των θεών. Μάλιστα για να γίνει πειστικός, χρησιμοποιεί παραδείγματα από το φυσικό περιβάλλον. Όπως η θάλασσα κινείται με τη βοήθεια του ανέμου, τα δέντρα με τη βοήθεια του αέρα, κατά τον ίδιο τρόπο ο άνθρωπος δεν μπορεί παρά να ενεργεί με τη θέληση της θείας πρόνοιας. Ο Αλέξανδρος ισχυρίζεται ότι αν η θεία πρόνοια δεν ασκούσε πάνω του τέτοια επίδραση, θα σταμάταγε τους πολέμους.

Στη συνέχεια, ο *φρενήρης* ήρωας επιδιώκει να δικαιολογήσει περαιτέρω την πολιτική των συνεχόμενων πολέμων, τονίζοντας τα μειονεκτήματα από τη μη διεξαγωγή τους. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Αλέξανδρο, χωρίς πολέμους ο κόσμος μένει άπρακτος (*ἀργός*), ο άνθρωπος δεν ταξιδεύει στη θάλασσα, δεν ασχολείται με την καλλιέργεια της γης, δεν ενώνεται με άλλους ανθρώπους ούτε κάνει παιδιά. Κατόπιν, ο ήρωας με μια ρητορική ερώτηση επισημαίνει ότι με τους πολέμους άλλοι άνθρωποι έχουν δυστυχίσει κι άλλοι έχουν ευτυχίσει αποκτώντας ξένες περιουσίες. Κλείνει την απάντησή του στους Ινδούς σοφούς με μία *γνώμη*, τονίζοντας την αστάθεια και τη ρευστότητα των πραγμάτων, αφού ο άνθρωπος παίρνει και δίνει αγαθά χωρίς να του ανήκει τίποτα.

Ο λόγος του Αλέξανδρου χαρακτηρίζεται από σοφιστική διάθεση. Με εύστοχο τρόπο αποσειεί από τον ίδιο τις κατηγορίες για τους συνεχόμενους πολέμους, αποδίδοντας τις ενέργειές του στη βούληση των θεών. Παράλληλα, κατασκευάζει το *ἦθος* ενός ευσεβούς ανθρώπου, ο οποίος υπακούει στη θέληση των θεών, έχει συνείδηση των θνητών ορίων του και της ρευστότητας των πραγμάτων στον κόσμο. Ο εύστροφος ήρωας εν προκειμένω, με όπλο την ρητορική του πειθώ κι εκμεταλλευόμενος κοινές αντιλήψεις, όπως ότι οι θεοί αποφαινόμενοι για όλα και καθορίζουν την πορεία τους, καταφέρνει να αποκαθάρει την εικόνα του από κάθε ψόγο και παράλληλα, να εμψυχήσει τη συμπάθεια του αναγνώστη, ο οποίος φαντάζεται τον ήρωα να καθοδηγείται από ανώτερες δυνάμεις της φύσης.

Από υφολογική άποψη, τα ισόκωλα δίνουν ρυθμό και κίνηση στον λόγο (*οὐ γὰρ κινεῖται θάλασσα - εἰ μὴ πνεύση ἄνεμος / οὐδὲ σαλεύεται δένδρα - εἰ μὴ ῥιπίζη πνεῦμα / ἀργὸς ἐτύγχανεν ὁ κόσμος - θάλασσα οὐκ ἐπλέετο - γῆ οὐκ ἐγεωργεῖτο - γάμοι οὐκ ἐπετελοῦντο - παιδοποιία οὐκ ἦσαν*). Ρυθμό δίνει και το ομοιοτέλετο σχῆμα (*ἐπλέετο - ἐγεωργεῖτο - ἐπετελοῦντο / ἐδυστύχησαν - ἠτύχησαν*). Οι αντιθέσεις προσφέρουν ζωντάνια: *κάγῳ δὲ παύσασθαι θέλω τοῦ πολεμεῖν - ἀλλ' οὐκ ἔα με ὁ τῆς γνώμης μου δεσπότης / πόσοι γὰρ ... ἐδυστύχησαν - ἄλλοι δὲ ἠτύχησαν / θάλασσα - γῆ*.

Το ασύνδετο σχήμα εκφράζει τη συλλογιστική πορεία του ομιλητή (*εἰ γὰρ πάντες ὁμογνώμονες ἦμεν, ἀργὸς ἐτύγχανεν ὁ κόσμος, θάλασσα οὐκ ἐπλέετο, γῆ οὐκ ἐγεωργεῖτο, γάμοι οὐκ ἐπετελοῦντο, παιδοποιῖαι οὐκ ἦσαν*). Αλλά σχήματα που εμφανίζονται είναι: το υπερβατό (*τῆς ἐκείνων ἐπιταγῆς / ἐν τοῖς ὑπ' ἐμοῦ γενομένοις πολέμοις / ὁ τῆς γνώμης μου δεσπότης*), το πολύπτωτο (*οὐδενὶ οὐδέν*) και η παρήχηση π.χ. (*εἰ γὰρ πάντες ὁμογνώμονες ἦμεν, ἀργὸς ἐτύγχανεν ὁ κόσμος, θάλασσα οὐκ ἐπλέετο, γῆ οὐκ ἐγεωργεῖτο, γάμοι οὐκ ἐπετελοῦντο, παιδοποιῖαι οὐκ ἦσαν*).

vii. Ο Αλέξανδρος στα ανάκτορα της Σεμίραμης (III. 22-23)

Ένα τελευταίο επεισόδιο, στο οποίο διαφαίνεται η ρητορική δεινότητα και η εφευρετικότητα του ήρωα, είναι όταν εκείνος μεταμφιεσμένος σε πρέσβη, ονόματι Αντίγονο, πηγαίνει στα ανάκτορα της Σεμίραμης, για να επιστρέψει στον Κανδαύλη, γιο της βασίλισσας Κανδάκης, τη γυναίκα του (III. 22-23)²⁶⁹. Η μόνη που ανακαλύπτει την ταυτότητα του αγγελιαφόρου είναι η Κανδάκη, η οποία όμως υπόσχεται στον Αλέξανδρο ότι θα την κρατήσει κρυφή, για να μην τον σκοτώσουν οι βάρβαροι (III. 22.12-15)²⁷⁰.

Ο Κανδαύλης, όπως και ο αδερφός του Κάραγος, συμφωνούν να προσφέρουν δώρα και τιμές στον αγγελιαφόρο για το καλό που τους έκανε και να τον αφήσουν να φύγει. Ο τρίτος αδερφός, όμως, διαφωνεί, καθώς η γυναίκα του ήταν κόρη του Πώρου, τον οποίο σκότωσε ο Αλέξανδρος και προτείνει να σκοτώσουν τον αγγελιαφόρο. Τα δύο αδέρφια συγκρούονται κι αποφασίζουν να επιλύσουν το ζήτημα με μια μονομαχία. Η Κανδάκη φοβούμενη για τα παιδιά της και αναγνωρίζοντας την ευστροφία του Αλέξανδρου, τον παρακινεί να σκαρφιστεί κάποιο τέχνασμα, για να αναβάλει τη μονομαχία ανάμεσα στους γιους της: *‘πανταχοῦ φρενήρης γενάμενος οὐδεμίαν δύνασαι ἀφορμὴν εὐρεῖν φρενῶν, ὅπως μὴ διὰ σὲ πολεμήσωσί μου τὰ τέκνα;’* (III. 23.5).

---

²⁶⁹ Το επεισόδιο με την Κανδάκη μπορεί να αποτελεί μια μικρή νουβέλα από την οποία απουσιάζει το ερωτικό στοιχείο, κατά τη συνήθη τακτική του συγγραφέα της *Μυθιστορίας*, βλ. Stoneman (1994: 123). Για την παρουσίαση της Κανδάκης στις διάφορες εκδοχές της *Μυθιστορίας*, βλ. De Weever (1990: 529-546).

²⁷⁰ Επανεμφάνιση του μοτίβου της μεταμφίσεως. Για τη χρήση τέτοιων μοτίβων ως συνεκτικών και ενοποιητικών στοιχείων του έργου, βλ. Karla (2012: 644-651).

Ο Αλέξανδρος, κατόπιν, απευθύνεται στους δύο γιους της Κανδάκης με έναν αριστοτεχνικής δεινότητας λόγο, προκειμένου να τους πείσει για το πόσο μάταιη είναι τόσο η μεταξύ τους μονομαχία όσο και η δολοφονία ενός απλού αγγελιαφόρου:

‘<Κάραγε και σὺ> Κανδαύλη, ἐάν με ὧδε ἀναιρήσητε, οὐδὲν μέλει Ἀλεξάνδρω· οὐδὲ γὰρ οἱ ἄγγελοι τιμῆς τυγχάνουσι πρὸς μάχην. ὥστε εἰ καὶ ἐμὲ ὧδε ἀναιρήσητε, ἔχει ἄλλους ἀγγέλους πλείους ὁ Ἀλέξανδρος. εἰ δὲ βούλεσθε παρ’ ἐμοῦ τὸν ἐχθρὸν εὐάλωτον λαβεῖν Ἀλέξανδρον, ὑπόσχεσθέ μοι δωρεῶν τι μέρος δοῦναι ἐνταῦθα, ἵνα πρὸς ὑμᾶς καταμείνω καὶ ποιήσω ὧδε τὸν Ἀλέξανδρον παραγενέσθαι, ὡς ὑμῶν βουλομένων ἅς ἠτοιμάσατε αὐτῷ δωρεὰς κατ’ ὄψιν ἀποδοῦναι, καὶ τότε τὸν ἐχθρὸν ὑποχείριον λαβόντες ἑαυτοὺς ἐκδικήσαντες ἀναπαῆτε’. (Μυθιστ. III. 23.6-7).

Ο μεταμφιεσμένος Αλέξανδρος τονίζει ότι η δολοφονία του μάλλον αδιάφορη θα είναι στον Αλέξανδρο, δεδομένης της χαμηλής κοινωνικής θέσης των αγγελιαφόρων σε καιρό πολέμου. Επισημαίνει μάλιστα ότι ο Αλέξανδρος έχει στη διάθεσή του πολλούς αγγελιαφόρους, για να αντικαταστήσει αυτόν κι όποιον άλλον χρειαστεί (*ἔχει ἄλλους ἀγγέλους πλείους ὁ Ἀλέξανδρος*). Ὑστερα, για να τους πείσει περαιτέρω να υποχωρήσουν, τους προτείνει να φέρει σε αυτούς τον Αλέξανδρο με δόλο. Τους λέει, λοιπόν, ότι θα πείσει τον Αλέξανδρο να παρουσιαστεί σε αυτούς, τάχα για να λάβει ο ίδιος τα δώρα, κι έτσι εκείνοι θα έχουν τη δυνατότητα να πάρουν εκδίκηση από τον πραγματικό υπαίτιο (*καὶ ποιήσω ὧδε τὸν Ἀλέξανδρον παραγενέσθαι, ὡς ὑμῶν βουλομένων ἅς ἠτοιμάσατε αὐτῷ δωρεὰς κατ’ ὄψιν ἀποδοῦναι, καὶ τότε τὸν ἐχθρὸν ὑποχείριον λαβόντες ἑαυτοὺς ἐκδικήσαντες ἀναπαῆτε*). Μάλιστα για να πείσει τους γιους της Κανδάκης ότι θα τους βοηθήσει, ζητά προηγουμένως μερίδιο από τα δώρα που προορίζονταν για τον Αλέξανδρο (*ὑπόσχεσθέ μοι δωρεῶν τι μέρος δοῦναι ἐνταῦθα*). Στο τέλος, τα δύο αδέρφια πείθονται.

Το επεισόδιο αυτό είναι ενδεικτικό της ευστροφίας – εφευρετικότητας του ήρωα. Ο Αλέξανδρος πετυχαίνει με ευκολία τον σκοπό του, αποτρέποντας τη σύγκρουση ανάμεσα στα δύο αδέρφια και εξασφαλίζοντας τη δική του ασφαλή επιστροφή στο στρατόπεδό του. Η ευστροφία του πνεύματός του γίνεται αντικείμενο θαυμασμού από την Κανδάκη: *‘Ἀλέξανδρε, εἶθε ἦς μου καὶ σὺ υἱὸς καὶ διὰ σοῦ πάντων τῶν ἐθνῶν κατεκράτουν· οὐ γὰρ πολέμῳ ἐχειρώσω τὰς πόλεις, ἀλλ’ ἀγχινοῖα πολλῇ.’* (III. 23.8). Ο λόγος της συνοψίζει την ουσία ολόκληρου του έργου, καθώς ο Αλέξανδρος της *Μυθιστορίας* είναι ο ήρωας που καταφέρνει τα πάντα, όχι με τη δύναμη των όπλων, αλλά με *ἀγχινοῖα πολλῇ*.

Τα ρητορικά σχήματα στον λόγο αυτό είναι τα εξής: η επανάληψη (*εάν με ὄδε ἀναιρήσητε - ὥστε εἰ καὶ ἐμὲ ὄδε ἀναιρήσητε*), το πολύπτωτο (*ἄγγελοι - ἀγγέλους / Ἀλεξάνδρω - Ἀλέξανδρος / δωρεῶν - δωρεάς*), το υπερβατό (*τὸν ἐχθρὸν εὐάλωτον λαβεῖν Ἀλέξανδρον*) και η παρήχηση π.χ. (*ἔχει ἄλλους ἀγγέλους πλείους ὁ Ἀλέξανδρος*).

Συμπερασματικά, από την παραπάνω ανάλυση προκύπτει ότι ο συγγραφέας της *Μυθιστορίας* δεν ήθελε να κατασκευάσει το πορτρέτο του ιστορικού Αλέξανδρου, ενός ήρωα δηλαδή ο οποίος ως άλλος Αχιλλέας κατόρθωσε να υποτάξει ολόκληρη την οικουμένη. Απεναντίας, θέλησε να κατασκευάσει ένα νέο πορτρέτο, ενός ήρωα ο οποίος πετυχαίνει τα πάντα με τη δύναμη του λόγου και του νου του, ενός ήρωα στο πρότυπο του ομηρικού Οδυσσέα. Αυτός ο μικρόσωμος ήρωας, ο οποίος συχνά υποτιμάται από τους αντιπάλους του ως *μειράκιον*, διαθέτει τέτοια γλωσσική και πνευματική ικανότητα, ώστε να αναδεικνύεται πάντα νικητής. Με τον λόγο και την ευστροφία του υποτάσσει ολόκληρη την οικουμένη, αντιμετωπίζει μεγαλύτερους σε ηλικία και δύναμη αντιπάλους, εξαπατά τους αντιπάλους του και εξασφαλίζει στον ίδιο τη σωτηρία.

Ο Αλέξανδρος της *Μυθιστορίας* εντάσσεται στην κατηγορία των λεγόμενων *trickster* ηρώων²⁷¹. Από την άποψη αυτή, προσεγγίζει ήρωες, όπως ο Αίσωπος στον ομώνυμο μυθιστορηματικό βίο. Είναι ο κατεργάρης ήρωας, του οποίου η δύναμη στον λόγο και το πνεύμα του εξασφαλίζουν τη νίκη σε κάθε είδους αγώνα. Πάνω σε αυτό το ρητορικά κατασκευασμένο πορτρέτο του Αλέξανδρου, ο ανώνυμος συγγραφέας πλάθει το εγκώμιο του ήρωα του. Παράλληλα με το εγκώμιο του ήρωα, πλάθεται το εγκώμιο της ευστροφίας και της γλωσσικής δεξιότητας, ως αρετές απαραίτητες για την επιτυχία και την υπέρβαση κάθε εμποδίου. Με άλλα λόγια, το εγκώμιο του ήρωα αποτελεί συνάμα εγκώμιο του λόγου και της πνευματικής υπεροχής.

---

²⁷¹ Jouanno (2009: 33-48), κυρίως σελ. 42-47. Βλ. επίσης, Konstan (1998: 129-132).

Συμπέρασμα

Στόχος της παρούσας διπλωματικής εργασίας ήταν η επανεκτίμηση και η ανάδειξη του ρητορικού χαρακτήρα της *Μυθιστορίας* και συγκεκριμένα της αρχαιότερης σωζόμενης εκδοχής της. Μελετήθηκαν η αφήγηση της ίδρυσης της Αλεξάνδρειας στο πρώτο βιβλίο (I. 30-33), οι λόγοι στη Συνέλευση στην Αθήνα και οι επιστολές του Αλέξανδρου προς τους Αθηναίους στο δεύτερο βιβλίο (II. 1-5), οι επιστολές του Αλέξανδρου κι άλλων προσώπων στο σύνολο του έργου και οι λόγοι του Αλέξανδρου προς λαούς της Ανατολής, προς το δικό του στράτευμα και προς διάφορους άλλους αποδέκτες στο σύνολο του έργου.

Με τη μελέτη των χωρίων για την ίδρυση της Αλεξάνδρειας εντοπίστηκαν κοινοί τόποι επιδεικτικής ρητορικής. Παράλληλα, έγινε φανερό ότι ο ανώνυμος συγγραφέας αξιοποιεί τόπους και θεματικές του εγκωμίου πόλης που συστηματοποιούνται αργότερα σε πραγματείες, όπως αυτές που αποδίδονται στον Μένανδρο. Σύγκριση με τον λόγο *Εἰς Ρώμην* του Αίλιου Αριστείδη έδειξε ότι παρά τον πολύ διαφορετικό χαρακτήρα των δύο κειμένων, οι συγγραφείς τους αξιοποιούν κοινά μοτίβα για τον εγκωμιασμό των πόλεων.

Η μελέτη των επιστολών του Αλέξανδρου προς τους Αθηναίους στο δεύτερο βιβλίο της *Μυθιστορίας* έκανε σαφές ότι αυτού του είδους οι επιστολές στοχεύουν στην ανάδειξη του *ἥθους* του ήρωα. Συγκεκριμένα, αποδείχτηκε ότι πρόκειται για το *ἥθος*, όπως το αποτυπώνει ο Αριστοτέλης στη *Ρητορική* του: φρόνηση, ηθική υπεροχή, ευνοϊκή προς τους ακροατές διάθεση. Η εξέταση των λόγων των τριών ρητόρων στη Συνέλευση στην Αθήνα έδειξε ότι η επιχειρηματολογία στα εν λόγω χωρία είναι μεσαίου επιπέδου. Βασίζεται ως επί το πλείστον σε πιθανολογικά επιχειρήματα, ενθυμήματα και ιστορικά παραδείγματα. Σημαντικό στοιχείο αποτελεί κι η πρόκληση του *πάθους* του ακροατηρίου. Οι ρήτορες επιχειρούν μέσω των ρητορικών σχημάτων να εγείρουν το *πάθος* του κοινού τους και να εξασφαλίσουν την πειστικότητα των λόγων τους. Γενικότερα, η επιχειρηματολογία στους λόγους αυτούς προσεγγίζει πολύ τις θέσεις του Αριστοτέλη στη *Ρητορική*. Από την άλλη πλευρά, δε λείπουν από τους λόγους μοτίβα που αποτελούν κοινούς τόπους σε έργα της Δεύτερης Σοφιστικής (πρβ. η περιγραφή των περσικών δυνάμεων, η αναφορά στον Μαραθωνομάχο Κυναίγειρο κ.ά).

Η εξέταση των επιστολών και των λόγων της *Μυθιστορίας* επιβεβαίωσε τον χαρακτηρισμό του μυθιστορηματικού Αλέξανδρου ως μητιόεντος ήρωα. Ο επιδέξιος

χειρισμός της γλώσσας και η ρητορική του δεινότητα του επιτρέπει να χειρίζεται αποτελεσματικά οποιοδήποτε κοινό, καθώς επίσης να προβάλλει το δικό του ρητορικό ήθος ή να χειραγωγεί την συμπεριφορά των αντιπάλων του. Από τη μελέτη των επιστολών του Αλέξανδρου και των αντιπάλων του έγινε σαφές ότι αυτού του είδους η επιστολή βρίσκεται πολύ κοντά στη ρητορική άσκηση της *ήθοποιίας*, καθώς στοχεύει στην ανάδειξη του *ήθους* του επιστολογράφου και σε μια περίπτωση στην ανάδειξη του *πάθους*. Ο εκάστοτε αποστολέας επιδιώκει να εγείρει το *πάθος* των ακροατών - αναγνωστών και να αναδειχθεί κυρίαρχος του επιστολικού παιχνιδιού. Η *άνασκευή*, τα ιστορικά παραδείγματα και τα ρητορικά σχήματα (ιδίως οι αντιθέσεις, οι ρητορικές ερωτήσεις, οι επαναλήψεις) αποτελούν πολύτιμα εργαλεία.

Έγινε φανερό ότι μέσω των λόγων του ο ήρωας επιχειρεί να προβάλλει το ρητορικό του *ήθος* και να πείσει το κοινό στο οποίο απευθύνεται. Στόχος του είναι κυρίως να εγείρει το *πάθος* των αποδεκτών των λόγων του, κάτι που επιτυγχάνει μέσω της χρήσης ιστορικών παραδειγμάτων, *παραβολών*, *γνωμών* και ρητορικών σχημάτων. Οι λόγοι συνιστούν πολύ σημαντικό στοιχείο για την ανάδειξη του ρητορικού πορτρέτου του ήρωα. Ο Αλέξανδρος εμφανίζεται ως δίκαιος βασιλιάς, φιλεύσπλαχνος και ευεργέτης. Παράλληλα, όμως, από τη νεαρή ήδη ηλικία παρουσιάζει ένα ιδιαίτερο γνώρισμα, την επιδεξιότητα στον λόγο και τη ρητορική πειθώ. Η ρητορική εμφάνιση του Αλέξανδρου ως *φρενήρους* συνέχει το κείμενο προσφέροντας δομική και λογοτεχνική ενότητα.

Η *Μυθιστορία*, μολονότι μυθιστορηματική βιογραφία, βρίσκεται πολύ κοντά στο είδος του εγκωμίου. Ο Αλέξανδρος παρουσιάζεται ως παράδειγμα ιδανικού ηγεμόνα. Ο Ψευδο-Καλλισθένης έχει εξοβελίσει από την αφήγηση σχεδόν κάθε ιστορικό στοιχείο που θα απομάκρυνε τον ήρωα από το ρητορικό πορτρέτο που έχει δημιουργήσει γι' αυτόν. Ο Αλέξανδρος της *Μυθιστορίας* ταλαντεύεται μεταξύ του *θείου άνδρος* και του *φρενήρους* ήρωα.

Ένα ερώτημα που πρέπει να απαντηθεί είναι κατά πόσο η *Μυθιστορία* αποτελεί σοφιστικό κείμενο. Μολονότι η αρχαιότερη σωζόμενη εκδοχή της συνετέθη τον 3^ο αι μ.Χ., η ρητορική προσέγγιση μεγάλου μέρους της έκανε φανερό ότι δεν μπορεί να χαρακτηριστεί αμιγώς σοφιστικό κείμενο, με την έννοια ότι απουσιάζουν από αυτή στοιχεία που θα δικαιολογούσαν τον εν λόγω χαρακτηρισμό. Σε αντίθεση με κείμενα, όπως λόγου χάρι το μυθιστόρημα του Αχιλλέα Τάτιου, *Τὰ κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα*, η *Μυθιστορία* δεν παρουσιάζει κοινά στοιχεία με τις σοφιστικές *declamationes* της αυτοκρατορικής περιόδου, όπως ερωτικά θέματα,

περίτεχνες αφηγηματικές τεχνικές, στερεότυποι χαρακτήρες, αττικισμός κ.ά (Rohde (1876: 361-387), Anderson (1993: 156-170), Whitmarsh (2005: 86-89)). Επιπλέον, εκτός από την αποφυγή της αττικής διαλέκτου για χάρη της Κοινής, ο ανώνυμος συγγραφέας της φαίνεται ως επί το πλείστον να αποφεύγει την *ἐπίδειξιν*.

Από την άλλη πλευρά, δεν μπορεί να γίνει δεκτός ο χαρακτηρισμός του Selden (2017) ‘αντι-σοφιστικό’ μυθιστόρημα, με την έννοια ότι στη *Μυθιστορία* ενυπάρχουν, όπως έγινε φανερό, επιδεικτικοί τόποι που εμφανίζονται σε σοφιστικά κείμενα και εγχειρίδια ρητορικής της ύστερης αυτοκρατορικής περιόδου. Ακόμη κι αν θεωρήσει κανείς ότι κάποιοι από τους ρητορικούς τόπους που αξιοποιεί ο Ψευδο-Καλλισθένης είχαν μια μακράιωνη ιστορία πολύ πριν την περίοδο σύνθεσης του έργου, δεν μπορεί να αποκλείσει με ασφάλεια τις επιδράσεις από σύγχρονά του κείμενα. Επίσης, η χρήση προγυμνασματικών ασκήσεων (*ήθοποιία*, *ἀνασκευή*) μαρτυρεί την επίδραση των σχολείων ρητορικής.

Τέλος, το έργο δεν μπορεί να απομονωθεί από το πολιτισμικό - ιδεολογικό περιβάλλον της εποχής στην οποία συνετέθη. Πολλοί συγγραφείς της Δεύτερης Σοφιστικής, όπως ο Δίων ο Χρυσόστομος ή ο Αίλιος Αριστείδης, είχαν ως κύριο μέλημα μέσα από το έργο τους την αναβίωση του ελληνισμού και της κλασικής Ελλάδας. Σε *declamationes* της περιόδου, ο Αλέξανδρος εμφανίζεται συχνά ως μια εξιδανικευμένη φιγούρα για όλο τον ελληνισμό (Whitmarsh, 2005: 68-70). Στη *Μυθιστορία*, παρά το έκδηλο αιγυπτιακό στοιχείο ο ήρωας εμφανίζεται επανειλημμένα ως Έλληνας και προασπιστής του ελληνικού κόσμου. Παρουσιάζεται ως υπέρμαχος των ελληνικών αξιών, της φιλανθρωπίας, της φρόνησης, της μεγαλοψυχίας και της δικαιοσύνης. Αποδέχεται τα περσικά ανατολικά ήθη στον βαθμό που αυτό εξυπηρετεί τη ρητορική του, αλλά ο ίδιος δεν τα υιοθετεί ποτέ. Με κάθε ευκαιρία τονίζει την αντίθεση των Ελλήνων με τους βαρβάρους και την ανωτερότητα των Ελλήνων. Συνεπώς, πρόκειται για ένα κείμενο, το οποίο παρά τις αντιφάσεις επιδιώκει να αναδείξει το ελληνικό πνεύμα και τις ελληνικές αξίες, προασπιστής των οποίων γίνεται ο Αλέξανδρος.

Η επιλογή του ανώνυμου συγγραφέα στο τι θα αποκρύψει και πώς θα παρουσιάσει το υλικό και τον ήρωά του δείχνει έναν συγγραφέα με λογοτεχνικές φιλοδοξίες. Η ρητορική προσφέρει ακόμη και σε ένα τέτοιο κείμενο, που έχει χαρακτηριστεί ως λαϊκή λογοτεχνία ή *Unterhaltungsliteratur* ή παρα-λογοτεχνία, τις δυνατότητες και τα μέσα, για να εκπληρώσει το λογοτεχνικό του σχέδιο. Μέσω της χρήσης ιστορικών παραδειγμάτων, παραβολών, γνωμικών και κοινών τόπων, ο

συγγραφέας κάνει πιο εύληπτο τον λόγο του στο αναγνωστικό κοινό, στο οποίο απευθύνεται. Σε αυτό συμβάλλουν πολύ περισσότερο οι ρητορικοί τρόποι και τα ρητορικά σχήματα που αξιοποιεί, για να ενισχύσει την επιχειρηματολογία του, να εγείρει το πάθος και να στολίζει τον λόγο του. Το παιχνίδι των αντιθέσεων προσδίδει ζωντάνια στον λόγο. Οι παρηγήσεις, τα ομοιοτέλευτα, τα ισόκωλα και το παιχνίδι με τους επαναλαμβανόμενους ήχους των λέξεων δίνουν ρυθμό, αρμονία και ελκύουν την προσοχή του αναγνώστη. Τα ρητορικά σχήματα συμβάλλουν στην ευκολότερη απομνημόνευση του κειμένου από το αναγνωστικό κοινό. Η δημοτικότητα που γνώρισε η *Μυθιστορία* ανά τους αιώνες δεν πρέπει να είναι άσχετη με το γεγονός ότι η ρητορική πρόσφερε τα μέσα, για να γίνει το κείμενο αυτό πιο εύληπτο στο κοινό του.

Βιβλιογραφία

Κείμενο Α: έκδοση και μεταφράσεις

Έκδ. Kroll, G., *Historia Alexandri Magni* (Pseudo-Callisthenes), vol I: *Recensio vetusta*, Berlin 1926

Franco, C., *Vita di Alessandro il Macedone*, Palermo 2001 (ιταλική μετάφραση)

Haight, E.H., *Pseudo-Callisthenes: The Life of Alexander of Macedon*, New York 1955 (αγγλική μετάφραση)

Μεταγενέστερες εκδοχές: κείμενα / μεταφράσεις

Callu, J.P., *Julius Valère. Roman d'Alexandre*, Turnhout 2010

Centanni, M., *Il Romanzo di Alessandro*, Venice 1988

Stoneman, R., *The Greek Alexander Romance*, London-New York 1991

Stoneman, R., *Il Romanzo di Alessandro* (vol. 1), μτφρ. T. Gargiulo, Milano 2007

Stoneman, R., *Il Romanzo di Alessandro* (vol. 2), μτφρ. T. Gargiulo, Milano 2012

Trumpf, J., *Anonymi Byzantini. Vita Alexandri Regis Macedonum*, Stuttgart 1974

Van Thiel, H., *Leben und Taten Alexanders von Makedonien: Der griechische Alexanderroman nach der Handschrift L*, Darmstadt 1974

Von Lauenstein, U., *Der griechische Alexanderroman, Rezension Γ*, vol. 1, Meisenheim am Glan 1962

Wolohojian, A.M., *The Romance of Alexander the Great by Pseudo-Callisthenes*, New York-London 1969

Εκδόσεις άλλων κειμένων

Dindorf, L.A., *Diodorus: Bibliotheca Historica*, 5 vols., Leipzig 1866-1868

Felten, J., *Nicolai Progymnasmata*, Leipzig 1913

Keil, B., *Aelii Aristidis Smyrnaei quae supersunt omnia*, Vol. II, Berolini 1898

Mineo, B. & Zecchini, G., *Justin. Abrégé des Histoires Philippiques de Trogue Pompée*, 2 vols., Paris 2016-2018

Patillon, M., *Corpus Rhetoricum, I: Anonyme, Préambule à la rhétorique. Progymnasmata Aphthonios. En annexe: Progymnasmata, Pseudo-Hermogène*, Paris 2008

Ross, W.D., *Aristotelis. Ars Rhetorica*, Oxford-New York 1959
Russell, D.A.-Wilson, N.G., *Menander Rhetor*, Oxford-New York 1981
Ziegler, K., *Plutarchi: Vitae Parallelae*, zweite Auflage, 4 vols., Leipzig 1957-1980

Δευτερεύουσα Βιβλιογραφία²⁷²

Aerts, W.J., 'Alexander the Great and Ancient Travel Stories' στο: von Martels, Z. (επιμ.), *Travel Fact and Travel Fiction: Studies on Fiction, Literary Tradition, Scholarly Discovery and Observation in Travel Writing*, Leiden-New York 1994, 30-38

Anderson, G., *Ancient Fiction: The Novel in the Graeco-Roman World*, London 1984

Anderson, G., *The Second Sophistic: A Cultural Phenomenon in the Roman Empire*, London 1993

Anderson, R.D., *Glossary of Greek Rhetorical Terms Connected to Methods of Argumentation, Figures and Tropes from Anaximenes to Quintilian*, Peeters 2000

Arthur-Montagne, J., 'Persuasion, Emotion, and the Letters of the Alexander Romance' *AN* 11 (2014) 159-189

Asirvatham, S.R., 'No Patriotic Fervor for Pella: Aelius Aristides and the Presentation of the Macedonians in the Second Sophistic' *Mnemosyne* 61 (2008) 207-227

Ausfeld, A., 'Zur Topographie von Alexandria und Pseudokallisthenes I 31-33' *RhM* 55 (1900) 348-384

Ausfeld, A., *Der griechische Alexanderroman*, Leipzig 1907

Baynham, E., 'Alexander and the Amazons' *CQ* 51 (2001) 115-126

Berg, B., 'An Early Source of the Alexander Romance' *GRBS* 14 (1973) 381-387

Bergman, J., *Ich bin Isis: Studien zum memphitischen Hintergrund der griechischen Isisaretalogien*, Uppsala 1968

Behr, C.A., *Aelius Aristides. The Complete Works*, vol. 2, Leiden 1986

Bieler, L., *Θεῖος ἀνὴρ. Das Bild des göttlichen Menschen in Spätantike und Frühchristentum*, 2 Bände, Wien 1935-1936

Bowersock, G.W., *Fiction as History: Nero to Julian*, Berkeley-London 1994

Bowie, F., 'The Ancient Readers of the Greek Novels' στο: Schmeling, G. (επιμ.), *The Novel in the Ancient World*, Leiden-Boston-Köln 1996, 87-113

---

²⁷² Ακολουθώ τις συντομογραφίες του *L'Année Philologique*.

- Brown, P., 'The Rise and the Function of the Holy Man in Late Antiquity' *JRS* 61 (1971) 80-101
- Burstein, S.M., 'A New Tabula Iliaca: The Vasek Polak Chronicle' *GMusJ* 12 (1984) 153-162
- Burstein, S.M., 'SEG 33.802 and the Alexander Romance' *ZPE* 77 (1989) 275-276
- Burstein, S.M., 'Pharaoh Alexander: A Scholarly Myth' *AncSoc* 22 (1991) 139-145
- Cartledge, P., *Alexander the Great: The Hunt for a New Past*, New York 2004
- Christ, M.R., 'Demosthenes on Philanthropia as a Democratic Virtue' *CPh* 108 (2013) 202-222
- Chugg, M.A., *Concerning Alexander the Great: A Reconstruction of Cleitarchus*, London 2015
- Cizek, A., 'Historical Distortions and Saga Patterns in the Pseudo-Callisthenes Romance' *Hermes* 106 (1978) 593-607
- Demoen, K., 'A Paradigm for the Analysis of Paradigms: The Rhetorical Exemplum in Ancient and Imperial Greek Theory' *Rhetorica* 15 (1997) 125-158
- De Temmerman, K., 'Where Philosophy and Rhetoric Meet: Character Typification in the Greek Novel' στο: Morgan, J.R. & Jones, M. (επιμ.), *Philosophical Presences in the Ancient Novel*, Groningen 2007, 85-110
- De Weever, J., 'Candace in the Alexander Romances: Variations on the Portrait Theme' *RPh* 43 (1990) 529-546
- Dougherty, C., 'Archaic Greek Foundation Poetry: Questions of Genre and Occasion' *JhS* 114 (1994) 35-46
- Franco, C., 'Il Romanzo di Alessandro' *QS* 49 (1999) 44-87
- Fraser, P.M., *Ptolemaic Alexandria*, I-III, London 1972
- Fraser, P.M., *Cities of Alexander the Great*, New York 1996
- Fusillo, M., 'Letteratura di Consumo e Romanzesca' στο: Cambiano, G., Canfora, L. & Lanza, D. (επιμ.), *Lo Spazio Letterario*, vol. 1.3, Roma 1994, 233-273
- Gallo, I., 'Biographie di Consumo in Grecia: il Romanzo di Alessandro e la Vita di Filosofo Secondo' στο: Peccere, O. & Stramaglia, A. (επιμ.), *La letteratura di consumo nel mondo greco-latino, Atti del convegno internazionale Cassino, 14-17 settembre 1994*, Cassino 1996, 235-249
- Gunderson, L.L., *Alexander's Letter to Aristotle about India*, Meisenheim am Glan 1980

- Gunderson, L.L., 'Alexander and the Attic Orators' στο: Dell, H.J. (επιμ.), *Ancient Macedonian Studies in Honor of Charles F. Edson*, Thessaloniki 1981, 183-192
- Hägg, T., 'Callirhoe and Parthenope: The Beginnings of the Historical Novel' *ClAnt* 6 (1987) 184-204
- Hägg, T., *The Novel in Antiquity*, Berkeley-Los Angeles 1991 (Oxford 1983)
- Hansen, G.C., 'Alexander und die Brahmanen' *Klio* 43-45 (1965) 351-380
- Harris, E.M., *Aeschines and Athenian Politics*, Oxford- New York 1995
- Hatzopoulos, M.B., 'Macedonians and Other Greeks' στο: Fox, R.L. (επιμ.), *Brill's Companion to Ancient Macedon: Studies in the Archaeology and History of Macedon, 650 B.C.-300 A.D.*, Leiden-Boston 2011, 51-78
- Heath, M., *Menander: A Rhetor in Context*, Oxford-New York 2004
- Hock, R.F., 'The Rhetoric of Romance' στο: Porter, S.E. (επιμ.), *Handbook of Classical Rhetoric in the Hellenistic Period 300 B.C.- A.D. 400*, Leiden-Boston 2001, 445-466
- Hoffmann, W., *Das literarische Porträt Alexanders des Großen im griechischen und römischen Altertum*, Leipzig 1907
- Holzberg, N., 'Der griechische Briefroman: Versuch einer Gattungstypologie', στο: Holzberg, N. & Merkle, S. (επιμ.), *Der griechische Briefroman: Gattungstypologie und Textanalyse*, Tübingen 1994, 1-52
- Holzberg, N., *The Ancient Novel: An Introduction*, μτφρ. C.J. Holzberg, London-New York 1995a (München 1986)
- Holzberg, N., 'Historie als Fiktion – Fiktion als Historie. Zum Umgang mit Geschichte im griechischen Roman', στο: Schubert, Ch. & Brodersen, K. (επιμ.), *Rom und der griechische Osten. Festschrift für Hatto H. Schmitt zum 65. Geburtstag*, Stuttgart 1995b, 93-101
- Holzberg, N., 'The Genre: Novel Proper and the Fringe' στο: Schmeling, G. (επιμ.), *The Novel in the Ancient World*, Leiden-Boston-Köln 1996, 11-28
- Jasnow, R., 'The Greek Alexander Romance and Demotic Egyptian Literature' *JNES* 56 (1977) 95-103
- Jouanno, C., 'Novelistic Lives and Historical Biographies: *The Life of Aesop* and *The Alexander Romance* as Fringe Novels' στο: Karla, G.A. (επιμ.), *Fiction on the Fringe: Novelistic Writing in the Post-Classical Age*, Leiden-Boston 2009, 33-48
- Jouanno, C., 'Alexander's Friends in the Alexander Romance' *SCI* 32 (2013) 67-77

- Jouanno, C., *Το Μυθιστόρημα του Αλέξανδρου: Γέννηση και Μεταμορφώσεις*, μτφρ. Μ. Λουκάκη, Αθήνα 2015 (Paris 2002)
- Karla, G.A., 'Fictional Biography Vis-à-vis Romance: Affinity and Differentiation' στο: Karla, G.A. (επιμ.), *Fiction on the Fringe: Novelistic Writing in the Post-Classical Age*, Leiden-Boston 2009, 13-32
- Karla, G.A., 'Folk Narrative Techniques in the Alexander Romance' *Mnemosyne* 65 (2012) 636-655
- Kennedy, G.A., *Progymnasmata: Greek Textbooks of Prose Composition and Rhetoric*, Atlanta 2003
- Kienast, D., 'Alexander, Zeus und Ammon' στο: Will, W. & Heinrichs, J. (επιμ.), *Zu Alexander dem Großen (Festschrift G. Wirth)*, Amsterdam 1987, 309-333
- Kinneavy, J.L. & Eskin, C.R., 'Kairos in Aristotle's Rhetoric' *Written Communication* 17 (2000 (1994)) 432-444
- Konstan, D., 'The Alexander Romance: The Cunning of the Open Text' *Lexis* 16 (1998) 123-138
- Konstan, D. & Ramelli, I., 'The Novel and the Christian Narrative' στο: Cueva, E.P. & Byrne, S.N. (επιμ.), *A Companion to the Ancient Novel*, Oxford 2014, 180-197
- Konstantakos, I.M., 'Trial by Riddle: The Testing of the Counsellor and the Contest of Kings in the Legend of Amasis and Bias' *C&M* 55 (2004) 85-137
- Konstantakos, I.M., 'Amasis, Bias and the Seven Sages as Riddlers' *WJA* 29 (2005) 11-46
- Konstantakos, I.M., 'Nectanebo in the Vita Aesopi and in other Narratives' *C&M* 60 (2009) 99-144
- Konstantakos, I.M., 'Aesop and Riddles' *Lexis* 28 (2010) 257-290
- Konstantakos, I.M., 'Death in Babylon: Alexander and the Fatal Portent (*Alexander Romance* III. 30)' *Eikasmos* 26 (2015a) 253-274
- Konstantakos, I.M., 'Alexander and Darius in a Contest of Wit (*Alexander Romance* 1.36-38): Sources of Formation, and Storytelling Traditions' *Acme* 68 (2015b) 129-156
- Konstantakos, I.M., 'On the Early History of the Braggart Soldier. Part One: Archilochus and Epicharmus' *Logeion* 5 (2015c) 41-84
- Konstantakos, I.M., 'On the Early History of the Braggart Soldier. Part Two: Aristophanes' Lamachus and the Politicization of the Comic Type' *Logeion* 6 (2016) 112-163

- Konstantakos, I.M., 'The Island that was a Fish: An Ancient Folktale in the *Alexander Romance* and in Other Texts of Late Antiquity' στο: Ruiz - Montero, C. (επιμ.), *Aspects of Orality and Greek Literature in the Roman Empire*, Newcastle 2019, 281-301
- Konstantakos, I.M., 'Munchausen in Rome: Plautine Braggarts and Hellenistic Storytelling' στο: Papaioannou, S. & Demetriou Chr. (επιμ.), *Plautus' Erudite Comedy: New Insights into the Work of a doctus poeta*, Newcastle 2020, 121-151
- Konstantakos, I.M., 'The Odyssey and the Ancient Travel Novels' στο: de Fátima Silva, M. & Konstan, D. (επιμ.), *Classical Motifs in Portuguese Novel and Short Narrative*, Leiden (υπό δημοσίευση)
- Koulakiotis, E., 'The Rhetoric of Otherness: Geography, Historiography and Zoology in *Alexander's Letter about India* and the *Alexander Romance*' στο: Doulamis, K. (επιμ.), *Echoing Narratives: Studies of Intertextuality in Greek and Roman Prose Fiction*, Groningen 2011, 161-181
- Koulakiotis, E., 'Attic Orators on Alexander the Great' στο: Moore, K.R. (επιμ.), *Brill's Companion to the Reception of Alexander the Great*, Leiden-Boston 2018, 41-71
- Kroll, G., 'Kallisthenes' στο: Kroll, W. & Wissowa, G: (επιμ.), *RE*, Band X.2, München 1919, 1707-1726
- Lausberg, H., *Handbook of Literary Rhetoric: A Foundation for Literary Study*, μτφρ. M.T. Bliss, A. Jansen & D.E. Orton, Leiden 1998 (München 1973)
- Leo, F., *Die griechisch-römische Biographie nach ihrer literarischen Form*, Leipzig 1901
- Lloyd, A.B., 'Nationalist Propaganda in Hellenistic Egypt' *Historia* 31 (1982) 33-55
- Lukács, G., *The Historical Novel*, μτφρ. H. & St. Mitchell, London 1962 (Moscow 1937)
- McCormick, S., 'Argument by Comparison: An Ancient Typology' *Rhetorica* 32 (2014) 148-164
- McInerney, J., 'Arrian and the Greek Alexander Romance' *CW* 100 (2007) 424-430
- Merkelbach, R., 'Pseudo-Kallisthenes und ein Briefroman über Alexander' *Aegyptus* 27 (1947) 144-158
- Merkelbach, R., *Die Quellen des griechischen Alexanderromans*. Zweite, neubearbeitete Auflage unter Mitwirkung von J. Trumpf, München 1977 (1954)

- Merkelbach, R., 'Der Brief des Dareios im Getty Museum und Alexanders Wortwechsel mit Parmenion' *ZPE* 77 (1989) 277-280
- Meyer, E., 'Alexander the Great in the Olympic Games according to the Alpha Recension of the Greek Alexander – Romance' *SCI* 35 (2016) 1-27
- Momigliano, A., *The Development of Greek Biography*, Harvard 1971
- Morello, R. & Morrison, A.D. (επιμ.), *Ancient Letters: Classical and Late Antique Epistolography*, Oxford-New York 2007
- Muir, J., *Life and Letters in the Ancient Greek World*, London-New York 2009
- Mullen, J., 'Beyond Persianization: The Adoption of New Eastern Traditions by Alexander the Great' στο: Moore, K.R. (επιμ.), *Brill's Companion to the Reception of Alexander the Great*, Leiden-Boston 2018, 233-253
- Nawotka, K., *The Alexander Romance by Ps.-Callisthenes: A Historical Commentary*, Leiden-Boston 2017
- Ogden, D., 'Alexander, Agathos Daimon, and Ptolemy: The Alexander Foundation Myth in Dialogue' στο: Sweeney, M. (επιμ.), *Foundation Myths in Dialogue*, Philadelphia 2015, 129-150
- Oliver, J.A., 'The Ruling Power: A Study of the Roman Empire in the Second Century after Christ through the *Roman Oration* of Aelius Aristides' *TAPhS* 43 (1953) 982-991
- Paschalis, M., 'The Greek and the Latin *Alexander Romance*: Comparative Readings, στο: Paschalis, M., Frangoulidis, S., Harrison, St. & Zimmerman, M. (επιμ.), *The Greek and the Roman Novel: Parallel Readings*, Groningen 2007, 70-102
- Payne, M., 'Alexander the Great: Myth, the Polis, and Afterward' στο: Pozzi, D.C. & Wickersham, J.M. (επιμ.), *Myth and the Polis*, Ithaca-London 1991, 164-181
- Pearson, L., 'Historical Allusions in the Attic Orators' *CPh* 36 (1941) 209-229
- Pernot, L., *La Rhétorique de l'éloge dans le monde gréco-romain: Histoire et technique*, Tome I, Paris 1993
- Pernot, L., 'Aelius Aristides and Rome' στο: Harris, W.V. & Brooke, H. (επιμ.), *Aelius Aristides: Between Greece and Rome, and the Gods*, Leiden-Boston 2008, 175-201
- Pernot, L., *Epideictic Rhetoric: Questioning the Stakes of Ancient Praise*, Austin 2015
- Perry, B.E., 'The Egyptian Legend of Nectanebus' *TAPhA* 97 (1966) 327-333
- Perry, B.E., *The Ancient Romances: A Literary-Historical Account of their Origins*, Berkeley-Los Angeles 1967

- Pfister, F., 'Alexander der Große. Die Geschichte seines Ruhms im Lichte seiner Beinamen' *Historia* 13 (1964) 37-79
- Pfister, F., *Kleine Schriften zum Alexanderroman*, Meisenheim am Glan 1976
- Polignac, F. de, 'Rome et Alexandrie métropoles universelles: une rhétorique en miroir' *Métis* 3 (2005) 307-318
- Prandi, L., *Fortuna e Realtà dell' opera di Clitarco*, Stuttgart 1996
- Reardon, B.P., 'The Greek Novel' *Phoenix* 23 (1969) 291-309
- Reiser, M., 'Der Alexanderroman und das Markusevangelium' στο: Cancik, H. (επιμ.), *Markusphilologie: historische, literarische und stilistische Untersuchungen zum zweiten Evangelium*, Tübingen 1984, 131-163
- Rohde, E., *Der griechische Roman und seine Vorläufer*, Leipzig 1876
- Rosenmeyer, P.A., *Ancient Epistolary Fictions: The Letter in Greek Literature*, Cambridge 2001
- Rosenmeyer, P.A., *Ancient Greek Literary Letters: Selections in Translation*, London-New York 2006
- Ruiz-Montero, C., 'The Rise of the Greek Novel' στο: Schmeling, G. (επιμ.), *The Novel in the Ancient World*, Leiden-Boston-Köln 1996, 29-85
- Russell, D.A., *Greek Declamation*, Cambridge 1983
- Samuel, A.E., 'The Earliest Elements in the Alexander Romance' *Historia* 35 (1986) 427-437
- Schloemann, H., 'Spontaner und Vorbereiteter Vortrag. Hypokrisis im dritten Buch der Aristotelischen Rhetorik' *Philologus* 144 (2000) 206-216
- Schmid, P.B., *Studien zu griechischen Ktissagen*, Freiburg 1947
- Schmitz, T.A., 'Plausibility in the Greek Orators' *AJPh* 121 (2000) 47-77
- Selden, D.L., 'The Anti-Sophistic Novel' στο: Richter, D.S. & Johnson, W.A. (επιμ.), *The Oxford Handbook to the Second Sophistic*, Oxford- New York 2017, 422-446
- Stoneman, R., 'Oriental Motifs in the Alexander Romance' *Antichthon* 26 (1992) 95-113
- Stoneman, R., 'The Alexander Romance: From History to Fiction' στο: Morgan, J.R. & Stoneman, R. (επιμ.), *Greek Fiction: The Greek Novel in Context*, London-New York 1994, 117-129
- Stoneman, R., 'Naked Philosophers: The Brahmins in the Alexander Historians and the Alexander Romance' *JHS* 115 (1995a) 90-114

- Stoneman, R., 'Riddles in Bronze and Stone: Monuments and their Interpretation in the Alexander Romance' *GCN* 6 (1995b) 159-170
- Stoneman, R., 'The Metamorphoses of the Alexander Romance' στο: Schmeling, G. (επιμ.), *The Novel in the Ancient World*, Leiden-Boston-Köln 1996, 601-612
- Stoneman, R., 'The Latin Alexander' στο: Hofmann, H. (επιμ.), *Latin Fiction: The Latin Novel in Context*, London-New York 1999
- Stoneman, R., 'The Author of the Alexander Romance' στο: Paschalis, M., Panayotakis, S. & Schmeling, G. (επιμ.), *Readers and Writers in the Ancient Novel*, Groningen 2009, 142-154
- Stramaglia, A., 'Fra consumo e impegno: usi didattici della narrativa nel mondo antico' στο: Peccere, O. & Stramaglia, A. (επιμ.), *La letteratura di consumo nel mondo greco-latino, Atti del convegno internazionale Cassino, 14-17 settembre 1994*, Cassino 1996, 98-166
- Sulek, M., 'On the Classical Meaning of Philanthropia' *NVSQ* 39 (2010) 385-408
- Swain, S. (επιμ.), *Oxford Readings in the Greek Novel*, Oxford 1999
- Tatum, J. (επιμ.), *The Search for the Ancient Novel*, Baltimore 1994
- Thomas, C.M., 'Stories without Texts and without Authors: The Problem of Fluidity in Ancient Novels and Early Christian Literature' στο: Hock, R.F., Bradley Chance, J. & Perkins, J. (επιμ.), *Ancient Fiction and Early Christian Narrative*, Atlanta 1998, 273-291
- Ueding, G., (επιμ.), *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, Band 2, Tübingen 1994
- Veneri, A., 'Callistene e Alessandro' *Πρακτικά ΙΑ' Διεθνούς Συνεδρίου Κλασικών Σπουδών, Καβάλα 24-30.8.1999*, τομ. 2, Αθήνα 2002, 966-976
- Walton, D., *Ad Hominem Arguments*, Alabama 1998
- Webb, R., *Ekphrasis, Imagination and Persuasion in Ancient Rhetorical Theory and Practice*, Aldershot 2009
- Wehrli, F., 'Gnome, Anekdote und Biographie' *MH* 30 (1973) 193-208
- Weinreich, O., *Der Trug des Nektanebos: Wandlungen eines Novellenstoffs*, Leipzig-Berlin 1911
- Welles, C.B., *Royal Correspondence in the Hellenistic Period. A Study in Greek Epigraphy*, Chicago 1934
- Welles, C.B., 'The Discovery of Sarapis and the Foundation of Alexandria' *Historia* 11 (1962) 271-298
- Whitmarsh, T., *The Second Sophistic*, Cambridge 2005

Whitmarsh, T. (επιμ.), *The Cambridge Companion to the Greek and Roman Novel*, Cambridge 2008

Whitmarsh, T., *Beyond the Second Sophistic: Adventures in Greek Postclassicism*, Berkeley-Los Angeles 2013

Wilcken, U., 'Alexander der Große und die indischen Gymnosophisten' *Sb. Preuß. Ak. Wiss., Phil.-hist. Kl.* (1923) 150-183

Worthington, I., 'History and Oratorical Exploitation' στο: Worthington, I. (επιμ.), *Persuasion: Greek Rhetoric in Action*, London-New York 1994, 109-129

Worthington, I., *Demosthenes and the Fall of Classical Greece*, Oxford 2012

Zoido, J.C.I., 'The Battle Exhortation in Ancient Rhetoric' *Rhetorica* 25 (2007) 141-158

Zoido, J.C.I., 'The Pre-Battle Speeches of Alexander at Issus and Gaugamela' *GRBS* 50 (2010) 215-241